

SLAVICA SLOVACA

Ročník 59 • 2024 • 1

SLAVISTIKA

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Mojmir Benža, Erika Brtáňová, Jaroslav Coranič, Václav Čermák (Česká republika),
Mária Dobříková, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková,
Marcello Garzaniti (Taliano), Roman Holyk (Ukrajina), Adriana Ferenčíková,
Martin Hurbanič, Daniela Konstantinová (Bulharsko), Viera Kováčová, Jaromír Krško,
Šimon Marinčák, Desislava Najdenovová (Bulharsko), Anita Račáková,
Dragana Radovanovićová (Srbsko), Ján Stradomski (Poľsko), Sergejus Temčinas (Litva),
Elena S. Uzeňovová (Rusko), Peter Zubko, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Svetlana Šašerina

Technický redaktor: Martin Žeňuch

E-mail redakcie: slavicaslovaca@gmail.com

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v.v.i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava,
IČO: 31750940

OBSAH

ŠTÚDIE

Viliam JUDÁK: Cyrilometodské hodnoty prezentované nitrianskymi biskupmi v 20. storočí	5
Ľuboslav HROMJÁK: Cyrilo-metodské oslavy 1100. výročia smrti sv. Cyrila na území Spišskej diecézy	22
Róbert LETZ: Cyrilo-metodská tradícia a Andrej Hlinka	33
Peter IVANIČ – Martin HETÉNYI: On the history of the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary until 1914	45
Jitka JONOVÁ: Jednání o dovolení slavení staroslovanské liturgie pro české a moravské diecéze ve 20. letech 20. století	56
Michal PEHR: Kult sv. Cyrila a Metoděje v časech Třetí československé republiky a jeho proměny	65
Zuzana LOPATKOVÁ: Reflexie cyrilometodské tradície v procese zakladania Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme	72
Peter ŽEŇUCH: Prejavy jazykovo-kultúrnej identity Slovákov gréckokatolíkov v prvej polovici 20. storočia	78
Pavel AMBROS: Cyrilometodské ideje ve službě politické utopie, nebo eschatologické naděje?	85
Milan KATUNINEC: Možnosti a limity posolstva apoštolov Slovanov a patrónov Európy vo svete rozdielnych politických a mocenských záujmov	92
Andrej BOTEK: Sv. Cyril a Metod – náčrt výtvarného zobrazovania na dielach vybraných autorov 20. a 21. storočia	104
Sonja STOJMENSKA-ELZESER: Reflection of the Cyrillo-Methodian Tradition in the Contemporary Macedonian Literature	117

ROZHLADY

Татяна ИЛИЕВА: Курсът „Кирилметодиевистика за малки и големи“ на Е-платформата на Кирило-Методиевския научен център към Българската академия на науките	125
Adela DÚBRAVOVÁ, Eva SEVERINI, Lenka SZENTESIOVÁ: Špecifiká vyučovania slovenčiny v primárnom vzdelávaní vo vojvodinskom prostredí	138
Pavol MALINIÁK: Podoby viacjazyčnosti v rukopisných kázňach Izáka Abrahamidesa Hrochotského	150
Anna RAMŠÁKOVÁ: Slovenské toponymá BUČA a BÚČA a možnosti ich onymickej motivácie	159
Mária ČIŽMÁROVÁ: Ukrajinská frazeografia. Súčasný stav a perspektívy výskumu	168
Ivor RIPKA: Reflexie o duáli *vŕšnĭje Moravě i etnonymách *Marhari a *Merehani cez prizmu Šafárikových Slovanských starožitností	176
Ľubor KRÁLIK: Nový etymologický časopis zo Skopje (Etymologica Macedonica)	184

SPRÁVY A RECENZIE

Peter ŽEŇUCH: Jubileum Viktórie Liashuk	189
Лариса Е. МУРАВЬЕВА: In memoriam Андрей Евгеньевич Бочкарев	191
Zuzana IVANOVÁ: TKÁČOVÁ, K. – HARČARIKOVÁ, T.: Jednotlivec s nevyliciteľnou chorobou v kontexte pedagogiky telesne postihnutých, chorých a zdravotne oslabených	192
Jozef BILSKÝ: Čo je inovatívne v slovanskej dialektológii	194
Peter ŽEŇUCH: Správa o činnosti Slovenského komitétu slavistov za rok 2023	196

SLAVICA SLOVACA

Ročník 59 • 2024 • 1

SLAVISTIKA

*Vydanie 1. čísla časopisu vyšlo v rámci projektu VEGA2/002/21.
Liturgický jazyk veriacich byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku.*

ŠTÚDIE

VILIAM JUDÁK*

Cyrlometodské hodnoty prezentované nitrianskymi biskupmi v 20. storočí

JUDÁK, V.: Cyril and Methodius Values Presented by the Bishops of Nitra in the 20th Century. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 5-21 (Bratislava).

In the new Czecho-Slovakia, the governmental regime did not show much interest in the cult of St. Cyril and Methodius at the beginning. In Slovakia, the veneration of St. Cyril and Methodius was not fully manifested until after 1920, after the consecration of the first Catholic bishops from Slovakia, who were also active there. Among them was the Bishop of Nitra, Mons. K. Kmet'ko (1920–1948). In the very first year of his episcopate, he took care of the liturgical celebration of the feast of St. Cyril and Methodius in the diocese to the highest level of liturgical celebration: he highly recommended the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius to be introduced in the parishes.

The idea of St. Cyril and Methodius also wound its way through the administration of the diocese under Apostolic Administrator E. Nécsey (1948–1968) J. Pásztor (1973–1988) and J. Ch. Korec (1990–2005).

Sts. Cyril and Methodius, Bishops of Nitra, Cyril and Methodius veneration

Z príležitosti významného jubilea 1160. výročia príchodu solúnskych bratov Konštantína a Metoda na naše územie a 1150. výročia vymenovania Metoda za moravsko-panónskeho arcibiskupa si s vďačnosťou pripomínáme bohatstvo cyrlometodskej tradície v našich dejinách v oblasti duchovnej, kultúrnej i národnej, z čoho žijeme až do súčasnosti. Uvedomovali si to aj nitrianski biskupi pôsobiaci v 20. storočí.

Na úsvite storočia však ešte nebolo pre to dostatok pochopenia, ako o tom svedčí udalosť v Moravskom Lieskovom 7. júla 1912, ktorú uvádza tamojší farár dr. J. Buday v súvislosti s konsekráciou farského kostola. Nitriansky biskup Viliam Baťáň (Batthány) odmietol vykonať obrad, kým budú sochy sv. Cyrila a Metoda na hlavnom oltári. Posviacka sa konala až po ich premiestnení na bočný oltár.¹

Ani v novom Česko-Slovensku vládny režim neprejavoval zo začiatku väčší záujem o kult sv. Cyrila a Metoda. V Česku propagovali hlavne kult Majstra Jana Husa ako symbol vzdoru proti Vatikánu a Habsburgovcom.²

* prof. ThDr. Viliam Judák, PhD. ORCID 0000-0003-4415-4776, CMBF UK Bratislava – Kňazský seminár sv. Gorazda Nitra, judak@kbs.sk.

¹ Bošanský, M.: Zmeny v administratívne Biskupského úradu v Nitre po r. 1918. In: *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, 100/02, 03, 04, 05, 2019, s. 202.

² Svedčí o tom aj charakter Husových slávností v roku 1925 v Prahe a v celej ČSR, ktoré mali protikatolícky charakter. Osláv sa zúčastnili najvyšší predstavitelia štátu. Na Pražskom hrade bol vyvesený husitský prápor s kalichom. Na protest náhle opustil Prahu apoštolský nuncius Mons. Francesco Marmaggi v deň Husovej slávnosti (6. 7. 1925). Biskupi ČSR

Českí historici si začali postupne uvedomovať význam Veľkej Moravy, teda aj cyrilometodstva ako symbolu „česko-slovenskej jednoty“, a tým aj kolísky „česko-slovenskej štátnosti“.

Na Slovensku sa úcta sv. Cyrila a Metoda v celej plnosti prejavila až po r. 1920 po vysviacke prvých katolíckych biskupov pochádzajúcich zo Slovenska a tam pôsobiacich.³

Po zdĺhavých a ťažkých diplomatických vyjednávaniach sa koncom roka 1920 Slovenskom rozniesla správa, že pápež Benedikt XV. vymenoval 16. decembra 1920 troch slovenských biskupov: Dr. Karola Kmeťka do Nitry, Mons. Mariána Blahu do Banskej Bystrice a Mons. Jána Vojtaššáka pre Spišskú diecézu.

V deň konsekrácie 13. februára 1921 bolo v Nitre doslova celé Slovensko. Designovaný olomoucký arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan prišiel do Nitry so 600 uniformovanými orlami z Moravy.

Slávnosť biskupskej vysviacky sa konala v Kostole sv. Ladislava. Keď prišla chvíľa, biskup svätiteľ a pápežský nuncius v Československu tit. arcibiskup apamejský Mons. Klement Micara ozdobil hlavy novosvätcov biskupskými mitrami, ktoré vyšli ich krásnymi výšivkami veriaci vo Vajnorochoch a v Cíferi. Do výšiviek vložili nápis „Slovenským biskupom – národ slovenský. Hospodine, buď milosť Tvoja na nás nyní i vždycky!“ (Táto posledná veta je vyšitá i v cyrilike, tak ako je v spisoch Sasinkových (1830–1914), ktorý ju uvádza ako zachovaný nápis na starej šatke, uschovanej vo viedenskom múzeu. Takto podľa Sasinka „žehnávali náš národ sv. Cyril a Metod“).⁴

Veľmi výrazné v tomto období náboženskej obrody bolo rozšírenie cyrilometodskej úcty, ktoré úzko súviselo s rozmachom misijnej myšlienky. Nitriansky biskup Dr. K. Kmeťko rozhybal v Nitrianskej diecéze a na celom Slovensku misijné hnutie, na čele ktorého stál od počiatku a ktoré pod jeho vedením vyrástlo do takej výšky, že Slovensko sa vyrovnalo národom, ktoré mali pred ním náskok niekoľko desaťročí. Slovensko sa stalo známym v Ríme i po celom svete svojím nadšením pre misie. K. Kmeťko to vysvetľoval: „Touto svojou obetavou láskou k Bohu a bližnému najúčinnnejšie sa zavďačíme za ten nesmierne veľký dar a poklad kresťanskej viery a kultúry, ktorý naši slovenskí misionári sv. Cyril a Metod pred 1100 rokmi priniesli slovenskému národu.“ Táto cyrilometodská idea sa tiahne ako zlatá niť v jeho misijných podujatiach.

Karol Kmeťko gymnaziálne štúdiá absolvoval na Piaristickom gymnáziu v Nitre (1887–1895) a štúdium teológie v Budapešti (1895–1899). Za kňaza bol vysvätený v Nitre 2. júla 1899 biskupom I. Bendem.⁵ Od mladosti prejavoval svoju vlasteneckú uvedomelosť už ako bohoslovec v budapeštianskom centrálnom seminári na stretaniach s chorvátskymi a rumunskými bohoslovcami. Takto spomína jeden z Kmeťkových priateľov: „Cirkvi sa zasvätil už svojou vysviackou za kňaza. Národu sa zasvätil tým, že to isté leto po vysviacke zašiel do slovenskej Mekky, do Turčianskeho Sv. Martina na augustové slávnosti, aby poznal a si zamiloval vznešenosť trudnej práce za národ.“⁶

Novokňaz K. Kmeťko sa po príchode na Slovensko rýchlo zorientoval a našiel si cestu k slovenským národne uvedomelým katolíckym kňazom, najmä k Jozefovi Budayovi a Andrejovi Hlinkovi. K tomu istotne prispela skutočnosť, že J. Budaya vysvätili za kňaza spolu

---

na to poukázali v pastierskom liste. Porov. *Dôstojnému duchovenstvu a milým veriacim pozdrav a arcipastierske požehnanie!* č. 2465/1927. In: Diecézny nitriansky archív (DNA), Obežník 1924–1929, kr. 3 A.

³ Kružliak, I.: *Cyrlometodský kult u Slovákov. Dlhá cesta k Slovenskej cirkevnej provincii.* Prešov: Vyd. Michala Vaška, 2003, s. 165–166.

⁴ Belás, L.: *Vysviacka pred 70 rokmi.* In: NITRA, kultúrno-spoločenský mesačník, roč. XV., č. 4., 1991, s. 43–44.

⁵ Judák, V.: *Kmeťko, Karol.* In: Pašteka, J. (ed.): *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska.* Bratislava: LÚČ, 2000, s. 686–687.

⁶ K 25 ročnému kňazskému jubileu biskupa Kmeťku. In: *Slovák*, r. 6, č. 149, 2. 7. 1924, s. 2.

s K. Kmeťkom. Obaja kňazi rôznych pováh sa vhodne dopĺňali a v budúcnosti sa častejšie stretávali a spolupracovali. Tento moment vystihol A. Hlinka: „...dokiaľ dr. Kmeťko chladnou rozvahou, dr. Buday zase svätým ohňom bol nadchnutý. Jeden myslel, dumal a uvažoval, druhý dodával odvahy a prikladal ruky k pluhu.“⁷

Spolu s A. Hlinkom a J. Budayom sa rozhodol podniknúť spoločnú cestu do moravského Velehradu, pútnického miesta. Púť sa uskutočnila pravdepodobne v auguste 1899 alebo o rok neskôr. Pre slovenských kňazov bola účasť na takomto podujatí spojená s nebezpečenstvom, pretože sa vystavovali šikanovaniu zo strany maďarských úradov (cyrilometodský kult sa na Slovensku v tom čase nesmel šíriť, pretože sa chápal ako protištátna panslavistická činnosť). A. Hlinka si na spoločnú púť do Velehradu s odstupom spomína: „Vedeli sme dobre, čo je pre katolicizmus, menovite pre moravský a slovenský katolicizmus posvätný Velehrad a idea cyrilometodská... Isté je, že táto naša horlivosť a zápal nám lacno neprišla. Vypadli sme z milosti svojich predstavených, zakúsili sme lásku a nežnosť maďarských četníkov, pred ktorými sme len lesnými cestami a neznámymi chodníkmi mohli putovať k hrobu sv. Metoda. Ale putovali sme!“⁸

Ako nitriansky biskup v prvom programovom obežníku venoval tretinu národnej obrode duchovenstva: „Milujte tento národ slovenský citom, slovom i skutkom“. Za vzor dáva činnosť svätých apoštolov Cyrila a Metoda.⁹ V prvom roku episkopátu sa postaral o najvyšší stupeň liturgického slávenia sviatku sv. Cyrila a Metoda v diecéze: „Duplex Imae classis cum Octava.“¹⁰ Kňazi dostali do breviára text oficiu ich sviatku. Cyrilometodská idea sa tiahne ako zlatá niť v jeho misijných podujatiach.

Úcta k slovenským apoštolom na Slovensku sa prehĺbila v 20. storočí aj vďaka aktivitám, ktoré prebiehali na moravskom Velehrade. Velehradský unionizmus sa rozrástol medzinárodne zásluhou Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda. „Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Márie“ bol spolok, ktorého cieľom bolo katolícku vieru šíriť a hájiť medzi Slovanmi. Bol založený na Velehrade r. 1885 na podklade encykliky Leva XIII. *Grande munus* zo dňa 30. 9. 1880. Medzi zakladateľov patrí predovšetkým neskorší olomoucký arcibiskup Dr. Antonín Cyril Stojan, s ktorým veľmi úzko spolupracoval K. Kmeťko.¹¹

Na štvrtom velehradskom kongrese 31. júla – 3. augusta 1924 sa zúčastnil K. Kmeťko a vystúpil s prednáškou v latinčine *De Apostolatu SS. Cyrilli et Methodii qua efficacissimo modo ad unionem promovendam*.¹²

V rozsiahlej prednáške, kde odporúčal šírenie Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda kňazmi, sa obrátil aj na seminaristov: „Šírenie Apoštolátu u študentov a teológov v seminároch má tiež veľkú cenu. Keď sa už v seminári zaseje do srdca horlivosť za jednotu, je isté, že oni budú potom ako kňazi medzi veriacimi dielo šíriť.“¹³

V tomto duchu sa obrátil už predtým na mládež v príspevku *Idea cyrillo-methodejská a naša mládež*, kde sa odvoláva na pápeža Benedikta XV., ktorý v pastierskom liste vyzval biskupov

⁷ Letz, R.: Pôsobenie Dr. Karola Kmeťku pred rokom 1918. In Judák, V. (ed.): Zborník prednášok z príležitosti 50. výročia menovania prvého slovenského arcibiskupa na Slovensku. Nitra 19. mája 1994. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda 1995, s. 9.

⁸ Letz, R.: Pôsobenie Dr. Karola Kmeťku pred rokom 1918, c. d., s. 9.

⁹ Beňuška, P.: Zo života Nitrianskej diecézy za posledných 25 rokov. In: Nová práca, roč. II., február 1946, č. 3-4, s. 44.

¹⁰ Svätý Stolec ho povolil pre Nitriansku a Spišskú diecézu indultom z 27.4.1921. Porov. Božanský, M.: Zmeny v administratívne Biskupského úradu v Nitre po r. 1918. In: Duchovný pastier, roč. 100, č. 2-5 /2019, s. 204.

¹¹ Špaček, M.: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011, s. 115.

¹² Acta Academie Velehradensis 1947. Olomouc 1947, s. 98.

¹³ Jeho zásluhou bola misiológia uvedená ako učebný predmet na Vysokú školu bohosloveckú v Nitre v ak. roku 1941/1942. Postupne sa zaviedla aj v ďalších slovenských kňazských seminároch.

v ČSR, „aby v každej farnosti bol založený *apoštolát sv. Cyrilla a Methoda*.“ Príspevok ukončuje slovami: „To bude úlohou Vašou najbližšou, opravdive veľkolepou a ďalekosiahajúcou, ktorá má preniknúť celú bytnosť Vašu, jestli chcete byť opravdive tým, čím vás tak radi menujeme: živou nádejou našej budúcnosti.“¹⁴

Slovenskí biskupi vydali obsiahly pastiersky list v r. 1927 z príležitosti 1100. narodenia sv. Cyrila, v ktorom poukazujú na bohatú históriu spojenú s evanjelizáciou sv. Cyrila-Konštantína a sv. Metoda. Vyzývajú zverený Boží ľud k horlivému náboženskému životu a povzbudzujú slovami: „Vieme, že stojíte Slováci na hore Sion a máte meno Kristovo napísané na svojich čelách. Divadlom ste svetu i anjelom ľudom. Máte jednu dušu, jedno telo, jednu vieru a lásku v jedného Pána, Boha a Otca všetkých. A preto vysmieva vás moderný svet... Zastaňte si pred nepriateľmi pokojne a velebne ako Kristus pred Kajfášom a Pilátom, ako sv. Cyril a Method pred Nemcami a vydajte svedectvo pravde a láske slovenskej, katolíckej, ako sv. bratia pred pápežom Hadriánom II. v Ríme.“¹⁵

V auguste r. 1933 zažilo Slovensko v Nitre významnú pamätnú udalosť, keď si Slováci pripomínali 1100. výročie posviacky Pribinovo kostola. K. Kmeťko bol do príprav a osláv naplno zaangažovaný ako miestny biskup a člen cirkevného prípravného výboru. Pred hlavnými slávnosťami prebehli mnohé kultúrno-spoločenské podujatia a vyšlo viacero publikácií, ktoré verejnosti priblížili postavu kniežaťa Pribinu a vyzdvihli odvekú religiozitu Slovákov.¹⁶

Pri tejto príležitosti vyšli aj ďalšie celoslovenské hodnotné publikácie, ktoré obohatili kultúrnu cyrilometodskú tradíciu. Napr. slavista Ján Stanislav pripravil zborník *Ríša Veľkomoravská*, a z tejto príležitosti vyšli aj staroslovenské životopisy, *Životy slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda*.¹⁷

Slovenskí biskupi už 25. januára 1931 vydali pastiersky list, ktorým pozývajú k oslave „veľkého a radostného jubilea“. V prvej časti poukázali na národný „význam“ kostola, ktorý postavil Pribina na Nitrianskom hrade: „Poznal, že kresťanská viera zošľachtí jeho národ nie len vnútorne, lež zaistí mu aj ďalšiu budúcnosť. Bystrému a skúsenému zraku Pribinovmu neušlo, že Slováci môžu dostať v svetovom závození národov len pričlenením k západnej kresťanskej kultúre. V tom väzí dejinný význam Pribinovo kroku pre náš národ, že včas poznal potrebu kresťanstva pre celý národ.“ V druhej časti poukazujú na aktuálnosť odkazu. Aby jubileum zanechalo trvalé stopy, uvádzajú biskupi slová pápeža Pia XI., ktoré zdôraznil vo svojom apoštolskom liste z príležitosti tisícročného jubilea sv. Václava (1929), ktoré zaslal biskupom ČSR: „Nie na prázdno má odzniesť toto jubileum a preto chováme nádej, že spoločnou snahou všetkých viera u vás zosilnie, kresťanský život znovu rozkvitne a tak sa náboženstvo úplne obnoví.“

Svoje slová uzatvárajú slovenskí biskupi takto: „*Nitra, milá Nitra*, táto naša slovenská mat', toto mesto Metodovo, čoskoro sa bude ozývať radostným hlasom jubilujúceho národa. Toto jubileum oživí v nás rozpomienky na niekdajšiu slávu, musí nás ale naplniť aj vďakou Bohu za milosť, ktorú Slováci obdržali pred 1100 rokmi. Preto naše jubileum musí byť predovšetkým

¹⁴ Kmeťko, K.: *Idea cyrillo-methodejská a naša mládež*. In: *Orol Tatranský*, roč. III., marec 1922, č. 3, s. 57-58.

¹⁵ *Slovenskí biskupi, ustanovení z Božieho Milosrdenstva a Apoštolskej stolice Milosti, posielajú svojmu duchovenstvu a milým veriacim pozdrav a požehnanie v mene Pánovom*. In: *Acta curieae Episcopalis Nitriensis*, Nr. 2465/1927, DAN – 1924-1929, kr. 3 A.

¹⁶ Napr. *Nitra. Dejiny a umenie nitrianskeho zámku. Na pamiatku kniežaťa Pribinu* (J. Eisner, R. Formánek, J. Hoffman, Š. Jansák, V. Mencl, V. Wagner) *Vedecký zborník o Veľkej Morave; Kostol kniežaťa Pribinu v Nitre* (J. Hodál), dvojčíslo *Kultúry so štúdiami: Význam Pribinovo chrámu* (K. Kmeťko), *Počiatky kresťanstva na Slovensku* (F. Hrušovský), *Ideový základ Pribinových slávností* (A. Škrábik) a ďalšie.

¹⁷ Vragaš, Š.: *Cyrilo-metodské dedičstvo v náboženskom národnom a kultúrnom živote Slovákov*. Zürich – Toronto – Bratislava: LÚČ, 1991, s. 94.

sviatkom t. j. radostným prejavom našej vďaky a úcty Všemohúcemu. Z tejto príčiny nech na tomto jubileu berie účasť celý národ. Tak to vyžaduje význam tohto jubilea. Nech tá sláva, ktorá cez toľké storočia „ležala v tóni skrytá“, znovu sa rozžiari nad Nitrou, nad Tatrami, nad Slovenskom, nad celou našou vlasťou a to obnovením kresťanského života a mravnosti všetkých verných synov cirkvi a národa.“¹⁸

V rámci priprav vďaka iniciatíve biskupa K. Kmeťka sa uskutočnila určitá forma duchovnej obnovy v Nitrianskej diecéze: v 24 farnostiach sa konali ľudové misie a v 7 trojdňová obnova (triduum). Z tejto príležitosti k sv. spovedi pristúpilo 53 037 a k sv. prijímaniu 117 480 veriacich; 100 kňazov absolvovalo duchovné cvičenia. Z príležitosti jubilejných osláv bola nákladne zre-novovaná hradná katedrála spolu s najstaršou románskou časťou, ktorá je ľudovo nazývaná „Príbinov kostol“.¹⁹ V katedrále a v okolí prebehlo archeologický výskum a náročná úprava okolia.

Zásluhou K. Kmeťka sa získali v roku 1926 z Ríma relikvie sv. Cyrila-Konštantína na Slovensko.²⁰

Biskup Kmeťko aj na stránkach rozsiahleho diela (471 strán + 24 ilustrovaná príloha), v ktorom sa venoval misiológii, poukazoval tiež na históriu a súčasnosť činností misií na našom území v súvislosti so sv. Cyrilom a Metodom: „Slováci už pred 1100 rokmi, najmä prostredníctvom slovanských apoštolov sv. Cyrila a Metoda, dostali veľký dar kresťanskej viery. Túto vieru zachovali a vyznávali cez toľké storočia. Podľa napomenutia a nariadenia cirkevnej vrchnosti konali vždy aj svoju misijnú povinnosť a preukazovali ju svojimi modlitbami a obeťami na misijné ciele.“²¹ Jeho zásluhou bola misiológia uvedená ako učebný predmet na Vysokú školu bohosloveckú v Nitre v ak. roku 1941/1942. Postupne sa zaviedla aj v ďalších slovenských kňazských seminároch.

Spoločnosť Božieho Slova v Československu vyslala deviatich misionárov ešte pred násilnými prejavmi nastupujúceho ateistického režimu – 29. júna 1948 v Nitre na Kalvárii arcibiskup K. Kmeťko im odovzdal misijné kríže. Tam nemohol utajiť v srdci vďačnú radosť nad tým, že aj Slovensko sa konečne v primeranom počte zapája do misijného poslania Cirkvi. Vo svojom príhovore zdôraznil symboliku cyrilometodskej Nitry: „Ako do Nitry prišli naši vierozvestovia sv. Cyril a sv. Metod, tak zase z Nitry, ohniska kresťanstva na Slovensku, odchádzajú misionári do všetkých strán sveta.“²²

V cyrilometodskej línii pokračoval aj jeho svätiaci biskup a od roku 1948 nástupca Dr. E. Nécsey (1892–1968). Už ako kaplán v Trenčianskej Teplej sa prihovril svojim veriacim (6. júla 1919 v Teplej): „My Slováci mnoho poďakujeme našim sv. apoštolom, veď u nás strávili najviac času. Naša Nitra nie raz prijala sv. vierozvestov medzi svoje múry a naša zem (z nich) potom bola polievaná. Im poďakujeme (za) vieru katolícku, najväčší poklad vo svete. Naša povinnosť je, aby sme si túto sv. vieru vždy verne podržali. Práca svätých našich bola ťažká a úmorná. Museli bojovať s tmavým pohanstvom a neverou. A my, keď chceme si zachrániť drahé dedičstvo cyrilometodejské, musíme tiež na stráži byť. Hrozí nám záplava novovekého pohanstva. Svetová vojna veľmi spustošila aj náboženský život. Tábor protivníkov Kristových sa rozmnožil. Ako keby peklo všetky svoje sily upnulo proti kresťanstvu. Protikresťanská je tlač; protikresťanský

¹⁸ *Pastiersky list slovenských biskupov o Prívinových slávnostiach*. In: DNA, *Literae circularis* 1931–1932, kr. 4 A.

¹⁹ Beňuška, P.: Zo života Nitrianskej diecézy za posledných 25 rokov, c. d., s. 45.

²⁰ Ivanič, P.: Relics of st. Constantine-Cyril in Slovakia. In: Konštantínove listy, Vol. 15, 2/2022, s. 110-113.

²¹ Kmeťko, K.: Svetové misie. (Katolícka misiológia). Sväzok I. Nitra: Misijný dom Matky Božej, 1941, s. 121. Je autorom aj II. zväzku misiológie: Kmeťko, K.: Svetové misie. (Katolícka misiológia). Sväzok II. Nitra: Misijný dom Matky Božej, 1942 (444 s. + register XXXI. + ilustračná príloha).

²² Dušička, P. a kol. (eds.): *Kračáme s Božím Slovom. 100 rokov SVD na Slovensku a v Česku 1923–2023*. Nitra: Spoločnosť Božieho Slova, 2022, s. 75.

je všade verejný duch (vytráca sa náboženstvo zo škôl i z verejného života). Z vojny sa nám navrátili na duchu otrávení mnohí naši synovia. V pochybovaní o pravdách náboženstva Kristovho a v ľahostajnosti proti nemu otrávené sú celé zástupy našich len nedávno predtým ešte bohabojných. Neverecké, nemravné reči, protináboženské a proticirkevné noviny a spisy usilujú sa vytrhať kresťanské zmýšľanie a názory zo srdca kresťanských. Tak ďaleko ide boj proti viere, že verejne sa hlási heslo „Pryč od Rímu“, preč od skaly Petrovej. Tmavý to obraz, ktorý nám stavia pred oči dnešná doba. Radosť na národnej slobode značne je zmenšená skrze smutné mravné polozenie národa. Ale máme sa zľaknúť? Máme zbabelo utekať, ako tí, ktorých viera a nádej je ako na piesku postavená budova? Skoro by sme sa dali naplašit', keby nám tu nesvietila jasná postava Krista, posmeľujúca svojich učeníkov: „Nebojte sa, ja som premohol svet“ (Jn 16, 33). Kristus je Ten, ktorý v záplave novovekého pohanstva dodáva nám viery a nádeje. Preto nechabujme, netraťme vôľu k práci. V ohromnej mase novovekého pohanstva buďme my tým horlivejší a oddanejší kresťania! Sv. Cyril a Metod jasne nám ukázali cestu, ktorá nás jedine môže k šťastiu a blahu priviesť. Skrze nich stali sme sa kresťania a zapamätajme si dobre, len dokiaľ budeme môcť byť šťastliví a pravý pokoj užívať, zakiaľ zostaneme kresťania a zakiaľ sa učenie cyrilometodejské neuplatní v celom verejnom živote pravý pokoj a spokojný život tu vôbec nebude.“²³

E. Nécsey pri menovaní za pomocného biskupa K. Kmeťka dostáva titulárne biskupstvo vo Velicii.²⁴ Ide o biskupstvo, kde bol biskupom sv. Kliment, jeden zo žiakov sv. Cyrila a Metoda. Tu ho v roku 893 ustanovil bulharský cár Boris.²⁵

Ako apoštolský administrátor 30. mája 1950 E. Nécsey posvätil zvony uliate pre katedrálu, keďže pri vojnových udalostiach (1945) bola zničená veža i katedrálne zvony. Nové zvony nesú mená: Panna Mária, Sv. Cyril a Metod, sv. Svorad a Beňadik.²⁶

5. júla 1947 konsekroval biskup E. Nécsey kostol v Mlynárčiach zasvätený sv. Cyrilovi a Metodovi, ktorý bol zásluhou nitrianskeho farára Mons. Michala Bolečka postavený v r. 1944–1946. Pri tejto príležitosti sa slúžila byzantská liturgia v staroslovenčine a potom svätá omša v latinskom jazyku.²⁷

Na sviatok sv. Cyrila a Metoda roku 1949 zavítal do farnosti Veľká Lehota (od r. 1960 Lehota pod Vtáčnikom), aby za hojnej účasti duchovenstva a veriacich konsekroval kostol a hlavný oltár zasvätený svätým bratom zo Solúna, Cyrilovi a Metodovi.²⁸

9. októbra toho istého roku pri podobnej príležitosti viedli jeho kroky do rázovitej slovenskej obce Terchovej, kde konsekroval nový kostol k úcte sv. Cyrila a Metoda a požehnal novú farskú budovu.²⁹

E. Nécsey sa zúčastnil všetkých zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu. Pred začiatkom druhej sesie na Slávnosť Sedembolestnej Panny Márie 15. septembra 1963 sa zúčastnil na radosnej udalosti požehnaní Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, ktorý zohral v živote slovenských katolíkov doma i v zahraničí nezastupiteľnú úlohu v oblasti šírenia viery, výchovy kňazov, v publikačnej činnosti, v starostlivosti o pútnikov...³⁰

²³ DNA, fond : Curia episcopalis –E. Nécsey.

²⁴ Judák, V.: Nécsey, Eduard. In Pašteka, J. (ed.): Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: LÚČ, 2000, s. 981.

²⁵ Habovštiaková, K. – Krošláková, E.: Z tvorby Solúnskych bratov a ich žiakov. Trnava: SSV, 1993.

²⁶ Holka, J.: Matka diecéznych chrámov. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 1994, s. 38.

²⁷ Bagin, A.: Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku. Trnava: SSV v CN, 1985, s. 79-80.

²⁸ Bagin, A.: Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku. c. d., s. 66-67.

²⁹ Bagin, A.: Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku. c. d., s. 103. Porov. Vysviacka nového kostola a fary v Terchovej. In: Vestník katolíckeho duchovenstva I, 1949, č. 7, s. 7.

³⁰ Vrabec, Š.: Historická úloha Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In: Katolícke Slovensko 2000. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2001, s. 573-576.

E. Nécsey s ďalšími účastníkmi československej delegácie bol prítomný na slávnosti, keď biskup slovenského pôvodu pôsobiaci v USA Andrej Grutka odovzdal v Sixtínskej kaplnke pápežovi Pavlovi VI. relikvie sv. Cyrila-Konštantína, ktorý ich 17. novembra 1963 uložil do Baziliky sv. Klimenta.³¹ Nasledujúcu nedeľu v prítomnosti kardinálov Eugenia Tisseranta, Amleta Cicognaniho a Agostina Beu biskup E. Nécsey koncelebroval svätú omšu vo východnom obrade v bazilike sv. Klimenta, kde boli uložené novonájdené relikvie. O štyri dni bol tiež účastný liturgickej slávnosti, keď počas druhej sesie celebroval biskup A. Grutka v koncilovej aule pre účastníkov koncilu glagolskú sv. omšu, čiže sv. omšu v staroslovenskom jazyku, ale v rímskom obrade, ktorú sprevádzala Cappella sistina slovenskými spevmi z Jednotného katolíckeho spevníka, ktoré do latinčiny preložil kňaz-básnik Gorazd Zvonický pre zbor Sixtínskej kaplnky.³²

Centristická pozícia, ktorá odmietala ľahké experimenty, ale aj zbytočné obavy a uzavretosť, charakterizovala Nécseyove postoje v liturgickej otázke, teda v prvej tematickej oblasti, ku ktorej na koncile zaujal stanovisko, už niekoľko dní po otvorení diskusie o schéme *De liturgia*, povzbudený azda aj kardinálom Lercarom, ktorý otvoril diskusiu a výslovne vyzval aj biskupov spoza železnej opony, aby v nej vystúpili. E. Nécsey odporúčal opatrné zavádzanie ľudového jazyka do liturgie svätej omše, s čítaním epištól a evanjelia v ľudovom jazyku pred spevom v latinčine na slávnostnej svätej omši a bez akéhokoľvek používania latinčiny na tichej omši.³³ Jeho príklon k jazyku ľudu sa inšpiroval slovenským liturgickým hnutím, ktoré sa od tridsiatych rokov 20. storočia postupne rozšírilo po celej krajine, predovšetkým však dlhou a živou slovenskou cyrilometodskou tradíciou, ktorá uchovávala pamiatku na staroslovenský liturgický jazyk i na učeníu debatu oboch svätcov s benátskym duchovenstvom, v ktorej Konštantín-Cyril zastával názor, že heréza nespočíva v preklade posvätných textov, ale v tom, keď sa odmietaním užívania jazykov ľudu bráni pochopeniu Kristovho slova.³⁴

E. Nécsey, apoštolský administrátor historickej metodovskej nitrianskej diecézy, založenej v dávnom roku 880, sa cítil hlboko spätý s dedičstvom svätých solúnskych bratov a v ich spôsobe evanjelizácie videl nielen predobraz koncilovej liturgickej reformy, ale aj predobraz modernej misijnej metódy, sústreďenej na pojem inkulturácie a správne chápaného ekumenického úsilia. Považoval za prozreteľnostné, že koncilový dekrét *Sacrosanctum concilium* zaviedol ľudové jazyky do liturgie práve v jubilejnom cyrilometodskom roku (863–1963) a oslavy jubilea sa ukončili v predvečer otvorenia diskusie o schéme venovanej ekumenizmu.³⁵

E. Hrabovec poukazuje na skutočnosť, že pápež Pavol VI., citlivý a zmierlivý človek, sa usiloval zmierniť situáciu prenasledovanej Cirkvi, ako aj pre nepochopenie a zneužívanie svojho dobre mieneného diplomatického úsilia. Pápež sa cítil byť silne spätý s katolíckymi národmi za železnou oponou a neúspechy vatikánskej diplomacie sa usiloval kompenzovať aspoň konkrétnymi prejavmi blízkosti a solidarity. Jedným z nich malo byť aj povýšenie biskupa E. Nécsey na kardinála Svätej Rímskej Cirkvi. Dôvody, ktoré hovorili v prospech Nécseyovho menovania, boli početné a vážne: predovšetkým to boli osobnostné kvality rozvážneho, skromného, asketicky žijúceho, ale vzdelaného a kultivovaného biskupa, oddaného Cirkvi a pápežovi, s jasným myslením, ktoré preukázal aj počas Druhého vatikánskeho koncilu a zasadnutí pokoncilových

³¹ Vrabec, Š.: Druhý vatikánsky koncil. Krátky pohľad naň. In: Slovenské hlasy z Ríma, roč. XIV., apríl 1965, č. 4, s. 5.

³² Vrabec, Š.: Druhý vatikánsky koncil. Krátky pohľad naň. In: Slovenské hlasy z Ríma, c. d., s. 5.

³³ Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II, vol. 1/1. Tipografia Poliglotta Vaticana, 1970, s. 311-313. Porov. Hrabovec, E. – Judák, V.: Eduard Nécsey, un protagonista conciliare sconosciuto da oltreortina. In: Il concilio vaticano II e i suoi protagonisti alla luce degli archivi. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2017, p. 126.

³⁴ Homza, M.: Stredná Európa na začiatku stredoveku. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 172-173; Ďurica, M. S.: La Slovacchia. Un breve profilo storico-culturale. Udine, 1994, s. 24.

³⁵ Dekrét o ekumenizme *Unitatis redintegratio* bol schválený 21. novembra 1964.

komisií, ktorý sa síce dokázal vyhnúť otvorenému konfliktu s komunistickým režimom, ale mu ani v ničom podstatnom neustupoval. Bol to biskup, ktorého milovali veriaci a ktorého si vážili spolubratia v biskupskej službe vrátane veľkých postáv Cirkvi v Európe (ako bol mníchovský kardinál Julius Döpfner, kardinál Josef Frings, poľský prímas kardinál Stefan Wyszyński či vienský arcibiskup kardinál Franz König).³⁶

Veľkými zástancami udelenia kardinálskeho purpuru pre nitrianskeho apoštolského administrátora boli slovenskí biskupi. Biskup Ambróz Lazík sa v tejto veci po prvýkrát obrátil na pápeža Pavla VI. počas svojho rímskeho pobytu v máji 1966. V liste dôvodil, že kardinálsky purpur pre biskupa E. Nécseya by nielen zvýšil autoritu biskupov voči Mierovému hnutiu katolíckeho duchovenstva, ale nitrianskeho apoštolského administrátora by povýšil na medzinárodne uznávanú autoritu, ktorú by musel do určitej miery rešpektovať aj komunistický režim, čo by bezpochyby rozšírilo priestor slobody pre Cirkev.³⁷ S oveľa emotívnejšie štylizovaným prípisom sa obrátil na pápeža aj biskup P. Hnilica vedno so skupinou slovenských kňazov v Ríme. Navrhovalo sa v ňom, aby hlava Cirkvi na menovanie využila blížiac sa 1100. výročie príchodu sv. Cyrila a Metoda do Ríma, a tak spolu s Nécseyom poctila aj jeho starobylú diecézu a celý slovenský národ, ktorý musí znášať ťažké utrpenie. V liste sa písalo: „Slovenský národ veľa trpel vo svojich dejinách a kardinál z jeho krvi v takom ťažkom čase bude bezpochyby veľkou útechou v jeho zápasoch za vieru. Menovanie by prebudilo radosť a vďačnosť aj v srdciach tých, ktorí možno stratili vieru v lepšiu budúcnosť; slovenský kardinál by zaiste znamenal posilnenie odhodlania vnútorne aj navonok vzdorovať agresívnemu ateizmu a upevnil by prítulnosť k Svätej stolici.“³⁸

Hoci kreovanie kardinálov je vo výlučnej kompetencii hlavy Cirkvi, Pavol VI. by teda bol býval mohol rozhodnúť v prospech E. Nécseya aj proti vôli Prahy, jemný, po jednote, dohode a harmónii túžiaci pápež nechcel riskovať ďalšiu roztržku a prehĺbenie beztak ťaživého konfliktu s Prahou, s ktorou boli vtedy prerušené aj rokovania. Istým faktorom bola napokon zrejme tiež skutočnosť, že Slovensko nebolo samostatným štátom, ale súčasťou Československa, ktoré vtedy už malo jedného kardinála – pražského arcibiskupa žijúceho v exile Josefa Berana – a ďalší kardinálsky klobúk pre biskupa z Československa by mohol byť považovaný za neprimeranú pozornosť pre relatívne malú miestnu Cirkev.

V roku 1968, keď si biskup Eduard Nécsey pripomínal dvadsaťpäťročné biskupské jubileum, ktoré pripadlo na 16. mája, medzi veľkým množstvom gratulácií a pozdravných listov najvzácnejšie boli slová pápeža Pavla VI., ktorý ho pri tejto príležitosti menoval za titulárneho arcibiskupa.³⁹

Najvyšší pastier Cirkvi, okrem iného, uvádza aj dôvod menovania: „Na Tvoju osobitnú chválu je okrem iného aj to, aby si sa usiloval plniť príkazy Apoštolskej stolice, v každom čase završoval započaté podujatia a nič Ti nebolo drahšie ako pestovať, učiť a hájiť katolícku vieru, aby bola čistá, plná a planúca láskou. Z toho je jasné, ako znamenite si sa zaslúžil o Cirkev a o svoj slávny národ.“⁴⁰

ThDr a JUDr. Ján Pásztor po smrti arcibiskupa E. Nécseya (1968) sa stal kapitálnym vikárom. 3. marca 1973 bol konsekrovaný za nitrianskeho biskupa.⁴¹ Počas vedenia diecézy sa usilo-

³⁶ Hrabovec, E. – Judák, V.: Eduard Nécsey, un protagonista conciliare sconosciuto da oltrecortina, c.d., s. 132.

³⁷ Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), Fondo Spogli, Serie Card. Agostino Casaroli, pos. 67, f. 22, Lazík Pavlovi VI., 12. 5. 1966.

³⁸ Hrabovec, E. – Judák, V.: Eduard Nécsey, un protagonista conciliare sconosciuto da oltrecortina, c. d., s. 135.

³⁹ Dekrét je datovaný zo dňa 5. mája 1968. Doslovný preklad priniesli Katolícke noviny, 1968, 83, č. 22, s. 1.

⁴⁰ *Venerabili fratri Eduardo Nécsey ...* DNA, fond Curia episcopalis. In: Obežník Biskupského úradu v Nitre, č. 615/1968, 22. 5. 1968.

⁴¹ Judák, V.: Pásztor, Ján. In Pašteka, J. (ed.): Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: Lúč, 2000, s. 1052-1053.

val, okrem úcty diecéznych svätcov sv. Svorada-Andreja a Beňadika, šíriť cyrilometodskú úctu. V hodnosti kapitulného vikára napísal pastiersky list na začiatok *Roka viery k úcte svätého Cyrila pri príležitosti 1100. výročia od jeho smrti (14. februára 1969 – 14. februára 1970)*.⁴² Podobne to bolo pri zakončení *Roka viery k úcte svätého Cyrila (14. februára 1969 – 14. februára 1970)*.⁴³

V publikovanom príspevku na túto tému uvádza: Od 14. februára 1969 do 14. februára tohto roku [1970] bol u nás vyhlásený Rok viery na uctenie tisíc stého výročia smrti veľkého apoštola Slovanov, veľkého učiteľa Slovákov – svätého Cyrila [(†869)].

Pri tejto príležitosti boli vedecké sympóziá, náboženské slávnosti, pri ktorých sa zhodnocoval mimoriadne veľký význam svätého Cyrila aj pre náš národ, a to či už z hľadiska náboženského, kultúrneho i politického. V mnohých našich farnostiach uctili si aj relikvie svätca. Boli to nezabudnuteľné chvíle, ktoré dokazovali, že náš ľud vo svojom srdci zachováva si lásku a vďačnosť k obom solúnskym bratom, že je hrdý na cyrilometodskú tradíciu, lebo ona patrí medzi najsvetlejšie pamiatky náboženskej, národnej a kultúrnej existencie.

Rok vhlbenia sa do života a diela svätého Cyrila ukázal však, čo všetko ešte dlhujeme pamiatke svätých bratov. Veľa tu ostáva ešte objasniť, preskúmať, očistiť a postaviť ich význam do plného svetla pravdy pre nás súčasníkov. Dosiaľ nedostalo sa im ešte takého ocenenia, akého by si zasluhovali. Máme veľa čo doháňať!⁴⁴

Dňa 16. novembra 1969 položil a požehnal základný kameň nového filiálneho kostola v Novej Bošáci (farnosť Bošáca). Stavba kostola trvala dva roky. Už dňa 14. novembra 1971 požehnal nový kostol v Novej Bošáci k úcte svätého Cyrila a Metoda, ktorý v hodnote 1 000 000 Kč naprojektoval Ing. arch. František Florens z Bratislavy. Do oltára boli vložené pozostatky svätého Klementa, mučeníka, svätého Severína, vyznávača, a svätého Andreja a Benedikta, vyznávačov a pustovníkov.⁴⁵

Tisícsté výročie smrti sv. Konštantína-Cyrila bolo uvedené Pastierskym listom Zboru ordinárov Slovenska, ktorý sa čítal vo všetkých katolíckych kostoloch na Slovensku: „Tento raz je náš Nový rok [1969] dejinným. Začína sa nový život v našej vlasti, ktorá sa stala federatívnou socialistickou republikou ... My, veriaci, vstupujeme do tohto nového roku i do novoutvoreného federatívneho zväzku s menom Ježiša na perách i v srdci s tou pevnou nádejou, že pri našej svedomitej spolupráci bude sa náš život utvárať dobre a požehnane. ... No, budúci rok 1969 je pre nás osobitným jubilejným rokom. Pripomenieme si v ňom 1100. výročie smrti svätého Cyrila a tým si spomenieme na veľké dejinné dielo svätého Cyrila a Metoda, ktoré sa rozvinulo na území našej vlasti. ... Budeme sa usilovať usporiadať domáce slávnosti, aby sme v sebe upevňovali cyrilometodského ducha. ... Budeme si pripomínať aj pamiatku ustanovenia svätého Metoda za arcibiskupa vtedajšieho veľkého územia Veľkej Moravy i Pannonie. Naše spomienky i o to budú radostnejšie, o čo skôr sa dožijeme zriadenia Slovenskej cirkevnej provincie. Bol by to drahocenný prínos aj do nášho nového štátoprávneho usporiadania. Dúfame!“⁴⁶

Biskup J. Pásztor z príležitosti zvolenia za najvyššieho pastiera Cirkvi slovanského pápeža poslal Jánovi Pavlovi II. blahoprajný telegram, ktorý sa nesie v cyrilometodskom duchu: „Dvojnasobnou radosťou nás naplnila zvesť o výsledku posvätného konkláve. Svoje úprimné blahoželanie spájame s vreľými modlitbami, aby Najvyšší Pastier na príhovor Nepoškvrnenej Matky hojnou pomocou zhora napomáhal Vašu Svätosť v riadení svätej Cirkvi a v opatrovaní dedičstva

⁴² DNA, fond: Curia episcopalis – J. Pásztor, Obežník č. 3, 7.2.1969/195.

⁴³ DNA, fond: Curia episcopalis – J. Pásztor, Obežník č. 1, 26.1.1970/130.

⁴⁴ Pásztor, J.: Oslavujme hviezdy jasné. In: Katolícke noviny, 85, 1970/5, s. 1, 3.

⁴⁵ *Protocollum functionum sacrarum episcopaliium*, zv. I (1788–1974), s. 284.

⁴⁶ Pastiersky list Zboru ordinárov Slovenska (ZOS), ktorý sa čítal 29. 12. 1968.

našich apoštolov, svätého Cyrila a Metoda. Apoštolské požehnanie sebe, duchovenstvu a veriacim diecézy so synovskou oddanosťou vyprosuje Dr. Ján Pásztor, nitriansky biskup.⁴⁷

V príspevku *Vždy žiarivé vzory* po krátkej prezentácii dejín kresťanstva na území dnešného Slovenska uvádza historické skutočnosti súvisiace s cyrilometodskou misiou: „Cisár Michal III. poslal do Veľkej Moravy misiu, vedenú bratmi Konštantínom a Metodom. Konštantín po vstupe do kláštora prijal meno Cyril. Na túto úlohu ich cisár vybral pre znalosť slovanskej reči. Zostavili slovanské písmo a do slovanskej reči preložili najpotrebnejšie liturgické knihy. Roku 863 misia vedená svätým Cyrilom a Metodom prichádza na Veľkú Moravu. Na územie dnešného Slovenska vstúpili niekde pri Komárne. Tak isto sa predpokladá, že postupovali smerom na Nitru, kde už vtedy sídlil Svätopluk ako údelné nitrianske knieža. Kde bolo sídlo Veľkej Moravy, dosiaľ nie je presne určené, preto nevieme, kde bolo sídlo svätých vierozvestov a ich spoločníkov. Ale máme zachytené ich účinkovanie v legendách – životopisoch svätého Cyrila a Metoda, ktoré podrobne opisujú ich námahy, trápenia, zápasy i úspechy na Veľkej Morave. Začali veľkolepo. Založili školy, v ktorých pripravovali svojich učeníkov. Bohoslužbu konali a v školách vyučovali národnou rečou. Toto sa stalo základom našej národnej slovenskej kultúry. Zavedením reči ľudu do bohoslužby predbehli o tisícsto rokov Druhý vatikánsky koncil.“

Príspevok končí pozváním: „Svätý Cyril a Metod ostávajú pre nás vždy vzorom vzájomnej lásky, bratského porozumenia a znášanlivostí. Ostávajú našimi učiteľmi, otcami, ktorých slovo je pre nás vždy vzácne.“⁴⁸

Pápež Ján Pavol II. apoštolským listom zo dňa 31. decembra 1980 vyhlásil svätého Cyrila a Metoda za spolupatrónov Európy a tak ich pripojil ku svätému Benediktovi, ktorý bol už predtým vyhlásený za patróna Európy. Biskup Ján Pásztor túto významnú udalosť pripomenul kňazom: „Sme hlboko vďační Svätému Otcovi za túto pozornosť a prosíme dobrotivého Pána Boha, aby práve na príhovor svätého Cyrila a Metoda udelil Svätému Otcovi hojnosť milostí, dobrého zdravia a mnoho rokov požehnanej práce v jeho zodpovednej službe.“⁴⁹

Rok 1980 sa niesol na cirkevnom poli v znamení významných jubileí. Nitrianska diecéza si v ňom pripomenula 1100. výročie svojho zrodu. Pápež Ján Pavol II. 24. mája 1980 adresoval z tejto príležitosti nitrianskemu biskupovi J. Pásztorovi pozdravný list, kde o. i. uvádza: „Začiatok tohto spoločenstva spadá do jedného z najslávnejších období dejín Slovenska, keď u vás žili a pôsobili svätý Cyril a Metod. Vskutku, môj predchodca Ján VIII. píše kniežaťu Svätoplukovi: ‚Kňaza, menom Viching, ktorého si k nám poslal, vysvätili sme ako zvoleného biskupa nitrianskej cirkvi a prikázali sme mu, aby svojho arcibiskupa Metoda vo všetkom poslúchal, ako to učia sväté kánony‘ (Codex diplomaticus et epistularis Slovaciæ I, s. 24). S prvým nitrianskym biskupom a so začiatkami diecézy je tu teda zmienka i o veľkom Metodovi, ktorého meno ihneď pripomína aj duchovné dedičstvo, čo zanechal. Vernosť tomuto dedičstvu nech vám je vždy dôvodom na oprávnenú hrdosť a záväzkom pre život!“⁵⁰

Pri tejto vzácnej príležitosti nitriansky biskup vydal pastiersky list, kde načrtnol bohaté dejiny jubilujúceho biskupstva a neobišiel ani slávne cyrilometodské obdobie: „Pre nitriansku časť Veľ-

⁴⁷ *Geminato repleti gaudio de exitu sacri conclavis, filiali cum observantia optima offerimus Sanctitati Vestrae vota fervidasque preces, ut Summus Pastor, deprecante sua Immaculata Matre, in gubernanda Ecclesia et in fovendo patrimonio sancti Cyrilli et Methodii, ubertate sui caelestis auxilii eandem adjuvare dignetur. Apostolicam benedictionem sibi, clero populoque diocesano devotissime exoptat Dr. Ioannes Pásztor, episcopus Nitriensis.* Porov. DNA, fond Curia episcopalis – Ján Pásztor, 21.11.1978/941.

⁴⁸ Pásztor, J.: *Vždy žiarivé vzory*. In: Katolícke noviny, 1978, 93, č. 27, s. 1.

⁴⁹ DNA, fond Curia episcopalis – J. Pásztor, Obežník 10.3.1981/181.

⁵⁰ Slovenský preklad listu bol publikovaný: *1100. výročie založenia Nitrianskeho biskupstva*. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1980, s. 5-6.

kej Moravy mala cyrilometodská misia podstatný a rozhodujúci význam. Jeho ovocie cítíme až podnes. Naši slovanskí predkovia zásluhou sv. Cyrila a Metoda dostali kresťanstvo už očistené od mocenských franských záujmov. Bolo to kresťanstvo bližšie zmýšľaniu i srdcu moravských Slovenov [...] Tomuto faktu treba pripísať aj dejinné uvedomenie si národnej svojbytnosti. Keďže toto bolo výsledkom misijnej práce sv. Cyrila a Metoda a nimi prineseného nového kresťanského ducha, treba povedať, že ak Nitra v tomto duchovnom kvase dozrela natoľko, aby sa stala sídlom biskupa, je to zásluha sv. Cyrila a Metoda. Ba môžeme povedať, že sv. Cyril a Metod sa stali akoby duchovnými otcami nitrianskeho biskupstva.⁵¹

Slovanské národy v roku 1980 ďakovali svojim vierozvestom a učiteľom sv. Cyrilovi a Metodovi za rozšírenie slovanskej liturgie na Veľkej Morave i v ďalších slovanských krajinách. S vďačnosťou si tiež pripomenuli 100. výročie encykliky pápeža Leva XIII. „Grande munus“ (Vznešená úloha), v ktorej nariadil uctievať slovanských apoštolov po celom katolíckom svete. Najvyšší pastier Cirkvi takto prejavil veľkú poctu nielen slovanským apoštolom, ale aj všetkým slovanským národom, ktorých značná časť žila v druhej polovici 19. storočia v podmienkach neradostného sociálneho útlaku. ZOS vydal z tejto príležitosti pastiersky list, ktorý sa čítal na Slovensku 28. septembra 1980.⁵²

Apoštolský list pápeža Jána Pavla II. *Egregrae virtutis*,⁵³ (30. decembra 1980) vyhlásil solúnskych svätcov za spolupatrónov Európy. J. Pásztor pri tejto príležitosti v diecéznom obožníku venoval časť s titulom *Svätý Cyril a svätý Metod, spolupatróni Európy*.⁵⁴

Slovenská reč v liturgii od čias svätého Cyrila a Metoda je ďalší príspevok, ktorým sa venuje tejto tematike v súvislosti s obnovenou liturgiou. O. i. uvádza: „Príchodom svätého Cyrila a Metoda sa veľa zmenilo. Jedným z najvýznamnejších činov ich misie bolo vynájdenie glagolského písma a zavedenie slovanskej reči do liturgie. Tak boli napísané prvé stránky v slovanskej reči a vznikli prvé školy na území našej vlasti. V tom sa javí určitá genialita svätého Cyrila a Metoda, že aj keď zaviedli slovanskú reč do liturgie z misijného hľadiska, položili tým aj základ našej kultúry. Problémom však bolo, pre ktorý obrad sa rozhodnúť, či pre byzantský alebo rímsky. Na Východe, odkiaľ prišli, liturgia sa konala v byzantskom obrade, na Západe zas v rímskom, latinskom.

Vo Veľkej Morave kresťanstvo už bolo dosť rozšírené a liturgia sa konala samozrejme v latinskej reči. Aby nevznikli zmätky, svätý Cyril a Metod sa rozhodli pre rímsky obrad. Veď im išlo predovšetkým o rozšírenie kresťanstva. Liturgické knihy upravili preto podľa rímskeho obradu. Rozlišujeme preklady liturgických kníh a pôvodné liturgické texty, ktoré napísali svätý Cyril a Metod.“

V ďalšej časti, keď predstavil historický prierez vývoja liturgie v Cirkvi, znova pripomína: „Nikdy nesmieme zabudnúť, že základy liturgie v ľudovej reči položili svätý Cyril a Metod. Čo sa u nás vytvorilo v minulosti, bolo úzko späté s cyrilometodskou tradíciou, preto u nás aj liturgia v reči ľudu našla vrelé sympatie. V duchu uznesení Druhého vatikánskeho koncilu sa aj u nás roku 1965 zriadila Slovenská liturgická komisia a diecéza má tiež svoju liturgickú komisiu.“⁵⁵

V diecéznom obožníku (1984) venoval biskup J. Pásztor pozornosť miestam v diecéze, ktoré súvisia s cyrilometodskou úctou. Uvádza milénium príchodu solúnskej misie (1863), keď sa postavili dva kostoly na území Nitrianskej diecézy: Farský kostol v Dohňanoch, postavený

⁵¹ 1100. výročie založenia Nitrianskeho biskupství, c. d., s.15-16.

⁵² Gerši, R.: Biskup Ján Pásztor. Prínos ku pokoncilovej obnove liturgie a Kódexu kánonického práva. Dizertačná práca. Bratislava: Univerzita Komenského, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, 2005, textová príloha 9, s. 322-323.

⁵³ Apoštolský list bol vydaný 31. decembra 1980; porov. *Acta Apostolicae Sedis* 73 (1981), s. 258-262.

⁵⁴ DNA, fond Curia episcopalis – J. Pásztor, Obožník č. 2, 10.3.1981/181.

⁵⁵ Pásztor, J.: Slovenská reč v liturgii od čias svätého Cyrila a Metoda. In: Pútnik svätovojeťský 1981. Trnava: SSV, 1980, s. 57-60.

v rokoch 1862–1865, ktorý projektoval Michal Urbánek zo Vsetína. Titulný oltárny obraz svätého Cyrila a Metoda je dielom slovenského maliara Jozefa Božetecha Klemensa. Druhý za mimoriadneho úsilia Štefana Závodníka sa postavil v Mojštíne v rokoch 1867–1874. Kostol projektoval tiež Michal Urbánek a titulný obraz na hlavnom oltári je tak isto od Jozefa Božetecha Klemensa. Ďalšie chrámy a kaplnky (v počte 17), ako uvádza, sú už z 20. storočia. V zozname tiež uvádza sochy, vitráže, obrazy a iné zobrazenia týchto svätcov: „Tieto pamätníky svedčia o živom kulte svätého Cyrila a Metoda v našej diecéze“, uvádza na záver.⁵⁶

Z príležitosti tisícstého výročia smrti sv. Metoda pozval biskup J. Pásztor prostredníctvom obežníka kňazov na diecéznu oslavu v katedrálnom chráme 26. júna 1985 s programom: 10.00 hod. sv. omša, po nej prednáška.⁵⁷

Mons. Ján Pásztor sa zúčastnil na československej kňazskej púti na Velehrad z príležitosti tohto jubilea 6. apríla 1985 a tiež celoštátnej púte za účasti pápežského legáta štátneho sekretára kardinála Agostina Casaroliho 7. júla 1985. Zúčastnení tu s vďakou prejavili oddanosť Rímu a Petrovmu stolcu a vďaku za dar encykliky pápeža *Slavorum apostoli*. Púť bola jednoznačne manifestáciou viery. Nikto nepredpokladal, aký silný politický rozmer nakoniec púť dostane. Straničke a bezpečnostné štruktúry sa pokúšali počet veriacich eliminovať. Boli odklonené pravidelné autobusové linky, v okolí sa konali početné výstavy a zábavné akcie. Viac než stotisícový zástup pútnikov na Velehrade prišiel skutočne na náboženskú púť, nie na mierovú slávnosť, ako sa snažila celou akciu prezentovať komunistická moc a propaganda. Záverečná správa o velehradskej púti, vypracovaná predstaviteľmi Sekretariátu pre veci cirkevné pri ministerstve kultúry, sa snažila ich vystúpenie dehonestovať tým, že sa jednalo „o skupiny věřících fanatiků, nebo se za ně vydávajících, kteří přišli vědomě rušit průběh nedělních oslav.“⁵⁸

Aj pri kňazskej vysviacke (16. 6. 1985) sa biskup J. Pásztor odvolával na cyrilometodské hodnoty, keď sa obrátil na ordinandov slovami: „Milí bratia! Stávate sa Kristovými kňazmi v Jubilejnom roku svätého Metoda, ktorý pred tisícsto rokmi slovom, životom i utrpením vydával pevné svedectvo svojej viery v Krista; a náš národ jemu môže ďakovať, že zasial do ich srdce dobré semeno viery, ktoré si vedeli zachovať po stáročia.“⁵⁹

Z obdobia jubilejného cyrilometodského roka pochádza aj biskupský pastorál ukončený hlavvicou zobrazujúcou solúnskych bratov. Na dolnej časti sú zaznačené všetky farnosti (150) vtedajšej Nitrianskej diecézy.⁶⁰

J. Pásztor ešte v službe kapitulárneho vikára sa stal predsedom Slovenskej liturgickej komisie (1972–1987), ktorá v spolupráci so Spolkom svätého Vojtecha v Trnave vydala tlačou viaceré liturgické knihy v ľudovej reči. Biskup J. Pásztor sa zaslúžil o uvedenie obnovenej liturgie v duchu Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku.⁶¹ Svedčí o tom aj uznanie Mons. Jozefa Feranca, predsedu ZOS, pri ukončení tejto služby: „Zbor ordinárov Slovenska, statoční kňazi, Boží ľud, vo vedomí Vašej cirkevnej, liturgickej vernej služby, hlbokej úcty k obnovenej našej i celocirkevnej liturgii, prežívame stratu ťažko nahraditeľnú. To je pravdivé, že z Vašej iniciatívy, sústavnej, obetavej práce so spolupracovníkmi, so spolubratom Mons. Vincentom Malým a jeho mladými

⁵⁶ Cyrilometodské pamätníky v Nitrianskej diecéze. Obežník č. 4, 15.12.1984/1126 – DNA, fond Curia episcopalis – J. Pásztor. Publikované tiež: Cyrilometodské pamätníky v Nitrianskej diecéze. In: Slovenský kňaz, 1985, 22, s. 360-363.

⁵⁷ DNA, fond Curia episcopalis – J. Pásztor: Diecézna jubilejná oslava Roku sv. Metoda. Obežník č. 2, 25.3.1985/189.

⁵⁸ Šebek, J.: Velehrad – prostor víry a svobody. In Vasil', C. – Šebek, J.: Prečo práve Cyril a Metod. Bratislava: Don Bosco, 2012, s. 62-63.

⁵⁹ DNA, fond Curia episcopalis – J. Pásztor, c.d.

⁶⁰ Pastorál je dielo rajeckého rezbára J. Pekaru. Biskupovi J. Pásztorovi ho daroval Peter Danihel, honorárny dekan, správca farnosti Kónská.

⁶¹ Pásztor, J.: Pokonciová obnova liturgie. In: Duchovný pastier 64 (1983) s. 103-107.

spolupracovníkmi, dosiahli sme maximum v liturgii pokoncilovej v duchu našich vierozvestov, priekopníkov svätého Cyrila a Metoda v slovanskej liturgii. Táto realita prebudila v nás všetkých v ZOS i u všetkých dobromyseľných obdiv, úctu a úprimnú vďačnosť.... Nech Vám Pán odplatí za obetavú službu i za materiálne, finančné obete. Z duše prajem zdravia, spokojnosti a radosti z úspechov na menovanom i cirkevnom poli.⁶²

Veľmi výrazne sa, hoci novým spôsobom, prejavila úcta k týmto svätcom po stáročiach nepriazne, po roku 1990, keď dochádza k zmene politicko-spoločenského systému nielen na Slovensku, ale v dovtedajšej Európe. Bolo to predovšetkým vďaka pápežovi slovanského pôvodu Jánovi Pavlovi II., keď sa rozhodol publikovať encykliku *Slavorum apostoli*.⁶³ Medzi jeho štránstami encyklikami má čestné miesto ako štvrtá v poradí.⁶⁴

Počiatky celoslovenského slávenia pamiatky slovanských apoštolov v Nitre možno pozorovať v roku 1991. Dňa 5. júla 1991, v deň štátneho sviatku sv. Cyrila a Metoda (pražským federálnym zhromaždením bol schválený na jar 1990),⁶⁵ sa slávila na nitrianskej Kalvárii svätá omša, ktorú pre tisíce pútnikov celebraval nitriansky biskup – kardinál Ján Ch. Korec. Práve v tom čase nitrianskemu biskupovi udelil pápež významné privilegium, a to titul prvého slovenského kardinála sídliaceho na Slovensku.⁶⁶

Celoslovenské oslavy 1130. výročia príchodu byzantskej misie na Veľkú Moravu pripravené mestským úradom v spolupráci s Národným osvetovým centrom, biskupským úradom, Cyrilometodskou spoločnosťou a ďalšími inštitúciami mali nadnárodný rozmer. Oslavy sa začali tradične slávnostnou akadémiou 4. júla 1993, no na rozdiel od predchádzajúcich rokov vo veľkej divadelnej sále. Druhý deň sa začal slávnostnou sv. omšou na Kalvárii za účasti tisícov pútnikov. Popoludní prešiel mestom sprievod krajských súborov. Pri divadle stálo improvizované javisko, na ktorom v kultúrnom programe vystúpili rôzne umelecké telesá (aj z USA). Na záver trojdňových osláv sa 6. júla uskutočnil odborný seminár v Nitrianskej štátnej galérii na tému *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda v slovenskej a bulharskej kultúre*.

V tom istom roku si Nitra pripomínala ďalšie výročie. Pribinove slávnosti z roku 1933 si v auguste 1993 pripomenuli účastníci slávnostného zhromaždenia pestrým galaprogramom, spojeným s pripomienkou výročia prijatia ústavy, a to v sále Divadla Andreja Bagara. Do Nitry zavítal prezident, predseda Národnej rady SR a predseda vlády. Prítomní boli aj kardinál Ján Chryzostom Korec a predseda Matice slovenskej Jozef Markuš. V Ponitrianskom múzeu bola otvorená výstava s dobovými materiálmi, článkami z tlače, prejavmi a fotografiami zaznamenávajúcimi rušné oslavy 1100. výročia posvätenia Pribinovho kostola. Po dlhotrvajúcej komunistickej propagande, ktorá slávnosti z roku 1933 prezentovala ako akciu smerujúcu k rozbitiu republiky, išlo – v snahe o opätovné formovanie zdeformovaného historického povedomia širokej verejnosti – o svieži postoj k známym udalostiam.⁶⁷

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 20. októbra 1993 určil o. i. aj 5. júl – sviatok svätého Cyrila a svätého Metoda – za štátny sviatok.⁶⁸

⁶² DNA, fond: Curia episcopalis – J. Pásztor. 7.8.1987/735.

⁶³ Bola vydaná na Slávnosť Najsvätejšej Trojice – 2. júna 1985.

⁶⁴ V slovenskom jazyku bola encyklika publikovaná: Ján Pavol II.: Apoštoli Slovanov. Rim: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1988, 48 s. Tiež v slovenčine vyšla vo vydavateľstve Dobrá kniha (preložil Š. Senčík), Cambridge, Ontario 1985; tiež ako príloha Duchovného pastiera roč. LXVI 1985 pod redakciou prof. A. Bagina. Encyklika vyšla tiež v súbornom diele spracovanom pre vnútornú potrebu študentov teológie Encykliky Jána Pavla II. Bratislava: Kňazský seminár svätého Cyrila a Metoda, 2000, s. 134-154. Prvýkrát na Slovensku bola encyklika samostatne publikovaná v Spolku sv. Vojtecha v r. 2005.

⁶⁵ Zákon z 9. mája 1990 č. 167 v § 1. vyhlasuje 5. júl ako deň slovanských vierozvestov za štátny sviatok.

⁶⁶ Nitrianska kalvária bola až do roku 2006 miestom konania cyrilometodských osláv. Odtiaľ sa preniesli slávnosti na hradné návršie a od r. 2010 sa konajú v spolupráci s mestom Nitra a NSK na Svätoplukovom námestí.

⁶⁷ Hetényi, M. – Ivanič, P.: Cyrilo-Metodské dedičstvo a Nitra. Nitra: UKF, 2012, s. 90-92.

⁶⁸ Zbierka zákonov č. 241/1993, s. 1057.

V novembri 1993 zorganizovali Združenie slovanskej vzájomnosti a Katedra ruského jazyka a literatúry Vysokej školy pedagogickej v Nitre seminár na tému: *Slovensko včera, dnes, zajtra*. Jeho účastníci vyvinuli pozoruhodnú iniciatívu, keď sa v záverečných dokumentoch okrem iného obrátili na vládu, aby pomohla zriadiť v hlavnom meste Slovenský dom a Ústav slavistiky ako centrum vedeckého bádania. Pri príležitosti 30. výročia vzniku Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme sa o niekoľko dní zišli v meste účastníci ďalšej – trojdňovej – konferencie, aby zhodnotili prínos tejto inštitúcie pri formovaní kresťanského a národného povedomia Slovákov.⁶⁹

V roku 1994 sa slávnostná akadémia vrátila do priestorov Vysokej školy pedagogickej v Nitre. Sv. omša sa konala na Kalvárii 7. júla. Vrcholnou kultúrnou udalosťou bolo predstavenie slovenskej národnej opery E. Suchoňa *Svätopluk* 24. júna 1995 za prítomnosti prezidenta SR, predsedu NR SR, kardinála Jána Ch. Korca a tisícov divákov.⁷⁰

Rok 1995 bol výnimočný – mesto pod Zoborom navštívil pápež Ján Pavol II. Dňa 30. júna 1995 sa jeho stretnutie s mládežou a 350 000 veriacimi konalo v duchu pôsobenia slovanských apoštolov. Pápež vtedy na adresu Nitry povedal: „Nitra nám hovorí o prvom tisícročí. Tu neďaleko stál prvý kresťanský kostol v stredovýchodnej Európe. Tu sa od roku 828 pšeničné zrno stáva v Eucharistii Telom Krista, ktorý v sebe zjednocuje všetkých, čo ho s vierou prijímajú... Preto som túžil navštíviť Nitru. Ešte za života sv. Metoda tu bola zriadená diecéza. Katedrálny chrám, ktorý sa vypína nad mestom, ten katedrálny chrám je jedným z najstarších biskupských sídel medzi slovanskými národmi. Tu sa narodil Gorazd „muž vašej krajiny, vzdelaný... a pravoverný“, spoľahlivý učenik, ktorého si Metod vyvolil za svojho zástupcu.“⁷¹

Pápež zmenil plánovaný oficiálny program odchodu a prezrel si i sídlo biskupstva – Nitriansky hrad s katedrálou.

Vtedajší nitriansky biskup Ján Chryzostom Korec (1924–2015)⁷² sa už predtým, ako zaujal biskupský stolec (6. februára 1990) biskupstva, ktoré vzniklo za čias sv. Metoda v roku 880, hrdlo hlásil k cyrilometodským hodnotám. V rozsiahlom diele *Tisíc rokov Slovenska s Cirkvou*, šírenom vo forme samizdatu, ešte v čase, keď nepôbil verejne, venoval značnú časť (s. 28-87).⁷³

O čom inom ako o hlbokej vďačnosti nad tajomstvom kresťanských a národných dejín svedčí jeho vyznanie: „Ako zhodnotiť také rozmanité a takmer nezmerateľné bohatstvo, akým boli pre náš národný život osobnosti sv. Cyrila a Metoda, ich žiakov a ich veľké dielo? Toto je neľahká úloha. Akou odvahou bolo zavedenie nového liturgického jazyka, a to ešte neosvedčeného stáročným používaním! Taká výsada bola v tom čase v Európe čímsi naskrz neobyčajným. Barbarský jazyk sa mal postaviť na jednu úroveň s kultivovaným jazykom latinským, gréckym a hebrejským! Aká veľkosť ducha bola potrebná v tejto veci aj v Ríme, aby sa o tisíc rokov predbehlo to, čo sa stalo za našich dní na Druhom vatikánskom koncile 20. storočia! A predsa v liste pápeža Jána VIII. *Industriae Tuae* z roku 880 stálo: „A nič istotne vo viere a v učení nebráni v tomže jazyku slovienskom spievať omše, alebo čítať sväté evanjelium ... dobre preložené a vyložené ... pretože ten, ktorý učinil tri hlavné jazyky, totiž hebrejský, grécky a latinský, stvoril i všetky ostatné na svoju chválu a oslavu.“⁷⁴

Leitmotívom sa nesie, okrem historických skutočností, myšlienka básnika (G. Zvonického): „Náš vincúr Metod a brat jeho Cyril ducha nám zviril túžbou po rozlete!“⁷⁵

⁶⁹ Hetényi, M. – Ivanič, P.: Cyrilo-Methodské dedičstvo a Nitra. c. d., s. 92.

⁷⁰ Hetényi, M. – Ivanič, P.: Cyrilo-Methodské dedičstvo a Nitra. c. d., s. 92.

⁷¹ Prejavy Svätého Otca pri jeho návšteve Slovenska v roku 1995. Bratislava, 1996, s. 12.

⁷² Judák, V.: Korec, Ján Chryzostom, SJ. In Pašteka, J. (ed.): Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: LÚČ, 2000, s. 720-723.

⁷³ Korec, J. Ch.: Tisíc rokov Slovenska s Cirkvou. Bratislava: LÚČ, 800 s.

⁷⁴ Korec, J. Ch.: Tisíc rokov Slovenska s Cirkvou, c. d., s. 69

⁷⁵ Korec, J. Ch.: Tisíc rokov Slovenska s Cirkvou, c. d., s. 71.

Cyrlometodská idea sa vinie neustále pri vedení tejto starobylej diecézy, ktorej metropolitom bol arcibiskup Metod. Pri cyrlometodských oslavách na záver bohoslužby J. Ch. Korec (5. júla 1991) zdôraznil: „Odkazu sv. Cyrila a Metoda je cudzia každá nenávisť, každé nepriateľstvo, každý extrém a najmä každé násilie. Slovenský národ má právo na svoj vlastný život, má právo na sebaurčenie, má právo rozhodnúť sa sám, ako chce žiť a ako sa chce rozvíjať. A má povinnosť byť spravodlivý ku všetkým a spolupracovať so všetkými na diele pokoja a rozvoja. Ak sú názory na cestu do budúcnosti niekedy rozdielne, musíme sa navzájom v duchu cyrlometodského odkazu počúvať a hľadať to najlepšie. Pritom musíme pevne stáť na strane pravdy a spravodlivosti, ktoré nám nik nemôže uprieť. Ale musíme riešiť svoje veci dôstojne. Aby sme dôstojne riešili svoje veci, aby sme boli pravdiví a spravodliví, pevní i znášaví – máme svetlo evanjelia, ktoré nám priniesli svätí Cyril a Metod, a ktoré nám po 1100 rokoch, aj dnes ohlasuje Cirkev.“⁷⁶

Bohatstvo cyrlometodského pôsobenia neustále pripomínal a usiloval sa na to poukazovať aj šírením úcty aj k ich spolupracovníkom, konkrétne k sv. Gorazdovi, ktorého bol veľkým ctiteľom. Viackrát navštívil osadu Gorazdov vo farnosti Močenok, ktorá sa pokladá za rodisko sv. Gorazda, ktorého zomierajúci Metod určil za svojho nástupcu.

Cyrlometodské obdobie, ako vidíme, je veľmi silné v jeho tvorbe, ale aj v jeho príhovoroch ako pastiera miestnej Cirkvi. To je predmetom úvahy najmä jeho príhovorov pri cyrlometodských slávnostiach: „Dnes sa u nás mnoho hovorí a píše o peniazoch, o krádežiach, o nespravodlivom obohacovaní. Nie je úlohou Cirkvi, aby tu vynášala súdy, aby nahradzovala prokuratúry alebo políciu. Tie si majú plniť svedomito svoje poslanie. Ale na jedno treba upozorniť vždy – peniaze, mamona už zničili mnohých ľudí, ba i národy. Iste, každý má mať živobytie a strechu nad hlavou. Možno aj vlastníť a podnikáť pre spoločné dobro, ako to u nás mnohí schopní ľudia robia. Ale tí, čo sa spoliehajú len na peniaze a hromadia ich na úkor chudobných? Tí si hovoria ako chamtivý boháč z evanjelia: „Máš veľké zásoby ... Odpočívaj, jedz, pi a veselo hoduj!“ Ale bolo mu povedané: „Blázon! Ešte tejto noci požiadajú od teba tvoju dušu“ ... Tak je to s každým, kto nespravodlivo hromadí poklady, ale pred Bohom nie je bohatý (Sk 12, 19). Svätí Cyril a Metod nám dali aj všestranný príklad života. Nielen viery, ale i lásky a nezištnosti.“⁷⁷

Svojím presvedčením o bohatstve misie solúnskych bratov sa netajil ani vo verejných médiách: „Ak má byť sviatok sviatkom, čiže povzneseným dňom, dňom tichej radosti, chvíľou posvätnou, ktorá vnáša do života trocha novej ľudskosti, úcty k životu a radosti, takýto sviatok musí mať svoj duchovný obsah a mal by byť aj poslanstvom. Má sviatok sv. Cyrila a Metoda u nás a pre nás duchovný obsah a prináša nám do všedných dní a starostí života nejaké povzbudzujúce poslanstvo? Objektívne istotne áno. Subjektívne záleží od každého z nás, ako sa obsahu tohto sviatku a jeho poslanstvu otvoríme.“⁷⁸

Kardinál J. Korec vedel vždy aktuálne reagovať na súčasné dianie s poukazom na dejinné duchovné bohatstvo spojené s cyrlometodským odkazom: „Žasnem nad tým, či nám na Slovensku chýbalo ku šťastiu už len to, aby sme si namiesto sv. Cyrila a Metoda začali uctievať bieleho býka z Gréckej mytológie. Už pred mesiacmi sa u nás objavili články, že tradícia cyrlometodská je vraj mýtus a že sa začala až Jánom Hollým. Je to lož, lebo táto tradícia tu bola dávno predtým. Potom sa objavili návrhy, aby sme odstránili z Preambuly Ústavy SR zmienku o cyrlometodskej tradícii.

⁷⁶ Nitra – Kalvária – Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5.7. 1991 na záver bohoslužby (Homíliu mal kard. J. Tomko), Osobný archív J.Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

⁷⁷ Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5. júla 1998, Nitra – Kalvária – Ján Chryzostom kardinál Korec, Osobný archív J.Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

⁷⁸ Slovenský rozhlas – Sviatok sv. Cyrila a Metoda – 5.7. 1999 – Ján Chryzostom kardinál Korec, Osobný archív J.Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

Teraz ktosi prišiel s návrhom na uctievanie bieleho býka, ktorému ktosi ide postaviť katedrálu na Krahuliach. Bude niekto žiadať, aby sme úctu k bielemu býkovi vložili aj do Ústavy? Projekt je už rozbehnutý. A ja sa pýtam: Na chrám bieleho býka sa majú dať milióny? Či v mene bieleho býka budeme riešiť nezamestnanosť? Či v mene bieleho býka budeme vychovávať deti v škole? Kto nám to chce nanútiť na Slovensku mýtus o bielom býkovi? Či my na Slovensku nemáme historicky overené tradície kresťanstva, najmä tradíciu sv. Cyrila a Metoda, ktorí sú patrónmi Európy. Či my nemáme patriť k zjednotenej Európe v srdci s týmito géniami a svätcami? Kto nám to ide nanucovať mýtus o nejakom bielom býkovi? Veriaci katolíci, vieme si predstaviť, čo by to mohlo znamenať pre Slovensko o dvadsať rokov? A viete si to predstaviť aj vy bratia veriaci evanjelici a pravoslávni? My obyvatelia Slovenska, Slováci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, Nemci – my máme začať uctievať nejakého bieleho býka z gréckej mytológie? Kristus prišiel zhromaždiť národy, aj národy Európy! *On zjednocoval a Európa vyrástla na kresťanských základoch.* On nás sprevádzal Európou od čias sv. Pavla! Kristus bol a je s nami na Slovensku tisíc rokov od Pribinu a od čias sv. Cyrila a Metoda. *Bernolák, Kuzmány sa neklaňali bielemu býkovi, budovali na kresťanskej tradícii!* Buďme bedliví, chráňme si svoj krst a svoje kresťanstvo. Práve toto nám pripomína dnešný cirkevný a štátny sviatok. Preto sme sa modlili a preto z duší spievame.⁷⁹

Nemožno obísť to, že ako služobník Cirkvi, neuniká len k eschatologickému riešeniu, ktoré je nemysliteľné, ale hľadá aj riešenie v pozemskom priestore: „Viem, že takmer celé dejiny sú preplnené ruvačkami o moc, čo spôsobilo aj u nás mnoho zbytočného trápenia. Ale nemohli by sme konečne budovať svoju slobodnú spoločnosť ľudskejšie? Ach, tie tri prúty ... Sme nevypočítateľní. Nežijeme obetavým duchom Konštantína a Metoda.“⁸⁰

Cyrlometodská úcta je hodnota, ktorú si pápež Ján Pavol II. veľmi vážil, ako to povedal na záver duchovných cvičení nitrianskemu biskupovi Jánovi Chryzostomovi kardinálovi Korcovi vo Vatikáne 7. marca 1998: „Vo Vašej osobe a vo Vašich meditáciách viac než tisícročná kresťanská tradícia, ktorá má svoje korene v diele sv. Cyrila a Metoda, priniesla znova svoje ovocie, darované biskupovi Ríma, ktorý je synom a dlžníkom tej istej tradície.“⁸¹

Pri tejto príležitosti kardinál Jozef Tomko povedal: „Kardinál Ján Ch. Korec, dnes 74-ročný biskup v najstaršej stredoeurópskej diecéze v Nitre, založenej v dobe sv. Cyrila a Metoda v deviatom storočí, kázal tieto exercície dvojnásobne: slovom a osobným svedectvom.“ A ďalej dodal: „... jeho svedectvo bolo veľmi pôsobivé a dodávalo jeho slovám vnútornú silu a presvedčivosť.“⁸²

Z príležitosti vstupu do Európskej únie v Nitre na Kalvárii (1. mája 2004) okrem iného sa vyjadril v homílii: „Európa je zemepisný pojem iba akosi druhotne. Nemožno ju jasne ohraničiť. Kde sa začína a kde sa končí? Dlhé stáročia patríme k Európe my s celým naším Slovenskom – priestorovo, dejinami, kultúrne. Od vstupu do Európskej únie sme s ňou spojení ešte rozmanitejšími zväzkami a meno Európy sa spomína v našom živote denno-denne a pri každej príležitosti. Osudy Európy sa nás životne dotýkajú – jej myslenie, kultúra, politika, morálka, jej identita a zaujíma nás jej smerovanie... Európa vyrástala po stáročia hlavne z kresťanských koreňov. Chrámami bolo posiate aj naše Slovensko. V nich a okolo nich sa formovalo mravné vedomie a vedomie ľudí, z nich rástli rodiny, rozvíjalo sa vzdelanie... Preto si kladieme otázku: v ktorých oblastiach života je našou veľkou úlohou chápať a rozvíjať v živote spoločnosti všetko na zdra-

⁷⁹ Text doplnený – podľa priameho prenosu z STV – 5. júla 2000 – Nitra – Kalvária – Sv. Cyrila a Metoda. Eucharistický diecézny kongres – Ján Chryzostom kardinál Korec, nitriansky diecézny biskup, Osobný archív J.Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

⁸⁰ Kaliský, R.: Svedok. Defensor fidei, patriae, hominis, In: Literárny týždenník, 1999, roč. 12, č. 4, s. 13.

⁸¹ Korec, J. Ch.: Duchovné cvičenia vo Vatikáne. Bratislava: LÚČ, 1998, s. 182.

⁸² Korec, Ch. J.: Duchovné cvičenia vo Vatikáne. c. d., s. 9-10.

vých základoch: slobodu, hospodárstvo, sociálny život spoločnosti, kultúru, školstvo a výchovu a hlavne celkovú morálku života. Našou úlohou je znova začať správne chápať ľudskú slobodu, slobodu človeka... Túto trvácnosť garantovala viera, oltár, modlitba a Boh. Na tomto základe spočíval život generácií Európy, u nás na Slovensku od čias sv. Cyrila a Metoda. Európa by prestala byť Európou, keby tento základ jej sociálneho života a národného života zanikol.⁸³

Na Devíne (5. júla 2008) Ján Chryzostom Korec s hrdosťou povedal: „Nie sme včerajší, máme hlboké historické korene. To je naša hrdosť navonok pred Európou. Pre vnútorný život nášho Slovenska je to zas výzva vážne chápať zmienku o cyrilometodskej zmienke v Preambule Ústavy Slovenskej republiky a žiť podľa tejto tradície. Pretínať korene a chcieť sa odtrhnúť od veľkých mravných a náboženských síl týchto našich koreňov by bolo samovraždou kultúry a národa... Celá naša kultúrna na Slovensku tak bola a je preniknutá kresťanstvom. To má pre celý náš život na Slovensku podstatný význam. Ak sa násilnicke režimy Osvienčimov a Gulagov zachádzali, že človek – občan žije sedemdesiat rokov a potom zhynie na cintoríne, podľa toho zachádzali s človekom ako so zvieratám, ktoré im pomáha panovať.“⁸⁴

V Terchovej na záver svojej homílie (1. júla 1990) povedal: „Nech nás v tento sviatočný deň, nech nás spomienka na svätého Cyrila a Metoda vedie k tomu, aby sme si rozvíjali lásku k Božiemu slovu, lásku k Bohoslužbe kvôli ktorej svätý Cyril zostavil písmeňá a preložil bohoslužbu do staroslovienčiny, zrozumiteľné našim predkom. Nech nás táto chvíľa utuží v oddanosti Petrovým nástupcom. Nech nás táto chvíľa vedie k starosti o kňazský dorast, ktorý tak starostlivo svätý Cyril a Metod zhromažďovali, že pri smrti svätého Metoda sa mohlo hovoriť o 200 kňazoch na našom území. A nech nás táto chvíľa vedie aj k prehĺbeniu úcty k Matke Božej, ktorú priniesli z východu svätý Cyril a Metod, tej Matke Božej, ktorá sa stala ako Sedembolestná patrónkou Slovenska.“⁸⁵

Iste je vhodné zakončiť tento pohľad cyrilometodskej úcty v živote a diele Jána Chryzostoma kardinála Korca slovami, ktoré povedal na slávnosť sv. Cyrila a Metoda v Nitre na Kalvárii v r. 2005, keďže v tomto roku si pripomíname 1160. výročie príchodu týchto vzácných solúnskych bratov: „Hľa, brat, boli sme obaja záprahom, čo ťahal jednu brázdou. Ja na ornici padám, deň som dokončil. Ale ty ... neopúšťať učiteľstvo... My všetci sme povolani pokračovať a rozvíjať dielo svätých Cyrila a Metoda a svedomito, ba s radosťou ťahať brázdou národa dnes i do budúcnosti. Ako strážcovia ducha a života národa, ako strážcovia života a dedičstva celého nášho Slovenska.“⁸⁶

Кирилло-мефодиевские ценности в представлениях епископов Нитры в XX веке

Вильям Юдак

В новой Чехо-Словацкой Республике правительственный режим поначалу не проявлял особого интереса к культуре святых Кирилла и Мефодия. В Словакии почитание святых учителей славянских проявилось в полной мере только после 1920 года, после хиротонии первых католических епископов из Словакии. Среди них был епископ Нитры монс. К. Кметько (1920–1948), который в первый же год своего епископства позаботился о том, чтобы литургическое празднование святых Кирилла и Мефодия в епархии достигло наивысшего уровня и настоятельно рекомендовал ввести в приходах почитание святых Кирилла и Мефодия.

Традиция почитания Кирилла и Мефодия также нашла свое отражение в управлении епархией при апостольском администраторе Э. Нечее (1948–1968), Я. Пасторе (1973–1988) и Я. Х. Кореце (1990–2005).

⁸³ Osobný archív J. Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

⁸⁴ Sviatok sv. Cyrila a Metoda – Devín – 5. júla 2008, Osobný archív J. Ch. kard. Korca, Nitra-hrad.

⁸⁵ Cabadaj, P. (ed.): Cyriometodské dni v Terchovej (1990–2019). Terchová, 2019, s. 24.

⁸⁶ Žijeme či umierame? Homília kardinála Jána Chryzostoma Korca na slávnosť svätých Cyrila a Metoda v Nitre na Kalvárii dňa 5. júla 2005. Trnava: SSV, 2005, s. 22.

ĽUBOSLAV HROMJÁK*

Cyrilo-metodské oslavy 1100. výročia smrti sv. Cyrila na území Spišskej diecézy

HROMJÁK, Ľ.: The Cyril-Methodius celebration of the 1100. Anniversary of the death of Saint Cyril on the territory of Spiš's Diocese. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 22-32 (Bratislava).

The author of this study presents the since unknown theme in the Slovakian historiography about the celebration of the 1100. Anniversary from the death of Saint Cyril in 1969 on the Spiš's Diocese. This celebration was preceded by Pope Paul VI. publication of the apostolic letter *Antiquae nobilitatis*, which he issued on February 13, 1969. This act of the Pope was a consolation for Catholics in Czechoslovakia and was an invitation to a pilgrimage of the Catholics to Rome on February 14, 1969, which, at the initiative of the Popes, had never been seen in the history of the Slavs since the famous Slavic pilgrimage in 1881 during the pontificate of Leo XIII. The impetus for the Cyril Methodist celebrations in the Spiš Diocese was the Liturgy of the Word, celebrated in the Slovak Institute of St. Cyril and Methodius in Rome. This was the impetus for the creation of the publication *Oslavujme hviezdy jasně*, distributed before the pilgrimage of the relic of St. Cyril in Spiš Diocese. The pilgrimage of the relic of St. Cyril on the territory of the Diocese of Spiš was held from June 1, 1969 to February 14, 1970. The study also discusses the course of historical research of the relic of St. Cyril in Spišské Podhradie.

Capitulary Vicar of Spiš, Jozef Ligoš, saint Cyril and Methodius, Relicts, Spiš Diocese, Slovak Institute in Rome

Tisícste jubileum smrti sv. Cyrila, ktorý zomrel vo veku 42 rokov 14. februára 869 v gréckom kláštore pri Bazilike sv. Praxedy v blízkosti hlavnej mariánskej baziliky v Ríme Santa Maria Maggiore, zarezonovalo výrazným spôsobom po takmer sto rokoch od milénárnych osláv po celom slovanskom svete, ktorý sa v tom čase nachádzal kompletne v jarme komunistického režimu v politickom diktáte Moskvy. Prenasledovanie kresťanov nebývalých rozmerov, aké nemalo páry v celých dejinách slovanských národov, viedlo pápeža Pavla VI. k nadviazaniu na katolícky slavizmus Leva XIII., v rámci ktorého pápež Lev XIII. vydal 30. septembra 1880 vôbec prvú encykliku venovanú slovanským vierozvestom sv. Cyrilovi a Metodovi *Grande munus*. V nej vyzdvihol civilizačný, kultúrny a náboženský význam sv. Cyrila a Metoda pre slovanské národy.¹ Vydanie encykliky sa konalo v čase zložitej politickej situácie národnostného útlaku väčšiny Slovanov, ktorí sa v rámci formácie moderných národov domáhali väčšej slobody v realizácii národných aspirácií od panslavizmu, cez austroslavizmus až po tvorbu národných štátov, podľa vzoru Francúzska. Pápež Lev XIII. ako jediný z popredných európskych elít sa verejne zastal slovanských národov a v duchu nemeckého filozofa Herdera vyzdvihol ich civilizačnú úlohu pre Európu ako aj ich význam pri zachovaní kresťanského charakteru starého kontinentu, osobitne po odštartovaní procesu odkresťančovania Európy od čias Veľkej francúzskej revolúcie. Pápež touto encyklikou v rámci svojej politiky katolíckeho slavizmu zaviedol pre celú Katolícku cirkev liturgický sviatok sv. Cyrila a Metoda, stanovený na 5. júla, teda tak ako ho slávil od roku 1863 Slovania na území

* doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD., <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-3752-656X>, Teologický inštitút TF KU v Ružomberku, Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie; luboslav.hromjak@ku.sk

¹ Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, vol. XII/2, Romae 1882, s. 125-137; *Civiltà cattolica*, 1880, vol. 31, s. 272; Hromják, Ľ.: Slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi. Praha: Paulínky, 2010, s. 83-115.

Rakúskej ríše. Odpoveďou na túto encykliku bola nebývalá ďakovná púť Slovanov do Ríma, ktorá vyvrcholila slávnostnou sv. omšou 5. júla 1881 v Ríme.² Od týchto čias až do jubilejného roka smrti sv. Cyrila v roku 1969 sa podobná aktivita v slovanskom svete neuskutočnila.

Pápež Pavol VI. v nadväznosti na katolícky slavizmus Leva XIII. v inom dobovom kontexte perzekúcie Cirkvi v krajinách komunistického východného bloku a v tzv. *Ostpolitik* Svätej stolice, pri príležitosti tisícstého výročia smrti sv. Cyrila, vydal 2. februára 1969 apoštolský list *Antiquae nobilitatis*. Uverejnil ho v predvečer sviatku smrti sv. Cyrila 13. februára, v ktorom zhodnotil význam samotného jubilea a vyzdvihol zásluhy misijného diela sv. Cyrila a Metoda na Veľkej Morave. Ako sa uvádza v úvode, adresátom listu sú ctihodní bratia biskupi, milované duchovenstvo a veriaci ľud Československa.³ Pápež týmto dokumentom v rámci jubilejného roka, vyhláseného v Československu ako *Rok viery*, ktorý sa slávil od 14. februára 1969 do 14. februára 1970,⁴ chcel pravdepodobne zároveň prejaviť solidaritu voči obyvateľom Československa po tragickej invázii vojsk Varšavskej zmluvy a potlačení tzv. Pražskej jari v auguste 1968 v čase nastupujúcej normalizácie. Pápež Pavol VI., ako vážny kritik *Ostpolitik* Svätej stolice, totiž ihneď po okupácii Československa 21. augusta 1968 na generálnej audiencii vyjadril sútok a solidaritu voči utrpeniu ľudí v Československu a opätovne o týždeň neskôr na ďalšej pápežskej generálnej audiencii 28. augusta, na ktorej vyslovil osobné uspokojenie nad tým, že v krajine nedošlo ku krviprelievaniu.⁵ Téma okupácie bola teda v centre pozornosti pápeža Pavla VI. dlhodobejšie. Vyzýval dlhodobu ku kresťanskej solidarite a hmotnej pomoci utečencom z Československa. Vydanie apoštolského listu *Antiquae nobilitatis* naznačuje v tomto ideovom pozadí listu vyjadrenie solidarity a súcitu s utrpením katolíkov v Československu využitím výročia smrti sv. Cyrila. Štruktúra listu, zvlášť druhá kapitola s názvom časový význam sv. Cyrila, v ktorej ťažiskovými bodmi sú sloboda pri ohlasovaní Božieho slova, výchova mládeže, seminaristi a kňazi, rehoľný život, kultúra a pokrok či jednota vo vernosti, naznačuje najpálčivejšie problémy, ktoré boli dôsledkom brachiálneho zásahu štátu do vnútornej slobody Cirkvi. Zvlášť ak si uvedomíme komunistickou mocou vynucovaný štátny súhlas pre vykonávanie kňazskej služby, rozbíjanie kňazskej jednoty činnosťou prorežimných kňazských združení, stratu štátneho súhlasu kvôli aktivitám s mládežou a zrušenie mužských a ženských rehoľí.

Ďalším podnetom na napísanie apoštolského listu zo strany pápeža Pavla VI. bol silnejší záujem o cyrilo-metodskú tematiku, spojený s jubilejným tisícstým výročím príchodu sv. Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy v roku 1963. Pri tomto výročí totiž vydal jeho predchodca pápež Ján XXIII. apoštolský list *Magnifici eventus* z 11. mája 1963, adresovaný biskupom slovanských národov,⁶ v ktorom predstavil náuku a ponaučenia sv. Cyrila a Metoda pre súčasnosť a povzbudzo-

² Archivio Apostolico Vaticano, Archivio Nunziatura apostolica a Vienna, b. 578, ff. 171r.-188v; Hromják, L.: Slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi, c. d., s. 92-102; Hromják, L.: Cyrilo-metodský kult a jeho miesto v katolíckom slavizme Leva XIII. In Hetényi, M. a kol.: Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, s. 545-562.

³ Apoštolský list Svätého otca pápeža Pavla VI na 1100. výročie smrti sv. Cyrila. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1969, s. 1, 29.

⁴ Pasztor, J.: Oslavujeme hviezdy jasné. In: Katolícke noviny, 1970, roč. 85, č. 5, s. 1.

⁵ Na generálnej audiencii 28. augusta 1968 povedal tieto slová: „Môžete si byť istí, že sme s vami duchovne spojení, vedzte, že rozumieme to utrpenie, ktorý tlačí váš ľud. Tá skúška, ktorú teraz znášate, nás naplňuje porozumením, vnuká nám modlitby, pránia a túžbu pomáhať vám. Chceme vám dať vedieť, že Cirkev, rímska Cirkev vás miluje, že vám rozumie a je s vami. Povedzte aj svojim spoluobčanom, že pápež a mnohí iní, čo cítia ako on, sa modlia za vás všetkých a cítia s vami osobitnú solidarnosť.“ [b.a.], Sv. Otec a okupácia Československa. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1968, roč. 17, č. 9-10, s. 3-5.

⁶ Bagin, A.: Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava. Trnava: SSV, 1987, s. 201.

val v úsilí o zjednotenie kresťanov.⁷ Toto jubileum podnietilo medzi Slovákmi a Čechmi intenzívny výskum relikvií sv. Cyrila,⁸ ktorý bol úspešne korunovaný tým, že 27. októbra 1963 americký Slovák biskup z Garry Andrej Grutka spolu s riaditeľom Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda Štefanom Náhalkom a s Jozefom Tomkom osobne prevzal od kňažnej Antici-Mattei v Recanati rodinnú relikviu sv. Cyrila a 14. novembra 1963 popoludní, v rámci prebiehajúcich rokovaní 2. vatikánskeho a koncilu, ich slávnostne odovzdal v Sixtínskej kaplnke pápežovi Pavlovi VI. za prítomnosti okolo 150 biskupov. V nedeľu 17. novembra 1963 preniesol sám pápež Pavol VI. túto relikviu do Baziliky sv. Klementa, ktorá bola titulárnym chrámom štátneho sekretára Amleta Giovanni Cicognaniho a uložená bola do kaplnky sv. Cyrila a Metoda,⁹ vybudovanej v kontexte katolíckeho slavizmu Leva XIII. v rokoch 1882 – 1886 z iniciatívy chorvátskeho biskupa Juraja Josipa Strossmayera, kde sa táto relikvia sv. Cyrila nachádza dodnes.¹⁰ Uloženia relikvie sv. Cyrila do kaplnky sa zúčastnilo veľké množstvo koncilových otcov. O význame tejto udalosti svedčí správa vo vestníku Svätej stolice *Acta Apostolicae Sedis*.¹¹ V slovenskom prostredí mal jubilejný rok 1963 ešte omnoho väčší význam, vzhľadom na vznik najdôležitejšej cirkevnej inštitúcie Slovákov v zahraničí Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, ktorý bol posvätený v rámci cyrilo-metodských osláv na slávnosť Sedembolestnej Panny Márie biskupom Andrejom Grutkom. Pričom ostatky sv. Cyrila boli vložené do hlavného oltára ústavu.¹²

Explicitne pre Slovákov mal tento apoštolský list mimoriadny význam v kontexte dlhodobého usporiadania cirkevných pomerov na Slovensku, ktoré od vzniku Československa čakali na vyriešenie niekoľko desaťročí.¹³ Pápež totiž v závere listu *Antiquae nobilitatis* v časti *Láska Sv.*

⁷ *Acta Apostolicae Sedis*. Vol. 55. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1963, s. 434-439.

⁸ Už počas Svätého jubilejného roku 1950 apeloval slovenský profesor na Pápežskom východnom inštitúte v Ríme Michal Lacko slová povzbudenia prítomným americkým pútnikom slovenského pôvodu v Bazilike sv. Klementa, pod vedením Michala Sinčáka, aby sa chopili úsilia v mene všetkých Slovákov doma i v zahraničí o opravu opusteného hrobu sv. Cyrila. Tie našli pozitívnu odozvu a slovenský kňaz Michal Sinčák po návrate do USA rozbehol aktivity na postavenie nového mramorového oltára a upravenie hrobu sv. Cyrila. Tie našli podporu tiež u Združenia slovenských katolíkov na čele s Mons. Milošom Mlynarovičom. O stavbu oltára sa staral vtedajší vicerektor československého pápežského ústavu Nepomucena v Ríme Jozef Tomko, neskorší kardinál prefekt Kongregácie pre evanjelizáciu národov. Z osôb, ktoré sa pričínili o nový výskum relikvií sv. Cyrila, treba spomenúť predovšetkým českého opáta Ambróza Leva Ondráka z opátstva sv. Prokopa pri Lisle pri Chicagu, ktorý pri návšteve u štátneho sekretára kardinála Amleta G. Cicognaniho v roku 1959 ako aj listom z 13. apríla 1960 požiadal kardinála o dôsledné pátranie po relikviách sv. Cyrila. Kardinál Cicognani listom z 1. júla 1960 požiadal opáta dominikánskeho konventu pri Bazilike sv. Klementa Leonarda Boyle o archívny výskum vo veci relikvií sv. Cyrila a jeho osudmi, ktorý začal v roku 1961 realizovať. Ten napokon zistil, že relikviu 7 cm dlhej kosti prevzal kanonik kapituly sv. Jána v Lateráne Lorenzo Mattei, brat kardinála Alessandra, z chrámu Chiesa Nuova v Ríme 4. júla 1799. Hnilica, J.: Svätí Cyril a Metod – horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi. Bratislava: Alfa, 1990, s. 140, 148, 150-151. Lorenzo Mattei však v súvislosti s prítomnosťou napoleonských vojsk v Ríme v obave o spustošenie relikvií umiestnil relikvie sv. Cyrila do svojej rodinnej kaplnky v Recanati. Na základe údajov z archívu rímskeho vikariátu, ktoré v roku 1911 objavil Luis Nolan boli relikvie v kostole Chiesa Nuova od 18. augusta 1708 až do roku 1799. Ruc, M.: História ostatkov sv. Cyrila. In: Katolícke noviny, 1969, roč. 84, č. 7, s. 4.

⁹ Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1973, s. 128-130. Štefan Náhalka poukázal vo svojej korešpondencii na to, že slovenské noviny a časopisy sa k tomuto významnému objaveniu relikvie sv. Cyrila vôbec nevyjadřili a tento fakt zamlčovali, čo vyjadřil v liste Matici slovenskej z 28. decembra 1968. Archív Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme (ďalej AÚSCM Rím), 1969, vol. 1, 1-350, f. 4.

¹⁰ Hnilica, J.: Svätí Cyril a Metod – horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi, c. d., s. 155.

¹¹ *Acta Apostolicae Sedis*, 1963, vol. 55, s. 1035-1039.

¹² Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 109-112.

¹³ Významným krokom smerujúcim k vytvoreniu samostatnej cirkevnej provincie na Slovensku bolo vydanie apoštolskej konštitúcie *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* z 2. septembra 1937, ktorou Svätá stolica usporiadala delimitáciu hraníc diecéz v zhode s hranicami Československa a slovenské diecézy podriadila priamo Svätej stolici. Zároveň bol vyjadrený prísľub zriadenia arcibiskupstva na Slovensku. *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 55, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1953, s. 437. V roku 1968 sa objavovali v súvislosti so zriadením slovenskej cirkevnej provincie so sídlom v Lubľane v roku 1968 (Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 1, s. 17) úsilia o zriadenie slovenskej cirkevnej provincie. O to viac, že zo strany štátnej moci v Československu zodpovední činitelia prehlásili, že

Otca vyjadril nádej a podporu vytvorenia samostatnej slovenskej cirkevnej provincie, o ktorú sa usilovali viacerí cirkevní hodnostári doma i v zahraničí, kde vyjadril nasledovné slová: „podobne dôverujeme, že zanedlho sa uskutoční aj práve usporiadanie Cirkvi na Slovensku.“¹⁴

Vydanie apoštolského listu *Antiquae nobilitatis* pápežom Pavlom VI., ktorý bol svedkom eufórie slovanských národov z objavenia relikvie sv. Cyrila pri slávnostnom uložení relikvie sv. Cyrila v Bazilike sv. Klementa v Ríme, bolo logickým pripomenutím výročia a dôsledkom sledu udalostí v cyrilo-metodskej úcte ako aj útechou pre prenasledovanú cirkev v Československu. Usporiadanie púte do Ríma pri príležitosti 1100. výročia smrti sv. Cyrila bolo však mimoriadne, keďže posledná cyrilo-metodská púť organizovaná pápežom sa konala v dňoch 29. júna – 5. júla 1881.¹⁵ Významný impulz pre organizovanie oficiálnej púte do Ríma z Československa dal brniansky biskup Karel Skoupý, ktorý informoval pápeža o úmysle organizovania púte z Československa. Zorganizovaním osláv v Ríme bol poverený dvojaký prípravný výbor: čestný (zo Slovákov v ňom boli prítomní Jozef Tomko a profesor Michal Lacko) a pracovný (okrem Talianov boli v ňom prítomní 4 Slováci a 4 Česi). Na čele výboru, ktorý pripravil program púte a zabezpečoval ubytovanie pre pútnikov, bol slovenský biskup Pavol Hnilica.¹⁶ Napísanie listu sa konalo aj na výrazný popud zo strany Josefa Škarvadu, Pavla Hnilicu a spišského kňaza Štefana Náhaliku, ktorí listom zo 7. februára cez substituta Štátneho sekretariátu a neskoršieho kardinála Giovanni Benelliho žiadali pápeža o vydanie apoštolského listu v slovenskom a českom jazyku pri príležitosti jubilea smrti sv. Cyrila. Zároveň prisľúbili, že preklad, ktorý by vyšiel vo vatikánskom vydavateľstve, by zabezpečili oni, čo sa aj reálne stalo.¹⁷ Kým pri slovanskej púti v roku 1881 pre odpor uhorskej vlády sa Slováci nemohli zúčastniť v rámci osobitnej delegácie, ale iba v rámci česko-moravskej, situácia počas púte určenej na 14. februára 1969 bola výrazne odlišná. Slováci už mali skúsenosť s existenciou samostatného štátu. Okrem toho existovala v zahraničí už výrazná skupina Slovákov, ktorá živila myšlienku slovenskej samostatnosti a ktorá nachádzala výraznú oporu v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda, ktorý prevzal organizačnú starosť pri koordinácii pútnikov zo Slovenska. A nielen to. V rámci týchto osláv sa konala na pôde Slovenského ústavu 15. februára 1969 Liturgia slova,¹⁸ ktorá sa stala vzorom pri organizovaní týchto osláv v Spišskej diecéze, pod vedením spišského kapitulného vikára Jozefa Ligoša.¹⁹ Kým na ďakovnej slovanskej púti v roku 1880 sa v rámci českej a moravskej skupiny zúčastnilo okolo 250 pútnikov, v ktorej sa nachádzalo pravdepodobne 50 slovenských pútnikov,²⁰ na

---

nie sú proti zriadeniu arcibiskupstva na Slovensku. Tlaky zo k jeho vytvoreniu sa vyskytovali čoraz častejšie zo strany slovenskej katolíckej emigrácie. Tomko, J.: Rím ochotný zriadiť arcibiskupstvo na Slovensku. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1968, roč. 17, č. 6, s. 6. V tomto kontexte možno pochopiť aj menovanie nitrianskeho biskupa Eduarda Nécseyá za titulárneho arcibiskupa veličského, teda miesta, kde podľa tradície zomrel sv. Gorazd, nasledovník sv. Metoda, ktoré zapadá do kontextu cyrilo-metodského jubilea. Porovnaj Slovensko má arcibiskupa. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1968, roč. 17, č. 6, s. 3. K vytvoreniu samostatnej slovenskej cirkevnej provincie skutočne osem rokov po vydaní apoštolského listu *Egregiae virtutis*, predsa ešte za pápeža Pavla VI., došlo vydaním apoštolskej konštitúcie *Qui divino* z 30. decembra 1977.

¹⁴ Apoštolský list Svätého Otca Pavla VI. na 1000. výročie smrti sv. Cyrila. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 2-3, s. 9.

¹⁵ Hromják, L.: Slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi, c. d., s. 92-102.

¹⁶ Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila (Oslavy v Ríme: 14.-16. februára 1969). In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 2-3, s. 11.

¹⁷ AÚSCM Rím, 1969, vol. 1, 1-350, f. 272.

¹⁸ Vragaš, Š.: Cyrilo-metodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov. Bratislava: LÚČ, 1991, s. 102.

¹⁹ Oslavujeme hviezdy jasné. Spišské Podhradie: Biskupský úrad, 1969, s. 2.

²⁰ Archivio Apostolico Vaticano, Archivio Nunziatura apostolica a Vienna, busta 578, f. 168v, 188r; Hromják, L.: Cyrilo-metodský kult a jeho miesto v katolíckom slavizme Leva XIII., c. d., s. 558; Hetényi, M. – Ivanič, P.: Reflexia encyklyky *Grande munus* a ďakovnej púte Slovanov do Ríma v slovenských a českých katolíckych kruhoch v 19. storočí. In: Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilometodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 61-81.

februárovej slovanskej púti sa zúčastnilo také množstvo Slovákov z Československa i zo sveta, že Slováci mali najväčšie zastúpenie na slávnostných bohoslužbách v Bazilike sv. Petra.²¹ Neočakávaný počet pútnikov bol dôvodom, prečo došlo k zmene slávenia svätej omše namiesto pôvodnej Baziliky Santa Maria Maggiore na Baziliku sv. Petra, kde sa 14. februára 1969 o 10.30 slávila slávnostná bohoslužba, na ktorú pozval pápež biskupov z Československa i ďalších slovanských krajín. Predsedal jej pápež Pavol VI. za účasti dvoch kardinálov: Josefa Berana, pražského arcibiskupa exilovaného v Ríme, a chorvátskeho kardinála Fraňa Šepera, vtedajšieho prefekta posvätnej Kongregácie pre náuku viery, a ďalších 11 biskupov zo slovanských krajín,²² z ktorých až štyria boli Slováci: Ambróz Lazík, Róbert Pobožný, Andrej Grutka a Mikuláš Rusnák.²³ Na púti sa zúčastnilo vyše tisíc pútnikov, z ktorých 880 tvorili Slováci, českých pútnikov bolo 120. Nie všetci pútnici však dorazili do Ríma naraz, keďže až 400 pútnikov, ktorí sa chystali na púť vlakom z Košíc, pre obštrukcie zo strany štátu v snahe zmiriť putovanie veľkého množstva veriacich nedostalo dovolenie k vycestovaniu a do Ríma dorazili až 19. februára. Na svätej omši v Bazilike sv. Petra 14. februára bolo teda len 600 pútnikov.²⁴ Spišskú diecēju na tejto slávnosti reprezentoval spišský kapitulný vikár Jozef Ligoš, ktorý bol iniciátorom slávenia jubilea sv. Cyrila na území Spišskej diecęzy v roku 1969.²⁵ Z českých biskupov boli tam prítomní František Tomášek, Štefan Trochta, Karel Skoupý a Josef Hlouch, ktorý bol mimoriadne blízky priateľom Josefa Ligoša a jeho profesorom v Olomouci. Okrem kánonu v duchu obnovenej liturgie podľa 2. vatikánskeho koncilu takmer celá svätá omša bola po slovensky alebo po česky. Veľmi cennou bola účasť na slávnosti veľvyslanca Československa v Talianskej republike Dr. Vladimíra Ludvika. Spišská diecēja sa na tejto slávnosti zapojila nielen množstvom pútnikov, ale tiež liturgickým spevom zboru *Liptov* z farnosti Hubová, pod taktovkou spišského seminaristu Viktora Olosa a dona Štefana Olosa.²⁶ Zbor okrem iných spevov zaintonoval na záver liturgie slávnostnou pápežskou hymnou v slovenčine *V sedmobrežnom kruhu Ríma*. Pápež Pavol VI. po skončení sv. omše si uctil pútnikov osláv 1100. výročia smrti sv. Cyrila osobitnou audienciou vo vatikánskej dvorane a pozdravil pútnikov v českej a slovenskej reči, pričom príhovor predniesol v talianskej reči, v ktorej okrem iného uviedol: „táto púť, ktorá prejavuje vašu vernosť dedičstvu sv. Cyrila a Metoda, je predovšetkým svedectvom, prisľubom a nádejou. Je svedectvom, že ste ostali verní Bohu, Kristovi, Cirkvi, sídlu Petrovmu. Dnes, ako vtedy, vo vašich dejinách, ste vedeli dokázať svoje hlboké presvedčenie svojej cyrilometodskej, t. j. pravej katolíckej viery. Ďakujem vám za to zo srdca, pokračoval dojatý Sv. Otec, lebo dnes nie sú tak potrebné slová, ako skôr príklady. A vy ich dávate svetu.“²⁷ Narážal tým na silné svedectvo mučeníkov a vyznávačov počas komunistickej perzekúcie Cirkvi v Československu. Pri tejto príležitosti sa Jozef Ligoš prvýkrát stretol osobne s pápežom Pavlom VI., ktorý ho povzbudil v pastoračnej starostlivosti Spišskej diecęzy a ktorý bol

²¹ Vragaš, Š.: Cyrilo-metodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov, c. d., s. 102.

²² V oddanej vernosti dedičstvu sv. Cyrila. In: Katolícke noviny, 1969, roč. 84, č. 8, s. 1; Bagin, A.: Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava, c. d., s. 201.

²³ Vragaš, Š.: Cyrilo-metodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov, c. d., s. 102; Šmálik, Š.: Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku. Bratislava: Charis, 1996, s. 46.

²⁴ Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila, c. d., s. 11. Pútnikov, ktorí putovali vlakom z Košíc, pozdravil potom osobitne na generálnej audiencii v stredu 19. februára pápež. Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila, c. d., s. 23-24.

²⁵ Hromják, L.: Biografický profil spišského kapitulného vikára Josefa Ligoša (1914–1973). In Hromják, L. (ed.): ThDr. Jozef Ligoš, spišský kapitulný vikár. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2014, s. 38; Šmálik, Š.: Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku, c. d., s. 46.

²⁶ Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila, c. d., s. 12-13.

²⁷ V oddanej vernosti dedičstvu sv. Cyrila, s. 1, 3. Počas tejto púte veriaci z Liptovských Sliach darovali pápežovi krojovanú bábiku, za ktorú v liste z 26. februára 1969 poďakoval substitút Štátneho sekretariátu Giovanni Benelli a tlmočil Jozefovi Ligošovi o udelení apoštolského požehnanja.

povzbudený svedectvom života, keď podľa svedectva Ligošovej netere sa pápež o ňom vyjadril ako o svätom mužovi.²⁸ Jozef Ligoš bol týmto stretnutím veľmi zasiahnutý. Niektorí autori uvažovali nad tým, že v tom čase mohol byť Jozef Ligoš tajne vysvätený na biskupa, čo sa ukazuje v tom čase ako málo pravdepodobné. Na tejto pápežskej audiencii sa zúčastnili aj poprední slovenskí umelci Ľudovít Fulla, Vincent Hložník, Alexander Trizuljak či Mikuláš Klimčák.²⁹ Túto púť pozdravil v mene Spišskej diecézy svojou básňami *Hymnus k sv. Cyrilovi-Konštantínovi*³⁰ a Óda na múdrosť³¹ hlavný predstaviteľ katolíckej moderny Janko Silan.

Vyslovene slovenskou súčasťou osláv tisícstého výročia smrti sv. Cyrila bola Liturgia slova slávená popoludní 15. februára 1969 v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorú pripravil spolu s ďalšími členmi prípravného výboru predovšetkým biskup spišského pôvodu z Gary Andrej Grutka a kňaz Spišskej diecézy a zároveň prvý rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda Štefan Náhalka.³² Na jeho výslovné želanie a pranie jezuitu Vincenta Danča, rodáka z Hubovej, prišiel spievať do Baziliky sv. Petra ako aj do Ústavu zbor *Liptov*,³³ ktorý pred štátnymi úradmi figuroval ako folklórna skupina. Osobný vklad Náhalku v tejto oblasti dokazuje, že vedúci zboru Viktor Olos bol jedným z najbližších spolupracovníkov Štefana Náhalku v časoch, kedy unikol pred komunistickými štátnymi úradmi.³⁴ Dirigent zboru a znamenitý hudobník salezián Štefan Olos taktiež pochádzal z Hubovej.³⁵ Liturgia slova, na ktorej sa okrem pútnikov zúčastnil chorvátsky kardinál Fraňo Šeper, všetci biskupi z Československa, biskup Pavol Hnilica, biskup Andrej Grutka, gréckokatolícky biskup v Kanade Mikuláš Rusnák a napokon aj biskup diecézy Porto Santa Rufina Andrea Pangrazio,³⁶ pod ktorého jurisdikciu spadá Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, sa stala predlohou, podľa ktorej sa konali oslavy na území Spišskej diecézy. Liturgia pozostávala z textov, modlitieb a spevov, ktoré vyzdvihovali veľké duchovno-kultúrne dielo sv. Cyrila prostredníctvom písma, jazyka a liturgie. Pri tejto príležitosti dostali všetci pútnici do daru nový preklad Nového zákona, ktorý vydalo Vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda v Ríme.³⁷ Bola to veľká záčnosť vzhľadom na zákaz vydávania náboženskej literatúry v Československu zo strany komunistickej moci. Pápež Pavol VI. preukázal svoju pozornosť Slovákom tiež počas pravidelnej modlitby Anjel Pána v nedeľu 16. februára, kedy po prejave na poludnie zotrval pápež dlho v okne pracovne, aby si vypočul celú pieseň *Bože čoś ráčil*, ktorú spievali na svätopeterskom námestí slovenskí pútnici.³⁸ Menej povšimnutou bola vedecská udalosť, keď sa v rámci jubilea konala 16. februára v Pápežskom východnom inštitúte v Ríme. Išlo o spomienkovú akadémiu, ktorá bola dobrou vizitkou slovenskej kultúrnosti pred medzinárodným publikom. Hlavnú prednášku na tému *Svätý Cyril a Rím* mal profesor na Orientaliae historik

²⁸ Hromják, E.: Biografický profil spišského kapitulného vikára Jozefa Ligoša, c. d., s. 38-39.

²⁹ Šmálik, Š.: Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku, c. d., s. 46.

³⁰ Silan, J.: Hymnus k sv. Cyrilovi-Konštantínovi. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 2-3, s. 11.

³¹ Silan, J.: Óda na múdrosť. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 4-9, s. 5-6.

³² Náhalka, Š.: Začíname jubilejný rok – 1100 rokov od smrti sv. Cyrila. In: Hlasy z Ríma, 1969, roč. 18, č. 1, s. 2-3; Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila, c. d., s. 21-22; Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 144-145; AÚSCM Rím, 1969, vol. 1, 1-350, f. 268.

³³ AÚSCM Rím, 1969, vol. 1, 1-350, f. 285.

³⁴ Hromják, E. (ed.): Mons. Štefan Náhalka: prvý riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtáššáka, 2011, s. 116-123.

³⁵ AÚSCM Rím, 1969, vol. 1, 1-350, f. 285.

³⁶ Lacko, M. – Polčín, S. – Dančo, V. – Hrušovský, D.: Jedenásť storočí od smrti sv. Cyrila, c. d., s. 21-22; Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 145. Arcibiskup Pangrazio, pochádzajúci z Gorície, vyjadril solidaritu so Slovákami a v kaplnke na Bohoslužbe slova 15. februára predniesol svoj slávnostný príhovor, ktorý sa nachádza v Archíve Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. AÚSCM Rím, 1969, vol. 1, 1-350, f. 300.

³⁷ Vragaš, Š.: Cyrilo-metodské dedičstvo v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov, c. d., s. 102.

³⁸ Markovič, K.: Láska Svätého Otca k slovenskému národu. In: Katolícke noviny, 1969, roč. 84, č. 9, s. 3.

a gréckokatolícky jezuita Michal Lacko.³⁹ Na prednáške sa zúčastnil aj kardinál Eugenio Tisserant. Prvý rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme Štefan Náhalka v zhrňujúcej správe o priebehu jubilejných osláv počas púte v Ríme zhodnotil veľmi výstižne: „Stretnutia pútnikov na miestach, ktoré sú zasvätené pamiatke našich apoštolov, ako je bazilika sv. Klementa a Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, boli dobrou príležitosťou na osvedčenie vernosti duchovnému dedičstvu, ktoré vlastnime už vyše 11. storočí ako národ s kresťanskou tradíciou. Tieto stretnutia mohli byť – a nádejame sa, že skutočne boli – aj príležitosťou na ocenenie úprimných snáh Slovákov v zahraničí prispieť svojim podielom ku zveľadeniu duchovných hodnôt národa i príležitosťou na vznik odhodlaní spoločnými silami z domoviny i zo zahraničia zveľadovať tieto hodnoty.“⁴⁰

V rámci tisícstého jubilea smrti sv. Cyrila, ktorý sa slávil v Československu ako Rok viery,⁴¹ povzbudení februárovou púťou, Slováci zorganizovali ešte jednu osobitnú slovenskú púť do Ríma v dňoch 13.–15. septembra 1969.⁴² Osobitnou charakteristikou tejto slávnosti bola prítomnosť hlavných úradníkov veľkých americko-slovenských organizácií.⁴³ Pápež Pavol VI. opäť preukázal priazeň Slovákom doma i v zahraničí, keď im 13. septembra na poľudnie poskytol osobitnú audienciu v Castel Gandolfo.⁴⁴ Túto púť však už výrazne poznačil vnútropolitický vývoj v Československu s nastupujúcou normalizáciou, čo sa prejavilo vo výrazne nižšej účasti pútnikov zo Slovenska. Tí, čo prišli, dostavili sa do Ríma už len súkromne a za značných obetí. Veľmi povzbudivá bola účasť Slovákov zo zahraničia.⁴⁵ Celkovo sa na tejto púti zišlo 800 slovenských pútnikov zo Slovenska, Spojených štátov amerických, Kanady, Anglicka, Francúzska, Nemecka, Rakúska, Talianska a Juhoslávie.⁴⁶ Väčšiu skupinu 600 slovenských pútnikov z Prešova, Košíc, Bratislavy a iných častí Slovenska prijal výnimočne pápež Pavol VI. v Klementínskej sále 15. novembra 1969 pod vedením slovenského profesora dejín na Pápežskom východnom inštitúte v Ríme Michala Lacka.⁴⁷

Jubilejný rok smrti sv. Cyrila a jeho oslavy v Ríme priamo ovplyvnili organizáciu osláv aj na území Spišskej diecézy. Účasť veriacich zo Spišskej diecézy na februárovej púti bola veľmi aktívna. Okrem účasti kapitulného vikára Jozefa Ligoša a hudobnej účasti zboru *Liptov* z Hubovej na sv. omši v Bazilike sv. Petra 14. februára 1969, bola tu už spomínaná aktívna účasť ako spoluorganizátora slávností zo strany spišského kňaza Štefana Náhalku a amerického biskupa spišského pôvodu Andreja Grutku, ale aj účasť početných veriacich zo Spišskej diecézy v ľudovom kroji. Počas tejto púte veriaci z Liptovských Sliačov darovali pápežovi krojovanú bábiku, za ktorú v liste z 26. februára 1969 poďakoval substitút Štátneho sekretariátu Giovanni Benelli a tlmočil Jozefovi Ligošovi informáciu o udelení apoštolského požehnanie.⁴⁸ Zmena cirkevných pomerov na území Spišskej diecézy po smrti prorežimného kapitulného vikára Andreja Scheffera, ktorý vykonával úrad spišského kapitulného vikára v rokoch 1950–1968⁴⁹ a ktorého vystriedal v tomto poste Jozef Ligoš 14. novembra 1968, bola evidentná. V deň púte 14. februára 1969 nariadil, aby sa vo všetkých farnostiach diecézy slávila votívna sv. omša o sv. Cyrilovi a Metodovi a v nasledujúcu

³⁹ Lacko, M.: Svätý Cyril a Rím. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 2-3, s. 27-30.

⁴⁰ Náhalka, Š.: Význam osláv jubilea sv. Cyrila. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 2-3, s. 26.

⁴¹ Pasztor, J.: Oslavujeme hviezdy jasné, c. d., s. 1.

⁴² Náhalka, Š.: Oslavy cyrilského jubilea vyvrcholili. In: Hlasy z Ríma: časopis slovenských katolíkov, 1969, roč. 18, č. 10, s. 3-16.

⁴³ Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 148.

⁴⁴ Vyvrcholenie cyrilského jubilejného roku v Ríme. In: Katolícke noviny, 1969, roč. 84, č. 39, s. 1.

⁴⁵ Náhalka, Š. (ed.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 102-103.

⁴⁶ Vyvrcholenie cyrilského jubilejného roku v Ríme, c. d., s. 1.

⁴⁷ Šesťsto Slovákov u Svätého Otca. In: Katolícke noviny, 1969, roč. 84, č. 49, s. 3.

⁴⁸ Archív biskupského úradu v Spišskom Podhradí, Osobný spis ThDr. Ligoš Jozef, Personálie – Dokumenty II, f. 93.

⁴⁹ Chalupecký, I.: Heslo Scheffer, Andrej. In: Pašteka, J. (ed.): Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Bratislava: LÚČ, 2000, s. 1225.

nedeľu, aby sa čítal pastiersky list slovenských ordinárov z príležitosti tohto jubilea. Odporúčal, aby sa v nedeľu 16. februára popoludní slávila vo všetkých kostoloch diecézy Bohoslužba slova na tému *Dedičstvo otcov zachovaj nám Pane*. Pre kňazov diecézy na oslavy v nedeľu po 14. februári ponúkol báseň od Janka Silana *Hymnus ku sv. Cyrilovi-Konštantínovi*, ako aj myšlienky k prvej kázni o sv. Cyrilovi od profesora a literárneho kritika Jozefa Kútnika-Šmálava. V obežníku z 10. februára 1969 zároveň informoval o objavení relikvií sv. Cyrila v Spišskej Kapitule a vyjadril úmysel prenásť ich po všetkých farnostiach diecézy,⁵⁰ ako tomu bolo aj v mnohých farnostiach na Morave a na Slovensku, kde si uctili relikvie sv. Cyrila.⁵¹ Známeho cirkevného historika Štefana Šmálika, ktorý v tom čase pôsobil ako správca farnosti v Liptovskom Trnenci, kapitulný vikár Jozef Ligoš v marci 1969 poveril úlohou uskutočniť historický výskum pôvodu relikvie,⁵² nakoľko sa nám dokument, ktorý by potvrdil donáciu relikvie pre Spišskú Kapitolu, nezachoval. Objavenie relikvie bolo teda veľkou radosťou a stimulom k organizovaniu osláv smrti sv. Cyrila.

Miestna tradícia pripisuje existenciu relikvie sv. Cyrila v súvislosti s cyrilo-metodskými milénárnymi oslavami príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu v júli 863 za čias jedného z najväčších stúpcov katolíckeho slavizmu na Slovensku spišského biskupa Ladislava Zábojského, ktorý ako jediný biskup na území dnešného Slovenska pripojil sa k iniciatíve jedného zo zakladateľov katolíckeho slavizmu bansko-bystrického biskupa Štefana Moyzeza zorganizovať v diecéze cyrilo-metodské oslavy. Táto relikvia, predlaktie pravej ruky, údajne pochádzala pôvodne z Brna, odkiaľ časť relikvie, ešte pred jej stratením, dostali kapitula v Mikulove a benediktínsky kláštor z Rajhradu. Opäť Rajhradského kláštora v roku 1881 daroval získanú relikviu stúpcovi katolíckeho slavizmu pápežovi Levovi XIII., ktorý ju rozdelil a venoval kláštoru v Rajhrade, bazilike na Velehrade, metropolitnému chrámu v Olomouci a katedrálnemu chrámu v Brne.⁵³ Na Slovensku sa okrem Spišskej diecézy nachádzala aj relikvia sv. Cyrila v Rajci, ktorú vymohol z Ríma rajecký rodák, františkán Metod J. Gazdík (1802–1872).⁵⁴ Nie je úplne vylúčené, že práve vtedy získal spišský biskup Zábojský relikviu sv. Cyrila z Ríma. Pôvod relikvie sv. Cyrila sa však doposiaľ nepodarilo objasniť. Štefan Šmálik, ktorý bol poverený úlohou objasniť pôvod relikvie sv. Cyrila v Spišskej Kapitule-Spišskom Podhradí, v úsilí o získanie informácií o možnom pôvode relikvie sa v kontexte pripravovaných cyrilo-metodských osláv strategicky obrátil listom 12. marca 1969 na Biskupský úrad v Nitre, kde sa podľa jeho vedomostí nachádzala ďalšia relikvia sv. Cyrila. Vo svojom liste podrobne opísal relikviár, v ktorom sa nachádzala relikvia ramena sv. Cyrila, ktorá sa nachádza v oválnej *teke* (tal. *tecca*), bola zapečatená a s dvojkrížom, pritom, podľa Šmálika bolo k nej novším písmom pripísané číslo 32-1928. V liste žiadal, aby ho vzhľadom na ťažkosť bádania v neusporiadanom Archíve Biskupského úradu v Spišskom Podhradí informovali, akým spôsobom sa relikvia sv. Cyrila dostala do nitrianskej Katedrály sv. Emeráma, a tým mu napomohli k možným cestám ďalšieho historického výskumu relikvie sv. Cyrila v Katedrále sv. Martina v Spišskom Podhradí. Na jeho list dostal od nitrianskeho kapitulného vikára Jána Pásztoru okamžitú odpoveď už 13. marca 1969, z ktorého bolo zrejmé, že relikvia zo Spiša je v mnohom podobná relikvii z Nitry, kde sa nachádza taktiež relikvia oválneho tvaru s popisným číslom 32-1926. Veľmi dôležitým indikátorom bola informácia o tom, že v rámci historického bádania pôvodu relikvie sv. Cyrila v Nitre, sa dospelo k poznaniu, že ani Nitra nemala zachovaný žiaden dokument, v ktorom by sa nachádzalo potvrdenie o pravosti a donácii relikvie

⁵⁰ Acta Spišskej diecézy 1969, č. 3, č. j. 235/69.

⁵¹ Bagin, A.: Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava, c. d., s. 201.

⁵² Pitoniak, P.: ThDr. Jozef Ligoš, spirituál a spišský kapitulný vikár. Pucov: Rímskokatolícka cirkev, farnosť Pucov, 2015, s. 127.

⁵³ Snopek, F.: Hrob a ostatky sv. Cyrila, apoštola slovanského. In: Sborník Velehradský, 1896, vol. VI., s. 147-151.

⁵⁴ Hnilica, J.: Svätí Cyril a Metod – horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi, c. d., s. 155.

sv. Cyrila v Nitre, avšak podarilo sa im zistiť, že signatúra relikvie pochádza z Rímskeho vikariátu v Lateráne. Preto sa obrátili s relikviou na Rímsky vikariát, kde pod novým evidenčným číslom novým dekrétom potvrdili pravosť relikvie sv. Cyrila.⁵⁵ Z toho vyplýva, že obe signatúry, aj spišská aj nitrianska, sú znakom potvrdenia hodnovernosti relikvie. Preto dá sa predpokladať, že obe relikvie sa mohli dostať tak na Spiš ako aj do Nitry aj skôr, preto miestni biskupi žiadali z dôvodu nedostatku oficiálneho dokumentu o potvrdenie pravosti relikvie sv. Cyrila s označením 1. stupňovej relikvie pravého ramena sv. Cyrila „ex ossibus“ a „ex brachio s. Cyrilli, Apostol. Slavorum“ na základe autorizácie z uvedených rokov 1926 pre Nitru a 1928 pre Spiš, ktorá sa nachádzala v archíve Rímskeho vikariátu.⁵⁶ Isté však je, že relikvie sv. Cyrila zo Spišského Podhradia a z Nitry sú nespochybniteľné a pochádzajú ešte z čias pred objavením relikvií sv. Cyrila v roku 1963 v Recanati.

Práve táto skutočnosť vlastníctva pravej relikvie sv. Cyrila utvrdila spišského kapitulného vikára Jozefa Ligoša k celodiecéznej oslave smrti sv. Cyrila a uctievaniu jeho ostatkov, podľa predlohy Liturgie Slova slávanej v kaplnke Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme dňa 15. februára 1969.⁵⁷ Spišská diecéza toto 1100. výročie smrti sv. Cyrila oslávila putovaním tejto vzácnnej relikvie z ramena sv. Cyrila po celej Spišskej diecéze,⁵⁸ ktoré sa začalo 1. júna 1969 dopoludnia v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí, potom v meste Spišské Podhradie a trvalo do 14. februára 1970 s úvodným usmernením ako treba prijímať relikvie sv. Cyrila: „ako deti bozkávajú i mŕtve ruky svojich zosnulých rodičov, otca alebo matky, tak chcem urobiť aj s čiastkou ruky nášho duchovného Otca – sv. Cyrila, ktorý spolu so svojim bratom sv. Metodom doniesli našim predkom poklad viery a k tomu ešte iné kultúrne hodnoty.“⁵⁹ Celkovo mala v tom čase diecéza 148 farností, čo v stanovenom čase znamenalo putovanie relikvie v 108 farnostiach Spišskej diecézy, kým zvyšných 40 farností sa malo pripojiť k blízkym farnostiam. Presné inštrukcie preberania relikvie do jednotlivých farností a rozpis termínov uctievania relikvií v jednotlivých farnostiach vydal Jozef Ligoš dňa 9. mája 1969⁶⁰ spolu s návrhom uctievania ostatkov sv. Cyrila, uvedenom v brožúrke, vydannej pre vnútornú potrebu Spišskej diecézy pod názvom *Oslavujme hviezdy jasnú*. Relikviu sv. Cyrila mal prevážať miestny duchovný farnosti na vyzdobenom aute. Relikvie mal vždy vo farnosti privítať miestny duchovný priamo pred kostolom alebo farár mohol prejsť kus cesty peši a šiel v ústrety prichádzajúcemu autu procesiou s farníkmi farnosti, v ktorej sa očakávalo priniesenie relikvie. Spôsob uvítania relikvie sv. Cyrila stanovil podľa zvyku ako sa vítal biskup pri návšteve farnosti. Odporúčala sa aktívna účasť detí, ktorí mali relikviu v mene veriacich privítať. Následne miestny duchovný mal prevziať relikvie a za slávnostného sprievodu za spevu priniesol relikviu do kostola a uložil na bočný ozdobený oltár. Sprievod do kostola viedla svieca, ktorú daroval Spišskému biskupstvu pápež Ján XXIII. Po Bohoslužbe slova, ktorou sa privítal príchod relikvie sv. Cyrila do farnosti, mala nasledovať votívna sv. omša k sv. Cyrilovi a Metodovi. Po sv. omši mala sa relikvia preložiť na hlavný oltár za účelom individuálneho uctenia relikvie bozkom alebo pri veľkom počte veriacim odporúčať,

⁵⁵ Archív Biskupského úradu v Nitre, Varia, č. 346/1969.

⁵⁶ Archív Biskupského úradu v Nitre, č. 346/1969. Za túto informáciu a poskytnutie dokumentu ďakujem prof. Petrovi Ivaničovi. Na uzavretie tejto záležitosti by bolo potrebné urobiť solidný výskum v Ríme. Otázne je, odkiaľ by pochádzala relikvia sv. Cyrila v Ríme, keďže Laterán v tom čase žiadnu relikviu sv. Cyrila nevladnil, ale rodina Mattei v Recanati, ktorú objavili až v roku 1963, a bola vo vlastníctve rodiny, ktorá získala celú relikviu z Chiesa Nuova od kanonika kapituly sv. Jána v Lateráne Lorenza Mattei. V Ríme sa nachádzala v tom čase relikvia sv. Cyrila iba v Bazilike sv. Klementa, pôvodne z Rajhradu, a relikvia sv. Cyrila v chorvátskom kostole sv. Hieronyma v Ríme, pričom dokument o pravovernosti relikvie vystavil generálny vikár kardinál Pietro Respighi 11. júla 1905.

⁵⁷ *Oslavujme hviezdy jasnú*, c. d., s. 1.

⁵⁸ Acta Spišskej diecézy 1969, č. 8, č. j. 448/69.

⁵⁹ Acta Spišskej diecézy 1969, č. 5, č. j. 863/69.

⁶⁰ Acta Spišskej diecézy 1969, č. 5, č. j. 863/69.

aby sa veriaci na znak úcty len uklonili hlavou.⁶¹ Inštrukcia k jubilejnému roku v Spišskej diecéze končí modlitbou kapitulného vikára Jozefa Ligoša k sv. Cyrilovi: „Chod' teda, sv. Cyril našou vlasťou! Vyučuj, posilňuj, teš, pomáhaj, obracaj hriešnikov, prinavracaj do náručia Božieho poblúdené ovečky, zjednocuj svoj ľud, modli sa veľa za nás, oroduj za svoj ľud, medzi ktorými si chodil pred 1100 rokmi. A my Ti sľubujeme, že si dedičstvo Tvoje i Tvojho brata navždy zachováme.“⁶² Správy z putovania relikvie pravej ruky sv. Cyrila po Spišskej diecéze občas zachytávali *Katolícke noviny*. Putovanie relikvií vyvrcholilo v deň sviatku sv. Cyrila a Metoda 5. júla 1969, kde bola o 9.00 veľká slávnosť v Katedrále sv. Martina v Spišskom Podhradí o 9.00 a po nej boli v súvislosti s najvýznamnejším pútnickým miestom Mariánskou horou v Levoči prenesené relikvie sv. Cyrila najprv do Chrámu sv. Jakuba v Levoči, kde ich pred severnou bránou privítal levočský dekan Štefan Klubert, a potom v procesii, na čele ktorej niesli miništranti v bielych rukavičkách sochy sv. Cyrila a Metoda, a za sprievodu dychovky ich preniesli do chrámu, kde slávil slávnostnú sv. omšu Štefan Garaj. Po skončení sv. omše v spoločnej procesii v rámci hlavnej púte preniesli relikviu sv. Cyrila o 15.00 do mariánskej baziliky, ktoré položili na hlavný oltár. Na druhý deň 6. júla na hlavnej pútnickej sv. omši v rámci chrámového sviatku mal slúžiť sv. omšu biskup Andrej Grutka, biskup z amerického Gary, pôvodom zo Spišskej Starej Vsi, avšak z dôvodu zásahu nastupujúcej normalizácie mu bol vstup na Slovensko neumožnený, preto svätú omšu slávil kapitulný vikár Jozef Ligoš. Na spôsob slávnosti vo Vatikáne aj tu slávnostnú odpustovú svätú omšu hudobne sprevádzal zbor *Liptov* pod taktovkou dona Olosa a tiež spevákmí z Nemčíc. Účasť pútnikov bola mohutná. Stala sa manifestáciou viery v Boha, vďakou za dar viery, ktorú Slovákom priniesli sv. Cyril a Metod a tiež istým druhom manifestu boja za náboženskú slobodu, ktorú po okupácii vojsk Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968 pomalicky normalizačný komunistický režim opäť okliešťoval, čo dokazuje zabránenie účasti biskupa Grutku na spomínanej slávnosti.⁶³

Putovanie relikvie sv. Cyrila sa ukončilo v Spišskej diecéze vo farnostiach Studenej doliny vo februári 1970: Oravský Biely Potok, Habovka, Zuberec a následne farnosťou Huty. Poslednou farnosťou bola akoby pre Ligoša symbolická farnosť Veľké Borové,⁶⁴ kde kapitulný vikár pred príchodom na Spišskú Kapitulu v rokoch 1951–1968 pôsobil.⁶⁵ Práve tam na liturgických sviatok a deň pamiatky smrti sv. Cyrila putovanie relikvie diecézou slávnostne ukončil.

Z príležitosti jubilea zostavil Jozef Ligoš ešte 11. augusta 1969 osobitný príhovor pre kňazov a veriacich Spišskej diecézy, pričom využil pastiersky list na to, aby v ňom vyzval k poslušnosti Svätému otcovi. Tento príhovor sa čítal na najbližšiu nedeľu.⁶⁶

Tisícste výrocie smrti sv. Cyrila zapadlo do kontextu politického uvoľnenia tzv. Pražskej jari a normalizácie ako výrazná príležitosť na vyjadrenie náboženského cítenia slovenského, moravského a českého obyvateľstva, ktoré napriek silným ateizačným komunistickým nátlakom sa neporadilo uhasiť. Jubileum zmobilizovalo biskupov, klérus i veriaci ľud a v súvislosti s putovaním do večného mesta slúžilo na upevnenie jednoty s pápežom, ktorú sa režim snažil značne narušiť obnovou prorežimného kňazského hnutia *Pacem in terris*. Zo strany pápeža Pavla VI. jeho prístup k Slovákom a láska, ktorú prejavil, bola veľkým povzbudením a posilou na ďalšiu náročnú ešte dvadsaťročnú cestu komunistickou totalitou. Cyrilo-metodský kult, ktorý sa tiahne slovenskými dejinami ako základná červená niť, sa tu opäť ukázal ako výrazný stimul pre ob-

⁶¹ Oslavujeme hviezdy jasné, c. d., s. 2-3.

⁶² Oslavujeme hviezdy jasné, c. d., s. 3.

⁶³ Pitoniak, P.: ThDr. Jozef Ligoš, špirituál a spišský kapitulný vikár, c. d., s. 128-129.

⁶⁴ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Oravský Biely Potok, *Historia domus* farnosti Biely Potok, nepaginované.

⁶⁵ Hromják, L.: Biografický profil spišského kapitulného vikára Jozefa Ligoša (1914–1973), c. d., s. 28-31.

⁶⁶ Acta Spišskej diecézy 1969, č. 6, č. j. 1588/69.

novu náboženského cítienia Slovákov v čase jeho vážneho ohrozenia. Na druhej strane odhalil v porovnaní s južnými Slovami pomerne malý záujem Čechov a Slovákov o žiakov sv. Cyrila a Metoda, o ktorých nezaznela žiadna reč počas jubilea.⁶⁷ Jubilejný rok sv. Cyrila a jeho slávenie v roku 1969 v jednotlivých slovenských i českých diecézach by si však zasluhoval v radoch slovenských historikov zaiste väčšiu pozornosť, aspoň na úrovni slávenia tohto jubilea vo všetkých slovenských diecézach, k čomu doposiaľ nedošlo. Veríme, že táto štúdia bude pre tie diecézy, ktoré danú problematiku ešte nezmapovali, vhodným stimulom.

La celebrazione cirillo-metodiana del 1100esimo anniversario dalla morte di Sant Cirillo nel territorio della diocesi di Spiš

Luboslav Hromják

L'autore di questo contributo presenta il tema, finora sconosciuto nella storiografia slovacca, della celebrazione del 1100° anniversario dalla morte di San Cirillo nel 1969 nella diocesi di Spiš. Questa celebrazione è stata preceduta da Papa Paolo VI. con la pubblicazione della lettera apostolica *Antiquae nobilitatis*, pubblicata il 13 febbraio 1969. Questo atto del Papa fu una notevole e dimostrativa consolazione per i cattolici in Cecoslovacchia e fu un invito al pellegrinaggio dei cattolici a Roma il 14 febbraio 1969, che, a l'iniziativa dei Papi, non si era mai vista nella storia degli slavi dai tempi del famoso pellegrinaggio slavo del 1881 durante il pontificato di Leone XIII. L'impulso per le celebrazioni millenarie di Cirillo nella diocesi di Spiš è stata presa dalla Liturgia della Parola, celebrata nell'Istituto slovacco dei Santi Cirillo e Metodio a Roma. Questo è stato l'impulso per la creazione della pubblicazione *Oslavujme hviezdy jasně* (Celebriamo le stelle luminose), distribuita prima del pellegrinaggio della reliquia di San Cirillo nelle parrocchie della diocesi di Spiš. Il pellegrinaggio della reliquia di San Cirillo sul territorio della diocesi di Spiš si è svolto dal 1 giugno 1969 al 14 febbraio 1970. In questo contributo si sviluppa anche il tema sulla ricerca storica della reliquia di San Cirillo a Spišské Podhradie.

---

⁶⁷ Pasztor, J.: *Oslavujme hviezdy jasně*, c. d., s. 1.

RÓBERT LETZ*

Cyrilo-metodská tradícia a Andrej Hlinka

LETZ, R.: The Cyril and Methodius Tradition and Andrej Hlinka. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 33-44 (Bratislava).

Andrej Hlinka (1864–1938), a Roman Catholic priest, as a prominent personality of the Slovak political and religious life, identified himself with the Cyril and Methodius reverence and tradition. He considered it an important element of the Slovak and Slavic religious and national identity. He showed his reverence for Cyril and Methodius by participating in pilgrimages and congresses held in the Moravian town Velehrad. Hlinka spread the Cyril and Methodius cult despite the opposition of the Hungarian church hierarchy. After the establishment of the Czechoslovak Republic in 1919, he organized the central Cyril and Methodius festivities in Slovakia. He considered the Cyril and Methodius cult to be the orthodox cult which, in union with the Catholic Church, could overcome the onslaught of secularism and sects.

Cyril and Methodius tradition and cult, Slovak personalities, Andrej Hlinka, religious and national identity and conflicts

Andrej Hlinka (27. september 1864 Černová – 16. august 1938 Ružomberok) patrí k výrazným osobnostiam moderných slovenských dejín, ktoré prepájajú 19. a 20. storočie. K pomerne málo prebádaným témam z jeho života a diela patrí jeho vzťah k cyrilo-metodskej tradícii. A. Hlinka sa narodil a vyrastal 60. – 80. rokoch 19. storočia, v čase oživenej cyrilo-metodskej tradície, ktorá sa niesla v znamení slávností 1000. výročia príchodu sv. Konštantína – Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, pokračovala spomienkou na 1000 výročie úmrtia sv. Konštantína – Cyrila spomienkou na 1000. výročie úmrtia sv. Metoda. V tom čase už bola otázka cyrilo-metodskej tradície dôležitým kultúrno-národným identifikačným znakom slovanských národov, osobitne v strednej Európe. Cyrilo-metodská tradícia a z nej vychádzajúca cyrilo-metodská idea v sebe ukrývala významný náboženský, kultúrny a politický potenciál.

Na Slovensku sa nemohla cyrilo-metodská tradícia systematickejšie rozvíjať ako napríklad v Chorvátsku, hoci obidve teritória boli súčasťou Uhorského kráľovstva. Neporovnateľne lepšie podmienky pre rozvíjanie cyrilo-metodskej tradície boli v Slovinsku, alebo v českých krajinách, kde sv. Cyril a Metod patrili od polovice 14. storočia k zemským patrónom. Pritom české krajiny a Slovinsko boli súčasťou Rakúska a teda Habsburskej monarchie. Cyrilo-metodské slávnosti v roku 1863 boli akýmsi vrcholom a súčasne aj zenitom pri pokuse viac udomáčniť a zoficiálniť cyrilo-metodskú tradíciu na Slovensku. Maďarizačné snahy znemožnili slobodný rozvoj tejto tradície a sťažili Slovákom, aby sa s ňou jednoznačnejšie identifikovali. Nositelia veľkomadžarskej štátnej doktríny v Uhorsku videli v cyrilo-metodskej tradícii súčasť panslavistickej agitácie a zároveň aj prekážku v asimilačnej politike, zameranej na Slovákov. Vzhľadom na náboženský rozmer cyrilo-metodskej tradície potrebovali na jej eliminovanie podporu katolíckej cirkvi v Uhorsku, najmä cirkevnej hierarchie. Túto podporu aj do istej miery dostávali.¹ V takýchto pomeroch nebolo možné, aby sa na Slo-

* prof. PhDr. Róbert Letz, CSc., Katedra histórie a didaktiky dejepisu, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Šoltésovej ulica č. 4, Bratislava 811 08.

¹ Mésároš, J.: Cyrilometodská tradícia v slovenskom národnom obrození. In: Mésároš, J. (zost.): *Zložitie hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 52-53.

vensku aj napriek historickému a kultúrnemu potenciálu (Nitra, Devín, Bratislava) vytvorilo miesto, ktoré by sa stalo živým centrom a zároveň reprezentačným miestom cyrilo-metodskej tradície a idey. Slováci boli pri manifestovaní cyrilo-metodskej tradície odkázaní na moravský Velehrad. K oživeniu cyrilo-metodských pútí na Velehrad so silným slovanským akcentom dochádzalo od 50. rokov 19. storočia. Masový rozmer dosiahli od cyrilo-metodského jubilea v roku 1863. Vo väčšom meradle sem začali prichádzať púte zo Slovenska, vedené kňazmi. Tieto púte však nemohli byť slobodne organizované. Putovaniu na Velehrad sa kládli prekážky zo strany uhorských štátnych úradov a niektorých biskupov. Dostať sa na Velehrad bolo pre Slovákov aj v ďalších rokoch vecou veľkej osobnej odvahy a šťastia.² Situácia sa stávala čoraz nepriaznivejšou od 90. rokov 19. storočia a slovenská návštevnosť Velehradu dramaticky klesla. Okrem objektívnych prekážok vytvorených maďarizáciou tu bola aj subjektívna prekážka – absencia hlbšie zakoreneného cyrilo-metodského kultu medzi slovenskými rímskokatolíckymi, ktorý by viac mobilizoval veriacich, ale aj určitá ľahostajnosť a slabá organizovanosť slovenských katolíkov. Práve túto črtu kritizovali *Katolícke noviny* v roku 1899: „*Tisíce je nás oduševnených, povedomých slovenských katolíkov a len v tak malom počte sme sa u kolísky slavianskeho katolíctva zhromaždili! Čo je toho príčina? To, že nie sme zriadení, že neúčinkujeme jednotylne, že sily svoje maríme na všelijaké malichernosti a nesústredujeme ich. To, že sa verejne ostýchame vyznať, že sme duševné dietky sv. Cyrila a Metoda, že sme vierozvestami ľudu slovenského... Susedia sme Velehradu, ale aby sme jeho velebnosť vidieť nemuseli, oči zatvárame, chrbát mu obracame; lúče čistého katolíctva nás odtiaľ ohrievajú, ale my sa ľadom obkladáme, aby sme ich teplotu necítili.*“³

Hlinka sa s najväčšou pravdepodobnosťou stretol s cyrilo-metodskou tradíciou počas štúdií na piaristickom gymnázium v Ružomberku v rokoch 1877–1881. Gymnázium slúžilo maďarizácii, ale Hlinka v meste navštevoval svojho vzdialeného príbuzného, Ružomberčana a národne uvedomelého Slováka Karola Krčméryho (1826 – 1902), otca známeho slovenského jazykovedca a pedagóga Karola Krčméryho (1859–1949). Karol Krčméry st. ho oboznámil so slovenskou literatúrou a dejinami. K. Krčméry s ním diskutoval a poskytol mu slovenskú literatúru, noviny a časopisy. Pod jeho vplyvom sa v Hlinkovi rozvinulo slovenské národné povedomie.⁴ Túto skutočnosť potvrdil sám Hlinka: „*My, mladšia generácia sme sa naučili u Krčmérych lásky k rodu a slovenčine... Ja som celé zimné večierky trávil u nôh starého Krčméryho za päť rokov ako malý normalista a gymnazista. Päť rokov som býval u jeho sestry a denne zachádzal na večierky a priadky do Krčmérych, kde som hltal starého pána výklady a slová.*“⁵ V roku 1880, práve keď Hlinka navštevoval tretí ročník nižšieho gymnázia, pápež Lev XIII. vydal encykliku *Grande munus*, v ktorej vyzdvihol historický a aktuálny význam sv. Cyrila a Metoda pri zjednotení katolíckej cirkvi s pravoslávnyimi cirkvami. Je isté, že Hlinka sa s touto encyklikou oboznámil. Po absolvovaní vyššieho katolíckeho gymnázia v Levoči študoval teológiu v diecéznom seminári v Spišskej Kapitule. Hlinka pociťoval ako krivdu, keď predstavení seminára obmedzili bohoslovcov možnosť po slovensky sa rozprávať na dva dni v týždni. Keď vznikol maďarský literárny krúžok pre bohoslovcov, Hlinka požadoval, aby vznikol aj slovenský.⁶ Hlinka sa učil slovenskú gramatiku a osvojil si azbuku, aby mohol čítať po rusky. Cez prázdniny sa bohoslovci navštevovali a najradšej chodievali k A. Hlinkovi do jeho

² Hudec, P.: Slováci na Velehrade 1863 – 1938. In: Slovania: téma aktuálna (Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Forum Slavica 2009 v Nitre). Nitra, 2009, s. 4. <https://www.slavica.sk/forum-slavica/forum-slavica-2009>. [citované dňa 10. 10. 2023].

³ Katolícke noviny, 20. 8. 1899, r. 50, č. 16, s. 124.

⁴ Sidor, K.: Andrej Hlinka (1864–1926). Bratislava: Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1934, s. 13.

⁵ Hlinka, A.: Senátor Dr. Karol Krčméry 70 ročný. In: Slovák, 29. 11. 1929, r. 11, č. 271, s. 2.

⁶ Sidor, K.: Andrej Hlinka (1864–1926), c. d., s. 13.

rodnej obce Černová. Imponovala im jeho veselá povaha a hlboké národné presvedčenie. Stretnutia sa nezaobišli bez spevu rôznych slovenských národných piesní.⁷ Predstavení seminára v treťom ročníku hodnotili Hlinku s poznámkou, že má náklonnosť k slavizmu.⁸ Po prijatí kňazskej vysviacky v roku 1889 Hlinka pôsobil v pastorácii v obciach Zákamenné – Klin, Liptovské Kľačany, Tvrdošín a napokon v roku 1892 sa stal farárom v Liptovských Sliačoch. Tento moment bol zlomový pre jeho ďalší život, pretože vlastná fara mu umožnila viac a samostatnejšie sa angažovať vo verejných veciach. Hlinka si našiel cestu k verejnému prihláseniu sa k cyrilo-metodskej tradícii účasťou na púti do moravského Velehradu, ktorý bol pokladaný za stredisko cyrilo-metodskej úcty. Podľa niektorých zdrojov putoval na Velehrad už v roku 1891, keď bol založený spolok Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje.⁹ Toto tvrdenie vychádza z nepresného vyjadrenia samotného Hlinku, ktorý si s väčším časovým odstupom počas púte na Velehrad v roku 1921 zaspomínal, ako kedysi putoval na Velehrad spolu s Karolom Kmeľkom a Jozefom Budayom, keď boli ešte bohoslovci.¹⁰ Hlinka však v roku 1891 už nebol bohoslovcem. Navyše s J. Budayom sa Hlinka osobne prvý raz stretol až v roku 1899, keď ho Buday po svojej kňazskej vysviacke vyhľadal na národných slávnostiach v Turčianskom Sv. Martine.¹¹ V skutočnosti putoval Hlinka na Velehrad prvý raz v roku 1899. A. Hlinka napriek nepriazni uhorských štátnych úradov a cirkevnej vrchnosti ako zodpovedný redaktor *Ludových novín* uverejnil výzvu pod názvom *Sursum corda!*, adresovanú slovenským katolíckym kňazom, aby sa zúčastnili púte na Velehrad, organizovanej Ústrední jednotou česko-slovanských bohoslovců 1. až 3. augusta 1899: „*Áno, hore srdcia, oltárni bratia! Zaleťme si ta, kde sídlil niekedy náš ideál, náš vzor, spoločný otec: sv. Metod. Podťme na posvätné miesto sv. Velehradu, kde duch načerpá síl k novým bojom, kde srdce otužne k budúcim skúškam! Dnes je potrebné posilnenie! Všade sme zaznávaní, všade sa nám ubližuje a utřha. Podťme teda ta, na posvätnú pôdu, ktorá dodá ohňa, dá zmužilosti rozpáliť sa k boji proti nepriateľom križa Kristovho!... Odbehnime teda, drahí bratia oltárni, na deň-dva na posvätné miesto Velehradu. Zaleťme ta, kde nám českí bratia milý pôžitok chystajú. Tam otužne viera, tam zosilní nádej, rozplamení láska; láska tá nebeská, její prameňom je sám Boh a ktorá je znášateľná, trpezlivá a obetivá; tá láska, ktorá nehľadá to, čo je svoje, ale Kristovo. Ta, do stredy katolíckeho slovanského centra! Ta volá nás bratská láska slovami: ‚Důfame, že tiež mnoho tatranských bratov zavíta od stredy katolíckeho Slavianstva, aby takto pomaly sa priadla niť česko-slovanskej duševnej jednoty.‘ Pri tejto príležitosti dňa 1. augusta bude spoločná schôdzka Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda, ako aj schôdzka Nového života.*“¹² Z uvedeného textu vyplýva, že Hlinka považoval Velehrad za dvojaký prameň: prameň posilnenia viery a prameň posilnenia národného povedomia. Signifikantné a plné emotívnosti je Hlinkove vyjadrenie vzťahu k sv. Metodovi, ktorého nazýva ideálom, vzorom a spoločným otcom. Je to vôbec prvé známe Hlinkove vyjadrenie, vzťahujúce sa k solúnskym bratom. Pri tejto prvej púti A. Hlinku na Velehrad je potrebné zdôrazniť, že Hlinka vystupoval v mene Ústrední jednoty česko-slovanských bohoslovců. Znamená to, že s týmto spolkom udržiaval kontakty aj predtým. Púť a akadémia Ústrední jednoty česko-slovanských bohoslovců sa konala v určenom termíne. Hlinka ako reminiscenciu na túto udalosť napísal do *Ludových novín* sériu článkov pod názvom *Dojmy z posvätného Velehradu*.¹³

⁷ Sidor, K.: Andrej Hlinka (1864–1926), c. d., s. 21.

⁸ Sidor, K.: Andrej Hlinka (1864–1926), c. d., s. 19.

⁹ Hudec, P.: Slováci na Velehradě 1863–1938, c. d., s. 5.

¹⁰ Našinec, 7. 7. 1921, r. 57, č. 152, s. 1; Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan. Život a dílo. Olomouc: Lidové knižkupectví, 1933, s. 992.

¹¹ Buday, J.: Moje rozpomienky na Hlinku. In: Slováč, 27. 9. 1934, r. 16, č. 219, s. 4.

¹² Hlinka, A.: Sursum corda! In: Ludové noviny, 28. 7. 1899, r. 3, č. 31, s. 248.

¹³ Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: Ludové noviny, 25. 8. 1899, r. 3, č. 35, s. 276; 1. 9. 1899, č. 36, s. 284–285; 8. 9. 1899, č. 37, s. 292–293; 22. 9. 1899, č. 39, s. 310–311; 6. 10. 1899, č. 41, s. 324–325; 27. 10. 1899, č. 44, s. 349–350.

V prvom sa vyznal k svojmu vzťahu k sv. Cyrilovi a Metodovi a vôbec motivácii púte na Velehrad: „*Dávno som túžil poznať svätú zem šliapanú apoštolmi slavianskymi Cyrilom a Metodom... Vybíral som sa tedy v nejakom sviatočnom naladení k nášmu slovanskému Betlehemu. Dvojaký úmysel ma viedol na tejto púti: vzdať hold detinskej úcty posvätnéj pamäti apoštolom Cyrilovi a Metodovi a oboznámiť sa s bratmi Čechmi. Chcel som vidieť, čo otužuje české kňazstvo v ušľachtilej práci za cirkev a národ. Chcel som sa z prvého prameňa napiť.*“¹⁴ Kontakt s českým katolíckym prostredím udržiaval Hlinka zrejme od roku 1894. Dňa 2. novembra 1894 zasiahol jeho farnosť Liptovské Sliače požiar, ktorý zničil veľkú časť obce. Hlinka sa obrátil na českých katolíkov otvoreným listom o pomoc. Jeho výzva dosiahla nečakaný ohlas.¹⁵ Požiar obce sa opakoval o päť rokov neskôr 20. júna 1899 a aj vtedy sa Hlinka obrátil s prosbou o pomoc na českú katolícku verejnosť.¹⁶ Je pravdepodobné, že jedným z motívov jeho osobnej účasti na púti na Velehrad bola vďačnosť za pomoc v prospech pohorelcov z Liptovských Sliačov.

Hlinka sa dopravil na Moravu vlakom a potom z Uherského Hradišťa pokračoval pešo s pútnickou palicou v ruke na Velehrad. Bol plný dojmov, keď po hodine chôdze v údolí uvidel Velehrad: „*Tedy spatril som Ťa, posvätné miesto! City oživil v srdci a my vítali sme v duchu svätú túto pôdu; vítaj ty miesto, kde naša tupená reč je vyvýšená na tú hodnotu, že môže sa menovať svätou. Ved' na tomto mieste v našej dnes tupenej a v mnohom i od kňazov odhadzovanej materčine naši apoštolovia Cyril a Metod konali sväté obrady! Tu peli svätí mužovia, bratia zo Solúna, rodným jazykom chválu Pána... Tu písali sväté knihy pre našich praotcov, v našej sladkej reči.*“¹⁷ A. Hlinka sa dostal do Velehradu 1. augusta 1899 a ešte sa zúčastnil na prednáškach v rámci valného zhromaždenia Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda. Za Slovákov tu aktívne vystúpili redaktor *Katolíckych novín* a podpredseda Spolku sv. Vojtecha Martin Kollár a Karol Kmeťko, novokňaz, kaplán v Bošácej v Nitrianskej diecéze.¹⁸ K. Kmeťko sa vo svojom pozdravom prejave vyjadril: „*Zbožnosť udržiava jedině slovenský lid, jehož život jest životem kříže, ale doufá v Pána Boha, jenž ponížené vyvyšuje. Prosí, abychom na lid slovenský nezapomínali, zaň se pomodlili, jako on modlí se za nás.*“¹⁹ M. Kollár sa vo svojom prejave vyjadril: „*Slováci čítají se k národu cyrilometodějskému, zachovali dosud řeč i víru cyrilometodějskou. Ličí poměry na uherském Slovensku podle svých zkušeností z duchovní správy. Prosí o pomoc a podporu modlitbou pro slovenský lid, jemuž cizí řeč vnucují do školy i chrámu. Prosí, aby Apoštolát se modlil o to, aby slovenský lid dostal horlivé kněze.*“²⁰ Na valnom zhromaždení Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda Hlinka nehral aktívnu úlohu. Po jeho skončení sa s spolu s ostatnými účastníkmi pobral do velehradského chrámu, kde si vyžiadol dovoľenie, aby mohol slúžiť svätú omšu na oltári zasvätenom sv. Cyrilovi. V Hlinkovi zanechala svätá omša hlboké dojmy o duchovnom a kultúrnom význame misie sv. Cyrila a Metoda: „*Tešil som sa v duši. Kdeby aj nie? Tu na tomto mieste môcť sa modliť za svoj ľud, takého šťastia sa mi sotva kedy viac dostane. Ťahal som paralelu medzi našimi pomermi a týmito. V duchu preletelo hlavou mojou tisíc liet, kde sv. Apoštolovia opustili všetko, aby všetkých Kristovi získali. Videl som ich v duchu, ako sa učia novému jazyku, aby mohli učiť druhých. Zaplakal som horko. A dnes?*

¹⁴ Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: *Ludové noviny*, 25. 8. 1899, r. 3, č. 35, s. 276.

¹⁵ Prošba ze Slovenska. In: *Čech*, 20. 11. 1894, r. 26, č. 265, s. 1.

¹⁶ Hlinka, A.: Drahí bratia! In: *Katolícké listy*, 7. 7. 1899, r. 3, č. 185, s. 6. Bližšie o požiari v Liptovských Sliačoch pozri: Letz, R. (ed.): Články Andreja Hlinku o požiari v obci Liptovské Sliače v roku 1899. In: *Verbum historiae*, 2022, r. 10, č. 2, s. 179-185.

¹⁷ Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: *Ludové noviny*, 1. 9. 1899, r. 3, č. 36, s. 284.

¹⁸ V staršej českej publikácii sa nesprávne uvádza meno Karola Kmeťka ako Karol Medek. Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, s. 417.

¹⁹ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 417-418.

²⁰ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 418.

*Tento jazyk je vyhánaný zo škôl a čo je smrteľný hriech i zo seminárov. Biskupi – nástupci apoštolov Cyrila a Metoda – dedičia tej istej viery prenasledujú slovenčinu... Videl som v duchu pápežský list Grande munus = veľký dar, kde pápež Lev XIII. pamiatke sv. apoštolom Cyrilovi a Metodovi venuje celú svoju výrečnosť.*²¹ Po skončení bohoslužieb a obede nasledovala spoločná návšteva kaplnky Cyrilka, kde mal prejav o živote sv. Cyrila a Metoda správca velehradskej farnosti Antonín Rejzek SJ. Prítomní, medzi nimi aj A. Hlinka, dostali možnosť po ukončení prejavu na znak úcty pobožkať relikvie sv. Cyrila.²² Nasledovala podrobná prehliadka velehradského pútnického chrámu so zasväteným výkladom. Večer sa konala akadémia Ústrední jednoty česko-slovanských bohoslovců, kde Hlinku zvolili za jedného z troch čestných predsedov. Za výkonného predsedu bol zvolený známy moravský katolícky kňaz a propagátor cyrilo-metodskej úcty Antonín Cyril Stojan. Hlinka v pozdravnom prejave vyhlásil: „*Cítím medzi vámi, bratři Čechové, tu svou malost slovenskou. Dobře vím, že zvolen jsem byl za předsedu jen proto, abych byl poctěn jako bratr Slovák, aby nám byl dán impuls a iniciativa ke zdárné činnosti a statečnému boji za práva národa a řeči mateřské. A v tomto boji stůjte při nás, bratři, a neříkejte pouze ‚nedajte sa, Slováci‘, ale nedajte nás, bratři Čechové.*“²³ Na druhý deň akadémia pokračovala bohoslužbami, prednáškami a kultúrnym programom. Po skončení týchto podujatí bol Hlinka poverený, aby dal všetkým prítomným záverečné požehnanie pred odchodom. Celkovo sa v roku 1899 na rôznych akciách vo Velehrade zúčastnilo iba sedem Slovákov (päť kňazov, jeden advokát a jeden bohoslovec).²⁴

Hlinka sa vracal z Velehradu domov posilnený. Dôslednejšie si uvedomil dôležitosť cyrilo-metodskej tradície a úcty v procese zblíženia a vzájomného poznania slovenských a českých katolíkov a vôbec slovanských katolíkov a kresťanov. Prvý raz sa zúčastnil väčšieho medzinárodného podujatia, kde sa mal možnosť stretnúť s predstaviteľmi rôznych slovanských národov. Súčasne si väčšmi uvedomil dôležitosť a aktuálnosť cyrilo-metodskej tradície a úcty v slovenskom národnom živote. Aktivizmus a efektívna spolková organizovanosť českých katolíkov ho podnietila k úvahám o tom, ako zlepšiť postavenie slovenských katolíkov. Účasť na púti a akadémii Ústrední jednoty česko-slovanských bohoslovců vo Velehrade bola pre Hlinku silným duchovným a emocionálnym zážitkom, impulzom pre jeho ďalšiu činnosť. Osobne sa stretol s významnými českými katolíckymi osobnosťami a propagátormi cyrilo-metodskej úcty A. C. Stojanom, Karlom Dostálom Lutinovom a Aloisom Kolískom.²⁵ Hlinka odchádzal z Velehradu s predsavzatím, že sa tam v budúcnosti vráti: „*S dojmami, že kto raz bol na Velehrade, druhý raz sa zas doň tiahnuť bude, opustil som sesterskú Moravu, kolisku nášho novuzrodenia kresťanského.*“²⁶ Svoje predsavzatie však uskutočnil neskôr, v roku 1907. Nedá sa vylúčiť, že putoval na Velehrad aj v rokoch 1900 – 1906, ale chýbajú k tomu doklady. Navyše vzhľadom na prenasledovanie uhorskými úradmi sa mená slovenských osobností, prichádzajúcich na Velehrad niekedy zámerne tajili a nezverejňovali v tlači.²⁷

Dôležitým aktom, kde A. Hlinka prejavil svoju cyrilo-metodskú úctu bolo vydanie modlitebnej knižky a katolíckeho spevníka *Nábožný kresťan*. Prvé vydanie vyšlo v roku 1906, ďalšie v rokoch 1911, 1912, 1917. Do každého zaradil modlitbu na sviatok sv. Cyrila a Metoda. V roku 1911 vydal spevník a modlitebnú knižku pod názvom *Nábožné katolícke dieťa*. Aj do nej zaradil

²¹ Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: *Ludové noviny*, 1. 9. 1899, r. 3, č. 36, s. 285.

²² Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: *Ludové noviny*, 8. 9. 1899, r. 3, č. 37, s. 292.

²³ Pavlíček, F.: Zpráva o schůzi bohoslovců českoslovanských na Velehradě. In: *Museum*, 1900, r. 34, s. 81-82.

²⁴ Z Velehradu. In: *Katolícke noviny*, 20. 8. 1899, r. 50, č. 16, s. 124.

²⁵ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 420. Okrem týchto osobností ešte pred Prvou svetovou vojnou poznal na Velehrade napríklad Františka Kordača, Jana Šrámka a Mořica Hrubana.

²⁶ Hlinka, A.: Dojmy z posvätného Velehradu. In: *Ludové noviny*, 27. 10. 1899, r. 3, č. 44, s. 350.

²⁷ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 423.

modlitbu na sviatok sv. Cyrila a Metoda.

Od prvej Hlinkovej návštevy Velehradu až do roku 1907, keď máme doklady o druhej návšteve tohto miesta, uplynulo osem rokov. Počas tohto obdobia sa v Hlinkovom živote veľa zmenilo. V roku 1905 sa stal farárom v Ružomberku a patril k spoluzakladateľom Slovenskej ľudovej strany. Po roku pôsobenia vo farnosti ho spišský biskup Alexander Párvy suspendoval. Nasledovalo jeho odsúdenie za údajné poburovanie proti maďarskej národnosti a vyzývanie na páchanie trestných činov. Dôvodom bolo jeho angažovanie v predvolebnej kampani.

V júni 1907 sa Hlinka po svojej ceste do Ríma, ktorú podnikol vo veci svojej suspenzie už nevrátil na Slovensko, ale pricestoval na Moravu do Hodonína. Prijal tu čestný protektorát nad výstavou moravských výtvarníkov, ktorú zorganizoval A. Kolisek, profesor na tamojšej reálke. Hlinku priťahoval Velehrad, kde bolo na koniec júla 1907 naplánovaných niekoľko významných podujatí. V dňoch 24. – 26. júla 1907 sa tu konal prvý unionistický zjazd. Jeho protektorom bol olomoucký arcibiskup František Bauer. Zjazdu predsedal arcibiskup Andrej Šeptyckij, metropolita I'vovský, hlava ukrajinskej gréckokatolíckej cirkvi. Na zjazde sa zúčastnilo veľa osobností z radov slovanských teológov, politikov, novinárov a publicistov. Hlinka verejne vystúpil po prednáškach A. Šeptyckého, A. C. Stojana a Jana Schneidera. Poslední dvaja rečníci hovorili o význame spolku Apoštolát sv. Cyrila a Metoda. Hlinka na nich nadviazal a vyjadril sa, že si žela rozšírenie Apoštolátu aj na Slovensku. Potom rozoberal „*neutešené pomery náboženské medzi katolíky na Slovensku*.“²⁸ Hlinka ostal na Velehrade aj po skončení prvého unionistického zjazdu, pretože v dňoch 27. a 28. júla 1907 sa konalo každoročné valné zhromaždenie Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda. Začalo sprievodom od Cyrilky, ktorý viedol apoštolský vikár v Sofii a Plovdive, arcibiskup, kapucín Roberto Menini. Nasledoval všeslovanský večer U Heroldov. Hlinka sa už na začiatku večera stal stredobodom pozornosti. Zástupca Rusínov Teodor Ležohubskij predniesol pozdravný prejav na „*slovenského mučenika P. Hlinku – Slováčti žalároveň heroové budú čítaní k lidem o Slovanstvo vůbec zasloužilým*.“²⁹ Hlinka na tento prejav odpovedal „*ohnivou promluvou: Žalářem k svobodě půjdou neohroženě Slováci*.“³⁰ Večer sa skončil slávnostnými pobožnosťami. Samotné valné zhromaždenie sa konalo v nedeľu 28. júla. Predchádzali mu bohoslužby, ktoré slúžili arcibiskupi Menini a Šeptyckij. Obaja cirkevní hodnostári potom zaujali čestné miesta na tribúne. Zišlo sa zišlo až 5000 účastníkov. Vystúpilo viacero osobností slovanského duchovného života, medzi ktorými nechýbal A. Hlinka. Vo svojej „*vzletné řeči líčil budoucí úlohu sjednocených katolických Slovanů, kteří někdy obrodí a objarí zpohanštěnou Evropu*.“³¹ Záverečnú sv. omšu slúžil český benediktín, známy katolícky spisovateľ a redaktor Pavel Julius Vychodil. Asistoval mu A. Hlinka a štyria českí kňazi.³² A. Hlinka sa aktívne zúčastnil aj ďalšej, v poradí tretej akcie na Velehrade – púte, zjazdu a akademie, ktoré v dňoch 29. a 30. júla 1907 tradične usporiadala Ústřední jednota česko-slovanských bohoslovců. Ešte pred začatím večernej púte 29. júla prítomní slovanskí bohoslovci a akademici usporiadali búrlivé ovácie A. Hlinkovi, ktorí sem prišiel s početnejšou skupinou Slovákov.³³ Púť, na ktorej sa zišlo 300 bohoslovcov a akademikov, sa začala od cyrilky.³⁴ Pri hlavnej bráne pútnického chrámu pozdravil pútnikov kanonik Jan Pospíšil, obklopený kňazmi Spoločnosti Ježišovej. Slávnostným

²⁸ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 555.

²⁹ Našinec, 31. 7. 1907, r. 43, č. 88, s. 1.

³⁰ Našinec, 31. 7. 1907, r. 43, č. 88, s. 1.

³¹ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 561.

³² Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 561.

³³ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 561.

³⁴ Našinec, 31. 7. 1907, r. 43, č. 88, s. 3.

kazateľom bol jezuitský páter Leopold Škarek. Po požehnaní sa pútnici pobrali do dvorany za spevu piesne *Hospodine pomiluj ny*. Nasledovala akadémia. Za jej čestného predsedu bol zvolený kanonik J. Pospíšil. A. Hlinka bol zvolený za člena predsedníctva. Výkonným predsedom sa stal tradične A. C. Stojan.³⁵ S prejavom vystúpil slovenský katolícky kňaz František Hornáček, dlhoročný návštevník Velehradu. Po ňom, sprevádzaný dlhým potleskom, vystúpil s prejavom A. Hlinka. Hovoril za úplného ticha a napätej pozornosti poslucháčov. „*Slova jeho plná trpké bolesti a stesku na nesmiřitelné, nemilosrdné odpúrce budí netajený zájem s mluvčím. Chvillemi propuká zjevná nespokojenosť nad počínáním si vládních kruhů maďarských vůči Slovákům. Za pohnuté nálady končí svůj dík upřímným projevem oddanosti a lásky k účastníkům velehradského sjezdu, mezi něž přichází načerpat síly a osvěžení k novým bojům.*“³⁶ Označil sa za hlas volajúceho na púšti v prospech svornosť Slovanstva, pričom predpovedal skvelú budúcnosť Slovanov.³⁷ Posledné slová Hlinkovho prejavu sa stratili v búrlivom potlesku a volaní, ktoré upokojilo až opakované zvonenie.³⁸ Z opisu atmosféry vyplýva, že Hlinka sa prezentoval ako výborný rečník, ktorý dokáže upútať pozornosť poslucháčov a vyvolať v nich emócie. Hlinkov pobyt na Velehrade v roku 1907 vzbudzoval všeobecnú pozornosť. Ukázalo sa, že Hlinka je všeobecne známou osobnosťou, rešpektovanou predstaviteľmi slovanských národov, hlásiacich sa k národnej myšlienke, slovanskej myšlienke a cyrilo-metodskej úcte a tradícii. Hlinkova popularita bola daná nielen jeho suspenziou biskupom Párvym, ktorá sa vnímala ako národnostne motivovaný nepriaznivý akt voči Slovákom na cirkevnej pôde, ale najmä pre jeho nepoddajnosťou a snahu obhájiť verejne svoju pravdu.

V súvislosti s cestou na Moravu sa Hlinka stal terčom útokov časti maďarskej tlače. Orgán Uhorskej ľudovej strany *Alkotmány* ho obvinil z napomáhania luteránskym snahám. Hlinka sa bránil v osobitnom článku, v ktorom kritizoval falošné pohodlné vlastenectvo bez obety a za výhody. Zdôraznil autentickosť Slovákov ako národa a spätosť ich kultúry s cyrilo-metodskou tradíciou: „*Ja viem, že plemeno naše, že národ náš privedený je do sveta kultúrneho svätým evanjeliumom, hlásaným solúnskymi bratmi, sv. Cyrilom a Metodom, našimi to apoštolmi, ktorých naši biskupi po tichu a nebadane odtiskujú... Ja viem, že Logos – Slovo priniesli mojim praotcom svätý Cyril a Metod a preto som im večne povďačný, a budem tým trebárs ma stokrát budete denunciovať z kacírstva, sektárstva a bludárstva. Můžete vy Vichingovia nás denuncovať, že našimi snahami a našou politikou slúžime ‚luteránskym snahám‘ – my na Moravu k hrobu nášho apoštola chodiť budeme.*“³⁹

V polovici októbra 1907 začal Hlinka na pozvanie svojho priateľa A. Kolíska prednáškové turné po Morave a Čechách o kultúrnych pomeroch na Slovensku. Zastihla ho tu správa o tragickej strelbe v Černej, kde pri pokuse o násilnú posviacku novostavby chrámu uhorskí žandári zastrelili 15 dedinčanov. Cez túto udalosť sa Hlinka stal najznámejšou slovenskou osobnosťou, ktorá zosobňovala národnostný útlak Slovákov. Od konca novembra 1907 do februára 1910 si odpýkával trest. Počas väznenia si na Hlinkove návštevy na Morave a živú cyrilo-metodskú úctu pamätalo veľa moravských a českých kňazov. Preto v mene Jednoty duchovenstva diecézy brněnské napísali 24. decembra 1907 list pápežovi Piovi X., v ktorom sa ho zastali v spore s biskupom Párvym a žiadali objektívne posúdenie jeho prípadu, ako jeden z argumentov v prospech

³⁵ Kunka, F.: Zpráva o pouti, schůzi a akademii bohoslovců českoslovanských na posv. Velehradě dne 29. a 30. července 1907. In: *Museum*, 1908, r. 42, s. 45.

³⁶ Kunka, F.: Zpráva o pouti, schůzi a akademii bohoslovců českoslovanských, c. d., s. 45.

³⁷ Čech, I. 8. 1907, r. 32, č. 207, s. 2.

³⁸ Kunka, F.: Zpráva o pouti, schůzi a akademii bohoslovců českoslovanských, c. d., s. 45.

³⁹ Hlinka, A.: „Hlinka na české půdě“. In: *Ludové noviny*, 16. 8. 1907, r. 58, č. 33, s. 5.

Hlinku uviedli jeho cyrilo-metodskú úctu: „*Farář Hlinka po celé Moravě i za jejími hranicemi v ostatním území národa československého znám jest jako vřelý milovník a obránce svého národa; ze zbožných poutí na Velehrad na Moravě též jako kněz bohobojný a zbožný ctitel sv. apoštolů slovanských Cyrilla a Methoda.*“⁴⁰

Pápež Pius X. 14. marca 1909 nepotvrdil Hlinkovu suspenziu a biskup Párvy ju u bol nútený 8. apríla 1909 zrušiť. Hlinka tak mohol ešte ako väzeň celebrovat' svätú omšu. Po prepustení z väzenia Hlinka nadväzoval prerušené osobné kontakty a obnovil svoje cyrilo-metodské púte na Velehrad. Na Velehrad pricestoval, aby sa v dňoch 30. a 31. júla 1910 zúčastnil valného zhromaždenia Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda, ktorý viedol A. C. Stojan. Hlinkova prítomnosť vyvolala radosť účastníkov. Stretol sa tu so svojimi priateľmi a poďakoval im za podporu v čase, keď bol väznený.⁴¹ Hlinka ostal na Velehrade aj na ďalšom podujatí. V dňoch 1. a 2. augusta 1910 sa zúčastnil púte, výročného zjazdu a akadémie Ústřední jednoty česko-slovanských bohoslovců. Dňa 1. augusta večer sa asi 150 pútnikov za hlaholu zvonov zhromaždilo pri kaplnke Cyrilla. Zaspievali pieseň *Ejhle, svatý Velehrad už září*. Potom sa v sprievode pobrali do pútnického chrámu, kde si vypočuli prejav jezuitu Alexandra Storka. Účastníci sa potom spoločne odobrali do Slovanského sálu, kde sa konal zjazd. Hlinka bol zvolený za člena čestného predsedníctva. Po odznení viacerých prejavov A. C. Stojan vyzval Hlinku, aby sa ujal slova. Hlinka vo svojom prejave načrtnol pomery na Slovensku: „*Zle se vede lidu pod Tatrami pro lásku k vlasti, kultuře a řeči svojí... Vše pobrali Maďaři, uloupili majetek, školu, řeč, tak že jen víra jim zbývá, a tu jim exekutor nevezme. Oni chodí též na Velehrad, kde apoštolové nám zanechali poklad neocenitelný.*“⁴² V ďalšej časti svojho prejavu Hlinka obhajoval kňazský stav v modernej dobe a vyjadril sa, že „*nás Slované čeká to apoštolské dědictví.*“⁴³ A. Hlinka sa po odchode z Velehradu ešte zdržal na Morave. Navštívil Olomouc, kde mal prednášku a v nedeľu 9. októbra 1910 posviacky kaplnky sv. Cyrila a Metoda v dedinke Kochavec pri Rokytnici, neďaleko od hraníc so Slovenskom. Posviacku vykonal A. C. Stojan. Hlinka predniesol slávnostnú kázeň. Pre asi 1000 zhromaždených veriacich sa potom konalo ľudové zhromaždenie, na ktorom prehovoril Hlinka. Dôvodom Hlinkovej prítomnosti nebola iba jeho cyrilo-metodská úcta a priateľstvo s A. C. Stojanom, ale aj skutočnosť, že kaplnku postavili tri slovenské rodiny, ktoré sa tam usadili.⁴⁴ Je pravdepodobné, že Hlinka putoval na Velehrad aj v roku 1911, no nemáme o tom údaje. Vieme, že v auguste 1911 sa aktívne zúčastnil 6. všeobecného zjazdu československých katolíkov v Olomouci. V roku 1912 Hlinka na Velehrad neputoval, no zaslal písomný pozdrav.⁴⁵ Práve v tomto roku dal v čerňovskom chráme Panny Márie Kráľovnej posvätného ruženca inštalovať na čestnom mieste súsošie sv. Cyrila a Metoda, s najväčšou pravdepodobnosťou vytvorené na Morave.⁴⁶ Ani v roku 1913 sa Hlinka púte na Velehrad nezúčastnil, hoci išlo o jubilejnú púť, keď sa pripomínalo 1050. výročie príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Slovákov na Velehrad viedol Ferdiš Juriga a Andrej Cvinček.⁴⁷ Dôvody Hlinkovej neúčasti na tejto púti nepoznáme. Pri príležitosti jubilejného roka 1913, vytvoril český maliar a katolícky kňaz Eduard Neumann rozmerný obraz *Hold Slovanov sv. Cyrilovi a Metodovi*. Toto dielo bolo podrobené už dobovej kritike jednak za

⁴⁰ *Obnova*, 17. 1. 1908, r. 14, č. 3, s. 7.

⁴¹ Čech, 5. 8. 1910, r. 35, č. 213, s. 4.

⁴² Navrátil, V.: Zpráva o pouti, schůzi a akademii bohoslovců československých konané dne 1. a 2. srpna 1910 na Velehradě. In: *Museum*, r. 45, 1911, s. 37.

⁴³ Navrátil, V.: Zpráva o pouti, schůzi a akademii bohoslovců československých, c.d., s. 37.

⁴⁴ Našinec, 15. 10. 1910, r. 46, č. 236, s. 3; Našinec, 19. 10. 1910, r. 46, č. 239, s. 2.

⁴⁵ Našinec, 30. 7. 1912, r. 48, č. 171, s. 2; *Museum*, 1913, r. 47, č. 1, s. 149.

⁴⁶ Kostol Panny Márie Kráľovnej posvätného ruženca. Výveska v predsieni kostola. Rukopis.

⁴⁷ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Stojan, c. d., s. 764-766.

historickú nevierohodnosť a za použitie tvárí žijúcich osobností. Kľachiaci muž vo valašskom kroji dostal tvár A. C. Stojana, muž oblečený v bielom odevu v skupine vpravo od sv. Metoda sa zasa nápadne podobal na A. Hlinku.⁴⁸

V roku 1914 sa Hlinka púte na Velehrad tiež nezúčastnil. Prijal však pozvanie na I. krajský katolícky zjazd v Prostějove, ktorý usporiadala Matice cyrilometodějská. Podujatie sa pôvodne malo konať 5. júla 1914, no pre hektické politické udalosti – atentát na následníka trónu Františka Ferdinanda d' Este bolo presunuté na nedeľu 12. júla. Hlinka tu však vystúpil s prednáškou, ktorá sa týkala politickej témy pravého a nepravého pokroku. Nehovoril o cyrilo-metodskej tradícii.⁴⁹ Hlinkove púte na Velehrad od roku 1899 možno považovať za jeho osobný výraz cyrilo-metodskej úcty a verejné prihlásenie k cyrilo-metodskej tradícii. Hlinka prostredníctvom Velehradu spoznal českú intelektuálnu a politickú katolícku elitu, ale aj viaceré osobnosti z iných slovenských národov. Získal podporu a sympatie pre slovenskú otázku v Uhorsku.

Vznikom Československej republiky v roku 1918 sa radikálne zmenili spoločenské, politické a hospodárske pomery. Na Slovensku už bolo možné slobodne sa hlásiť k cyrilo-metodskej tradícii. Túto tradíciu však politické elity z tábora ľavicových a liberálnych strán buď považovali za imanentne katolícku a preto sa k nej stavali ľahostajne, prípadne ju odmietali. Na druhej strane sa aj u samotných katolíkov táto tradícia interpretovala dvojznačne ako tradícia slúžiaca zdôvodneniu teórie o jednotnom československom národe, alebo ako podporná tradícia pre zdôvodnenie svojbytnosti slovenského národa. Cyrilo-metodská tradícia sa v reálnom politickom zápase konkurenčných politických strán ocitla aj v protiklade s husitskou tradíciou, ktorá preferovala českého stredovekého náboženského reformátora Jana Husa. Pre katolíkov bol Jan Hus ako kacír neprijateľný a v politickom zápase sa stával dôležitým inštrumentom, využívaným proti nim. Tento spor tradícií nevznikol po roku 1918, ale v českej politike bol prítomný od konca 19. storočia ako vnútročeský spor. Vznikom ČSR však nadobudol aj rozmer česko-slovenský. Zavádzanie spomienky na J. Husa na Slovensku u slovenských katolíkov vyvolávalo pocit cudzieho importu a ohrozenia viery. A. Hlinka ešte v decembri 1918 obnovil Slovenskú ľudovú stranu, ktorá mala obhajovať práva katolíckej cirkvi, Slovenska a vôbec tradičné hodnoty vo verejnom živote. Hlinka dal výraz svojej cyrilo-metodskej úcte tým, že ďalej putoval na moravský Velehrad. Dňa 29. a 30. júla 1919 sa zúčastnil tak ako pred prvou svetovou vojnou zjazdu bohoslovcov a akademikov. Zástup pútnikov kráčal za hlaholu zvonov od kaplnky Cyrilka do velehradského pútnického chrámu. Na zjazdovom rokovaní bol A. Hlinka navrhnutý a zvolený za člena čestného predsedníctva. Hlinka vystúpil s prejavom 30. júla. Venoval sa otázke postavenia bohoslovcov vzhľadom na náboženské a politické pomery. V prejave kritizoval pôsobenie niektorých českých učiteľov na Slovensku, ktoré vedie k odkresťančeniu spoločnosti. Poukazoval na nebezpečenstvo odluky cirkvi od štátu, pretože ľud bude musieť financovať „školu i kostol“.⁵⁰

Hlinka sa však už v roku 1919 vystihol potrebu a potenciál organizovať cyrilo-metodské slávnosti na priamo Slovensku, kde to pred rokom 1918 nebolo možné. Okrem toho chcel aktívnou organizáciou cyrilo-metodských osláv paralyzovať šírenie kultu J. Husa na Slovensku. Dňa 5. júla 1919 sa z iniciatívy A. Hlinku konali v Ružomberku prvé celoslovenské cyrilo-metodské slávnosti. Zúčastnilo sa ich 12 až 15.000 ľudí z rôznych regiónov Slovenska. Hlinka mal kázeň a po nej spolu s inými kňazmi slúžil poľnú sv. omšu na námestí pri soche Panny Márie. Poobede viedol procesiu pútnikov na ružomerskú kalváriu, kde Štefan Demeter kázal o sv. Cyrilo-

⁴⁸ Hudec, P.: Slováci na Velehradě 1863–1938, c. d., s. 8.

⁴⁹ Slovenské ľudové noviny, 24. 7. 1914, r. 5, č. 30, s. 3-4.

⁵⁰ Našinec, I. 8. 1919, r. 55, č. 174, s. 1.

vi a Metodovi.⁵¹ Hlinka v osobitnom článku v týždenníku *Slovák* zhrnul historický a aktuálny význam cyrilo-metodskej tradície a úcty, pričom ju konfrontoval s J. Husom. Poukazoval na politickú účelovosť šírenia kultu J. Husa: „*Ba viac tvrdím, že od Husa jeho oslavovatelia d'alej stoja, ako tí, proti ktorým ho za barana stavajú. Neoslavujú v Husovi ani národovca, ani muža výrečného, ani Čecha, – ale kacíra. A keby ho cirkev dnes rehabilitovala, neobzreli by sa oň... Vy v Husovi ctíte len nenávisť voči cirkvi a Rímu... Ľud slovenský neznal posiaľ Husa, preto d'aleko lepšie by ste boli vykonali, keby ste ho na pokoji boli nechali.*“⁵² V ďalšom článku Hlinka odmietal Husa ako kacíra a staval ho do protikladu so sv. Cyrilom a Metodom: „*Nám Slovákom bol Hus cudzím v minulosti a ostane nám cudzím na večnosť. My máme našich apoštolov Cyrilla a Methoda. Týmto zapaľujeme ohne vďaka a úcty.*“⁵³

Z podnetu A. Hlinku sa v roku 1920 konali ústredné slovenské cyrilo-metodské slávnosti opäť v Ružomberku, a to 10. a 11. júla. Velehradské slávnosti sa konali 4. a 5. júla 1920. Zúčastnil sa ich A. Hlinka a početní pútnici zo Slovenska.⁵⁴ Prítomných bolo asi 5000 pútnikov zo Slovenska. A. Hlinka sa zúčastnil valného zhromaždenia Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda 5. júla, kde bol na návrh A. C. Stojana zvolený do predsedníctva. Hlinka kázal po skončení zasadnutia na nádvorí pred chrámom.⁵⁵ Velehradské slávnosti mali ukázať silu cyrilo-metodskej tradície a úcty, ktorá spája náboženskú rôznorodosť Slovanov v celej ČSR. Význegli aj ako vyjadrenie vernosti katolíckej cirkvi v čase, keď došlo v Čechách k odtrhnutiu časti kňazstva a veriacich od rímskokatolíckej cirkvi a k vytvoreniu novej Cirkvi československej, ktorá sa tiež hlásila k cyrilo-metodskej tradícii. Na ružomerských cyrilo-metodských slávnostiach 10. júla 1920 kázal a slúžil sv. omšu A. Hlinka. Nasledovali prednášky v Katolíckom kruhu. Na druhý deň 11. júla 1920 ráno kázal Ján Ferenčík, svätú omšu slúžil A. Hlinka. Nasledovala kázeň riaditeľa biskupskej kancelárie spíšskej diecézy Jána Vojtaššáka a pontifikálna sv. omša olomouckého kanonika, grófa Zigmunda Václava Halka-Ledóchowského, ktorý doviedol do Ružomberka skupinu pútnikov z Moravy.⁵⁶ Je zaujímavé, že v rokoch 1921 až 1926 sa ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku nekonali a od roku 1927 sa každoročne konali na Devíne. Slovenské púte si však v hojnom počte odchádzali uctiť sv. Cyrila a Metoda na moravský Velehrad. Púť v roku 1921 bola pamätná, pretože na Velehrad putovali dva z troch prvých slovenských katolíckych biskupov, vysvätených v Československu: Karol Kmeťko a Ján Vojtaššák. Na Velehrad spolu s nimi putoval aj A. Hlinka. 4. júl bol slovenským dňom počas velehradskej púte. Počet prítomných Slovákov sa odhadol na 5000. Biskupa Kmeťka slávnostne privítali pri vchode do velehradského pútnického chrámu. Nasledovala jeho pontifikálna svätá omša a po nej ľudové zhromaždenie v záhrade U Heroldů, kde vystúpil A. Hlinka. Vo svojom prejave zdôraznil, že tí Česi, ktorí prídu na Slovensko v mene kríža a práce pre ľud, budú vítaní s otvoreným náručím. „*Na Slovensku nebude souzen Řím, ale ti, kdo tam zanášejí náboženské štvance.*“⁵⁷ V júli rokov 1922 a 1923 Hlinka na Velehrad s najväčšou pravdepodobnosťou nepracoval. Dôvod mohol byť ten, že velehradské slávnosti mali v týchto rokoch vyslovene pútnický ráz bez reprezentatívnych slávností a akcií rôznych katolíckych spolkov.⁵⁸ Ďalším dôvodom mohol byť rozchod Slovenskej ľudovej strany s Čs. stranou ľudovou v roku 1921. Práve lídaci na Velehrade organizovali rôzne

⁵¹ Grebáč Orlov, I.: Dojmy z predvečera. In: *Slovák*, 20. 7. 1919, r. 1, , č. 27, s. 3.

⁵² Hlinka, A.: Hus a či sv. Cyril? In: *Slovák*, 20. 7. 1919, r. 1, č. 27, s. 1.

⁵³ Hlinka, A.: Mistr Ján Hus a Slováci. In: *Kalendár Slováka 1924*. Bratislava: Slovenská grafia, 1923, s. 36.

⁵⁴ Čech, 9. 7. 1920, r. 45, č. 187, s. 2.

⁵⁵ Čech, 9. 7. 1920, r. 45, č. 187, s. 2.

⁵⁶ *Slovák*, 13. 7. 1920, r. 2, č. 142, s. 3.

⁵⁷ Našinec, 7. 7. 1921, r. 57, č. 152, s. 1.

⁵⁸ Našinec, 7. 7. 1922, r. 58, č. 151, s. 1; Našinec, 8. 7. 1923, r. 59, č. 153, s. 2.

aktivity svojej strany a jej pridružených organizácií. Hlinka však predsa ešte v roku 1923 prišiel na Velehrad. Dôvodom bol pohreb jeho priateľa, olomouckého arcibiskupa A. C. Stojana, ktorý sa zaslúžil o vybudovanie Velehradu na moderné pútnické miesto, na ústredné miesto cyrilo-metodská úcty rôznych slovanských národov aby v dialógu riešili rôzne náboženské, kultúrne a národnostné problémy. Hlinkova reč, ktorá odznela na malej akadémii po vložení rakvy so Stojanovými ostatkami do Kráľovskej kaplnky velehradského chrámu, prekvapila a zároveň povzbudila prítomných: „*Máte dle zkazek historických na Velehradě hrob sv. Metoděje, ale nevíte, kde hrob tento je, nemůžete jej naléztí. Teď však budete mít hrob Cyrilův, hrob Cyrila Stojana, o němž budete věděti, kde je. Nebudete jej musiti hledati teprve. A hrob tento nechť vás přivádí na posvátný Velehrad, jako vás sem vodil Stojan živý.*“⁵⁹ Hlinka sa vo svojom prejave ďalej zaoberal Stojanovým úsilím o zjednotenie Slovanov vo viere. Časopis *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda* hodnotil Hlinkov prejav ako „*jeden z nejkrásnějších svých proslovů plných víry a lásky k víře cyrilo-metodějské.*“⁶⁰

V roku 1924 Hlinka opäť prejavil svoje sympatie k cyrilo-metodskej tradícii, keď sa zúčastnil v poradí štvrtého unionistického kongresu na Velehrade. Kongres sa začal 31. júla 1924 pod predsedníctvom olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana. Hlinka pricestoval na Velehrad 1. augusta. Na Velehrad putovali všetci slovenskí katolícki biskupi (K. Kmeťko, M. Blaha, J. Vojašák, A. Fischer Colbrie). Celkovo sa na kongrese zúčastnilo 20 biskupov (10 z ČSR, 6 z Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov a 4 z Poľska).⁶¹ A. Hlinka v roku 1924 s veľkou pravdepodobnosťou poslednýkrát navštívil Velehrad. Príčinou jeho neochoty ísť na Velehrad bolo založenie Čs. strany lidovej na Slovensku, ktorá sa stala nepríjemnou konkurenciou Slovenskej ľudovej strany od parlamentných volieb roku 1925. K tejto príčine môžeme pridať zahltenosť Hlinku pastoračnými a politickými povinnosťami, ale aj zhoršujúci sa zdravotný stav. V tejto súvislosti je signifikantné, že Hlinka ani raz od roku 1927 do svojej smrti v roku 1938 nenavštívil celoslovenské cyrilo-metodské slávnosti na Devíne. Nevyužil teda ani slovenský priestor, ktorý sa mu ponúkal. Pritom tu nemožno tu konštatovať jeho ľahostajnosť k cyrilo-metodskej tradícii, ktorej ostal verný po celý život. V roku 1937 mu v denníku *Slovák* vyšiel dlhý článok, v ktorom zhodnotil význam Velehradu ako ústredného miesta cyrilo-metodskej úcty pre Slovákov a podrobne opísal historické pôsobenie sv. Cyrila a Metoda. Ich význam aktualizoval na súčasnosť: „*Nebezpečenstva je mnoho. Oheň a horlivosť niektorých kňazov klesá, tvoria sa sekty a bludy.*“⁶²

Nepochybným prejavom cyrilo-metodskej úcty A. Hlinku bol obrad posviacky základného kameňa kaplnky sv. Cyrila a Metoda v kúpeľoch Ľubochňa, ktorý sa uskutočnil 26. júla 1936. Hlinka pri tejto príležitosti predniesol kázeň, ktorú venoval dôležitosti cyrilo-metodskej tradície: „*Zdôraznil dôležitosť myšlienky, ktorej je kaplnka venovaná. Slovenský národ bol po 1000 rokov verný tradícii cyrilometodejskej a zachová si ju naveky.*“⁶³ Po Hlinkovej kázni sa konal obrad posviacky a poklepanie základného kameňa. Nasledovala slávnostná poľná svätá omša. Dňa 29. júna 1938 Hlinka benedikoval (požehnal) dokončenú kaplnku bez väčšej publicity.⁶⁴ Hlinka mal na ružomerskej fare vo svojej spálni zavesený veľký obraz znázorňujúci svätých bratov Cyrila a Metoda. Keď 16. augusta 1938 zomieral, jedna z jeho posledných myšlienok patrila týmto

⁵⁹ Našinec, 5. 10. 1923, r. 59, č. 227, s. 1.

⁶⁰ Hrachovský, F.: Za apoštolom Slovanů arcibiskupem dr. Ant. C. Stojanem. In: *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda* pod ochranou bl. Panny Marie, 1923, r. 14, č. 12, s. 179.

⁶¹ Čech, 2. 8. 1924, r. 49, č. 212, s. 1.

⁶² Hlinka, A.: Svätý Cyril a Metod, naši apoštolovia. In: *Slovák*, 1. 7. 1937, r. 19, č. 149, s. 1.

⁶³ *Slovák*, 30. 7. 1936, r. 18, č. 172, s. 4.

⁶⁴ Kostol sv. Cyrila a Metoda. Dostupné na internete: https://www.lubochna.sk/farnost.html#m_208804.

svätcom. Podľa autentického svedectva z posledných síl ukazoval práve na tento obraz.⁶⁵

Cyrilo-metodská tradícia a úcta patrí k základným charakteristikám Hlinkovej osobnosti. Pramenila z jeho kňazstva a slovenského národného povedomia. Prihlásením sa k nim manifestoval svoju náboženskú a zároveň aj národnú – slovenskú a slovanskú príslušnosť. Považoval ich za základ slovenskej kultúry a identity. Hlinka využíval cyrilo-metodskú tematiku vo svojich príhovoroch, kázňach a článkoch. Vonkajším výrazom prihlásenia sa k cyrilo-metodskej úcte a tradícii boli jeho púte na Velehrad, ktoré podnikal od roku 1899 s prestávkami až do roku 1924. Hlinka sa usiloval šíriť cyrilo-metodskú úctu na Slovensku a ako prvý realizoval po vzniku ČSR samostatné celoslovenské cyrilo-metodské slávnosti.

The Cyril and Methodius Tradition and Andrej Hlinka

Róbert Letz

Andrej Hlinka (27 September 1864 in Černová – 16 August 1938 in Ružomberok) is one of the significant personalities of the modern Slovak history, linking the 19th and 20th centuries. Hlinka's relationship to the Cyril and Methodius tradition is one of the relatively little explored themes of his life and work. Hlinka grew up in the 1860s to 1880s, at the time of the revived Cyril and Methodius tradition, which was marked by the celebration of the millennial commemoration of the arrival of Constantine-Cyril and Methodius to Great Moravia, continued with the celebration of the millennial anniversary of the death of Constantine-Cyril with the celebration of the millennial anniversary of the death of St. Methodius. At that time, the question of the Cyril and Methodius tradition was already an important cultural and national identification mark of the Slavs, especially in Central Europe. Hlinka, after his priestly ordination as a parish priest in the village of Liptovské Sliače, became more engaged to the Cyril and Methodius tradition and cult. In 1899 he made his first pilgrimage to Velehrad. This Moravian pilgrimage site was the centre of the cult of Sts. Cyril and Methodius. Here Hlinka got to know personalities of the Czech Catholicism as well as the personalities from various Slavic nations. Hlinka propagated the Cyril and Methodius cult despite threats from the Hungarian Church hierarchy. He used Cyril and Methodius themes in his sermons, articles and speeches. After the establishment of the Czechoslovak Republic, he continued to travel to Velehrad, but he was the first to organize the central Cyril and Methodius festivities in Slovakia in 1919. In his political struggle as chairman of the Catholic-oriented Slovak People's Party, he put the cult of Sts. Cyril and Methodius against the officially promoted cult of the Czech religious reformer Jan Hus.

---

⁶⁵ Hybský, O.: Benedicat vos. In: Slováč, 20. 8. 1938, r. 20, č. 188, s. 6.

PETER IVANIČ – MARTIN HETÉNYI*

On the history of the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary until 1914¹

IVANIČ, P. – HETÉNYI, M.: On the history of the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary until 1914. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 45-55 (Bratislava).

In the second half of the 19th century, the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary with headquarters in the Moravian Velehrad was one of the most important institutions that encouraged the development of the cultural heritage of the Thessaloniki Brothers and Christian and European cultural values within the framework of its missionary, cultural and educational goals. It initially developed mainly in the Moravian dioceses, but its activity soon spread to Slovakia and to the emigrant circles in America. The Association organized regular pilgrimages to Velehrad. It also supported missionary activities, for example in the Balkans or in the Russian Empire and started publishing an eponymous magazine in 1910. The unionist congresses in 1907 and 1911 in Velehrad were the pinnacle of the Apostolate's organizational activities until the outbreak of the First World War. The authors of this paper focused not only on the analysis of contemporary press and literature, but also on archival research with an emphasis on the Apostolate's literary fund, which can be accessed in the Regional Archives of Opava (Branch Olomouc). The documentary evidence is also based on recent expert literature. This paper also deals with the broader contexts of the Association's establishment, relevant political contexts, the Association's Statutes and their practical implementation, i.e. the activities at home and abroad, organizational issues, publication activities, the arrival of the Society of Jesus in Velehrad, the unionist congresses, and the most important personalities and supporters. The available options in researching the Association's activities allow us to closely inspect the forms and content of the propagation of Cyrillo-Methodian ideas, the wider role of the Church, or the Slovak-Czech-Slavic interactions and/or relations with the representatives of other non-Slavic nations.

The Mission of St Cyril and Methodius, Velehrad, Antonín Cyril Stojan.

Introduction

After the Austro-Hungarian settlement in 1867, the veneration of the Cyrillo-Methodian cult was backgrounded in the Slovak nation due to the changes in the political and social situation. This happened despite the fact that Pope Leo XIII. (1878–1903) published the encyclical *Grande munus* on September 30, 1880, which mandated that July 5 become a universal holiday for the veneration of St. Cyril and Methodius throughout the Catholic Church. In the last decades of the 19th century until the demise of the Habsburg Monarchy, the manifestations of worship of the Thessaloniki Brothers in the territory of today's Slovakia were only noted sporadically.² The ceremonial pilgrimages did not take place in Slovak cities, but in the nearby Velehrad in Moravia. The very spiritual administrators of Velehrad and the representatives of the Catholic circles in Moravia endeavored to make the Cyrillo-Methodian cult a modern form of piety connected not only to Moravia, but also to the entire Slavic region. The Velehrad Jesuits managed to deepen

* prof. PhDr. Peter Ivanič, PhD.; prof. PhDr. Martin Hetényi, PhD., Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Arts, Institute for Research of Constantine and Methodius' Cultural Heritage, Štefánikova 67, 949 01 Nitra, Slovakia; email: pivanic@ukf.sk; mhetenyi@ukf.sk

¹ This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-22-0204 *Religiozita a hodnoty trvalej udržateľnosti/Religiosity and the values of sustainability*.

² The Greek Catholic and Orthodox believers were somewhat of an exception because they celebrated the saints of Byzantine origin in their liturgical ceremonies.

the Slavic reciprocity in their program. As part of the unionist congresses at the beginning of the 20th century, they established a number of contacts, primarily with the Catholics in the East Slavic and Yugoslav countries, Greek Catholics and even some Orthodox ones. In doing so, they confirmed that a modern program, which is based on professional research, contacts with foreign countries and an attempt to make Catholicism attractive to the Christian East, can also be built on the Cyrillo-Methodian ideas.³

During this period, the idea of founding a Christian association, the purpose of which would be to support and spread the idea of the unification of the Eastern Slavs with the Catholic Church in the sense of the Cyrillo-Methodian encyclical *Grande munus*, emerged in Moravia. The establishment of the *Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary* (hereinafter the „Apostolate”) was initiated by Antonín Cyril Stojan (1851–1923), an active chaplain from the Moravian countryside and later an Archbishop of Olomouc.⁴ He followed up on the work of two movements: the association *Heritage of Sts. Cyril and Methodius*, which was founded in Brno in 1850, but mainly the Brotherhood of St. Cyril and Methodius (*Bratovšćina sv. Cirila i Metoda*) founded by the Slovenian bishop Anton Martin Slomšek (1800–1862).⁵

A comprehensive version of the history of the Apostolate has not been published yet. The **documentary base** for researching this topic is not wide, but one can nevertheless rely on several rare sources. These above all include the publications of the theologian and Stojan's close associate František Cinek, which he published in the period between the two world wars, and which contain extensive sections about the establishment and activities of the Apostolate.⁶ Among the more recent publications, it is necessary to mention the monograph by Michal Špaček, a priest and teacher at Palacky University in Olomouc, which was primarily based on an analysis of the articles published in the Association's eponymous periodical.⁷ A separate literary fund of the Apostolate can be found in the Regional Archives of Opava, Branch Olomouc.⁸ The documents of the Brno Committee of the Apostolate can be found in the Brno Bishopric Consistory and Brno Bishopric Ordinariate in the Diocesan Archive of the Brno Diocese.⁹

Establishment of the Association

As can be seen in Stojan's accompanying letter to the draft Statutes of the Apostolate dated 1889, the idea of establishing an association was born sometime during the pilgrimages to Rome in 1877, and especially in 1881. The Lyon Society for the Propagation of the Faith and the Society of St. Boniface operating in Germany served as sources of inspiration for its inception.¹⁰ The

³ Hanuš, J.: *Cyrlometodějství: Nesamozřejmá tradice*. In Junek, M. (ed.): *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Prague: Faculty of Arts, Charles University in Prague – TOGGA, 2013, pp. 16-17.

⁴ In 1896, he graduated as Doctor of Theology and in 1897 he was elected member of the Reich Council for the Catholic National Party.

⁵ Ambros, P. (ed.): *Velehrad na křížovatkách evropských dějin*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2016, p. 132. On the activities and history of the association *Heritage of Sts. Cyril and Methodius*, see Masák, E.: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně, 1932. 318 p.

⁶ Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo: pokus o nárys duchovní fyziognomie: k desátému výročí jeho smrti*. Olomouc: Lidové knihkupectví, 1933. 1179 p. Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství, 1936. 745 p.

⁷ Špaček, M.: *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948: Bibliografie časopisu věnovaného sjednocení Slovanů v Kristu a ukázky jeho unijního úsilí*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011. 208 p.

⁸ Regional Archives Opava, Olomouc Branch (hereinafter ZAO), Literary Fund of the Apostolate of Cyril and Methodius in Olomouc (hereinafter the ACM Literary Fund).

⁹ Our thanks go to Mgr. Jitka Fričová for providing the relevant information.

¹⁰ Thanks to the initiative of Paulina Jaricotová, a group of lay people founded the Society for the Propagation of the Faith – or the Lyon Society – in 1822, which was devoted to the collection of money for foreign Catholic missions and played

proposal for the creation of the Apostolate was discussed in greater detail by the participants of the meeting held in the jubilee year of 1885 in Velehrad in the presence of Olomouc Cardinal Friedrich Egon Fürstenberg (1813–1892), Vicar General and Residentiary of the Olomouc Diocese Emanuel Pötting-Persing (1819–1898), Residentiary of the Olomouc Diocese Vincent the Knight of Holle, Kroměříč Provost Adam Potulický, Father Ján Cibulka and Velehrad Dean Jozef Vykydal.¹¹ The proposal for the establishment of the Apostolate was received positively, but the first step was to draft the Statutes, which would be approved by the Olomouc Cardinal and bishops.¹²

The Central Committee launched its activities after the formalization procedures, which eventually lasted two years, and later it held a meeting with the diocesan committees on December 28 and 29, 1892 in Velehrad. The first solemn general assembly at this pilgrimage place was held from July 31 to August 1, 1893 with a pontifical Holy Mass and a convention of the Apostolic Academy. The opening speech was given by Dr. Ján Pospíšil, Chairman of the Apostolate, archpriest and the Olomouc Residentiary, and the closing address was given by Anton C. Stojan, father of the idea of the Apostolate.¹³

Statutes

The first draft of the Statutes was presented to the Olomouc Cardinal by a delegation headed by Pötting-Persing, Vicar General of the Olomouc Diocese, as early as on July 12, 1885, but it was recommended for review.¹⁴ The cardinal had to take into account the fact that Velehrad was still attacked by the Viennese circles as an anti-government pan-Slavist hub.¹⁵ Stojan tried to involve wider Slavic Catholic circles in the issue. The reviewed version of the Statutes together with the idea of the Apostolate was presented on April 30, 1889 to the Catholic representatives from various Slavic nations at the Catholic Convention in Vienna directly by Stojan and his close associate Dr. Ján Schneider.¹⁶ The response was positive. František Cinek provides us with the data from the Apostolate's attendance roster, which allegedly includes the attendance records from this event, i.e. 52 Czechs, 13 Poles, 5 Slovenians, 2 Croats and only one Slovak – the Chairman of the Association of St. Vojtech Andrej Kubina.¹⁷ Kubina commented on the presented statutes and suggested that the Central Committee of the Apostolate should extend its membership base beyond Moravia and include one representative per each Slavic nation with the right to vote. However, this proposal was not transferred to the Statutes that got approved later. All the participants agreed with the idea of the Apostolate, and Mr. Stojan received many letters of approval and support after the meeting – including the one from Lviv Metropolitan

---

a pivotal role in the development of French missions in the 19th century. The Society was approved by Pope Gregory XVI. In 1922, it received a papal status and became the Church's official body for missionary cooperation. During the Benedict XV's pontificate, its seat was relocated from Lyon to Rome. (http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2012/11/10/kardin%C3%A1l_poupard_ako_osobitn%C3%BD_vyslanec_benedikta_xvi_v_lyone/slo-637696). The Society of St. Bonifacio was founded in 1849 in Regensburg to provide aid to poor Catholic communities in the diaspora and to serve as a missionary association for Germany. (<https://www.bonifatiuswerk.de/de/werk/geschichte/>)

¹¹ Apart from J. Vykydal, who was a Velehrad parish priest until 1889 (and worked actively in the Cyrillo-Methodian spirit even at his new post in Cholin), the Velehrad chaplain Jan Vychodil, who published his pieces under the pseudonym Jan Andrejev, was one of the key personalities of this movement.

¹² ZAO, ACM Literary Fund, database no. 1, inv. no. 13-29.

¹³ Cinek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., pp. 418-420.

¹⁴ Cinek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 409.

¹⁵ Cinek, Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 7.

¹⁶ Since 1881, Stojan and Schneider collaborated in the leadership of the Society of Saints of St. Hostýn, which was founded as an association of worshippers of the Virgin Mary of St. Hostýn. Videnský, F. B.: Sv. Hostýn ve svém původu a svých osudech. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1913, pp. 99-101.

¹⁷ Cinek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo, c. d., p. 239.

Sembratovič. In this year, the Preparatory Committee was formed, which established contacts with Czech College in Rome.¹⁸

Cardinal Fürstenberg of Olomouc issued his approval with the Statutes after more than two years of work on August 7, 1891, however, on the condition that the Association would only operate in the Moravian dioceses and solicit a permission from the Brno Ordinariate and the state. The Olomouc Ordinariate approved the final wording of the Statutes on October 12, 1891, and the Brno Ordinariate joined the approval a month later on November 30, followed by the Ministry of the Interior in 1892 although their initial position on the document was negative.¹⁹

Three manuscripts of the statutes have been preserved in the archives without further identification and names of the compilers/drafters. Compared to the first two copies, this is a significantly extended version of the text with a commentary.²⁰ In his monograph on Stojan, František Cinek mentions a section from the approved Statutes.²¹ The order and content of the points differs in the individual versions. Velehrad is mentioned as the headquarters of the Apostolate in the Statutes, but in actuality the headquarters were also in Olomouc. Since its approval by the Church and the state, the Apostolate of Cyril and Methodius had several departments: the so-called Central (Foreign) Department and Diocese Department for the Archdiocese of Olomouc and the Diocese of Brno, which were established in 1892.²² A year later, Stojan received support for the Apostolate from the Austrian part of the Wrocław Diocese.²³ The literary fund on the Apostolate of St. Cyril and Methodius in the Regional Archives of Opava, Branch Olomouc, only contains the minutes from the meeting of the Olomouc Committee and the first minutes from the meeting of the Brno Committee from the period up to 1914. These are bilingual minutes in Czech and Latin, and mainly contain information about the financial agenda. The minutes mention that the members supported the orphans in the parishes, Catholic schools, the activities of the Jesuits in Velehrad and St. Hostýn, the convict in Valašské Meziříčí and the Association of St. Cyril and Methodius in Vienna. Part of the contribution was sent directly to Rome.²⁴ According to the preserved report, the Olomouc committee did not convene in the years 1904–1910 and its officials attended the free meetings in Velehrad.²⁵

In his publication *Velehrad víry*, František Cinek states that the outline of the Statutes of the Apostolate included the following paragraphs: „*Through our actions, we also want to contribute to the unification of Slavs in the Catholic Church. In addition to prayers, the members of the Apostolate will also contribute financially (alms of love), which will enable the missionary efforts at home and abroad, and contribute to the Holy See for the Slavic missions, establishment of schools, and support of all missionary activities necessary for an effective implementation of the unification plans. We want to pray together for the unification, but also contribute with our actions and material means to support all missionary efforts and strengthen and revive the Cyrillo-Methodian faith at home and overseas, and spread the idea of unity among the alienated brothers. This will also include writing (mainly the „winged writings“). Diligent efforts will be made for the Apostolate of St. Cyril and Methodius to be established at all Catholic Slavs. This*

¹⁸ Cinek, F.: *Velehrad víry*. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 418.

¹⁹ The original Statutes from 1889 have not been preserved Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., p. 241, 245.

²⁰ ZAO, ACM literary fund, database no. 1, inv. no. 13-29.

²¹ Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., pp. 246-247.

²² Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., p. 252.

²³ Cinek, F.: *Velehrad víry*. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 424.

²⁴ ZAO, ACM Literary Fund, database no. 1, inv. no. 13-29. Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pri arcidiecezi olomouckou. Zápisy ze schůzí výboru.

²⁵ ZAO, fond ACM, Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pri arcidiecezi olomouckou. Zápisy ze schůzí výboru, p. 94.

way, the prayers, sacrifices and work will be united by sacrificial selfless love. It will be a spiritual crusade – a love quest.”²⁶

The authors of the comments to the first point of the Statutes, which can be found in the archive of the preserved comments, expressed their intentions with the activities of the Apostolate as follows: „*The purpose of the Slavic Apostolate is to work and help through prayer and material means to preserve and strengthen the Catholic Slavs in the true faith and unity of the Church and revert the non-Catholic Slavs to this holy Catholic faith and Church unity. This is how the work of our saint apostles Cyril and Methodius shall proceed. To this end, the Sl. [Slavic – author's comment] Apostolate will make its best effort for the Slav. [Slavic – author's comment] Catholics living among the non-believers or foreign nationalities to be instructed in the faith, so that the teachers and priests are provided or occasionally sent to them as the need arises. It will support the converts either by contributions or by providing them with services and food. Among the non-Catholic Slavs, it will support the missionaries to preach the message for apostolic purposes.*”²⁷

It is interesting that one of the points of the Association's founding document is dedicated to prayer. The members were to add the line „*Holy Virgin Mary and St. Cyril and Methodius, pray for us*” to their daily Lord's Prayer and Hail Mary. The priests were advised to dedicate at least one Holy Mass to the living and deceased members of the Apostolate during the year around the memorial days related to the Thessaloniki Brothers (February 14, April 6, July 5). The following point about the contributions states that the annual membership fee was 12 crowns and it was to be collected within the respective parish. More than half of it was supposed to be forwarded to the missionary activities of the Apostolic See.²⁸

Activities

The Association developed its activities in several directions, which corresponded to the approved Statutes. Priest Michal Špaček, an expert on the history of the Apostolate, analyzed the Association's activities in greater detail. In his bibliography published in 2011, he stated that the Association was active in religious and cultural cooperation at home (organizing celebrations, pilgrimages, lectures, etc.), spiritual care for the emigrants and compatriots working abroad, and in unionist efforts.²⁹

Thanks to A. C. Stojan, **pilgrimages** of the Apostolate were held in Velehrad every year since 1891, and an Old Slavonic service of the eastern rite was celebrated during the festivities dedicated to the Slavic missionaries.³⁰ The number of pilgrims grew steadily from year to year, and pilgrimages from Slovakia arrived in 1896.³¹ A little later – in 1910 – the magazine *Apostolát* printed an apt statement: „*Velehrad became the center of our entire religious and cultural life. There is no other association in our country so prominent that organizes its festivities on Velehrad, and there are no other folk festivals in our religious and cultural life so extensive and spectacular that take place on the sacred Velehrad. Today, all Moravian people – if they feel religious – gravitate towards Velehrad. It had and still has proven leaders who have led it to the*

²⁶ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., p. 411.

²⁷ ZAO, ACM Literary Fund, database No. 1, inv. no. 13-29, Slavic Apostolate (statutes and notes).

²⁸ ZAO, ACM Literary Fund, database No. 1, inv. no. 13-29, *Apostolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie*.

²⁹ Špaček, M.: *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910 – 1948*, c. d., p. 108.

³⁰ Špaček, M.: *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910 – 1948*, c. d., pp. 106-107.

³¹ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., pp. 427-428.

*cradle of Slavic culture and reminded and helped preserve the Cyrillo-Methodian heritage*³². The program approved in 1912 for the following year can give us an idea of the major holidays that were held and hosted under the patronage of the Apostolate in Velehrad at the beginning of the 20th century. The noteworthy ones include the anniversary of the death of St. Cyril on February 14 and the death of St. Methodius on April 6 on the second Sunday after Easter; there were several activities planned on the occasion of the feast of the Thessaloniki Brothers from July 4 to 9, another unionist congress was to be held between July 24 and 27 together with the meeting of the Apostolate, the feast of the Assumption of the Virgin Mary was held on August 15, and the feast of St. Wenceslas took place on September 28, followed by the feast of St. Kliment on November 28.³³ Several pilgrimages were held in Velehrad in 1913 during the commemoration of the 1050th anniversary of the arrival of St. Cyril and Methodius to Great Moravia. Among others, they included a pilgrimage of the Slovaks led by the member of the Diet of Hungary Ferdinand Juriga and priest Florián Tománek, the participants of which were welcomed by A. C. Stojan. During its course, a commemorative plaque was installed on today's Stojan Square.³⁴

From an **organizational** point of view, the Association managed the **missions** and care for the Czech Catholics **abroad** with relative ease, especially overseas in the USA and among the Eastern and Southern Slavs. The main object of interest was the territory of former Yugoslavia, Bulgaria, Poland, and especially the Tsarist Russia. Extensive write-ups but also shorter reports – mainly about the religious situation in these territories – can be found in each issue of the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary.³⁵ In 1894, Stojan sent requests for the establishment of the Apostolate to all Polish and Ruthenian ordinariates. In 1896, he traveled to Lviv for the celebrations of the 300th anniversary of unification and tried to draw the attention of the wider Greek-Catholic circles to the importance and goals of the Apostolate. The activities of the Apostolate grew rapidly in the Archdiocese of Lviv also on the basis of these initiatives.³⁶ When the missionary options of the Apostolate in the territory of Soviet Russia became strongly restricted by the Soviet Union after the Bolshevik coup, the Association devoted itself to missions among the members of the Orthodox Church and Russian emigrants.³⁷

The Association's activities in **Southeastern Europe** were equally as interesting. In the case of Yugoslav ordinaries, Stojan proceeded similarly to the Tsarist Russia. In 1909, a branch of the Apostolate with 15,000 members was established in Ljubljana, Slovenia, which was in charge of the missionary activities in the Balkans from the following year onwards. The Association also focused on supporting the Czech workers in **Rhineland**. Starting in 1915, it provided the Kroměříž premises to the theologians from Halíč/Galícia, Tyrol and Trident who lost their seminaries at home during the war.³⁸ Stojan also addressed all Prussian ordinariates with active Slavic Catholics.³⁹

³² Jašek, A.: Velehradské slávnosti. In: Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie, 1910, č. 7-9, p. 112.

³³ For details, see Ctítel Cyrillo-Methodějšti! In: Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie, 1913, č. 1, pp. 1-5. In the end, the unionist congress did not take place.

³⁴ For details, see Cínek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo, c. d., pp. 764-768. Hudec, P.: Slováci na Velehradě 1863–1938. In: Slovania: téma aktuálna: zborník príspevkov z vedeckej konferencie Forum. Slavica 2009 usporiadanej v Nitre 2. júla 2009. Nitra: Forum Slavica, 2011, s. 239-277.

³⁵ For more details, see Apoštolát sv. Cyrila a Metoda pod ochranou bl. Panny Marie 1910–1914. Available online at <http://scriptum.cz/cs/periodika/apostolat-sv-cyrilla-a-methoda>

³⁶ Cínek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 424.

³⁷ Špaček, M.: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948, c. d., pp. 139-152.

³⁸ Špaček, M.: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948, c. d., p. 108.

³⁹ Cínek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 424.

A series of **publications** with unionist and cyrillo-methodian issues were published under the auspices of the Apostolate either separately in the Velehrad Academy, or as magazines in the Apostolate's periodicals „Slavorum litterae theologicae” for the Catholic clergy.⁴⁰ The Velehrad Academy, which was approved by the Ministry of the Interior on May 18, 1910, was tasked with research focusing on the Cyrillo-Methodian issues, the Greek-Catholic Church, and it coordinated the unionist congresses in Velehrad.⁴¹

The widely popular illustrated monthly „Apoštolát sv. Cyrila a Metoda pod ochranou bl. Panny Marie” was considered a flagship of the Association and it was published from 1910 to 1954 when it practically disappeared after the death of its long-time secretary Prelate František Jemelka. One of the Association's activities was to send valuable books to military hospitals.⁴²

Velehrad as the Apostolate's center under the management of the Society of Jesus

Since the 1850s, Velehrad had come to the forefront of Moravian believers and clergy as a memorable place in the tradition, which is associated with the activities of Sts. Cyril and Methodius. The association *Dědictví sv. Cyrila a Metoda* was focused on its restoration, followed by the associations „*Malice Velehradská*“, „*Kurouna Soluňská*“ and „*Jednota paní a panen Moravských*“, which started their operations here.⁴³ Cardinal Fürstenberg understood that regular pastoral activity is important for the further development of Velehrad as an important pilgrimage site. For this reason, he first approached the Cistercians who had worked there in the past, but without success. Then, in 1889, he turned to the Society of Jesus whose members finally took over the administration of Velehrad in the following year. The young Czech branch of the Order of St. Ignatius had many excellent domestic and nationally conscious workers. Eduard Vostatek, the former superior of the Prague college and a native of nearby Veselí na Morave, became the first rector of the Jesuit college and organized regular pilgrimages and celebrations and developed exercise activities.⁴⁴ These activities were fully followed up on by his successor Ján Cibulka. Antonín Cyril Stojan presented the idea of spiritual exercises at the first general assembly of the Apostolate. In addition to organizing these exercises for the clergy, the first spiritual exercises for teachers were held on August 26-30, 1893 in Velehrad (with the presence of 109 teachers), and work with influential intelligentsia started to take shape in accordance with Stojan's plans. A time slot for students of secondary and vocational schools was added in 1896 (96 male teachers, 62 female teachers, 44 professors and academics, 122 students). The numbers of participants grew year by year. In 1898, a new time slot was added for workers (122, among them 9 editors of workers' papers). The Moravian metropolitan and Olomouc archbishop Theodor Kohn (1893–1904) directly supported the spiritual exercises.⁴⁵ The Olomouc Committee of the Apostolate supported these activities financially every year from the membership fees.⁴⁶ After becoming head of the Archbishopric Office in 1893, Archbishop Th. Kohn was inter alia willing to establish a fund for two priests of the Society in Velehrad in exchange for them publishing

⁴⁰ *Slavorum litterae theologicae* 1905–1910, available online: <https://librinostri.catholica.cz/kniha/1758-slavorum-litterae-theologicae-conspectus-periodicus-acta-academiae-velehradensis-kompletni-vsechny-svazky>

⁴¹ Jašek, A.: *Velehradská Akademie*. In: *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie*, 1910, nr. 7-9, pp. 103-107.

⁴² Špaček, M.: *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948*, c. d., p. 108.

⁴³ Brázdil, F.: *Jezuité na Velehradě. Příklad Tovaryšstva Ježíšova na Velehrad a jeho působení do druhé světové války (Historickopravní pojednání)*. Svitavy: Trinitas, 2005, p. 35.

⁴⁴ For more details, see Brázdil, F.: *Jezuité na Velehradě*, c. d., pp. 36-55.

⁴⁵ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., pp. 421-422.

⁴⁶ ACM, *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pri arcidiecezi olomouckou. Zápisy ze schůzí výboru*, p. 94.

a scientific magazine for the clergy (following the example of „Stimmen aus Maria Laach“, which, however, the order didn't have enough capacity to pursue on its own).⁴⁷ In 1894, the idea of a Cyrillo-Methodian university in Moravia was born.⁴⁸

Due to the growing number of activities, a large house was needed for the pilgrims, which would serve as a dormitory and a place for spiritual exercises. From 1909 onwards, the committee of the Cyrillo-Methodian Society of Velehrad (hereinafter referred to as the „Society“) had been striving to achieve this goal through financial donations on the pages of Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary.⁴⁹ The Society was founded on July 31, 1902 and its task was to „Resurrect, restore and enhance the holy memory of Cyril and Methodius; implement the ideas of Sts. Cyril and Methodius, i.e. to manifest, spread and glorify the Catholic faith through meetings in Velehrad [...]; through Christian education in the schools that the Society of Velehrad will arrange in memory of Sts. Cyril and Methodius; contribute to the unification of faith through literary activity; take care of the physical needs of pilgrims and others, so that shelter and other provisions can be furnished for them adequately and decently, taking into account the applicable regulations“. The Society had 2500 paying members in 1905 and the number jumped to 13100 at the end of 1912.⁵⁰ The Society held a general assembly once a year. In addition to building the house for pilgrims, the Society focused on its maintenance and it also tried to open a museum and improve train and bus connections.⁵¹

Unionist congresses

Unionist congresses can be considered the pinnacle of organizational activities of the Apostolate. Three such congresses were held in Velehrad before the outbreak of the First World War. In addition to the lectures by important Catholic and Orthodox theologians, the aim of the congresses was to create a space for cooperation between the representatives of clergy of the Orthodox Church and the Catholic Church and discuss the controversial theological issues, and thus make attempts to unify the Church. The Slavic peoples understood Velehrad as a place from whence the Christian faith spreads among the nations and where they can meet and unite. The sanctuary became an international church-wide center for the leading theologians of the time.⁵² As Petr Hudec, an expert on the history of Velehrad, aptly stated: „The congresses did were not mere intellectual debates – they were also liturgical celebrations – after all, the identity and continuity of each church is preserved in its liturgy. It was the very sacred liturgy that was expected to serve as a converging element between the Eastern and Western Christians. Therefore, it became a rule to celebrate the Eastern liturgy at the unionist congresses in order to emphasize the unity of the Church of Christ in the beauty of various ceremonies.”⁵³ The unionist congresses came to the attention of several worldwide periodicals and, as a result, the Apostolate received positive responses.

---

⁴⁷ Cínek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 9.

⁴⁸ Cínek, F.: Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu, c. d., p. 425.

⁴⁹ Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie, 1910, nr. 7-9, p. 148.

⁵⁰ Jašek, A.: Cyrillomethodějské Družstvo „Velehradě“. In: Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie, 1913, nr. 1, pp. 5-7.

⁵¹ Cínek, F.: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo, c. d., pp. 449-452. For the Velehrad museum, see Hudec, P.: 3.6.5. Velehradské muzeum. In Ambros, P. (ed.): Velehrad na křižovatkách evropských dějin. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2016, pp. 134-137.

⁵² Špaček, M.: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948, c. d., p. 317.

⁵³ Hudec, P.: Velehradský unionismus. Cyrilometodějská idea jednoty v různosti. Velehrad: Matice Velehradská, 2023, pp. 27-28.

The preparations for the First Unionist Congress started in 1906 by a special commission headed by Stojan and Antonín Podlaha, a priest and art historian in one persona. It was attended by prominent theologians from Russia, Ukraine, Bulgaria, Macedonia, France and Italy. The patronage of the event was taken over by the Moravian Metropolitan František Saleský Bauer (1841–1915). The First Congress was held on July 24–26, 1907. The literary sources mention 76 participants, among them several famous names such as Andrey Sheptickyj, the Metropolitan of Lviv and head of the Ukrainian Greek-Catholic Church, Roberto Menini, a former Vicar Apostolic in Sofia and Plovdiv, Aurelio Palmieri, OFM Cap., an Augustinian and excellent expert on the Byzantium and the Orthodox Church, and Professor Franc Grivec from Ljubljana, a well-known expert on the Cyrillo-Methodian cultural heritage.⁵⁴ After the congress, Roberto Menini and Aurelio Palmieri were to report to Pope Pius X. Also, a session of the general assembly was held after the congress, followed by a theological congress on July 29–30, 1907. Andrej Hlinka co-celebrated the mass for the Slovak delegation and participated in both events.⁵⁵

The First Unionist Congress had a direct impact on the establishment of the Apostolate in Zagreb. This idea was approved at the Croatian Theological Congress in 1908, and the Bishops' Consistory approved the Statutes on January 8, 1910 according to the Moravian pattern, followed by the government authorities a month later.⁵⁶

The Second Unionist Congress was held from July 31 to August 3, 1909. In addition to the above Slavic nations, it was also attended by the representatives of Romanians, French and Bulgarians and by two Orthodox theologians. A total of 169 participants attended. Altogether 14 speakers gave speeches, of which 2 were Orthodox – archbishop Aleksij Maltsev from the Russian embassy in Berlin and priest Vasilij Goeken who was delegated to the congress by St. Petersburg Metropolitan Antonij Vadkovsky. Yet again, it was held under the patronage of the Moravian Metropolitan František Saleský Bauer and Andrey Sheptickyj, and Stojan was the main executive organizer. In addition to the plenary sessions, four working sections convened: western, eastern, general theoretical and practical. The General Assembly of the Apostolate, the Congress of Theologians and the Congress of Catholic Teachers took place simultaneously with the Unionist Congress. The Second Unionist Congress received a positive response among the Catholic and Orthodox believers and was reported on by several world periodicals. The direct participants remembered about it as an important event in the world and Church history. Eastern liturgy was celebrated directly by A. Sheptickyj during the convention on August 1 and it was attended by many pilgrims. The theologians rehearsed the corresponding liturgical chants and the ceremony was accompanied by a commentary by master of ceremonies František Pospíšil.⁵⁷

The Third Unionist Congress was held from July 26 to July 30, 1911. Up to 200 unionists gathered together with the protector Archbishop František Saleský Bauer because Andrey Sheptickyj did not attend due to illness. The congress was directed by Antonín C. Stojan. Two sections were hosted in addition to the plenary sessions: theoretical and practical – with several prominent theologians from Russia, Bulgaria, Croatia, Thessaloniki, Rome and France. The well-known guests included Epiphanius Shanov, a Greek-Catholic Bulgarian bishop and apostolic vicar of Macedonia based in Thessaloniki, Arsenius Pellegrini, an abbot of the Greek monastery of Grottaferrata in Rome, Belgian Benedictines Placide de Meester and Aurelio Palmieri, experts

---

⁵⁴ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., p. 443.

⁵⁵ Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., p. 561.

⁵⁶ *Zvěsti ze světa Slovanského*. In: *Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda pod ochranou bl. Panny Marie*, 1910, nr. 3–4, p. 58.

⁵⁷ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., pp. 444–445. Špaček, M.: *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1910–1948*, c. d., p. 113.

on Byzantine liturgy, and the Slovenian professor Grivec.⁵⁸ The lectures were published in *Acta Academiae Velehradensis*, and the main language of publication was Latin.⁵⁹

The key resolutions of the Third Congress, which were to be translated into Russian and sent to the representatives of the Orthodox Church, included:

1. Not only the Catholics, but also the Eastern Christians are invited to pray for the unification of the Church.
2. The priests who incline to unification should dedicate a holy mass to end the schism at least once a month and the believers should receive the Eucharist for that purpose.
3. The theologians of the Eastern Rite should be allowed to study at Catholic theological faculties.
4. All publications from the Congresses should be translated into Russian.⁶⁰

Conclusion

The failure of Czech and Slovak politics within the framework of the Austro-Hungarian settlement in 1867 undoubtedly contributed to the mutual rapprochement with increased Rus-sophile tendencies and a revival of the idea of Slavic mutuality. It is for a fact that unlike the Slovak National Movement, which found itself in an extremely difficult situation, the Czech National Movement flourished and developed on a massive scale. In their efforts to solve the Czech issues and address the democratization plans, its representatives were able to appeal to broad masses and not only to members of the intelligentsia.⁶¹ At the turn of the century, these mainly included the representatives of culture and clergy who maintained the continuity of Czechoslovak relations. The special activities of the clergy in Moravia helped the Slovaks – at least to a limited extent – to break away from passivity they were led into by the intolerant Hungarian regime.

The Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary, headquartered in Moravia, was an extremely active association with activities in several countries since 1892. Statistics suggest that it was a mass phenomenon: for example, the Apostolate had 60,000 members in 1895. It had four strong branches in the dioceses of Olomouc, Brno and Wrocław, and it was also active in Slovenia, in the archdiocese of Prague and among the Greek Catholics in Halíč/Galícia.⁶² It was also active in the territory of Poland, Ukraine and Russia. It gained strong positions in the southern Slavic regions. In the spirit of the work of Sts. Cyril and Methodius, its mission was to implement the unification plans, i.e. an attempt to restore the unity of the Church. The activities supporting this underlying idea took various shapes and forms – establishment of schools, „Slavic missions” and the Pan-Slavic Apostolic Library in Velehrad. Apostolic and unionist literary activities were strongly encouraged and they had a pan-Slavic nature. Stojan, the principal personality behind the Association, created a peculiar form of apostolic celebrations during the regular pilgrimages to Velehrad. Care for the spiritual needs of the pilgrims with access to the Sacraments was implemented in a practical way. However, it also involved original folk, religious and national manifestations.⁶³ The Association was mainly

⁵⁸ Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., pp. 696-705.

⁵⁹ Karczubová, L.: *Acta Academiae Velehradensis – journal*. In Farrugia, E. G.: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2010, pp. 37-39.

⁶⁰ Cinek, F.: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan: život a dílo*, c. d., p. 705.

⁶¹ For more information on mutual cooperation, see <https://www.valka.cz/13655-Ceske-narodne-hnutie-a-ceskoslovenske-vztahy-po-rakusko-uhorskom-vyrovnaní>

⁶² Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., p. 426.

⁶³ Cinek, F.: *Velehrad víry. Duchovní dějiny Velehradu*, c. d., p. 425.

supported by the educated Moravian and Czech elite primarily from among the clergy, teachers, officials and other members of the intelligentsia.

The ongoing research into the activities of this Association allows us to closely inspect the propagation of Cyrillo-Methodian ideas, the wider role of the Church, or the Slovak-Czech-Slavic interactions and/or relations with the representatives of other non-Slavic nations. The veneration of Cyril and Methodius in Slovakia was not provided ample space to develop and grow into a tradition, as was the case in the neighboring Czechia (or even Slovenia) and, as a consequence, the Slovaks greatly depended on the Moravian Velehrad as the most important center of the Cyrillo-Methodian cult.⁶⁴ As bearers of the Christian and cultural values, St. Constantine-Cyril and Methodius significantly contributed to the creation of European identity. They lived in a period of key political changes and used this opportunity to become involved in the social and cultural processes and influence them to a significant extent. In his apostolic letter *Egregiae Virtutis* of December 31, 1980, Pope John Paul II. rightly declared them co-patrons of Europe together with St. Benedict.⁶⁵ The Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary can be undoubtedly construed as a continuation of their work.

Zur Entwicklung des Apostolates der Heiligen Kyrill und Methodius unter dem Schutz der Jungfrau Maria bis 1914

Peter Ivanič – Martin Hetényi

In der zweiten Hälfte des 19. Jh. gehörte das Apostolat des heiligen Kyrill und Method (mit dem Sitz in mährischem Velehrad – Willerat) unter der Obhut der seligen Jungfrau Maria zu einer der wichtigsten Institutionen, welche die Entwicklung sowohl des kulturellen Erbes der Brüder aus Thessaloniki als auch die Entwicklung christlicher und europäischer, kultureller Werte im Rahmen seiner Missions, Kultur, und Bildungsziele eklatant unterstützte. Ursprünglich entwickelte sich das Apostolat vorerst in mährischen Diözesen, aber später verbreitete sich seine Wirkung auch in die Slowakei und ins Milieu der Emigration in Amerika. Der Verband organisierte regelmäßige Pilgerfahrten nach Velehrad und unterstützte zugleich mannigfaltige Missionsaktivitäten z.B. auf dem Balkan und in dem Russischen Reich. Das Apostolat wurde seit dem Jahre 1910 zum Herausgeber der gleichnamigen Zeitschrift. Die in den Jahren 1907 und 1911 veranstalteten Verbundskongresse verkörperten bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges den Höhepunkt von organisatorischen Bemühungen seitens des Apostolats. Die Autoren des vorliegenden Beitrags konzentrierten sich nicht nur auf die Analyse gegenwärtiger Presse und Literatur, sondern auch auf die Archivforschung mit Schwerpunkt auf den Literarischen Fond, welcher der Öffentlichkeit im Regionalen Opavaer Archiv (Referat Olomouc) zugänglich ist. Die gewonnenen wissenschaftlichen Erkenntnisse beruhen zugleich auf der neulich unternommenen Archivforschung. Der Beitrag konzentriert sich neben dem Erwähnten auf: breitere Kontexte der Verbandsgründung, relevante politische Zusammenhänge, Verbandssatzung und ihre Betätigung, d.h. die Umsetzung sowohl im In- als auch im Ausland, Publikationstätigkeit, Die Ankunft der Gesellschaft Jesu nach Velehrad, Verbundskongresse und bedeutende Persönlichkeiten sowie Mäzene. Das zugängliche Forschungsinstrumentarium ermöglicht eine eingehende Untersuchung von: Formen und Inhalten der Verbreitung des Kyrill und Method Vermächtnisses, Rolle der Kirche, slowakisch-tschechisch-slawische Interaktion, und/oder Beziehungen mit Vertretern anderer nicht-slawischen Nationen.

---

⁶⁴ Letz, R.: Ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku v rokoch 1919–1938 ako prejav cyrilo-metodskej úcty a tradície. In: *Slavica Slovaca*, 2020, vol. 53, nr. 3, p. 453.

⁶⁵ Zubko, P.: Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. *Vybrané kapitoly cyrilo-metodského kultu*. Ružomberok: Verbum, 2014, p. 202.

JITKA JONOVÁ*

Jednání o dovolení slavení staroslovanské liturgie pro české a moravské diecéze ve 20. letech 20. století¹

JONOVÁ, J.: Negotiations on the permission to celebrate the Old Slavonic liturgy for the Czech and Moravian dioceses in the 1920s. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 56-64 (Bratislava).

In response to the establishment of the Czechoslovak Church (in January 1920), which introduced using the vernacular language in the liturgy, the Czech and Moravian bishops requested permission to extend the use of the vernacular language in the liturgy and, following the Cyril and Methodius tradition, to allow the celebration of the Old Slavonic liturgy. The Holy See allowed some extension of the use of the vernacular language in the liturgy and the celebration of the Old Slavonic liturgy in selected places on selected days (approved in May 1920). This was done especially for apologetic reasons, to prevent a greater exodus of the faithful to the Czechoslovak Church. This permission was also meant to be an example of the Holy See's friendliness towards Czechoslovakia.

St. Cyril and Methodius; Slavonic liturgy; vernacular language in liturgy; Czechoslovakia; Czechoslovak Church; Holy See

Českomoravský episkopát žádal o rozšíření dovolení užívání lidového jazyka v liturgii již při svolání I. Vatikánského koncilu (1869–1870). Tato otázka se vážně projednávala mezi kněžstvem „českoslovanským“.² První Vatikánský koncil se bohužel k projednávání této otázky nedostal, ale úsilí o zavedení lidového jazyka do liturgie nijak nepohaslo. Tento požadavek připomněla i česká katolická moderna.

Po vzniku samostatného Československa v říjnu 1918 v souvislosti s antiklerikálními tendencemi se čeština coby lidový jazyk v liturgii na jedné straně stala symbolem odklonu od Říma a na druhé se bylo připomínáno, že slovanská liturgie byla schválena Římem v době sv. Cyrila a Metoděje (a její pozdější zákaz byl vnímán jako projev „nepřízně“ vůči slovanským národům).³ V návaznosti na vznik Československé církve, která slavila liturgii v lidovém jazyce a tím „získávala nové věřící“, požádali čeští a moravští biskupové o rozšíření dovolení užívání lidového jazyka v liturgii a povolení slavení slovanské liturgie pro české a moravské diecéze.

„Máme-liž v liturgii zůstat při latině?“

V reakci na návrh rozšíření užívání lidového jazyka v liturgii, který měl být projednáván na I. vatikánském koncilu, vyšel obšírný článek v *Časopise katolického duchovenstva*, jehož autor se sice plně zastával užívání latiny, neopomenul však zmínit argument užívání lidového (slovanské-

* doc. PhDr. Jitka Jonová, Th.D., ORCID 0000-0002-3936-6515, Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění, Univerzitní 22, Olomouc 779 99, jitka.jonova@upol.cz

¹ Studie vznikla v rámci projektu IGA CMTF_2023_006 Katolická církev a její působení v českých zemích v 19. a 20. století.

² Jonová, J.: První vatikánský koncil a české země pohledem Svatého stolce. In Kunštát, M. – Šebek, J. – Schmoller, H. (eds.): *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*. Praha: Masarykův ústav a archiv, 2019, s. 163-177.

³ Doležal, J.: Český kněz. *Životem*. 1931, s. 40.

ho) jazyka v době působení sv. Cyrila a Metoděje. V té souvislosti se pozastavil nad tím, zda by se pro liturgii mělo nyní jednat o staroslověnštině nebo spíš o současném lidovém jazyce, protože staroslověnštině by lidé stejně nerozuměli. Na druhou stranu neopomíjí historické argumenty a připouští, že by snad bylo možné dovolit na místech spjatých se slovanskou liturgií ve významných dnech slavit i celou mši „českoslovanským“ jazykem konat a v ostatních dnech, např. na svátky českých patronů apod., dovolit alespoň čtení epištoly a evangelia. Argument, že lidovým jazykem by se zprofanovala liturgie, neměl být zaměňován za „výmluvu“ kněží: lidé nerozumí tomu, co se říká, takže kněz může dělat chyby a navíc pospíchat, zatímco lidé budou jen rádi, že je to krátké. Jako další argument uvádí, že lidový jazyk se vyvíjí a bude tedy potřeba čas od času revidovat překlad, kdežto latina jako mrtvý jazyk je neměnný. Argument, že by liturgie v lidovém jazyce více přitáhla lidi do kostela, odmítl. Závěrem pak autor vyslovuje naději, že se koncil bude touto otázkou zabývat, a uvádí, že by byl rád, kdyby biskupové každé církevní provincie měli právo povolit lidový jazyk v liturgii, nakolik by to uznali za prospěšné nebo vhodné, aniž by museli žádat zvláštního schválení v Římě.⁴ Koncil se však k projednání této otázky nedostal.

Situace po vzniku samostatného Československa v roce 1918

Požadavek národního jazyka v liturgii s odvoláním na cyrilometodějské dědictví se objevuje také v Přerovském programu katolické moderny.⁵ Po vzniku samostatného Československa katoličtí kněží obnovili dříve (coby modernistickou) zakázanou Jednotu katolického duchovenstva a sepsali žádost papeži, v níž mimo jiné žádali zdobrovolnění celibátu, ale také povolení lidového jazyka v celé liturgii a také liturgii staroslovanskou, zejména v památné dny národních světců v Nitra, na Velehradě, na Sázavě a v Praze v Emauzích a na Vyšehradě.⁶ Papež Benedikt XV. požadavky kněží vyslechl, ale odmítl jejich realizaci. Radikální kněžstvo se proto oddělilo a rozhodlo založit národní církev, která měla být nezávislá na Římu a mimo jiné v ní měla být zavedena liturgie v národním jazyce. To byl počátek vzniku Československé církve, která vznikla 8. ledna 1920.⁷ Tyto události pozorně sledoval i Svatý stolec.

Řím záhy dostal zprávu o „nelegitimní kampani za zavedení lidového jazyka do liturgie“.⁸ Biskupové důrazně připomenuli, že kněží nesmí celebrovat v jiném liturgickém jazyce, než v tom, který je schválený Svatým stolcem.⁹ Zavedení lidového jazyka do liturgie bylo reformátory prohlašováno za věc „náboženskou a národní“.¹⁰

Pro biskupy tak nastala nelehká situace. Do Československé církve přešla část dosavadních katolických kněží a s nimi často přešli i jejich farníci, významným „lákadlem“ bylo slavení liturgie srozumitelným lidovým jazykem. Reformní kněží argumentovali, že o liturgickou řeč byli Češi i Slováci (sic!) nespravedlivě připraveni, a jejich povinností a starým privilegiem je požadovat ji z ohledu náboženského i národního.¹¹

⁴ Máme-liž v liturgii zůstatí při latině? In: Časopis katolického duchovenstva, 1870, s. 176-206, 284-293.

⁵ Na sjezdu, který se uskutečnil v Přerově 31. 7. 1906, byl přijat tzv. Přerovský program. Jeho obsahem byl např. požadavek o demokratizaci církve, možnosti volby biskupů kněžskými dané diecéze, větší spoluúčast laiků na církevní správě, zavedení národního jazyka do liturgie, zdobrovolnění celibátu atd. Doležal, J.: Český kněz, c. d., s. 48.

⁶ Doležal, J.: Český kněz, c. d., s. 63-64.

⁷ Città del Vaticano, Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali (ASRS), Fondo *Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.)*, Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1356, fasc. 543, f. 92rv. 8. 1. 1920; f. 97rv. 10. 1. 1920.

⁸ AAV, Archivio Nunziatura Cecoslovacchia (dále jen ANC), b. 15, fasc. 67, f. 3-4. Klein, 9. 12. 1918. Srov. AAV, ANC, b. 16, f. 3-6. 2. 2. 1919.

⁹ AAV, ANC, b. 15, fasc. 64, f. 78. 5. 11. 1919.

¹⁰ AAV, ANC, b. 16, fasc. 72, ff. 24-132. Petice z let 1919-1920.

¹¹ AAV, ANC, b. 15, fasc. 64, f. 225-226.

Z tohoto důvodu se biskupové rozhodli požádat o možnost zpívat (recitovat) epištolu a evangelium při mši v lidovém jazyce, užívat lidový jazyk při procesích a při udílení svátosti (např. křest či manželství) či při pohřebních obřadech. Dále žádali o možnost slavit liturgii ve staroslověňštině v určité dny (svátky hlavních národních patronů: sv. Václav, Ludmila, Prokop, Jan Nepomuk) a na místech spjatých s počátky křesťanství v českých zemích: Velehrad, Sázava (sv. Prokop – slovanští mniši), Vyšehrad, Emauzy, kaple sv. Václava a hrob sv. Jana Nepomuka v katedrále, hrob sv. Ludmily v kostele sv. Jiří, bazilika sv. Václava ve Staré Boleslavi, Svatá Hora u Příbrami. Dovolení staroslověňštiny v liturgii mělo jednak poukázat na to, že Svatý stolec nijak českými zeměmi nepohrdá, jednak také na jednotu a univerzálnost katolické církve.¹²

Ale shoda biskupů byla jen zdánlivá. Každý z nich měl na vhodnost/nevhodnost jiný názor, podpořený různými argumenty.

Zatímco na většinu požadavků kněží reformistů biskupové nemohli a ani nechtěli přistoupit, „vzhledem k bohoslužbě projevila se jednomyslná ochota episkopátu žádati sv. Stolici, aby dovolila užívání mateřské řeči v liturgii měrou co možno největší. Mimo to bylo usneseno, aby bez průtahu odbornými znalci, k tomu cíli určenými, vypracován byl v tom smyslu návrh agendy. Také byl projeven souhlas, žádati Sv. Stolici, aby na místech pro křesťanství v zemích československých významných a ve zvláštní dny bylo dovoleno sloužiti mši sv. řeči staroslovanskou.“¹³

V otázce dovolení staroslověňštiny žádal kardinál státní sekretář Pietro Gasparri nuncia, aby mu sdělil, jak moc je tento jazyk lidem srozumitelný.¹⁴ A zatímco v prosinci 1919 nebylo ze strany Svatého stolce vyhověno žádosti o slavení liturgie v staroslověňštině v Praze pro Jihošlovanskou komunitu s odůvodněním, že toto povolení se vztahuje výhradně na určitá místa,¹⁵ nyní byla tato otázka projednávána.¹⁶

O požadavku biskupů jednala jak kongregace pro mimořádné církevní záležitosti, tak kongregace ritů.¹⁷ Pokud se jednalo o užívání staroslověňštiny, bylo uvedeno, že arcibiskup Kordač o to žádal s ohledem na slovanskou liturgii praktikovanou v období Cyrilometodějské misie, kdy byla papežem na Velké Moravě povolena staroslovanská liturgie. Požadavek biskupů byl považován za umírněný, ale pravda také byla, že v českých zemích nebyla slovanská liturgie používána po celá staletí. Členové kongregace měli zvážit, zda a v jakém rozsahu se má odpovědět na požadavky česko-moravského episkopátu.¹⁸

Vážně byl brán Kordačův argument, že kněží odpadlí do Československé církve měli klamat mnohé věřící tvrzením, že římská církev popírá i ty ústupky, které jim byly přislíbeny a prohlašují arcibiskupa (Kordače, pozn. aut.) nepřítelem lidového jazyka. Kordač označoval staroslověňštinu jako podobnou lidovému jazyku („linguae vulgari est similis“).¹⁹

Právě v záležitosti srozumitelnosti staroslověňského jazyka upřesnil nuncius Micara, že je to velmi starý slovanský jazyk. Konzultoval jeho srozumitelnost s několika lidmi, včetně pro-

¹² ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1356, fasc. 545, f. 14-18. Zápis z biskupských konferencí, 10. 2. 1920.

¹³ AAV, ANC, b. 15, fasc. 64, ff. 156-160. Pastýřský list českomoravského episkopátu, 17. 1. 1920. Ordinariátní list pražské arcidiecése, 1920, č. 2.

¹⁴ AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, f. 16rv. Gasparri, Vaticano 24. 3. 1920.

¹⁵ AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, f. 11 (3. 12. 1919), f. 12 (Gasparri, 9. 12. 1919).

¹⁶ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 7r. Alessandro Verde, 9. 3. 1920.

¹⁷ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 2r. 9. 3. 1920; f. 36rv. Alessandro Verde, 10. 3. 1920.

¹⁸ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 4.

¹⁹ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 9-11. Kordač, 14. 4. 1920.

fesora staroslověnštiny Vajse,²⁰ a všichni mu potvrdili, že pokud se staroslověnština čte pomalu a zřetelně, pak lidé rozumí několika slovům, ale je pro ně srozumitelnější více než latina, zvláště v některých oblastech s dialektem bližším staroslověnskému jazyku.²¹

Konzultor kongregace ritů P. Girolamo Maria Mileta, OFMConv. ve svém obsírném pojednání k otázce staroslovanské liturgie v Čechách a na Moravě připomenul její historický vývoj. Staroslověnština byla de jure povolena jako liturgický jazyk, ale podle něj šlo o pomocný kultovní jazyk („culto suppletorio“), v němž byly zpívány části přináležející lidu (Gloria, Credo...), ale není si jistý, zda bylo povoleno slavit celou liturgii slovansky, tj. jednalo se o latinskou liturgii ve slovanském jazyce.

K požadavku českomoravského episkopátu s ohledem na předchozí zákazy slovanské liturgie (např. papeže Štěpána VI.) uvedl, že liturgie byla zakázána proto, že se jedná o něco špatného („malum“), ale nikoli proto, že by byla špatná sama o sobě, nýbrž proto, že byla za takovou prohlášena („malum, quia prohibitum, non di prohibitum, quia malum“), neboť i papežové tento jazyk také v liturgii povolili (Hadrián II., Jan VIII., nezmiňuje encykliku Grande Munus). Pokud by tedy Svatý stolec vyhověl požadavku o povolení pro určitá místa, bylo by to v souladu s dřívějšími dovořeními a nebyl by to podle něj precedens žádat toto dovoření pro jiné jazyky, výslovně uvádí maďarštinu a němčinu (čimž odpovídal na námitky, že zavádění slovanského jazyka do liturgie bylo vnímáno jako neopodstatněné nadřzování Slovanům; v tomto ohledu byl již v době habsburské monarchie liturgický jazyk vnímán zcela jako politická záležitost, nikoliv jako věc církevní disciplíny). Slovanský jazyk byl alespoň v době Velké Moravy legitimním liturgickým jazykem na daném území, zatímco pro maďarštinu či němčinu se podobný argument nevyskytuje (ty nikdy nebyly uznány jako liturgické jazyky).

Biskupové žádali dovoření staroslovanského liturgického jazyka z apologetických důvodů. Svatý stolec upřednostňoval latinu nad staroslověnštinou, která zde byla v dobách christianizace, nikoliv z důvodu, že by staroslověnštinou pohrdal, ale aby zvýraznil univerzalitu katolické církve. Nezanedbatelnou roli v žádosti hraje také skutečnost, že 140 českých kněží reformistů zavedlo rozkol a vyhlásilo národní církev, jejímž výrazným znakem je právě národní liturgický jazyk. Biskupové předpokládali, že dovoření staroslověnštiny (i když reformisté používají v liturgii český jazyk) bude umírňovat kritiku římské církve. Mileta uvedl, že žádost biskupů není důvod spojovat s dřívějšími snahami o zavedení o úpravu liturgického jazyka v českých zemích.

Vzhledem k tomu, že v Československu nebyl problém s pravoslávím, nebylo potřeba řešit cyrilici, jelikož mohla být využita hlaholice. Hlaholici údajně vytvořil sv. Cyril, takže toto písmo existovalo ještě před rozkolem a bylo používáno pro misály a breviáře latinského ritu ve slovanštině. Bylo tedy žádoucí, aby stejně jako pro ostatní slovanské církevní provincie i pro Československo byly tištěny liturgické knihy hlaholicí. Na závěr svého pojednání Mileta doporučil však, aby příslušný dekret nebyl publikován v Acta Apostolicae Sedis, aby nedošlo k nepokojům u jižních Slovanů.²²

Nuncius potvrdil skutečnost, že věřící se povzbuzení agitátory často dožadují mateřštiny s odůvodněním, že jinak už do kostela nebudou chodit, a vydání dovoření, o které požádali biskupové by mohlo pomoci situaci vyřešit.²³

²⁰ Josef Vajs (1865–1959), profesor pražské teologické fakulty, kněz, teolog, slavista, filolog, překladatel, editor staroslověnských a církevněslovanských textů.

²¹ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 9-11. Micara, 21. 4. 1920.

²² ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 13-25. Girolamo Maria Mileta OFMConv., 6. 5. 1920. Tento požadavek byl dodržen, dekret v AAS nevyšel, ale v Čechách a na Moravě byl publikován v příslušných ordinariátních listech.

²³ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 29-34r. Micara, 20. 5. 1920.

21. května 1920 bylo zasláno Kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti schválené znění čtyř bodů (při zpíváních mších bylo dovoleno opakovat Epištolu a Evangelium v lidovém jazyce; při udílení svátosti křtu a manželství mohly být dialogické otázky v lidovém jazyce; při pohřebních obřadech mohly být modlitby v lidovém jazyce; litanie a prosby při procesích mohly být v případě nutnosti pronášeny lidovým jazykem) s dodatkem, že pátý bod týkající se dovolení staroslovanské liturgie po delším zvažování také doporučuje ke schválení.²⁴

Taktéž k 21. květnu je datována „Istruzione riservata“, která se týkala užití lidového jazyka v liturgii na místech, která obývali většinou Němci a Maďaři. V ní stálo, že epištola a evangelium neměly být na těchto místech čteny ve slovanském lidovém jazyce. Při udílení svátostí se nikomu nemělo bránit ve sloužení svátostí podle latinského rituálu (tj. nemělo to být dle libovůle kněze).²⁵

Oznámení o dovolení bylo prostřednictvím nuncia Micary zasláno arcibiskupu Kordačovi do Prahy.²⁶ Dovolení staroslověnštiny v liturgii se týkal 5. bod: „*ve staroslověnštině, psané hlaholicí (z knih Svatým stolcem schválených) mohla být v určitých dnech během roku (svátek sv. Cyrila a Metoděje, sv. Václava, sv. Ludmily Sv. Prokopa a Sv. Jana Nepomuka) slavena zpívání mše sv. na místech a svatyních: Velehrad na Moravě, Sázava, pražský Vyšehrad, klášter OSB v Praze, kaple sv. Václava a hrob sv. Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta, hrob sv. Ludmily v kostele sv. Jiří na pražském hradě, v bazilice ve Staré Boleslavi na místě umučení sv. Václava a na Svatého Hoře u Příbrami.*“²⁷

Dekret byl v Československu s napětím očekáván.²⁸ Samozřejmě dovolení staroslověnštiny muselo být provázeno rozšířením její znalosti, o což se intenzivně snažil i výše zmíněný Josef Vájs.²⁹ Dekretu věnovala pozornost i soudobá média. Pražský večerník nesprávně uvedl, že papež dovolil češtinu jako jazyk bohoslužebný.³⁰

V r. 1920 se jednalo o nástupci rezignovavšího olomouckého arcibiskupa Lva kardinála Skrbenského z Hříšče. Stal se jím Antonín Cyril Stojan. Nuncius při jeho hodnocení mimo jiné uvedl, že byl zastáncem rozšíření dovolení lidového jazyka v liturgii a dokonce po udělení dovolení pro staroslovanskou liturgii měl naléhat na nuncia, aby telegrafoval do Říma, že jen tři kněží jsou schopni v tomto jazyce sloužit, a bylo by tedy třeba dovolit užívání moderního lidového jazyka. Nuncius jej však v tomto požadavku umírnil.³¹ Ani tento jeho požadavek však nezabránil Stojanovi jmenování arcibiskupem olomouckým.

Indult Svatého stolce byl přijat s velkým uspokojením a jako důkaz zájmu Svatého stolce o českou a moravskou tradici.³² 27. června 1921 zaslal prosebný list arcibiskup Kordač a žádal ještě o schválení dalšího místa, kde by bylo dovoleno slavit liturgii staroslověnsky (jednalo se o kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně).³³ Žádosti mělo být vyhověno a příslušné instrukce byly zaslány Kongregaci ritů.³⁴

²⁴ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 35r. Alessandro Verde, 21. 5. 1920.

²⁵ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 38rv. Alessandro Verde, 21. 5. 1920. AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, f. 42r. Istruzione riservata 38/1920. 21. 5. 1920.

²⁶ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 40r. Gasparri 26. 5. 1920.

²⁷ AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, f. 41rv. Dekret kongregace posv. obřadů, 21. 5. 1920.

²⁸ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 40r. Micara, 27. 5. 1920.

²⁹ AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, ff.89-140.

³⁰ AAV, ANC, b. 15, fasc. 69, f. 153. Pražský večerník, 9. 6. 1920.

³¹ Nuncius zmiňuje, že v době psaní zprávy dostal od arcibiskupa Kordače příznivé hodnocení Stojana. Srov. ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1487, fasc. 613, f. 51-54r. 7. 7. 1920.

³² ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 42. Osservatore Romano, 13. 6. 1920.

³³ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 47r. 27. 6. 1921.

³⁴ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 48rv. 20. 7. 1921.

Naopak kritickou relací o výsledku – důsledcích Indultu z 21. 5. 1920 napsal papeži královéhradecký biskup Karel Kašpar.³⁵ Kašpar sděloval, že byl v Indultu jasný výčet míst a svátků, kdy může být zpívána mše ve staroslověněštině, ale opakovaně dochází k rozšiřování, a to i s nebo bez povolení arcibiskupa.

Také v novinách se objevují zprávy, že mše ve staroslověněštině se slaví i v jiné dny, než bylo dovoleno. Kašparovi nebylo známo, zda o dovolení pro to žádal sám arcibiskup. Připadalo mu, že arcibiskup usiluje o rozšíření staroslovanské liturgie, protože je to přání biskupa Antonína Podlahy. Přál si, aby žádost o dovolení, kterou podal pro kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, platila pro všechny kostely zasvěcené sv. Cyrilu a Metodějovi, což Kašpar nepovažoval za šťastné řešení: „*Je potřeba už konečně říci: Dost!*“³⁶

Arcibiskup Kordač odpověděl, že v pražské arcidiecézi opakovaně publikoval v ordinariátním listu upozornění, aby byl dodržován daný Indult a sám dbal na jeho striktní dodržování. To se týkalo i otázky slovanské liturgie, proto zažádal, aby bylo dovolení rozšířeno o baziliku sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Kordač argumentoval tím, že liturgické právo je pozitivní právo, a v tomto případě nedochází k porušení Božího zákona a zachování jednoty s Římem. Z pastoračních důvodů s ohledem na spásu duší považuje tento stav za dovolený, dokud nepomine nebezpečí.

Biskupové varovali před tím, aby se lidé svou nevědomostí nenechali strhnout k hypernacionalismu povzbuzenému rozšiřováním nenávisť vůči římskému stolci. Argumentovalo se také slovanskou liturgií s odvoláním na dobu sv. Cyrila a Metoděje, která byla pak potlačena v době německé nadvlády. Tento národní motiv údajně zneužívali nepřátelé církve ve školách či sdělovacích prostředcích. Kordač viděl možnou nápravu tohoto zla ve všeobecné a opravdové reformě duchovenstva.³⁷

Nuncius Micara sám potvrdil, že na některých místech se tu a tam slouží mše sv. celá v českém jazyce a občas je hlášen nějaký nový případ. I v užívání staroslověněštiny v liturgii došlo k určitému zneužívání, ale pouze v několika případech. Nuncius je okamžitě sdělil Kordačovi, který slíbil, že upozorní každého, kdo by se v tomto ohledu provinil.³⁸

Na konci září však zaslala svoji žádost v otázce lidového jazyka v liturgii papeži i Jednota katolického duchovenstva. Argumentovali zvláště dovolením slovanské liturgie v době sv. Cyrila a Metoděje a také tím, že tato liturgie byla zrušena z důvodu nepřátelství německých biskupů, kteří prosadili latinu proti vůli celého českého národa. Jakékoliv žádosti z Čech o její obnovu byly odmítány (Řehoř VII.), což vedlo k nepřátelství vůči Římu (uvádí další historické momenty včetně husitství, zrušení kompaktát Piem II. či Bilou Horu). Zdůrazňovali, že Jednota chce hájit zájmy Říma. A proto se dožadovali svolení mateřštiny jako liturgického jazyka, neboť latina byla našemu lidu naprosto nepochopitelná. Prosili o povolení liturgie opět ve slovanštině. Argumentovali, že latinská liturgie vede coby nesrozumitelná k náboženské lhostejnosti. Navíc již na mnoha místech kněží slavili oběť mše sv. v češtině a lidé to vítali s nadšením. Biskupové k tomu mlčeli, poněvadž uznávali, že je to nezbytné. Jakmile Apoštolský stolec splní přání lidu a duchovenstva, bude okamžitě více milován. Dále pak Jednota žádala obnovení autokefálního (!) patriarchátu na Velehradě s odvoláním na jeho existenci v době Velké Moravy, zdobrovolnění celibátu apod.³⁹ Nebyla vůbec patrná spokojenost nad svoleními, která dal v otázce liturgie Svatý

³⁵ Karel Kašpar (1870–1941) studoval v Římě, 1893 kněžská ordinace, 1907 kanovník u sv. Víta. V březnu 1920 jmenován pomocným biskupem Hradci Králové, sídelním se stal v červnu 1921, 1931 jmenován pražským arcibiskupem a r. 1935 kardinálem.

³⁶ AAV, ANC, b. 17, f. 181-182. Kašpar, 3. 9. 1921.

³⁷ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 55-56r. 16. 9. 1921.

³⁸ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 53-54v. 15. 10. 1921.

³⁹ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI., Cecoslovacchia, 1922-1946, pos. 2 P. O., fasc. 2, f. 26-37. 28. 9. 1921.

stolec, ale naopak se stále opakoval požadavek liturgie v lidovém jazyce. V tomto ohledu je třeba dát za pravdu Kašparovi, že dosavadní ústupky se mýjely účinkem.

V říjnu 1921 zaslal nunciovi své vyjádření i biskup Kašpar s omluvou, že se neozval dříve, protože byl vytížen přípravou na jednání biskupské konference.

Uvádí pastýřský list biskupů, který obsahoval řeč arcibiskupa Stojana. Kašpar sám zdůraznil, že je třeba přísně zachovávat Indult vydaný Svatým stolicem ohledně liturgického jazyka. Naopak Kordač argumentoval pastoračními zájmy (*salus animarum suprema lex*), a proto považoval za nezbytné odvolat zákazy v oblasti liturgického jazyka. Stojan pak žádal, aby epištola a evangelium mohlo být zpíváno výhradně česky, což údajně sdělil papeži i při audienci, a očekával, že to bude dovoleno. Kordač byl toho názoru, že toto Svatý stolec nemůže dovolit. Nicméně tento zákaz dosud nebyl v Čechách a na Moravě jasně zveřejněn. Kašpar spolu s litoměřickým biskupem však byli pevně rozhodnutí zákaz zveřejnit a přísně vyžadovat jeho plnění.⁴⁰ Nejednalo se o úřední dopis, Kašpar psal tento list v neoficiálním duchu. Na příklad oslovení „Carissimo Mansignore!“⁴¹ naznačuje, že se takto snažil sdělit své postřehy neoficiální formou.

Gasparri přijal Micarova zjištění a vyjádřil uspokojení nad snahami zamezit zneužívání lidového jazyka v liturgii. Zvláště chválil rozhodnutí a snahu biskupů zlepšit vzdělání kněžstva, na čemž papeži velmi záleželo.⁴¹

Kordač zaslal zprávu o jednání biskupské konference v listopadu. V části věnované vojenským duchovním je uvedeno, že je podporováno větší rozšíření použití lidového jazyka v liturgii.⁴²

V nekrologu Benedikta XV. mu reformní kněží přiznávají jako pozitivní přínos: „*I my tedy zaznamenáváme úspěchy, kterých za něho docíleno bylo po programu našem. Jest to především staroslovanská liturgie na památných místech a v dny patronů národních. Jest to přiznání stávající tradice v užívání jazyka národního, při některých aspoň obřadech.*“⁴³

Ve zprávě adresované papeži z biskupských konferencí v říjnu 1922 píše Kordač o pokračujícím hnutí mezi duchovenstvem o zavedení lidového jazyka do liturgie s odkazem na Cyrilo-metodějskou misii. Dříve sporadické zneužívání lidového jazyka v liturgii nad rámec dovolení Svatého stolce bylo stále častější. Kněží podporu latinské liturgie vnímali jako zradu – biskupové sice instruovali kněze, jak mají postupovat, ale ti tváří v tvář nacionalismu nemohli lid přesvědčit. Na závěr vyjádřil přesvědčení, že až se umírní vášně, neposlušnost přestane. Na tomto se měli shodnout všichni biskupové.⁴⁴

Daleko kritičtější byl biskup Kašpar. Uvedl, že v jeho (královéhradecké diecézi, pozn. aut.) diecézi nebyl jediný kostel, kde by bylo dovoleno slavení staroslovanské liturgie. Naopak v Praze dochází k porušování indultem přesně specifikovaných možností. Považoval za nevhodné, aby kněží požadovali rozšíření indultu, natož věřící – takové lze označit jako liberální katolíky. Doporučoval, aby byl upřesněn rozsah indultu v 5. bodu, aby bylo zamezeno libovolnému výkladu.⁴⁵

O tom, že Kašparovo doporučení bylo bráno velmi vážně, svědčí koncept dopisu nuncia, v němž upozornil arcibiskupa Kordače jako předsedu biskupské konference, že není možné tolerovat přestupky v oblasti liturgického jazyka. Podle nuncia měl být v tomto duchu napomenut klérus.⁴⁶

⁴⁰ AAV, ANC, b. 17, f. 167-168. Kašpar, 16. 10. 1921.

⁴¹ ASRS, AA.EE.SS., Benedetto XV., Austria-Ungheria, pos. 1464, fasc. 593, f. 57r. 8. 11. 1921.

⁴² AAV, ANC, b. 17, f. 192-194. Kordač, 30. 11. 1921.

⁴³ AAV, ANC, b. 15, fasc. 64, f.248-156. Jednota, Praha 7. února 1922, č. 3-4, roč. IV.

⁴⁴ AAV, ANC, b. 17, f. 250-255. 31. 10. 1922. ASRS, AA.EE.SS., Pio XI., Cecoslovacchia, pos. 5 P.O., fasc. 6, f. 60-63. ASRS, AA.EE.SS., Pio XI., Cecoslovacchia, pos. 5 P.O., fasc. 6, f. 74rv. Kordač, 6. 11. 1922

⁴⁵ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI., Cecoslovacchia, pos. 69 P.O., fasc. 70, f. 6. Jednotlivé stránky nejsou foliovány. (Kašpar, 21. 11. 1922, s. 24-33).

⁴⁶ Tento svůj postupu sdělil Micara mons. Bogonginimu, sekretáři Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti. Srov. AAV, ANC, b. 17, f. 290-291. 20. 11. 1922.

Litoměřický biskup Josef Gross nesouhlasil s vyjádřením metropolitů Kordače, že případná porušení indultu jsou jen ojedinělé případy. Bohužel nedošlo k potlačení zneužívání hned na začátku, a to z obavy před reakcí českého národa. Odvolávání se žadatelů o rozšíření dovolení užívání lidového jazyka v liturgii na privilegia vydaná papeži Hadriánem II. a Janem VIII. odmítl. Taktéž argument, že by se užíváním lidového jazyka v liturgii zabránilo odpadům do československé sekty.

Smířlivější odpověď říjnový dotaz kongregace k porušování indultu podal v lednu 1923 olomoucký arcibiskup Stojan. Používání lidového jazyka v liturgii nad rámec dekretu považoval za menší zlo, pokud je to odůvodněno obranou proti agresivitě schizmatiků. I přesto arcibiskup důrazně kněžstvo varoval, aby nedocházelo nadále k používání lidového jazyka v liturgii nad rámec dekretu. Jiný druh obtíží viděl v otázce epištoly a evangelia při mši, kterou Svatý stolec dovolil opakovat v lidovém jazyce, což napomáhalo srozumitelnosti lidem.⁴⁷

Nuncius při celkovém hodnocení uvedl, že je třeba si uvědomit, že porušování dekretu je velmi rozšířené. Vzhledem k situaci v Československu je třeba vyvrátit mylné argumenty tvrdící, že používání lidového jazyka v liturgii schválil pro Čechy a Moravu papež Jan VIII. a je to právo, které nesmí být věřícím odnímáno. Podobně jako mylné odmítl tvrzení, že řádění reformistů vymezi používáním lidového jazyka v liturgii.⁴⁸ Případné další rozšiřování dovolení nad rámec vydaného indultu nebylo dovoleno, naopak bylo přísně vyžadováno, aby biskupové důsledně vedli kněze k dodržování předpisů i v otázce liturgického jazyka.

Za pár let, v lednu 1927 žádal arcibiskup Leopold Prečan o rozšíření dovolení slavení mše ve staroslověnsčině pro kapli sv. Cyrila a Metoděje na Radhošti. Argumentoval tím, že schizmatici (Československá církev, pozn. aut.) tam začali slavit svoji pseudomši (v lidovém jazyce) a tvrdili, že je to ta mše, která se slavila v době sv. Cyrila a Metoděje. Prečan tomu chtěl zabránit a za možné řešení považoval možnost slavit mši ve staroslověnsčině, tedy jazyce doby sv. Cyrila a Metoděje. Tím by měly být naplněny touhy katolíků a zmařeny plány schizmatiků. Zároveň předal prosbu duchovenstva příborského děkanátu, kam Radhošť spadá, zda by bylo možné získati alespoň nepatrný ostatek sv. Cyrila pro kapli sv. Cyrila a Metoděje na Radhošti. Na závěr Prečan uvedl, že toto žádá jen pro prospěch svého lidu, jinak by si to nedovolil učinit.⁴⁹

Nuncius věc nevnímal příliš příznivě. Připomenul, že Svatý stolec odmítá přijmout další výjimky. Navíc upozorňoval, že Radhošť vypadá spíše jako turistické než poutní místo. Pokud tedy se má žádat o výjimku, navrhoval, aby se jednalo např. o Svatý Hostýn, Svatý Kopeček nebo Osvětímány. Podobně podle něj nemůže uspět ani argument, že by Prečanem požadované rozšíření dovolení mohlo prospět. Nuncius Prečana „přátelsky“ upozornil, že jeho argumenty nejsou dostatečné, protože není zřejmé, jak by mohla staroslověnština přispět ke spáse duší. Výslovně uvedl, že: „*Použití lidového jazyka, jako experiment, nepomohl.*“⁵⁰

Bylo patrné, že pro další případné ústupky již není prostor. Zatímco bezprostředně po vzniku Československé církve byl brán vážně argument, že dovolení užívání lidového jazyka v liturgii pomůže zabránit odchodu věřících do této nové církve. Postupně stále méně katolíků odcházelo do Československé církve a ani užívání lidového jazyka v liturgii nové věřící do Československé církve nepřivádělo. Pro případné rozšíření dovolení lidového jazyka v liturgii či rozšíření dovolení slavení staroslovanské liturgie už Svatý stolec neviděl důvod.

⁴⁷ ASRS, AA.EE.SS., Pio XI., Cecoslovacchia, pos. 69 P.O., fasc. 70, f. 6. Jednotlivé stránky nejsou foliovány. (Relace arcibiskupa Stojana, 10. 1. 1923, s. 15-20.)

⁴⁸ AAV, ANC, b. 39, fasc. 236, f. 4-5v.4. 2. 1924.

⁴⁹ AAV, ANC, b. 39, fasc. 236, f. 50r-51r. 24. 1. 1927.

⁵⁰ AAV, ANC, b. 39, fasc. 236, f. 53r. 3. 2. 1927.

Až do liturgické reformy po II. Vatikánském koncilu se rituály v Československu odvolávaly na výše mnohokrát zmiňovaný dekret: *Manuale rituum in cura animarum saepius occurrentium e rituali romano desumptum preces quae iuxta S. R. C Decretum diei 21. Maii 1920 lingua vulgari dici vel itenari possunt, continens*.⁵¹

Závěr

Slovanský liturgický jazyk představoval jeden z mála jazyků, který byl schválen jako legitimní liturgický jazyk vedle převažující latiny. Odvolání se na tradici sv. Cyrila a Metoděje proto bylo vnímáno jako vhodný argument pro zavádění lidového jazyka v liturgii v českých zemích. Tohoto argumentu se chopili reformní kněží a chtěli zavést liturgii v lidovém jazyce, brzy vyšel (od katolické hierarchie samozřejmě neschválený) Český misál. Biskupové sice nedovolené slavení mši v českém jazyce důsledně zakazovali, ale zabránit se jim tomu nepodařilo. Po vzniku Československé církve, která slavila liturgii výhradně v lidovém jazyce v návaznosti na obavu z masového odpadu věřících k církvi, kde je liturgie „srozumitelná všem“, požádali o širší dovození užívání lidového jazyka v liturgii a slavení mše ve staroslověnině pro české země. Z průběhu jednání bylo patrné, že panovala představa, že staroslovanská liturgie je srozumitelnější než latinská (i když to nebyla mše v lidovém jazyce), navíc tím mohl Svatý stolec projevit vstřícnost vůči českým zemím (historické zákazy staroslovanské liturgie představovaly možný příklad „nepřátelství“). I když byl výsledný dekret Svatého stolce uvítán, pro některé nebyl dost vstřícný (požadovali mši v lidovém jazyce). Jakmile však začalo zavádění lidového jazyka nad rámec dovolení dekretu, bylo to vnímáno negativně. Postupně obava z rozšiřování Československé církve upadala a navíc předchozím odchodem dekret nezabránil, dekret zůstal v platnosti, ale Svatý stolec odmítal jakékoliv jeho případné rozšiřování či udělování výjimek.

O necelých 50 let později II. vatikánský koncil schválil užívání lidového jazyka v liturgii. Liturgické texty byly přeloženy nejen do slovanských jazyků, ale do všech. Samozřejmě překlady podléhají schválení, ale nikdo už se nepozastavuje nad možností slavit liturgii v lidovém jazyce namísto latinského.

Negotiations on the permission to celebrate the Old Slavonic liturgy for the Czech and Moravian dioceses in the 1920s

Jitka Jónová

Czech and Moravian bishops had already asked in the time of the First Vatican Council to extend the permission to use the vernacular language in the liturgy, but the Council unfortunately did not reach this topic. In the context of the Czech Catholic Modernism, the demand for the introduction of the vernacular language into the liturgy was again made, also referring to the tradition of the approval of the liturgy in the Old Slavonic language in the time of Sts. Cyril and Methodius. The emergence of the Czechoslovak Church, in which the liturgy was celebrated exclusively in the vernacular language, led the Czech and Moravian episcopate to request in 1920 that the possibility of using the vernacular language in the liturgy and celebrating Mass in Old Slavonic be extended. They argued especially on apologetic grounds. The Holy See approved the request after detailed discussion, with the greatest attention being paid to the Old Slavonic liturgy with regard to the Southern Slavs. The decree was favourably received, but soon there were violations of it, too loose interpretations, e.g. not allowing the celebration of Mass in the vernacular. Some bishops were more lenient with violations of the decree, but the Holy See strongly demanded its observance and disapproved of its extension.

⁵¹ Např. *Manuale Rituum* (Stříž), Praha: Česká katolická charita, 1955.

MICHAL PEHR*

Kult sv. Cyrila a Metoděje v časech Třetí československé republiky a jeho proměny

PEHR, M.: Cult of the St. Cyril and Methodius during the Third Czechoslovak Republic and its changes. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 65-71 (Bratislava).

The study deals with how the message of St. Cyril and Methodius was evaluated after the Second World war. At this time (1945–1948), there was a great development of the ideals of Unionism and Pan-Slavism. It was a natural reaction to the end of the WWII and the liberation by the Soviet Red Army. And for all these reasons, great attention was also paid to the promotion of the cult of St. Cyril and Methodius. Through the promotion of these ideals, post-war cooperation with the Slavic nations and, last but not least, with the Soviet Union was to be advocated. Secondly, the Cyril Methodist idea was to have a significant impact on internal politics in the restoration of the common Czechoslovak state and war-torn Czecho-Slovak relations. Last but not least, unionism was supposed to symbolize the Czechoslovak Catholics' readiness for new post-war conditions.

Saints Cyril and Methodius, Unionism, Czechoslovakia 1945–1948

Velké postavy dějin je-li jejich význam a hodnota trvalá, jsou vždy znovu a znovu různým způsobem interpretovány. A tyto výklady často více vypovídají ne o samotných historických postavách, ale o těch, co interpretace tvoří. Touto hluboce pravdivou myšlenkou začal lidovecký publicista Vojtěch Mixa¹ svoji úvahu o významu sv. Cyrila a Metoděje pro poválečnou dobu,² kdy dochází v rámci českých zemích (ale i v rámci Československa) k výrazné proměně kultu sv. Cyrila a Metoděje, která je velmi vypovídající o celé tehdejší společnosti.

Tato nová poválečná interpretace kultu je tématem této studie. Po strašlivé válce, času pronásledování a nacistického běsnění je Československo v květnu 1945 opět svobodné. Na troskách Protektorátu Čechy a Morava ale i válečné Slovenské republiky vzniká nová tentokrát Třetí československá republika. A ve sledovaném období nastalo všeobecné nadšení z toho, že lidé přežili válečné běsnění. Česká společnost byla plná nadějí, jak po válce bude budovat novou sociálně spravedlivější, lepší a dokonalejší republiku, než bylo předválečné Československo. Odstranit dřívější hospodářské a sociální nespravedlnosti a do budoucna zajistit mezinárodněpolitické postavení obnovovaného státu byly základní cíle tehdejší společnosti. Vyjádřením všech těchto snah a tužeb byl následně politický systém nové socializující demokracie nebo chceme-li politický systém prvotní Národní fronty.

Katolická církev je si vědoma těchto změn způsobených válkou a přirozeně si hledá své místo a postavení v novém systému Třetí republiky. S nadsázkou řečeno jistý *Modus vivendi*.

* PhDr. Michal Pehr, Ph.D., Ústav pro studium totalitních režimů, nám. Winstona Churchilla 1800/2, 130 00 Praha 3; mail michal.pehr@post.cz

¹ Vojtěch Mixa (1887–1953), spisovatel, národohospodář a novinář. V meziválečné době patřil k příznivcům národně demokratické strany a po roce 1945 působil v ČSL a jejím tisku.

² Lidová demokracie, roč. 3, č. 156, 8. července 1947, s. 1, článek: Vojtěcha Mixy – Politický význam sv. Cyrila a Metoděje.

Všechny základní prohlášení nové vlády sice počítají s tím, že svoboda vyznání bude plně zachována. Ale nic v těchto revolučních časech nebylo jisté navzdory tomu, že všechny tehdejší relevantní síly mají svá více či méně pozitivní očekávání od katolické církve. Demokraté předpokládají že církev pomůže svým vlivem uklidnit rozbourené vlny revolučního nadšení, a naopak i komunisté nechtějí z taktických důvodů si prozatím postavit většinou katolickou církev proti sobě, jakkoliv je v komunistické ideologii tradičně zakódováno nepřátelství vůči náboženství ale i církvi jako instituci.³

Součástí hledání nového místa katolické církve v poválečné společnosti je i reinterpretace významu zemský patronů. Nejviditelnější je to v případě kultu hlavního zemského patrona sv. Václava, jehož odkaz byl zneužit nacistickou propagandou a představitelé české katolické církve cítili nutnost „rehabilitovat“ sv. Václava což se nejlépe projevilo ve velkých oslavách tohoto svátku 28. září 1945 v Praze ale i na dalších místech republiky. Tehdy je zdůrazňován svatý Václav především jako ochránce Čechů ale i všech Slovanů proti germánské rozpínavosti.⁴

K zásadní reinterpretaci kultu dochází ale i v případě soluňských bratří sv. Cyrila a Metoděje. Po šesti letech omezování dochází v prostoru českých zemí k jisté rehabilitaci tohoto svátku. Církev si za války připomínala věrozvěsty ale jen velmi omezeně. V podstatě jakákoliv připomínka byla brána nacistickou mocí za nemístnou provokaci. Vše slovanské bylo tehdejší okupační mocí a protektorátním úřadům podezřelé a nepřátelské.⁵

Po válce dochází k plné obnově svátku sv. Cyrila a Metoděje. Hlavní důraz je v té době kladen na panslavismus, který má být jednou z klíčových idejí poválečného Československa. A součástí této ideje má být napříště i uctívání soluňských bratří.⁶

Jejich svátek je po válce velkolepě slaven. V ten den se nepracovalo a především na místech spojených s tímto kultem jsou velké oslavy.⁷ Na Velehradě dochází například k obrovské masové pouti srovnávané svým rozsahem s katolickým kongresem v roce 1935.

Dne 5. července 1945 se konalo obrovské setkání nejen místních věřících, ale můžeme to označit za v podstatě celostátní, respektive celomoravské setkání katolíků. Dle údajů dobového tisku přišlo na 60 000 poutníků.⁸ Kázání na této pouti měl jezuita vězněný nacisty a později i komunisty P. Antonín Zgrabík,⁹ který podle dobového tisku promluvil o Velehradu jako o majáku

³ K tomuto tématu blíže viz například Pehr, M.: *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem. Lenin či Kristus?* Praha: ÚSTR a CDK 2033.

⁴ K této věci blíže viz Pehr, M.: *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem. Lenin či Kristus?* Praha: ÚSTR a CDK 2023, s. 150-151 a s. 240-247.

⁵ Moravský katolický duchovní a lidovecký politik P. František Světlík to v dobovém tisku okomentoval slovy: „*všichni podezřelí z panslavismu byli dáni za německé okupace střední Evropy pod dohled tajné policie.*“ Viz Světlík, F.: *Všeslovanství*. In: *Lidová demokracie*, 1945, roč. 1, č. 50, 10. července, s. 1.

⁶ Z nejnovější literatury k tomuto tématu blíže viz například Hudec, P.: *Velehradský unionismus: cyrilometodějská idea jednoty v různosti*. Velehrad: Matice velehradská, 2023.

⁷ V této souvislosti připomeňme například pražský karlínský kostel sv. Cyrila a Metoděje, který se na konci června 1945 stal jedním z pražských kostelů, kam bylo přivezeno ze Staré Boleslavi Palladium země české a byla zde uctívána Panna Maria Staroboleslavská a děkováno za osvobození země. Dne 5. července pak v tomto kostele byla sloužena staroslovanská mše „*za šťastnou budoucnost českého národa*“. A kázání zde měl vězeň koncentračního tábora v Dachau. P. Bohumil Stašek a požehnáni uděloval další vězeň koncentračního tábora P. Otakar Švec. Podobně po osvobození ožíval i tzv. český Velehrad, tj. kostel na Levém Hradci, který byl v té době znovu zpřístupněn veřejnosti.

⁸ *Dikovzdání na Velehradě za osvobození našeho národa. Na úsvitu všeslovanského vývoje*. In: *Lidová demokracie*, 1945, roč. 1, č. 48, 6. července, s. 1.

⁹ P. Antonín Zgrabík (1913–1965), jezuita a katolický kněz. 1940 vysvěcen na kněze. 1944–1945 vězněn nacisty v Tezezině. Po osvobození působil v rámci jezuitské komunity na Velehradě. Po likvidaci klášterů internován a v roce 1959 zatčen a následujícího roku nespravedlivě odsouzen k 16 letům těžko žaláře v procesu se členy jezuitského řádu. Následně vězněn na Mírově a Valdčích. Ve vězení nakonec předčasně zemřel na následky neléčeného plicního onemocnění.

„víry“ a „živé svobody národa“.¹⁰ O atmosféře celé slavnosti vypovídá i telegram, který zaslal rektor papežské velehradské koleje P. Jan Svoboda SJ¹¹ Edvardu Benešovi: „*Desetitisíce poutníků na Velehradě děkují Vám, pane presidente, za velké dílo osvobození našeho národa a ujišťují Vás svou úctou a neoblomnou věrností republiky.*“¹²

Na velehradském setkání také promluvil předseda lidovců Msgre. Jan Šrámek, který se přes Moskvu vrátil po šesti letech z Londýna a Velehradské vystoupení bylo jedno z jeho prvních velkých domácích vystoupení na veřejnosti a tehdy řekl: „*že nyní budou Slované patřit mezi přímé vůdce dění evropského i světového.*“¹³ Důležitost poutě spočívala i v tom, že měla svůj československý rozměr, protože poutě se účastnili i zástupci slovenských katolíků a následně v srpnu 1945 se zde konalo setkání českých a slovenských bohoslovců, které se neslo ve znamení sjednocování obou národů ve staronovém státě.¹⁴ Celá akce byla následně v dobovém lidoveckém tisku prezentována tak že bohoslovci se mají stát novým „*tmelem mezi Čechy a Slováky v duchovní výstavbě nové republiky.*“¹⁵

V tomto duchu se také nesly i další nejrůznější oslavy v letech 1945–1948. Katolická církev si často připomínala znovuzískanou svobodu (ať už to bylo při vítání vlády,¹⁶ řadou děkovných bohoslužeb,¹⁷ jež se konaly po celé republice a velmi zvláštní a výjimečnou atmosféru měly i poutě sloužené na tradičních poutních místech).¹⁸

Při všech těchto setkání je zmiňována vděčnost Sovětskému svazu za osvobození, mezinárodně politická orientace na Sovětský svaz a v neposlední řadě také panslavismus ve spojení s unionismem, který se napříště měl stát jednou z velkých idejí obhajující za prvé poválečnou spolupráci se slovanskými národy a v neposlední řadě i se Sovětským svazem, který má po válce

¹⁰ Lidová demokracie, roč. 1, č. 48, 6. července 1945, s. 1, článek: Díkuvzdání na Velehradě za osvobození našeho národa. Na úsvitu všeslovanského vývoje.

¹¹ P. Jan Nepomuk Svoboda (1891–1951), jezuita a katolický duchovní. K jeho osobě blíže viz Pavlík, J.: Vzpomínky na zemřelého jezuitu v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku od roku 1814. Olomouc: Refugium Velehrad–Roma, 2011, s. 318–320.

¹² Srovnej AKPR, f. KPR 1919–1947, inv. č. 1593/C, sign. D 14240/46.

¹³ Lidová demokracie, roč. 1, č. 48, 6. července 1945, s. 1, článek: Díkuvzdání na Velehradě za osvobození našeho národa. Na úsvitu všeslovanského vývoje.

¹⁴ Časopis bohoslovců Museum celou událost okomentoval slovy: „*Československý dorost kněžský se sešel na Velehradě u hrobu sv. Metoděje a tatička Stojana a hlásí se nadšeně k jejich odkazu pro blaho našeho lidu a národa a pro sjednocení všech národů slovanských ve víře.*“ Blíže viz Bohoslovecký sjezd na Velehradě. In: Museum, 1945, roč. 73, č. 1, říjen, s. 29.

¹⁵ Drapela, V.: Velehrad víry a jednoty. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 88, 24. srpna, s. 1.

¹⁶ Československou vládu oficiálně jménem čs. biskupů vital nejstarší člen českého biskupského sboru olomoucký arcibiskup Leopold Prečan. Na jeho dopis mu odpověděl tehdejší ministerský předseda Zdeněk Fierlinger 29. května 1945. „*S pohnutím a upřímnou radostí přečetl jsem vzácná slova Vaší Excellence, kterými jste ráčil projevit city svoje, jakož i city českého katolického lidu ve chvíli osvobození naší drahé Československé republiky... Na spolupráci s osvědčenou složkou tohoto boje, českými katolíky, se celá vláda upřímně těší.*“ Blíže viz Olomoucký arcibiskup ministerskému předsedovi. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 17, 30. května, s. 1.

¹⁷ Ordinariát pražské arcidiecéze nařídil, aby se v sobotu 12. května 1945 zvonilo hodinu mezi 19. a 20. hodinou večerní všemi zbylými zvony na „*oslavu skončení války*“. Zároveň se ve všech kostelech včetně katedrály sv. Víta (zde sloužil pražský světitel biskup dr. A. Eltschkner) měly v neděli 13. května 1945 sloužit slavnostní bohoslužby a duchovní měli kázat na téma „*Pozdrav osvobozené vlasti*“. Viz Slavné bohoslužby a vyzvánění v pražské arcidiecézi. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 1, 12. května, s. 1. Bohoslužby na poděkování za osvobození se ovšem sloužily i mimo tento termín. Blíže viz např. NA Praha, f. MZV-VA II, k. 292. Slavné děkovné bohoslužby za osvobození vlasti. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, 16. května.

¹⁸ K fenoménu poutí v tomto čase blíže viz například Hanuš, J. – Klapetek, M.: Poutí jako prvek lidové zbožnosti. Příklad Hostýn 1945–1989. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. C, Řada historická. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003, roč. 50, č. 48, s. 189–207. Autoři na příkladu Hostýna dokumentují, že v r. 1945 na Svatý Hostýn přišlo 294 000 poutníků, což bylo více než v roce následujícím, 213 000, ale i v r. 1947, kdy se pouti zúčastnilo 264 850 poutníků. K otázce rozvoje poválečných poutí na Slovensku blíže viz Letz, R.: Katolícke Slovensko putuje. Roky 1945–1948 ako roky púti. In Sokolovič, P. a kol.: Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948. Trnava: FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015, s. 362–403.

jasnou pozici hegemonu. A za druhé cyrilometodějská idea měla mít významný dopad i do vnitřní politiky jako pojítka při obnovování společného československého státu a obnovování válkou zpřetrhaných česko-slovenských vztahů. V neposlední řadě měl pak unionismus symbolizovat i připravenost československých katolíků na nové poválečné poměry.

Propagace kultu sv. Cyrila a Metoděje tím vším dostává naprosto novou dimenzi. K jejich odkazu se najednou hlásí takřka celá společnost. Připomínal se tehdy projev prezidenta Edvarda Beneše z roku 1936, který vyzdvihoval kulturní význam cyrilometodějské mise a který rovněž oceňoval význam unionismu jako důležité „*pojítka mezi Východem a Západem*“.¹⁹ Ale i další se hlásili k tomuto odkazu. Komunisté například uveřejňují na titulní straně Rudého práva úvodník tehdy mladého historika Miroslava Kárného,²⁰ který vyzdvihuje cyrilometodějskou tradici a připomíná zásluhy soluňských bratří o šíření křesťanství, kultury a vzdělanosti.²¹ A podobně se vyjadřovali i národní socialisté a sociální demokraté, kteří rovněž vyzdvihovali tuto ideu jako klíčovou pro celou společnost. Mimochodem národní socialisté se ve své dobové publicistice pokusili takřka o nemožné, když spojovali cyrilometodějskou ideu s odkazem Jana Husa. Ve Svobodném slově se tak čtenáři v článku Cyrilometodějská idea mohli dočíst, že: „*Naše národy, náš lid, naše politické strany zůstanou věrnými památce cyrilometodějské tradice a husitství, odkazu věrných a dobrých kněží, sjednocených ve věrném bratrství pravdy, spravedlnosti a svobody.*“²² Mimochodem spojování těchto postav české kulturní historie bylo poměrně časté a můžeme se s ním setkat i na stránkách dobového katolického a lidoveckého tisku.²³

Po válce je připomínán nejen Velehrad, ale rovněž i pohnutý osud pražských Emauz,²⁴ které byly navíc poničeny spojeneckým náletem na konci nacistické okupace v únoru 1945. Vedle toho dochází i k obnovení institucí, spolků a časopisů věnující se propagaci odkazu slovanských věrozvěstů. Například apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, který vydával stejnojmenný časopis a měl na starosti primárně šíření této úcty znovu navazuje na přerušenu kontinuitu z doby okupace.²⁵ Svoji činnost obnovuje i Matice Cyrilometodějská atd.

Reinterpretace kultu sv. Václava ale i Cyrila a Metoděje v této době spočívá především na zdůrazňování významu těchto světců v rámci ideálů širšího slovanství. Jak Přemyslovec sv. Václav tak především sv. Cyril a Metoděj se stávají symbolem nového katolického panslavismu. Spolupráce slovanských národů pod jejich praporem je často opakované téma a současně i zbožné přání tehdejších katolíků.

¹⁹ Blíže viz např. Kop, F.: Duchovní pilíř jednoty Slovanů. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 46, s. 1.

²⁰ Miroslav Kárný (1919–2001), novinář a historik. 1941–1945 vězněn v Terezíně, Birkenau a dalších koncentračních táborech pro svůj židovský původ. Od roku 1945 novinář. Působil v redakci Rudého práva a později v době politických procesů byl přeložen z Rudého práva do méně významných novin (Kladenský kováč). Později působil též jako šéfredaktor novin Svoboda. V době Pražského jara se angažoval v obrodném procesu a následně r. 1970 vyloučen z KSČ. Od roku 1974 žil v důchodu a věnoval se psaní historických prací zabývajících se problematikou holokaustu a koncentračních táborů.

²¹ Kárný, M.: Cyrilometodějská tradice. In: Rudé právo, roč. 1945, č. 50, 5. července, s. 1.

²² Kratochvíl, F.: Cyrilometodějská idea. In: Svobodné slovo, roč. 1, č. 47, 5. 7. 1945, s. 2.

²³ „*V Prokopu [miněn sv. Prokop, pozn. autora], Cyrilu a Metodějovi i Husovi shledával náš národ i v dobách, a právě v dobách nejtěžších zkoušek svůj ideál češství a slovanství, v jejich představách a idejích, ideál národního a slovanského státu, demokracie, sociální spravedlnosti, občanské rovnosti a slovanské lidovosti.*“ Blíže viz například Sís, V.: Pilíře naší tradice. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 155, 5. července, s. 3.

²⁴ Pražské Emauzy respektive benediktinský klášter v Praze na Slovanech, známý mimo jiné i svou propagací slovanské liturgie, byl v době okupace nacisty obsazen a mnišská komunita byla rozehnána. K tomuto blíže viz např. Pehr, M.: Katolická církev v Československu 1945–1948, c. d., s. 100 a 197.

²⁵ Obnova časopisu byla po druhé světové válce vydavateli komentována slovy, že časopis vychází z katakomb, kam jej poslal nacistická okupace a celá myšlenka byla ukončena slovy. „*Když byl nyní ten kámen odvalen, pokládáme za svou povinnost ukázat znovu věčnost k Bohu za dar svobody radostným pokračováním v práci pro bratrské sblížení Slovanstva v duchu jeho velikých apoštolů sv. Cyrila a Metoděje.*“ Srovnej Úvodem. In: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje. Pod Ochranou Bl. Panny Marie, roč. 33, č. 1, s. 1.

V září 1945 je publikováno tiskem prohlášení přípravného výboru pro zřízení slovanského katolického sdružení, které žádalo, aby mezi našimi katolíky byly prohloubeny všeslovanské ideály. Ve výboru byli čeští a moravští biskupové, ale také někteří katoličtí duchovní (např. pozdější pražský arcibiskup a kardinál Josef Beran, Josef Vašica²⁶ a další) ale i katoličtí aktivisté (např. Arthur Pavelka).²⁷

Záříjové prohlášení definovalo i pět základních nástrojů, díky kterým se tak mělo stát, a byly to sice studijní zájezdy, pobyty na slovanských vysokých školách, přednášky a kursy o náboženském životě Slovanů. Podobně jako půjčování vhodných knih a časopisů, výstavy církevního umění a v neposlední řadě i hudební produkce. Tím způsobem podle autorů prohlášení čeští katolíci zbavení „odvěkých nepřátel své národnosti a své víry, najdou ve společenství svých slovanských bratří nové zdroje duchovních hodnot a vzpruh a budou moci přispět také svou hřívnou k rozmnožení těch věčných a nenahraditelných statků, jimiž žije a trvá každý jednotlivý národ i celé lidstvo.“²⁸

Slovanství, panslavismus a následně i obdiv a nadšení pro vše co je spojené s Východem, a tudíž i se Sovětským svazem mělo v té době zelenou a našlo svůj odraz, jak jsem již výše naznačil v celkové reinterpretaci kultu soluňských bratří, který si do svého politického programu dali mimochodem i lidovci- tehdy jediná povolená česká nesocialistická ale zároveň i stále katolická strana.

Ve svém prvním programovém prohlášení napsala: „Stěžejním pilířem naší zahraniční orientace bude věrné spolenectví a bratrství s velkým národem ruským, teprve za tohoto hrozného boje byl silou slovanského národa zastaven a ukončen tisíciletý postup Němců na východ a po prvé spojeny všechny slovanské národy v jedno společné úsilí obrany. Toto spolenectví slovanské vyvěrá z jednotné vůle a z hloubi srdce národa a bude proto trvalé. Cyrilometodějská tradice v národě našem, doložená kyjevskými rukopisy již z 9. a 10. století, a všechny snahy unionistické dob dřívějších tvoří přirozenou základnu nynějšího vývoje.“²⁹

V tomto duchu docházelo následně ke značné propagaci celého kultu. Lidovecký ústřední deník Lidová demokracie uveřejnila například báseň Jana Kárníka nazvanou „Ke dni věrozvěstů“, kde se mimo jiné praví: „A když Slovan z poroby své vstává, spravedlivých bohda vyplní se sen, míru pochodní on všem vstříc mává, o síle svých paží přesvědčen. Světci Cyrile a Metoději, buďte vy též jemu ochranou, aby nekles v zrádné smršti dějin/ nových lstí a svárů Moranou! Zvony z Velehradu po Šumavu, od Nitry až ke štítům tatranským osvoboditelům pějte slávu, slavte Boha srdcem slovanským!“³⁰

Ve stejném vydání Lidové demokracie se však mohli čtenáři v příznačně nazvaném článku Západ či Východ dočíst: „Jen několikrát v dějinách mohli jsme se svobodně rozhodovat o své orientaci v Evropě“. A autor dál pokračoval otázkou, proč se moravský kníže Rostislav rozhodl pro Východ a celou věc vysvětloval tím, že západní kultura nám snad byla bližší, ale rozhodli

²⁶ Josef Vašica (1884–1968), teolog, literární historik, editor a publicista.

²⁷ Artur Pavelka (1875–1958), katolický a lidovecký politik.

²⁸ Prohloubení všeslovanské myšlenky mezi katolíky. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 119, 30. 9. 1945, s. 1. V podobném duchu úkoly českého unionismu definoval s odkazem na přednášku pozdějšího pražského arcibiskupa Josefa Berana časopis Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, tak že ve svém prvním poválečném čísle napsal že úkoly českého unionismu mají-li splnit svůj úkol jsou: 1. Znáť povahu ruského člověka, přičemž právě na Velehradu měl vzniknout „ústav pro studium psychologie ruské. Jediné na základě těchto znalostí bude nalezena i cesta k duši národa.“ 2. propagace sociální encyklik, které povede i k většímu rozšiřování unionistech idejí a za 3. spolupráce unionismu s výborem pro slovanské kulturní styky pod vedením Prokopa Maxy. Blíže viz Úkoly českého unionismu. In: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje. Pod Ochranou Bl. Panny Marie, roč. 33, č. 1, s. 6-7.

²⁹ Československá strana lidová do nového života. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 5, 16. května, s. 1.

³⁰ Kárník, J.: Ke dni věrozvěstů. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 47, 5. 7. 1945, s. 3.

jsme se tehdy pro byzantskou kulturu, která na rozdíl od západní byla vyšší a „politicky nás neo-*hrožovala*“. Zatímco ta západní nás ohrožovala především národnostně. „Nyní po tisíci letech se opět svobodně rozhodujeme. Nejde o řeckou Byzanci, ale slovanskou Rus, která se vědomě hlásí k slovanské pospolitosti a vypracovala se revolucí v nejsilnější velmoc evropskou. Proto byla orientace naší londýnské vlády přijata celým národem. Jen Rusko nás může zabezpečiti před násilnickým Německem.“³¹ A katolický publicista Josef Vašica jako by celou tuto úvahu doplňoval ve svém úvodníku uveřejněném v Lidové demokracii v červenci 1945, když napsal: „Velký národ ruský staví se v čelo všeslovanského hnutí. Má-li mít toto hnutí trvání a úspěch třeba mu dát pevný ideologický základ. Najdeme jej v celé náplni v odkaze cyrilometodějském.“³²

Katolíci byli v této době stejně jako vlastně celá společnost výrazně vlastenecky až nacionalisticky orientováni. Jen výjimečně se můžeme u nich setkávat s kritikou, obavami či nedůvěrou z budoucího vývoje. To vše se objevuje možná v soukromí některých jedinců, dobrých znalců situace, ale na veřejnosti se setkáváme úplně s jiným obrazem. Můžeme pozorovat nadšení pro vše slovanské, včetně velikých oslav Sovětského svazu, který i v katolickém prostředí je prezentován jako náš velký bratr a osvoboditel. Navíc se můžeme i v dobovém katolickém tisku setkat s velkým množstvím článků propagující ideály slovanského bratrství a spolupráce. Už v prohlášení kněží propuštěných z koncentračních táborů se v červnu 1945 můžeme dočíst, že chtějí pracovat na vytvoření nového společenství s bratrským východem. „Více než kdy jindy cítíme závaznost latentních tradic našeho národa, především ideje cyrilometodějské, která hned na začátku kulturně spojila slovanské národy a dala základ jejich duchovnímu vývoji. V tomto duchu chceme pracovat na vytvoření nového společenství s bratrským Východem.“³³ A například katolický list Rozsévač uveřejnil článek významného kněze Františka Jemelky, který na adresu slovanské spolupráce v říjnu 1945 napsal: „chceme se vzájemně poznávat, hledati co nás sblíží a na zdravém základě přirozené svobody a upřímného bratrství budovati svobodu dítek Božích v duchu našich společných apoštolů slovanských.“³⁴ Či později noviny Katolík uvádějí, že nyní nastává slovanský věk. Současně ovšem varuje, že tento čas slovanstva není zadarmo a že znamená, že všechny slovanské národy v zájmu spolupráce budou muset ustoupit.³⁵

Přes všechno toto zdůrazňování slovanské spolupráce i s pomocí sv. Cyrila a Metoděje – můžeme ovšem pozorovat odstředivou tendenci nové politické moci rozumněji především KSČ, která sledovala své vlastní politické cíle a která již v době Třetí republiky sledovala skryté snahy, jak umenšit vliv katolické církve, což se projevilo mimo jiné i v rámci pozdějších oslav cyrilometodějského kultu. Nejvíce je to patrné takřkajíc v druhém poločase poválečného trojletí Třetí republiky, kdy dochází ke snahám již tolik soluňské bratry nepřipomínat. Český katolický týdeník Katolík to okomentoval slovy: „Velehradské slavnosti byly v denním tisku všech stran tentokrát odbyty velmi macešsky. Jsou vytlačovány Děvinem, ačkoliv jeho historická cena je více než pochybná. Také reportáž čs. rozhlasu z Velehradu byla velice neuspokojivá — nezminila se na př. vůbec o tom, že na slavnostech je přítomen apoštolský internuncius.“³⁶

A komunisté se také snaží, aby červencové oslavy byly více pravoslavné než katolické. Svědčí o tom i dopis komunistického min. informací Václava Kopeckého z 22. června 1946 čs. rozhlasu: „Jest ve vyšším zájmu, aby se při cyrilometodějských oslavách na Moravě uplatnila

³¹ Západ či Východ? K dnešnímu svátku sv. Cyrila a Metoděje. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 47, 5. 7. 1945, s. 2.

³² Vašica, J.: Tisíciletý odkaz. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 48, 6. 7. 1945, s. 1.

³³ Manifest katolického duchovenstva. In: Lidová demokracie, 1945, roč. 1, č. 20, 2. 6. 1945, s. 3.

³⁴ Jemelka, F.: Tváří k východu. In: Rozsévač, 1945, roč. 4, č. 6, 7. 10. 1945, s. 41.

³⁵ O naší a vůbec slovanské jednotnosti. In: Katolík, 1947, roč. 10, č. 5, 2. 2. 1947.

³⁶ Velehrad či Děvín? In: Katolík, 1946, roč. 9, č. 14, 21. 7. 1946, s. 2.

*náležitým způsobem pravoslavná církev a aby se tyto oslavy nesly spíše než v duchu uniatském v duchu pravoslavné církve ruské. Jest proto nutno vzítí při sestavování rozhlasového programu na cyrilometodějské dny ohled na přání této církve a doporučujeme proto postupovat v dohodě s přednostou pravoslavné církve p. Petržilkou.*³⁷ Pracovníci rozhlasu, jak vyplývá z příložených záznamů, učinili dohodu stran vysílání rozhlasu při cyrilometodějských oslavách. Obsah vysílání se tak politizoval. V tomto konkrétním případě to znamenalo, že bohoslužby z Velehradu vysílal jen brněnský vysílač, zatímco ten pražský vysílal pravoslavné bohoslužby, které byly spojeny s přednáškou o Staroslavném Velehradě z pohledu pravoslavné církve.³⁸ Tento postoj vyvolává u katolíků velkou kritiku a nespokojenost a mimochodem způsobí československého rozhlasu v informování o životě církve v této době vede nakonec církev k realizaci projektu českého, respektive československého vysílání vatikánského rozhlasu.

Ale horší události měly teprve ještě nastat. Zatím si otevřeně nedovolí zaútočit. To až po únoru 1948, kdy dochází k naprostému zneužití cyrilometodějské tradice ve jménu lidové demokracie, kdy církev ztratila jakoukoliv možnost ovlivňovat tyto interpretace, ale to je již jiná kapitola.

Культ святых Кирилла и Мефодия во времена Третьей Чехословацкой Республики и его изменения

Михал Пер

Исследование посвящено тому, как миссия святых Кирилла и Мефодия оценивалась после Второй мировой войны. В это время (1945–1948 гг.) наблюдалось активное развитие идеалов унионизма и панславизма. Это была естественная реакция на окончание Второй мировой войны и освобождение Чехословакии Красной Армией. По всем этим причинам большое внимание уделялось и пропаганде культа святых Кирилла и Мефодия: через продвижение этих идеалов должно было осуществляться послевоенное сотрудничество со славянскими народами и, не в последнюю очередь, с Советским Союзом. Во-вторых, кирилло-мефодиевская идея должна была оказать значительное влияние на внутреннюю политику в процессе восстановления единого чехословацкого государства и разрушенных войной чешско-словацких отношений. Наконец, унионизм должен был символизировать готовность чехословацких католиков к новым послевоенным условиям.

³⁷ NA Praha, f. Ministerstvo informací, k. 46. Dopis min. informací z 22. června 1946 Čs. rozhlasu.

³⁸ Blíže viz Pehr, M.: Katolická církev v Československu 1945–1948, c. d., s. 228.

ZUZANA LOPATKOVÁ*

Reflexie cyrilo-metodskej tradície v procese zakladania Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme

LOPATKOVÁ, Z. Exploring the Cyrillo-Methodian Tradition in the Establishment of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in Rome. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 72-77 (Bratislava).

The late 50s and early 60s of 20. century were influential years for the Catholic Slovak diaspora in Rome, characterized by intensive preparations for the historic 1100th anniversary of Saints Cyril and Methodius arrival in Great Moravia. This commemoration served as a powerful catalyst, mobilizing efforts across three primary areas: the jubilee pilgrimage in 1963, editorial initiatives, and ultimately, the decision to establish the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in Rome. The most significant events were the jubilee celebrations in 1963, featuring numerous gatherings, particularly the May festivities and the Slovak national pilgrimage in Rome in September. Following these celebrations, several important documents remained for Slovaks, but most notably, the primary outcome was the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius, the most successful initiative of a Slovak generation abroad, rooted in the genuine Cyrillo-Methodian tradition of the Slovak Catholic diaspora.

Saints Cyril and Methodius, tradition, Rome, Roman Catholic Church, institute, Slovakia

Neoddeliteľnou súčasťou slovenských dejín je cyrilo-metodská tradícia, dnes uznávaná nielen rímskokatolíckou cirkvou, ktorá je aj súčasťou oficiálnej štátnej tradície či idey, a odvoláva sa na ňu aj preambula ústavy súčasnej Slovenskej republiky. Na svojej vážnosti nabrala predovšetkým v čase silného národného útlaku Slovákov a iných slovanských národov, pričom práve milénárne oslavy cyrilo-metodského jubilea v roku 1863 sa stali impulzom k mobilizácii slovenského národného, politického, kultúrneho a náboženského života.¹ Súčasťou príprav na milénárne oslavy bolo Memorandum slovenského národa z roku 1861, v ktorom sa Slováci domáhali svojich základných politických, národných, administratívnych a kultúrnych práv, ako aj vyhlásenia sv. Cyrila a Metoda za slovenských národných patrónov.² Napokon najvýznamnejším pamätníkom na oslavy bol vznik najväčšej národnej a kultúrnej inštitúcie Slovákov, Matice slovenskej, ktorá svoju činnosť zahájila na ustanovujúcej schôdzi 5. – 12. júla 1863, počas cyrilo-metodských osláv, a 6. augusta 1863 na valnom národnom zhromaždení v Martine.³

Aj oslavy cyrilo-metodského jubilea v 20. storočí priniesli hmatateľný výsledok v podobe založenia inštitúcie, ktorá vstúpila do dejín Slovákov doma i v zahraničí, a ktorá bola výsledkom

* prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., ORCID 0000-0001-8890-4562, Katedra histórie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, lopatkova@gmail.com

¹ Lopatková, Z.: Cyrilo-metodská tradícia a trnavské centrum posledných bernolákovcov (do konca 19. storočia). In Frimmová, E. – Kohútová, M.: *Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 69-77; Lopatková, Z.: *Cyrilo-metodská tradícia na stránkach Katolíckych novín (1870–1904)*. In Lukáčová, M. – Husár, M. – Ivanič, P. – Hetényi, M. (eds.): *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, s. 244-255.

² Bokes, F.: *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. Zv. I. 1848-1867*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.

³ Archív Matice slovenskej, Fond Matice slovenskej I, inv. č. 41, Zápisnica prvého Valného zhromaždenia Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine dňa 4. augusta 1863. Na prvom valnom zhromaždení Matice slovenskej sa len potvrdila živá cyrilo-metodská tradícia a ňou podložené národné povedomie, kedy J. M. Hurban predostrel svoj návrh, aby „založenie Matice slovenskej dialo sa na pamiatku cyrilo-metodského krstu a tisícročného pokresťančenia nášho národa.“

snáh starej a novej emigrantskej generácie, a najmä zdrojom nádeje počas náboženského prenasledovania na Slovensku. V tomto období schválený, založený a vybudovaný Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme zohral neoceniteľnú historickú úlohu; v čase, kedy situácia na Slovensku, osobitne po politických zmenách v Československu vo februári 1948, kde pod vplyvom komunistickej ideológie prichádzalo k potláčaniu kresťanskej viery a k otvorenému prenasledovaniu cirkvi a náboženských spoločností, stal sa duchovným a kultúrnym centrom v slobodnom svete, zastával záujmy rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku, ba stal sa aj oporou slovenských národných záujmov a kultúry. Založeniu tejto inštitúcie však predchádzala dlhá cesta; myšlienka o vzniku ústavu v Ríme sa začala utvárať takmer 15 rokov pred jej uskutočnením. Zrodila sa predovšetkým z duchovných potrieb Slovákov vo vlasti i v emigrácii, pričom hlavnú účasť v tomto vývoji udalostí mali predovšetkým mladí diecézni a rehoľní kňazi v talianskej emigrácii.⁴ Kňazská práca v Ríme sa po príchode novej vlny utečencov v roku 1948 a v nasledujúcich rokoch zintenzívnila, a to najmä po príchode Antona Boteka do Ríma, ktorý spolu so svojimi blízkymi spolupracovníkmi, ku ktorým patrili napríklad Félix Litva SJ, Michal Lacko SJ, Jozef Tomko a iní slovenskí kňazi i laici v Ríme, založil Slovenské katolícke centrum, ktorého jednou z prvých úloh bola starostlivosť o utečencov z táborov.⁵

Koniec 50. a začiatok 60. rokov 20. storočia sa v katolíckej slovenskej emigrácii v Ríme niesli v znamení rozsiahlych príprav na oslavy historického 1100. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, čo sa stalo obrovským impulzom na zmobilizovanie všetkých síl, ktoré sa odrazili predovšetkým v troch hlavných bodoch: v dôkladných prípravách na oslavy s dôrazom na jubilejnú púť v roku 1963, v edičnej činnosti popredných predstaviteľov americkej aj rímskej emigrácie (vydávanie publikácií, pojednávajúcich o živote a pôsobení sv. Cyrila a Metoda na Veľkej Morave),⁶ a napokon v rozhodnutí vybudovať Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme ako jeden z najvýznamnejších výsledkov týchto udalostí.⁷ Periodikum Hlas z Ríma, ktoré začalo vychádzať v januári 1952 v Ríme ako jedno z najvýznamnejších exilových periodík, reflektovalo domácu situáciu v Československu, ale zároveň prinášalo informácie zo slobodného sveta, a tak zohralo kľúčovú úlohu v organizovaní jubilejných osláv.⁸ Dňa 6. apríla 1962 pricestoval do Ríma biskup A. G. Grutka, ktorý ešte v októbri 1959 prevzal protektorát nad duchovnou prípravou na cyrilo-metodské jubileum, s M. K. Mlynarovičom a J. Bachom, aby urobili v Ríme potrebné kroky k oslavám. Slovenský program osláv 14. apríla 1962 predložil biskup A. G. Grutka na audiencii

---

⁴ Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In Hrabovec, E. (ed.): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015, s. 9-10; Náhalka, Š.: Exsul familia Slovacorum. Rím: Slovenské vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda, 1962, s. 6-10; Hrabovec, E.: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda a Svätá stolica v cirkevnopolitickom kontexte. In Hrabovec, E. (ed.): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015, s. 23-24; Zvara, P.: Spolok svätého Vojtecha a vydavateľská činnosť Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. In Lopatková, Z. (ed.): Fidei et scientiae... semper fideles. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2021, s. 203-205.

⁵ Viac o činnosti slovenskej katolíckej emigrácie v Taliansku pozri Katrebová-Blehová, B.: Slovenská emigrácia v Taliansku v rokoch 1945–1950. Bratislava – Roma: Istituto Storico Slovacco di Roma, 2019; Náhalka, Š.: Exsul familia Slovacorum, c. d., s. 14-15.

⁶ Pre intelektuálov začali v roku 1960 vydávať vedecké a odborné štúdie v rôznych svetových jazykoch v zborníku pod názvom Slovak Studies. Rydlo, J. M.: Vydavateľské a prekladateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In Hrabovec, E. (ed.): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015, s. 102-104.

⁷ Náhalka, Š.: Vznik a prvé desaťročie. In: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1973, s. 21-22, 47.

⁸ Blížiacemu sa jubileu sa slovenskí kňazi v Ríme venovali na viacerých stretnutiach aj mimo Ríma. Správy o nich boli pre slovenskú verejnosť pravidelne uverejňované na stránkach Hlasov z Ríma (Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1961 (január), roč. X, č. 1, s. 8).

samotnému pápežovi Jánovi XXIII., ktorý dal požehnanie pre jeho prácu, a zároveň žehnal aj slovenských biskupov a kňazov i celý národ.⁹ Z pohľadu slovenských kňazov v slobodnom svete bolo kresťanské náboženstvo na Slovensku v priam tragickej situácii, plne si uvedomovali snahu o jeho likvidáciu. Preto dávali hlavný dôraz práve na náboženské podujatia pri oslavách cyrilometodského jubilea v roku 1963 s tým, že týmito oslavami pokladali priam za svoju povinnosť udržať pri živote dedičstvo apoštolov. Cyrilo-metodské jubileum slovenská katolícka emigrácia spájala s ďalšími smelými plánmi. Napríklad toto jubileum pokladala za veľmi vhodnú príležitosť na to, aby na patričných miestach primeranou formou predložili jednu zo svojich žiadostí, a to zriadenie slovenskej cirkevnej provincie. Ďalším z plánov slovenskej katolíckej emigrácie pri príležitosti jubilea bolo dobudovať organizáciu slovenských vedeckých pracovníkov – založiť tzv. Slovenský ústav, ktorého jedným z cieľov malo byť vydávanie odborných štúdií o Slovensku, a to od slovenských autorov vo svetových jazykoch. Tiež jednou z popredných úloh vedeckých pracovníkov malo byť vydávanie diela Monumenta historica Slovaciae.¹⁰ Niektorí predstavitelia slovenskej katolíckej emigrácie navrhovali, aby do plánovaných medzinárodných osláv bola zainteresovaná aj Svätá Stolica. Jedným z cieľov, o ktorom sa zmienil Š. Náhalka o rok neskôr na stránkach Hlasov z Ríma, bola myšlienka dosiahnuť u Svätej Stolice oficiálne potvrdenie uznania sv. Cyrila a Metoda za slovenských patrónov.¹¹

Ďalšie prípravy a oslavy cyrilometodského jubilea v Ríme boli veľmi úzko prepojené s prípravou a výstavbou Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda.¹² Slovenská katolícka emigrácia v Ríme si plne uvedomovala, že vybudovanie domu by pomohlo definitívne inštitucionalizovať jej činnosť v Ríme a v Taliansku, a zastrešiť všetky dôležité inštitúcie, ktoré postupne zakladali. Aj medzi Slovákmí vo svete sa myšlienka o vzniku takejto inštitúcie stretla s pozitívnym ohlasom; k najaktívnejším v získavaní finančných prostriedkov na jej výstavbu patril J. Tomko, ktorý uskutočnil pracovné cesty po USA a Kanade, kde presviedčal krajanov o potrebe ich podpory.¹³ Dňa 26. decembra 1959 na stretnutí viacerých Slovákov v Ríme v byte profesora A. Bugana prvýkrát celkom konkrétne vznikol program vybudovať v Ríme slovenský dom, ktorý by bol centrom pre prácu Slovákov. V rámci tohto programu sformulovali niekoľko úloh: príprava chlapcov na kňazské povolanie pre Slovensko, zastrešenie práce Slovenského katolíckeho ústredia (redakcia periodik *Slovenský kňaz* a *Hlasy z Ríma* a pastoračná činnosť pre Slovákov v zahraničí) a Slovenského vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda, vybudovanie slovenského strediska vo Večnom meste, a napokon zabezpečenie pomoci a miesta prijatia pre slovenských pútnikov.¹⁴ Diskusia sa niesla v rozhod-

⁹ Náhalka, Š.: Príprava na cyrilometodské jubileum. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1962 (január), roč. XI, č. 1, s. 1, 13; Náhalka, Š.: Publikácie k cyrilometodskému jubileu. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1962 (jún), roč. XI, č. 6, s. 4.

¹⁰ Náhalka, Š.: Otázky okolo cyrilometodského jubilea. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1962 (júl), roč. XI, č. 7, s. 1.

¹¹ Náhalka, Š.: Sv. Cyril a Metod – naši národní patróni. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (február), roč. XII, č. 2, s. 1.

¹² Náhalka, Š.: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 27. Porovnaj Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu, c. d., s. 15; Náhalka, Š.: Rodí sa významné dielo: Ústav sv. Cyrila a Metoda. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1961 (január), roč. X, č. 1, s. 9.

¹³ Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu, c. d., s. 13-14. Svoje spomienky na cesty po USA a Kanade J. Tomko opísal v prejave pri príležitosti 30. výročia založenia Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Tomko, J.: Spomienkový príhovor z príležitosti 30. výročia založenia Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Rím, 17. október 1993. In Čížmár, M. (ed.): Z pracovného stola kardinála Jozefa Tomka. Košice: Vydavateľstvo Inremax, s. 154-160; Náhalka, Š.: Naši z Viedne a Ústav sv. Cyrila a Metoda. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1962 (august – september), roč. XI, č. 8-9, s. 14; Náhalka, Š. – Tomko, J.: I. výkaz darov na Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1961 (máj), roč. X, č. 5, s. 9.

¹⁴ Archív Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme (ďalej Archív PSÚSCM v Ríme), dokument Výzva na založenie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, 27. decembra 1959.

nutí začať s prácou na vybudovaní domu ihneď, aby sa celé dielo uskutočnilo počas príprav na 1100. ročné jubileum príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Keďže nové centrum malo zveľaďovať práve duchovné dedičstvo vierozvestcov, už na tejto porade prevládol názor, že dom sa bude volať Cyrillomethodianum. Obežníkom (datovaným 27. decembra 1959)¹⁵ oznámili rímski slovenskí kňazi svoje rozhodnutie ďalším slovenským kňazom v slobodnom svete a prosili ich, aby začali organizovať na stavbu domu súkromnú zbierku. Za zbierku prevzal zodpovednosť organizačný výbor, do ktorého prítomní zvolili L. Macáka SDB, Š. Náhalku a J. Tomka.¹⁶ Dňa 1. septembra 1960 kardinál E. Tisserant vymenoval Š. Náhalku za predsedu prípravného výboru pre zriadenie a vybudovanie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.¹⁷

Š. Náhalka v úvodníku na stránkach mesačníka Hlasy z Ríma v marci 1961 priniesol informáciu, že Ústav sv. Cyrila a Metoda bol začiatkom roku 1961 cirkevne schválený ako právnická osoba (*persona iuridica*) a cirkevná vrchnosť schválila aj jeho stanovy.¹⁹ Stalo sa tak dňa 8. januára 1961 zásluhou kardinála E. Tisseranta; Ústav začal existovať ako právnická osoba.²⁰ Následne dňa 8. februára 1961 na návrh členov prípravného výboru vymenoval kardinál E. Tisserant Š. Náhalku za rektora Ústavu na obdobie šiestich rokov, čím Náhalka prevzal plnú zodpovednosť za administratívne a stavebné zabezpečenie Ústavu.²¹ Právna subjektivita náboženskej nadácie s názvom Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda so sídlom na La Storte v Ríme bola uznaná dekrétom prezidenta Talianskej republiky Giovannioho Gronchiho z dňa 17. októbra 1961, ktorým sa na návrh ministra vnútra uznávala nielen spomínaná právna subjektivita, ale schválil sa aj samotný štatút inštitúcie.²² Pre ďalšie osudy Ústavu mala základný význam návšteva biskupa A. G. Grutku s M. K. Mlynarovičom a J. Bachom v Ríme, kedy biskup prvýkrát videl pozemok pre Ústav, schválil plány na jeho výstavbu a predniesol celú vec pápežovi Jánovi XXIII. na audiencii 14. apríla 1962.²³

Rektor Ústavu Štefan Náhalka bol všeobecne veľkým šíriteľom cyrilo-metodského kultu u Slovákov v Ríme. Možno konštatovať, že bol hlavným organizátorom rímskych cyrilo-metodských osláv v jubilejnom roku 1963, vrátane septembrovej púte do Ríma. Prvá časť veľkolepých osláv cyrilo-metodského jubilea v Ríme prebiehala v dňoch 9.–13. mája 1963. Tento termín zvolili organizátori preto, lebo na 11. mája pripadal sviatok sv. Cyrila a Metoda podľa byzantsko-slovanského obradu, a tento dátum niesol aj Apoštolský list pápeža Jána XXIII.

¹⁵ Obežník podpísali M. Lacko SJ, F. Litva SJ, L. Macák SDB, Š. Náhalka a J. Tomko. Archív PSÚSCM v Ríme, Výzva na založenie Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, 27. decembra 1959.

¹⁶ Odkaz zo Slovenska: Dôstojne oslávte cyrilometodské jubileum! In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1962 (apríl), roč. XI, č. 4, s. 9.

¹⁷ Náhalka, Š.: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 61. Porovnaj Hromják, L.: Mons. Štefan Náhalka – spoluzakladateľ a prvý riaditeľ SÚSCM v Ríme. In Hrabovec, E. (ed.): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015, s. 221-222.

¹⁸ Náhalka, Š.: Náš ústav sv. Cyrila a Metoda cirkevne schválený. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1961 (marec), roč. X, č. 3, s. 1-2.

¹⁹ Archív PSÚSCM v Ríme, prot. č. 6164/61, Stanovy Ústavu sv. Cyrila a Metoda. Stanovy obsahujú 14 článkov. Dokument in extenso publikovala Hrabovec, E.: Dokumentárne prílohy. In Hrabovec, E. (ed.): Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2015, s. 282-284. Náhalka, Š.: Náš Ústav sv. Cyrila a Metoda cirkevne schválený, c. d., s. 1.

²⁰ Archív PSÚSCM v Ríme, prot. č. 6165/61, Dekrét kardinála Eugenia Tisseranta z 8. januára 1961. Dokument in extenso publikovala Hrabovec, E.: Dokumentárne prílohy, c. d., s. 285.

²¹ Archív PSÚSCM v Ríme, šk. Š. N., Menovanie za rektora ústavu. Porovnaj Hromják, L.: Mons. Štefan Náhalka – spoluzakladateľ a prvý riaditeľ SÚSCM v Ríme, c. d., s. 223.

²² Informácia o dekréte prezidenta z dňa 17. októbra 1961 pod č. 1198 bola zverejnená v úradnom vestníku Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana. Roma – Martedì, 28 novembre 1961, Numero 295. Podľa talianskeho práva cirkevné právne inštitúcie dostávali na požiadanie štátnu právnu subjektivitu až schválením Štátnou radou a samotným prezidentom Talianskej republiky. Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu, c. d., s. 10.

²³ Náhalka, Š.: Rodí sa významné dielo: Ústav sv. Cyrila a Metoda, c. d., s. 9. Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu, c. d., s. 19.

o sv. Cyrilovi a Metodovi.²⁴ Oslavy pozostávali z viacerých podujatí.²⁵ Veľkou udalosťou a zadostučinením v organizačnej práci založenia rímskeho Ústavu, a možno povedať aj integrálnou súčasťou májových cyrilo-metodských osláv bolo posvätenie základného kameňa pre jeho budovu, ktoré sa uskutočnilo dňa 13. mája 1963 v konzistoriálnej sále apoštolského paláca vo Vatikáne samotným pápežom Jánom XXIII. Stalo sa tak na audiencii, ktorú pápež poskytol na zahájenie cyrilo-metodských osláv, usporiadaných v Ríme v dňoch 9.–13. mája, Pápežskému orientálnemu ústavu, Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda a Ústavu sv. Cyrila a Metoda. Program audiencie mal takéto poradie: posvätenie základného kameňa Ústavu, podpísanie Apoštolského listu *Magnifici eventus*, vydaného pre cyrilo-metodské jubileum, a pápežov prejav.²⁶ Apoštolský list pápež adresoval biskupom všetkých slovanských národov pri príležitosti 11. storočia od príchodu sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. Májové rímske oslavy sa zakončili položením základného kameňa slovenského Ústavu v ten istý deň, 13. mája o 17.00 hodine, kedy Slováci z Ríma a hostia v počte asi 100 osôb prišli na miesto stavby Ústavu.²⁷

Cyrilo-metodské oslavy Slovákov v slobodnom svete vyvrcholili v Ríme, pri hrobe sv. Cyrila a v sídle rímskeho pápeža, veľkou národnou púťou v dňoch 11.–16. septembra 1963. Pri príležitosti slovenskej púte prišlo do Ríma asi 500 Slovákov z celého sveta, len Slovensko zo známych politických príčin zastúpené nebolo.²⁸ Jedným z najdôležitejších bodov programu bolo stretnutie s pápežom Pavlom VI., audiencie v Klementovej sieni vo Vatikánskom paláci sa zúčastnilo vyše 500 Slovákov.²⁹ Posledný deň cyrilo-metodských osláv, 15. september 1963, sa niesol v znamení slávnostnej posviacky kostola slovenského Ústavu, kedy tu kardinál E. Tisserant slúžil prvú pontifikálnu omšu.³⁰ Kostol Ústavu bol prvým a jediným kostolom na území mesta Rím a jeho okolia s patrocíniom solúnskych bratov.³¹ Bolo tiež zásluhou rektora Š. Náhalku, že dňa 27. októbra 1963 boli prenesené relikvie sv. Cyrila z rodinnej kaplnky rodiny Antici-Mattei v meste Recanati do Baziliky sv. Klementa v Ríme. Prevzatím relikvií sv. Cyrila pápež Pavol VI. poverila biskupa A. G. Grutku a kňazov Š. Náhalku a J. Tomka, ktorí 14. novembra 1963 za prítomnosti koncilových kardinálov a viac ako 150 biskupov slávnostne odovzdali relikvie sv. Cyrila pápežovi Pavlovi VI. v Sixtínskej kaplnke. Ten potom 17. novembra relikvie sv. Cyrila preniesol do Baziliky sv. Klementa.³²

²⁴ K postoju pápeža Jána XXIII. k Ústavu a cyrilo-metodskému jubileu pozri Hrabovec, E.: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda a Svätá stolica v cirkevnopolitickom kontexte, c. d., s. 30-31.

²⁵ Cyrilometodské oslavy v Ríme. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (jún), roč. XII., č. 6, s. 8-9.

²⁶ Apoštolský list *Magnifici eventus* in extenso uverejnili Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (júl – august), roč. XII, č. 7-8, s. 10. Náhalka, Š.: Svätý otec posvätil základný kameň Ústavu sv. Cyrila a Metoda. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (jún), roč. XII, č. 6, s. 1.

²⁷ Text o posvätenom základnom kameni pre budovu Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda je uložený v Archíve PSÚ-SCM v Ríme, datovaný 13. mája 1963 v Ríme, bez signatúry. O priebehu slávností informoval Náhalka, Š.: Posvätenie a položenie základného kameňa Ústavu sv. Cyrila a Metoda. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (jún), roč. XII, č. 6, s. 8-10.

²⁸ Náhalka, Š.: Dôstojné cyrilometodské oslavy Slovákov v Ríme. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (september – október), roč. XII, č. 9-10, s. 9-14.

²⁹ Prejav pápeža Pavla VI. k slovenským pútnikom z dňa 14. septembra 1963 je zverejnený: http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/speeches/1963/documents/hf_p-vi_spe_19630914_slovak_pilgrims_en.html. Tomko, J.: Program Slovákom na storočia: Význam jedného prejavu pre našu históriu. K historickému odkazu Pavla VI. všetkým Slovákom. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1964 (február), roč. XIII, č. 2, s. 6. Hrabovec, E.: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda a Svätá stolica v cirkevnopolitickom kontexte, c. d., s. 33-34.

³⁰ Archív PSÚSCM v Ríme, prot. č. 7748/63, Zápisnica z posviacky kostola Ústavu sv. Cyrila a Metoda. Dokument in extenso publikovala Hrabovec, E.: Dokumentárne prílohy, c. d., s. 293. Náhalka, Š.: Dôstojné cyrilometodské oslavy Slovákov v Ríme, c. d., s. 9-14.

³¹ Tomko, J.: Zrod Slovenského ústavu, c. d., s. 10-12; Kružliak, I.: Národ na púti. In: Jednota, úradný orgán Prvej katolíckej slovenskej Jednoty v USA, 25. septembra 1963.

³² Lacko, M.: Hrob a pozostatky sv. Cyrila v Ríme. In: Most, 1963, č. 1-4, s. 233; Náhalka, Š.: V Sixtínskej kaplnke vo Vatikáne slávnostne odovzdal biskup A. Grutka Sv. otcovi Pavlovi VI. relikviu sv. Cyrila. In: Hlasy z Ríma. Mesačník katolíckej akcie Slovákov, 1963 (december), roč. XII, č. 12, s. 1.

Cieľom cyrilo-metodských jubilejných osláv Slovákov a pútnikov v Ríme bolo zanechať trvalý stopu. V tomto ohľade bolo iniciatívne úsilie slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme viac ako úspešné. Na cyrilo-metodské jubileum jej poprední predstavitelia dlhodobo upozorňovali, náležite sa naň pripravovali, a podarilo sa im zrealizovať oslavy v podobe viacerých náboženských a kultúrnych podujatí trvalej hodnoty. Po slovenských cyrilo-metodských oslavách v Ríme zostali pre Slovákov viaceré vzácne dokumenty, ale predovšetkým hlavné dielo, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, ako najúspešnejšia slovenská iniciatíva jednej slovenskej generácie v zahraničí v 20. storočí, ktorá vyrástla z autentickej cyrilo-metodskej tradície slovenskej katolíckej emigrácie. Súčasťou cyrilo-metodských osláv boli aj edičné aktivity popredných predstaviteľov slovenskej katolíckej emigrácie. Tieto aktivity sa nerealizovali len z ich vlastných potrieb ako potrieb zahraničných Slovákov, ale najmä z potrieb Slovákov v Československu, kde režim po roku 1948 zastavil takmer všetky katolícke periodiká, a prakticky úplne prestali vychádzať náboženské knihy. Obe inštitúcie – vydavateľstvo i Ústav – niesli meno slovanských apoštolov, dnes spolupatrónov Európy.³³

Rok 1963 sa pre predstaviteľov slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme stal jedinečnou príležitosťou, aby si uvedomovali a rozvíjali historický význam tohto jubilea, aby ho dôstojne oslávili a aby sa účinne postarali o zveľadenie dedičstva apoštolov v širokej spolupráci popredných amerických a rímskych Slovákov. Pripojili sa tak k predošlým uvedomelým slovenským generáciám, ktoré nadväzovali na toto dedičstvo, a svoju prácu na zveľadení slovenského života v jeho kultúrnom, národnom a politickom rozmere považovali za svoj príspevok k živej cyrilo-metodskej tradícii Slovákov. Všetky slovenské aktivity v Ríme reflektujú skutočnosť, že cyrilo-metodská myšlienka úplne prenikala slovenský emigračný život v Ríme vo svojej plnej sile. Popri spirituálnom rozmere totiž účinne zjednocovala v Ríme celú povojnovú emigráciu, ba aj prinášala nové možnosti osloviť širšiu verejnosť a realizovať tak myšlienky novej evanjelizácie. A napokon bola účinným spojivom všetkých Slovákov, roztratených po celom svete, ktorí (aj) jej prostredníctvom sentimentálne spojení so svojim niekdajším domovom v nej neustále hľadali a nachádzali základ pre vnímanie a prežívanie svojej duchovnej a národnej identity.

Exploring the Cyrillo-Methodian Tradition in the Establishment of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in Rome.

Zuzana Lopatková

The aim of this study is to delineate how the Cyrillo-Methodian tradition was manifested in the 20th-century jubilee celebrations, which culminated in the founding of an institution that has since become a significant part of the history for Slovaks both domestically and abroad. This institution was a result of the collective efforts of both older and newer generations of emigrants and served as a beacon of hope during periods of religious persecution in Slovakia. In this era, the officially sanctioned establishment of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in Rome played an invaluable historical role; at a time when Slovakia, particularly

following the political upheavals in Czechoslovakia in February 1948, faced the suppression of Christianity and overt persecution of religious communities under communist rule, the institute emerged as a vital spiritual and cultural hub in the free world. It upheld the interests of the Roman Catholic Church in Slovakia and became a stalwart of Slovak national interests and culture. The activities of Slovaks in Rome truly embody the Cyrillo-Methodian ethos, infusing every facet of Slovak expatriate life there with vibrant energy. Beyond its spiritual dimension, the institute effectively unified the post-war emigration in Rome, broadening opportunities to engage a wider audience and foster the principles of a new evangelization.

³³ Edičné aktivity Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme spracoval Rydlo, J. M.: Vydavateľské dielo Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme 1963–1988. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1989. 581 s.

PETER ŽEŇUCH*

Prejavy jazykovo-kultúrnej identity Slovákov gréckokatolíkov v prvej polovici 20. storočia¹

ŽEŇUCH, P.: Expressions of the Linguistic-Cultural Identity of Greek Catholic Slovaks in the First Half of the 20th Century. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 78-84 (Bratislava).

The linguistic-cultural identity of Greek Catholic Slovaks in the first half of the 20th century was accompanied by efforts to use written Slovak in liturgical celebrations and spiritual songs. The paper analyses the origins and processes of this linguistic-cultural identification. Texts in Slovak were educational and culturally formative for the broadest layers of the Slovak Greek Catholic community and cultivated the linguistic culture and its Cyril and Methodius legacy.

Cyril and Methodius heritage, literary language, liturgical tradition, Greek-Catholic Slovaks

Historická pamäť sa udržiava a rozvíja prostredníctvom národného jazyka, ktorý sa vo svojej kultivovanej podobe podieľa na formovaní národného písomníctva a kultúry. Vývin a život každého národa sa odrzkadľuje v kultivovanom národnom jazyku, ktorý sa uplatňuje nielen v medziľudskej komunikácii, ale tvorí aj nástroj zrozumiteľnej komunikácie s Bohom. Jazyk je antropologickým komunikačným nástrojom, ktorý sa slúži aj pri modlitbách, v liturgii alebo v prekladoch Biblie. Tomuto jazyku nevyhnutne rozumejú všetci jeho používatelia.

Pre súčasného moderného kresťana je celkom prirodzené, že podstatnú súčasť jeho religióznej komunikácie predstavuje práve najvyšší útvar národného jazyka, ktorým je kodifikovaný spisovný jazyk. V spoločenstve veriacich sa uplatňuje spisovný jazyk v prekladoch Biblie, ba i liturgických sláveniach. Kultivovaný jazyk sa preto pokladá za dôkaz kontinuálneho rozvoja kresťanskej kultúry a kresťanskej identity spoločenstva.

Vďaka svätým solúnskym bratom mali už predkovia dnešných Slovákov svoj preklad Biblie, preklady liturgických textov, preklady modlitieb, ba i právnych textov v staroslovienčine, teda v jazyku, ktorým sa kultivovalo veľkomoravské spoločenstvo.

Jednota kresťanskej kultúry je špecifická práve tým, že rozvíja rozmanitosť jazyka jednotlivých národných tradícií. Aj cyrilo-metodský odkaz vychádza z turíčnej jazykovo-kultúrnej plurality, lebo je odrazom potrieb národnej identity a prejavom vnútornej zrelosti a vyspelosti kultúry. Túto ideu zdôraznil sv. Cyril (827–869) v dišpute s trojjazyčníkmi v Benátkach v roku 867, keď poukázal na to, že „Boh nie je bezmocný a nie je ani závistlivý, žeby nechcel, aby

* prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava; <https://orcid.org/0000-0002-5108-5425>

¹ Štúdia patrí k výsledkom riešenia projektu VEGA 2/0002/2021 „Liturgický jazyk veriacich byzantsko-slovenskej tradície na Slovensku.“

národy, ktoré majú svoju vlastnú reč, nesmeli poznať a oslavovať Boha vo svojich jazykoch“ (Život Konštantína XVI),² aby tak mohli spoľahlivo porozumieť obsahu kerygmy. Svätý Cyril už v 9. storočí predstavil slovo ako jazykový znak, v ktorom sa zjednocuje zrozumiteľný obsah s jeho akustickým (rečovým) prejavom zapísaným hlaholskými znakmi. Práve hlaholika vznikla ako písmo určené pre veľkomoravský kultúrny priestor. Sv. Cyril tým dokázal to, čo podnes súvisí s podstatou arbitrárnosti jazykového znaku, lebo pre každé jazykové spoločenstvo je slovo jediným symbolom. Príkladom tejto myšlienky sa v 9. storočí stali práve veľkomoravskí Sloveni.

Každý kultivovaný jazyk spoločenstva je prostriedkom na uvedenie Božieho slova do života konkrétneho veriaceho spoločenstva,³ a preto ho človek spozná a úplne mu porozumie. Slovenská kultúrna a náboženská identita sa tradične spája práve s týmito cyrilo-metodskými koreňmi.

S odkazom sv. Cyrila a Metoda sa osobitným spôsobom na Slovensku spája vývin jazykovej identity aj v gréckokatolíckom spoločenstve, kde sa ukotvila a rozvinula predstava o kontinuite cyrilo-metodskej identity gréckokatolíkov. Rozvinuli ju najmä Slováci gréckokatolíci aj v kontexte uvedomovania si svojej identity práve v rámci cirkvi byzantského obradu. Slováci gréckokatolíci svoj liturgický obrad a cirkevnoslovanský liturgický jazyk podnes vnímajú ako prejav cyrilo-metodskej tradície, čo sa prejavuje aj v prekladoch náboženských textov do slovenského spisovného jazyka. Pravda, cirkevnoslovanský liturgický jazyk, cyrilské písmo a byzantský obrad je imanentným a zjednocujúcim symbolom vnímania tejto cyrilo-metodskej tradície. Je to aj prvok poukazujúci na spolupatričnosť gréckokatolíkov v prostredí historickej mukačevskej cirkvi. Historickú mukačevskú gréckokatolícku (v niektorých historických prácach: uniatskú) cirkev spája byzantsko-slovanská bohoslužobná (liturgická) tradícia, ktorá sa rozvíjala v oblasti pod Karpatmi a podnes zjednocuje gréckokatolíckych veriacich žijúcich v regiónoch a biskupstvách, ktoré v súčasnosti už ležia na území Slovenska, v Ukrajine (ide najmä o Zakarpatskú oblasť Ukrajiny), v Maďarsku a v Rumunsku. K tejto tradícii sa však tiež hlásia dolnozemske gréckokatolíci v oblasti Vojvodiny, Báčky a Sriemu. Liturgická cirkevná slovančina, obrad a jednota s rímskym prestolom sa vníma ako duchovno-kultúrne spojivo gréckokatolíkov pod Karpatmi. Treba však dodať, že v kontexte rozvíjajúcej sa literárnej tvorby predpisovného obdobia vývinu slovenčiny sa v priestore východného Slovenska sformovala podoba kultivovaného kultúrneho východoslovenského jazyka, ktorý plnil funkciu literárneho jazyka východných Slovákov. Táto východoslovenská podoba kultúrneho jazyka bola najmä dôležitým integrujúcim činiteľom pre Slovákov bez zdôrazňovania konfesionalnej tradície, a tak Slováci gréckokatolíci spolu so slovenskými rímskokatolíckymi, evanjelikmi i kalvínmi si uvedomovali svoju jazykovo-kultúrnu jednotu. Vplyv kultúrnej východoslovenčiny možno pritom dokumentovať aj v textoch napísaných cyrilskými písmom.⁴ V rámci jazykového a národného vývinu Slovákov gréckokatolíci nezmenili svoj postoj ku kultúrnej hodnote liturgickej tradície v cirkevnej slovančine a podnes sa hlásia k cirkevnej slovančine ako liturgickému jazyku, ktorý je súčasťou ich konfesionalnej identity.⁵

² Vragaš, Š.: Život Konštantína. Pamiatka a život blahoslaveného učiteľa nášho Konštantína Filozofa, prvého vychovávateľa národa slovenského. In Vragaš, Š. (ed.): Život Konštantína Cyrila a život Metoda. Matica slovenská, 1994.

³ Heriban, J.: Príručný lexikón biblických vied. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 256.

⁴ Žeňuch, P.: Cirkevná slovančina slovenských veriacich byzantského obradu. In Žeňuch, P. – Zubko, P. – Vašíčková, S. (eds.): Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 21-36.

⁵ Женьух, П.: За използването на литургичния език в средата на словашките вярващи от византийския обред [За използването на литургичния език в средата на словашките вярващи от византийския обред]. In Palaeobulgarica, 46/4. Специално издание. А на жената бяха дадени крила. Сборник в чест на професор Светлина Николова / And Wings Were Given to the Woman. In Honour of Professor Svetlina Nikolova. София, 2022, s. 835-858.

Ešte začiatkom 20. storočia sa gréckokatolícka cirkevná hierarchia na Slovensku azda aj preto snažila nájsť v liturgickej cirkevnej slovančine, v cyrilike a grécko-slovanskej liturgickej praxi prostriedok pre revitalizáciu želanej spolupatričnosti gréckokatolíkov pod Karpatmi na aj na jazykovo-etickom princípe. Nezamýšľala sa nad potrebami jazykových spoločenstiev svojich veriach. Táto myšlienka etnickej identity vychádzajúca z jazykovo-liturgickej jednoty prežíva podnes, hoci identita gréckokatolíkov sa práve z jazykovo-etnického hľadiska uberala v jednotlivých spoločenstvách prirodzeným vývinom, a to v súlade s princípmi rozvíjania jazykovej a etnickej identity svojho národa.

Na východnom Slovensku možno snahy o presadzovanie formalizovanej jednoty na základe konfesionálnej príslušnosti dokumentovať ešte v propagačne brožúrke, ktorá bola určená pre Slovákov gréckokatolíkov. Vznikla ešte v prvej polovici 20. storočia a bola napísaná vo východnej slovenčine. Jej autormi boli michalovskí redemptoristi,⁶ ktorí práve liturgický jazyk a bohoslužobný obrad pokladali za etnoidentifikačné východisko a snažili sa o tom presvedčiť Slovákov gréckokatolíkov. Apelovali na zachovávanie tisícročného jazykovo-liturgického cyrilo-metodského dedičstva, keď zdôrazňovali túto podstatu jednoty, ktorá sa opierala o gréckokatolícky konfesionalizmus v hraniciach mukačevskej cirkvi. Presvedčenie o tom, že každý gréckokatolík je vlastne Rusinom, súvisí práve s používaním miestneho rusínskeho variantu cirkevnej slovančiny, ktorý podľa michalovských redemptoristov je spoločným jazykom predkov súčasných gréckokatolíkov: „*To je obrad, čo bul u običaju v Carhradze i chtori svati apostoli Ciril i Metod preložili na jazik našich predkov, na jazik cerkovnoslovjanski. Tot obrad je nam tak drahi, jak pamjatka po otcach i dzedoch. Slovjane ztracili svoj obrad preto, že ňetrimali vjedno. A mi? Je nas od Jasiňi po Poprad ňe veľo a medzi sobu vadzime se i pre veru. Jedni druhich ňenavidza, jedni druhich zňepovažuju. Veľo greckokatol'ici zrekli še dobrovol'ne svoho obradu. (...) Plani to sin, co še haňbi za otca i macir, za jich bešedu, za jich zajdu, za ich chudobstvo. (...) Kedz naš obrad ma mac počlivosc, mušime šicki greckokatol'ici od Jasiňi po Poprad: Horňaci, zemplinčaňe, šariščaňe a ostatni dovjedna trimac. Mi šicki mame spoločnich otcov, mali sme dakedi spoločnu reč, mame spoločni obrad, ta podajme sebe ruki, ku spoločnej roboce jak braca i šestri. Lem v takej jednosci je šila naša i šila našoho obradu. Každi, chto rozbija totu jednotu, škodzi obradu.*“⁷ Michalovskí redemptoristi pritom obišli skutočnosť, že v prekladoch staroslovienskej i cirkevnoslovanskej liturgie a Bible sa utvoril najmä priestor na jazykovo-kultúrny a duchovný rozvoj pre všetkých Slovanov, ktorí prijali túto formu slovanskej kresťanskej religiozity.

Treba tiež dodať, že slovenskí gréckokatolíci ešte ani v roku 1936 nemali vlastnú kultúrnu či náboženskú základňu, kde by sa mohli kultúrne a nábožensky stmelovať a rozvíjať svoje slovenské povedomie a v ktorom by sa upevňovala ich slovenská gréckokatolícka identita. No vojvodinskí gréckokatolíci už od roku 1923 na rozdiel od slovenských gréckokatolíkov používali zemplínske nárečie ako svoj kodifikovaný spisovný jazyk a obhajovali ním svoju rusnacku špecifickosť.⁸ Korešpondovalo to však s duchom velehradských cyrilo-metodských myšlienok, keďže sa tak dokumentoval aj ich osobitný vzťah k rímskej cirkvi, najmä však v porovnaní

⁶ Redemptorista je členom rehoľného spoločenstva, ktoré sa v rámci katolíckej cirkvi venuje predovšetkým misijnej činnosti v ľudovom prostredí. Pomenovanie rehoľnej spoločnosti pochádza z latinského slova *Redemptor*, čo znamená Vykupiteľ. V rámci katolíckej cirkvi existuje aj rehoľné spoločenstvo kňazov byzantského obradu, ktorí majú svoje pôsobisko aj na východnom Slovensku v Michalovciach.

⁷ Slovjanski apostoly. Bližšie k Christu. č. 12. Michalovce: Vydavníctvo OO. Misionarov-Redemptoristov v Michalovcach, 1937, s. 13-14 a 28-32.

⁸ Žeňuch, P.: Jazyk ako svedectvo o prekonanej identite a/alebo pamäť kultúry. In Шветлосц, часопис за науку, литературу, культуру и уметнось, 2022, роç. LXX, ç. 1., s. 5-22.

s rímskokatolíkmami v Chorvátsku a s pravoslávnuou cirkvou v Srbsku.⁹ Križevacký biskup Dionýz Njaradi (1874–1940) sa snažil šíriť myšlienky velehradských kongresov nielen u svojich veriaciach na Dolnej zemi, ale túto úlohu do istej miery plnil aj v Československu, kde v rokoch 1922–1927/28 pôsobil ako apoštolský administrátor Prešovskej eparchie. Pri príležitosti 1100. výročia narodenia svätého Cyrila (v roku 1927) zorganizovala Križevacká eparchia púť na Velehrad. V rámci svojej cesty prišli dolnozemplí gréckokatolíci aj na východné Slovensko, lebo odtiaľ pochádzajú ich predkovia. Bola to však zároveň príležitosť aj na šírenie úcty k slovenským svätcom. Prostredníctvom priamej účasti gréckokatolíkov z Križevackej eparchie na velehradskej púti sa na východné Slovensko dostali pomerne ucelené myšlienky ekumenizmu.¹⁰ Tieto aktivity tak našli svoj ohlas v stereotypnom zdôrazňovaní jazykovej jednoty gréckokatolíckej cirkvi mukačevskej tradície pod Karpatmi.

Spomínaná brožúrka michalovských redemptoristov o svätom Cyrilovi a Metodovi s názvom *Slovjanski apostoly* (1937)¹¹ prináša povzbudenie pre utvorenie jazykovo-kultúrnej jednoty gréckokatolíkov pod Karpatmi, najmä však na východnom Slovensku. Podľa michalovských redemptoristov sa cyrilo-metodská myšlienka má opierať o spojenie liturgického obradu a jazyka, pričom argumentujú tým, že zaiste preto je podnes ukryté miesto uloženia pozostatkov¹² sv. Cyrila a sv. Metoda, ku ktorým sa gréckokatolíci hlásia ako k zdrojom svojej tradície.

Práve v jazykovej otázke sa gréckokatolíci Slováci začali intenzívne zviditeľňovať v 30. rokoch 20. storočia a súvisí to nielen so vznikom Československa a s vyučovaním slovenčiny na všetkých stupňoch škôl. Túžba po jazykovej identifikácii Slovákov gréckokatolíkov vyplývala z potrieb v úplnosti pochopiť zmysel cirkevnoslovenských textov modlitieb a spevov. Táto snaha slovenských gréckokatolíkov vyvrcholila v prvom preklade cirkevnoslovenskej liturgie do slovenčiny.¹³

Veľkým podnetom pre vznik slovenského prekladu liturgie bola existencia prekladov liturgii pre gréckokatolíkov do maďarčiny a rumunčiny. Maďarskí a rumunskí gréckokatolíci hlásiaci sa k mukačevskej gréckokatolíckej tradícii už mali preklady cirkevnoslovenských bohoslužobných textov do svojich národných jazykov. Slováci gréckokatolíci preto čoraz odvážnejšie a intenzívnejšie hľadali možnosti na prípravu a používanie prekladu liturgie v spisovnej slovenčine a na jeho šírenie formou tlače. Princípy edukačnej a jazykovo-kultúrnej praxe po vzniku Československa v roku 1918 poskytovali totiž priestor na naplnenie aj tejto kultúrnej potreby. Vďaka kodifikačným pravidlám spisovnej slovenčiny S. Cambela (1856–1909) a V. Vážneho (1892–1966) sa v Československu etablovala a používala slovenčina ako reprezentatívny a zjednocujúci komunikačný prostriedok pre všetkých Slovákov.¹⁴

⁹ Рамач, Я.: Участь Галицької митрополії і Крижевецької епархії у велеградських конгресах у першій половині ХХ ст. In Проблеми слов'язнавства, вип. 66, 2017, s. 82. <DOI: 10.30970/sls.2017.66.2070>

¹⁰ Tamže, s. 86-87.

¹¹ *Slovjanski apostoly*. Blížšie k Christu. č. 12. Michalovce: Vydaniectvo OO. Misionarov-Redemptoristov v Michalovcach, 1937.

¹² „Teraz na žal' nežname, na chtonim mesce chrama svatoho Klementa spočivaju kosci svatoho Cirila. Može je to i trest za něvernosc u vere nas Slovjanoj. Svati Cirile, veľiki svati, vimodli nam od Pana toti laski, za chtonori ti pred šmercu orodoval: Odvraceňe pogaňstva, ochranu pred herezu, bludom i zjednoceňe u vere i lubvi.“ (*Slovjanski apostoly*, c. d., s. 18)

¹³ Boháč, V.: Najstaršie gréckokatolícke knihy gréckokatolíkov na Slovensku. In Mieczkowski, J. – Nowakowski, P. (eds.): *Ad fontes liturgicos 1. Powrót do źródeł. Metodologia i teologia w badaniach źródeł liturgicznych*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 2012, s. 89-105; Škoviera, A.: Pavol Spišák – prvý prekladateľ bohoslužobných textov do slovenčiny. In: *Od prameňa k nádeji. Pamätnica Spolku sv. Cyrila a Metoda*. Košice – Michalovce: Byzant, 2016, s. 132-144.

¹⁴ Svoju kodifikačnú príručku spisovnej slovenčiny S. Cambel vydal pod názvom *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* v roku 1902; druhé a tretie vydanie vyšlo v rokoch 1915 a 1919. Prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* vydal V. Vážny v roku 1931, porov. Kačala, J. – Krajčovič, R.: *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin: Matica slovenská, 2011, s. 104-137.

V úvode k prvému tlačou vydanému prekladu liturgie Jána Zlatoústeho do slovenčiny od P. Spišáka z roku 1933 (ide o samostatne vytlačenú brožúru s názvom *Sv. služba Božia [liturgia – omša] sv. Jána Zlatoústeho, arcibiskupa carihradského*) píše Alojz Miškovič, spišsko-kapitulský profesor a kňaz, ktorý bol jedným z cenzorov¹⁵ slovenského prekladu, nasledovne: „*Pôvodná staroslovanská reč dostala u slovanských národov rozličné zafarbenie krajové. Staroslovanciu každý slovanský národ prispôsobuje si k svojmu jazyku pravopisne a ešte zvlášť vo výslovnosti a preto sa zdá inakšia reč bohoslužobná bulharská, srbochorvatská, ruská a ukrajinská... Pre obecnú potrebu žiadalo sa mať najužívanejšej omše východnej liturgie aj v slovenčine, keďže preklad jej majú už Francúzi, Nemci, Rumuni, Maďari, Srbi, Chorváti, Bulhari atď. Vyšla i v latinskej reči. Vykonal teda Pavel Spišák cennú vec, keď ju preložil do slovenčiny. Nechže slúži jeho dielo k povzneseniu náboženského ducha medzi našim ľudom.*“¹⁶

Aj ďalší slovenský gréckokatolícky kňaz Ján Murín, zakladateľ Jednoty sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach, sa vo svojich spomienkach zmieňuje o prekladaní sv. liturgie do slovenčiny takto: „...*približne pred 150-timi rokmi pristúpili viacerí gréckokatolícki kňazi a biskupi, hlásiaci sa k maďarskej národnosti, k prekladu sv. liturgie i obradov. Preložili všetky pobožnosti, časoslov a vznikla gréckokatolícka eparchia, ktorá používala maďarský bohoslužobný jazyk bez písomného povolenia Ríma. Nikto proti tomu postupu nenamietať, lebo východné cirkvi používali živý jazyk od počiatku. Maďarská liturgia mala právo na život, lebo vychádzala z potrieb a požiadaviek veriacich na zrozumiteľnosť bohoslužieb. Ich príklad nasledovala rumunská gréckokatolícka cirkev. Aj na oboch biskupstvách, užhorodskom, prešovskom, znela plynulá maďarčina, čomu sa nebolo možné diviť, keďže celé stúdium staršej generácie bolo s týmto jazykom spojené. Tento moment však v kňazoch našej cirkvi, ktorí mali slovanské zmysľanie, vyvolal podobné túžby, ktoré sa nedali zastaviť. Boli to túžby po zrozumiteľnosti po „Slove Života“. Postupne začal proces národného uvedomovania a vzniku ukrajinských, poľských, rusínskych, českých a slovenských prekladov bohoslužobných textov. Slováci boli medzi poslednými, ktorí načúvali Božiemu slovu v jazyku, ktorý im dal Stvoriteľ.*“¹⁷

V jazykovo-emancipačných snaženiach Slovákov gréckokatolíkov sa odráža potreba odlišiť sa od karpatských Rusínov gréckokatolíkov. V gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku totiž Slováci tvorili a i podnes tvoria väčšinu,¹⁸ pritom svoju národnú a jazykovú identitu túžili predstaviť aj navonok. Reagovali tým nielen na rozvíjajúce sa jazykovo-kultúrne pomery, ale svojím postojom k spisovnej slovenčine dokumentovali aj svoj vzťah k cyrilo-metodskej bohoslužobnej tradícii v rámci svojej cirkvi.

Miešanie či prelínanie konfesionalnej a národnej identity sa síce v kontexte gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku trpelo, no táto nejasnosť v jazykovej otázke spôsobovala zmätok nielen v samom kultúrno-integračnom rozvoji Slovákov gréckokatolíkov. E. Sirochman k tomu dodáva, že gréckokatolícka nobilita ešte aj po vzniku Československa zdôrazňovala, že východné Slovensko s gréckokatolíckimi Slováckmi je vlastne *ruskou zemou*, a preto aj celé jej gréckokatolícke obyvateľstvo je podľa náboženstva *ruské*. Dôvodili tým, že etnickí Slováci gréckokatolíci sami seba z hľadiska svojej viery nazývajú *rusákmi*, a to „najmä na odlišenie od slovenských

¹⁵ Ďalšími cenzormi boli Irenej Kondratovič, choňkovský gréckokatolícky kňaz a cirkevný cenzor, a Karol Ďurček, nitriansky kňaz a cirkevný cenzor.

¹⁶ Miškovič, A.: Úvodom. In: *Sv. služba Božia (liturgia – omša) Svätého Jána Zlatoústeho, arcibiskupa Carihradského*. Preložil Pavel Spišák, kňaz biskupstva Prešovského. Na Vernári na deň sv. Cyrila a Metoda ap. slovanských r. 1932. Nitra: 1933, s. 5-6.

¹⁷ Michalková, V. (ed.): Ján Murín. Spomienky na obdobie 1913–1950. Košice: Byzant, 2013, s. 162.

¹⁸ Tišliar, P. – Šprocha, B.: Premeny vybraných charakteristík obyvateľstva Slovenska v 18. – 1. pol. 20. storočia. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 2017, s. 127.

rímskokatolíkov, s ktorými v jednote religióznej ale najmä národnej žijú z tejto slovenskej postate od nepamäti. Hlásatelia rusifikácie (gréckokatolíkov) či rusinizácie či ukrajinizácie gréckokatolíkov si zamenili označenie národnosti s označením viery a obradovej identity.¹⁹

Jazykovo-kultúrny identifikačný proces Slovákov gréckokatolíkov súvisel s revitalizáciou cyrilo-metodskej úcty, s ktorou sa slovenskí gréckokatolíci stotožnili podobne ako aj Slováci rímskokatolíci. Pre slovenské kultúrne dejiny je cyrilo-metodská misia jedinečná najmä z hľadiska jej etablovania sa a inštitucionalizácie v nitrianskej cirkevnej tradícii. Aj prostredníctvom duchovných piesní v slovenčine sa medzi gréckokatolíkmi šírila práve táto cyrilo-metodská kultúra a duchovnosť.

Treba len dodať, že slovenská modlitebná knižka od P. Spišáka s názvom *Chváľme Boha* v druhom vydaní v roku 1942 vyšla už aj so schválením vtedajšieho gréckokatolíckeho biskupa Pavla Petra Gojdiča (1888–1960), a na stranách 564–611 sú vytlačené aj duchovné piesne na rozličné sviatky a príležitosti cirkevného roka práve v spisovnej slovenčine. Tieto piesne slovenskí gréckokatolíci už predtým boli poznali a používali v takej jazykovej podobe, ktorá bola blízka *jazyčiu*.²⁰ Piesne v preklade do spisovnej slovenčiny sú usporiadané tematicky podľa kalendárového cyklu katolíckej cirkvi. Najprv sú zoradené piesne na sviatky Kristovho narodenia, za nimi nasleduje pieseň na Nový rok, ďalej pieseň k najsvätejšiemu menu Ježiš, ktorá sa vviaže k časti evanjeliovej perikopy (Lk 2, 40–52). Nasledujú pôstne piesne, veľkonočné piesne, pieseň na Nanebovstúpenie Pána, na svätodušné sviatky, pieseň k Oltárnej sviatosti, k Božskému srdcu Ježišovmu. Mnohé z nich slovenskí gréckokatolícki veriaci aj dnes spievajú spamäti počas prijímania po speve predpísaného pričastenu. Veľkú skupinu tvoria aj mariánske piesne, ďalej piesne k svätej rodine a na konci piesňovej prílohy Spišákovho modlitebníka sa uvádzajú aj piesne k úcte svätého Cyrila a Metoda spolu s piesňou k svätému Mikulášovi, patrónovi východnej cirkvi. Záver spevníkovej prílohy tvorí Pápežská hymna, slovenská hymnická pieseň *Bože čos' ráčil slovenskému rodu* a zádušná pieseň, ktorú veriaci spievajú po skončení pohrebu na cintoríne pri hrobe nebožtíka.

Autorom duchovných piesní venovaných Cyrilovi a Metodovi, ktoré môžeme nájsť v Spišákovom gréckokatolíckom modlitebníku z roku 1942, je František Vítázoslav Sasinek (1830–1914). Sú to piesne s incipitmi *Duša kresťanská, zvelebuj Boha*,²¹ ktorá sa v prílohe k Spišákovmu modlitebníku pre gréckokatolíkov uvádza pod poradovým číslom 50. a pieseň *Oslavujme hviezdy jasné: Cyrila a Metoda* s poradovým číslom 51.²² F. V. Sasinek je aj autorom ďalších dvoch textov duchovných piesní, ktoré zložil za účelom šírenia úcty k Cyrilovi a Metodovi. Známe sú piesne *Buďte zvelebení* a *Tisíc rokov preletelo*. Modlitebník P. Spišáka z roku 1942 obsahuje len dve piesne od F. V. Sasinka, ktoré sú určené na všeludové spievanie na sviatok Cyrila a Metoda. Ide o už spomínanú pieseň s incipitom *Duša kresťanská, zvelebuj Boha* a pieseň *Oslavujme hviezdy jasné: Cyrila a Metoda*.

V modlitebníku sa nachádza ešte jedna slovenská pieseň k úcte sv. Cyrila a Metoda, ktorá sa označuje ako slovenská hymnická pieseň. Jej incipit je *Bože čos' ráčil slovenskému rodu*.

¹⁹ Sirochman, E.: Zmysel existencie spolku. In: Pamätnica Spolku sv. Cyrila a Metoda. Košice: Byzants, 2011, s. 10.

²⁰ Jazyčie je jazykom cyrilskej písomnej tradície, ktoré vďaka liturgickej cirkevnej slovančine a prienikom z ľudového jazyka predstavuje špecifický literárny komunikačný prostriedok v prostredí mukačevskej konfesionalnej tradície. Jazyčie v širšom zmysle označuje najmä hybridnú literárnu normu vychádzajúcu zo spojenia cirkevného liturgického jazyka a ľudového jazyka, porovnaj Kanter, R.: Jazyčie. In: Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online: http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_036212.

²¹ *Chváľme Boha*. Kniha modlitebná, poučná, orna a spevácka v liturgickom slovienskom a slovenskom jazyku pre kresťana katolíckej Cirkvi grécko-slovanského obradu. Sostavil a preložil Pavol SPIŠÁK, kňaz biskupstva prešovského. Druhé, podľa novších nariadení upravené a doplnené vydanie. Ružomberok, 1942, s. 608–609.

²² *Chváľme Boha*, s. 609.

Túto hymnickú pieseň zložil v roku 1917 Tichomír Milkin (1864–1920, vlastným menom Ján Donoval) a Slováci rímskokatolíci ju spievajú najmä pri cyrilo-metodských slávnostiach. Táto hymnická pieseň sa nachádza aj do vydaniach *Jednotného katolíckeho spevníka*, v hlavnej modlitebnej knižke pre katolíckych veriacich a označuje sa v nich ako „slovenská hymna pre chrám,“ čo môže znamenať aj jej všeobecné použitie pri rozmanitých slávnostiach a národno-religióznych príležitostiach a sviatkoch, ktoré si Slováci pripomínajú práve aj účasťou na bohoslužbách.

Duchovné piesne šírené v spisovnom jazyku medzi gréckokatolíckym ľudom vzdelávali a formovali národné povedomie v najširších vrstvách slovenského spoločenstva a pestovali tiež jazykovú kultúru spolu s cyrilo-metodským odkazom. Duchovné cyrilo-metodské piesne poskytovali priestor na šírenie cyrilo-metodskej úcty práve prostredníctvom všeludového chrámového spevu.²³

P. Spišák vo svojom doslove k druhému vydaniu modlitebnej knižky sa dôverne obracia na slovenského gréckokatolíka slovami: „*Budeš sa už konečne môcť modliť a spievať svoje obľúbené piesne v svojej materinskej reči*“ a konštatuje, že „*cieľom tejto knihy je, aby slovenský gréckokatolík porozumel cirkevnej reči, porozumel obradom a poznal ich krásu,*“ preto knižka „*poslúži na povznesenie náboženského ducha.*“²⁴ Knižka sa skutočne stala populárnou aj vďaka svojmu cirkevnému dovoleniu.

Preklad liturgie do spisovnej slovenčiny spolu s prílohu duchovných piesní priniesol Slovákom gréckokatolíkom posilu pri rozvíjaní slovenskej gréckokatolíckej nábožnosti. Spisovný slovenský jazyk, spoločné kultúrno-historické povedomie, územie a poznanie pôvodu najstaršej kresťanskej nitrianskej cyrilo-metodskej konštitúcie pritom naplno poskytovalo aj slovenským gréckokatolíkom priestor na identifikáciu vo svojom národnom kontexte.

Проявления лингвокультурной идентичности словаков-грекокатоликов в первой половине XX века

Петер Женюх

Лингвокультурная самоидентификация словаков-грекокатоликов в первой половине XX века сопровождалась усилиями по введению литургии на литературном словацком языке и использованию духовных песен на словацком. В статье анализируются истоки и механизмы этой лингвокультурной идентификации. Тексты на словацком языке были образовательными и культурно-формирующими для самых широких слоев словацкого греко-католического сообщества и способствовали развитию языковой культуры и ее кирилло-мефодиевского наследия.

---

²³ Fordinálková, E.: Prinos F. V. Sasinka do slovenskej literatúry. In Mulík, P. – Marsina, R. (eds.): Franko Vítázoslav Sasinek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia (1930–1914). Martin: Matica slovenská, 2007, s. 106.

²⁴ Chváľme Boha, s. 622 a 626.

PAVEL AMBROS*

Cyrlometodějské ideje ve službě politické utopie, nebo eschatologické naděje?

AMBROS, P.: The Cyrilomethodian ideas: in the service of political utopia or eschatological hope? *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 85-91 (Bratislava).

The Cyrilomethodian tradition has been expressed in various forms of political strategies. Based on the methodological approach of B. Lonergan our study examines the Cyril and Methodius tradition from a threefold perspective: It takes into account the complexity of the relationship between the interpreting subject and the past that is the object of interpretation; it defines this relationship as mutual distance between the historical event of the Byzantine mission to Great Moravia and the Cyrilomethodian tradition which grew out of that event in Europe; it further defines a certain belonging (continuity) between this historical event and the tradition; finally, it outlines the “osmosis” (fusion of horizons) of these two different levels in the process of awareness of the past, which evokes a new and normative understanding of the future of the tradition. The creativity of the Cyrilomethodian tradition is manifested in its pluriformity. The aim of the study is to contribute to the understanding of the past based on the hypothesis of the relationship between political utopia and the Christian concept of eschatological hope.

The Cyril and Methodius tradition, the European Cultural Route of St. Cyril and Methodius, Slavia orthodoxa, Slavia romana, history and eschatology, imperium and sacerdotium

1. Nové areopagy cyrilometodějského dědictví

Cyrlometodějská idea zahrnuje *cyrilometodějské dědictví a cyrilometodějské tradice* (v plurálu!).¹ Pojem dědictví v sobě obsahuje především prvek komplexního vnímání sebe sama v kontextu dějin, přítomnosti a budoucnosti, pojem tradice odkazuje na jí vlastní legitimitu *normotvornosti*. Toto krátké rozlišení pojmů mějme na paměti, když vstoupíme do rozprav vedených na téma cyrilometodějské otázky ve 20. století. Aktuálnost celé problematiky je dobře patrná v konkretizacích. Například v roce 2012 začal vznikat v *Centrále cestovního ruchu* Zlínského kraje projekt *Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje*, do kterého se velmi intenzivně od samého počátku zařadil i Nitranský samosprávný kraj. Výsledkem byla certifikace *Cyrlometodějské stezky* Radou Evropy v roce 2021. Je „první stezkou uznanou Radou Evropy, která se zaměřuje na slovanské kulturní dědictví, a první certifikovanou stezkou s původem a sídlem v České republice. Staví na více než tisícileté cyrilometodějské kulturní tradici. Pro svůj nadčasový rozměr vytvořený morálně silnými a vzdělanými osobnostmi – sv. Cyrilem a Metodějem a jejich následovníky – je trvalou oporou a inspirací. Kulturní stezka po stopách příběhu slovanských věrozvěstů vede přes zážitek k poznání a uvědomění.“² Projekt vznikl z ideového podnětu

* Pavel Ambros, prof., Th.D., ORCID: 0000-0001-6644-8308; Centrum Aletti, Křížkovského 2, 779 00 Olomouc; pavel.ambros@upol.cz.

¹ Srv. Ambros, P.: *Křesťanský Východ a Západ: Inkulturace a interkulturace. Příspěvek k současné recepci tradic v české teologii*. Brno: CDK, 2017, s. 162-175.

² *Cyrlometodějská stezka* [online]. Zlín: Evropská kulturní stezka sv. Cyrila a Metoděje, 2021. Dostupné na: <https://www.cyril-methodius.cz/cs/about-us>.

tehdejšího honorárního konzula České republiky v Miláně. Pan Giorgio Franco Aletti vytvořil ideový rámec celé myšlenky, který byl postupně přetaven i díky enormní námaze členů sdružení do současné podoby nekomerčního přístupu k rozvoji životního stylu založeného na ekologicky, kulturně a sociálně citlivém přístupu k prožívání volného času. V tomto okamžiku (2023) ho tvoří 24 členů z 8 zemí (Česko, Slovensko, Maďarsko, Bulharsko, Řecko, Slovinsko, Chorvatsko a Itálie). Vytvoření sítě stezek propojuje pod touto zastřešující organizací různé, někdy značně odlišné pohledy na *cyrilometodějské dědictví* z hlediska *udržitelného mezinárodního kulturního turismu* a snahy o *posílení kolektivní paměti*.³ Projekt jako trvalý proces je (poněkud zjednodušeně řečeno) pozváním objevovat ve fenoménu *cyrilometodějské tradice* hluboký, jedenáct století trvající vliv na kulturní dějiny a kulturní identitu Slovanů a rozvíjet ji.

Proces certifikace na úrovni *Rady Evropy*⁴ znovu naznačil dobře známou skutečnost: mnohoznačnost, neurčitost a pluriformitu či pluriformity *cyrilometodějského dědictví*. Ta je ovšem spoluutvářena současným, silně fragmentovaným vědeckým poznáním uvnitř jednotlivých disciplín. Vědecké poznání není dáno kumulací poznání, nýbrž pochopením paradigmatu. „Paradigma je chápáno jako určitý myšlenkový a teoretický rámec, jehož prostřednictvím je ke zkoumané problematice přistupováno. (...) Poznání proto není již chápáno jako absolutní, ale jako relativní vzhledem k danému paradigmatu a teorii, která je v jeho rámci přijata.“⁵ Navzdory tomu zde odkazujeme na pro náš účel vhodný metodologický přístup B. Lonergana. Jeho model výkladu minulosti ukazuje na složitost vztahu našich současných výkladů a minulosti jako dějinných událostí, hájí však souměřitelnost minulého a přítomného a konečně nabízí východisko smyslu historického (či teologického) soudu nad dějinami v nově nabytém odhodlání tradici rozvíjet v budoucnosti v době, kdy celosvětové společenství prožívá základní znejištění před budoucností, do které vstupujeme. Můžeme spolu s ním tvrdit, že „oblast pozorovaných daností tíhne k tomu, aby se rozšiřovala. Nové objevy jsou připojeny k dřívějším. Nové hypotézy a teorie nevyjadřují pouze nový vhled a pochopení, nýbrž také to, co bylo platné v tom předchozím; tím je dán metodě její kumulativní ráz a tím se tvoří rozumné důvody toho, že my, byť jsme vždy značně vzdáleni od cíle určitého úplného vysvětlení všech jevů, přece jsme to my, kdo jsme mu bliž.“⁶ Charakter *diferenciace a cizosti* mezi minulostí a přítomností, stejně tak jako povaha *pouta mezi minulostí a přítomností* zůstanou předmětem sporů o interpretaci tzv. *faktů*. Zůstává však jeden zásadní úkol v úkonu pochopení i hodnocení dějinných událostí: kritické pochopení vlastního poznání i poznání jiných. Kritériem není pozitivistický přístup k dějinám.⁷ Avšak v čem spočívá? V otevření možnosti proměny přítomnosti a jí vyvolané cesty k nové budoucnosti nesené konstitutivně dvěma postoji: vědomím odpovědnosti před tím, co můžeme nazvat dějinami budoucnosti našich rozhodnutí (tedy *politická utopie*, co můžeme a musíme konat) a dějinami dovršení našim svobodným přijetím darovaného (tedy *eschatologická naděje*, co je nám nabídnuto formou účasti na nezaslouženém daru nového života, jež afirmujeme naší svobodou). Formulujeme otázku takto zúženým způsobem z toho důvodu, že se zde, v konkrétní

³ Srv. Pawelek, P.: Kyrill und Method als europäischer Erinnerungsort? In Kahl, Th. – Salamurović, A.: Das Erbe der Slawenapostel im 21. Jahrhundert: nationale und europäische Perspektiven. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, s. 63-80.

⁴ Cyril and Methodius Route [online]. Strasbourg: Council of Europe, 2023. Dostupné na: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/cyril-and-methodius-route>.

⁵ Stodola, J.: Informace jako pojem a pojem jako informace ve světle epistemologie a metodologie. In: Knihovnická revue [online]. Praha: Národní knihovna, 2019. Dostupné na: <https://knihovnavue.nkp.cz/archiv/2019-1/recenzovane-prispevky/informace-jako-pojem-a-pojem-jako-informace-ve-svetle-epistemologie-a-metodologie>.

⁶ Lonergan, B.: Method in theology. New York: Herder, 1973, s. 4.

⁷ V duchu zásady „erklären, verstehen wie es eigentlich gewesen“ (Ranke, L. von: Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494–1514. Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber. Leipzig: Duncker & Humblot, 1885, s. VII).

situaci *Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje* utváří *politická utopie* jako produkt *kulturního turismu* dějinně podmíněného (*sub specie temporis*) i jako rozvoj *poutnictví* překračujícího horizont lidských dějin (*sub specie aeternitatis*). Jakkoli se v mnohém setkávají, vytváří také ve vědomí toho, co nazýváme *cyrilometodějskou tradicí*, rozdílnost, která zavdává nárok hlubší reflexe *nad dějinami*.

2. *Slavia cyrillo-methodiana*

Cyrilometodějská tradice je součástí pojímání světa v jeho rozmanitosti. Zpřítomňuje hodnoty, které jsou v dané kultuře či subkultuře považovány za zvlášť významné, a které se proto často mění v normativní vzorce chování, ve zvyky, obyčeje, mravy. Vnáší do přítomnosti určitou míru závaznosti a úcty. Působí proti ztrátě historické paměti a pocitům vykořeněnosti na jedné straně, a ze sociologického hlediska dokáže zabránit tomu, aby se národní kultury, které se na ni odvolávají, neproměnily v samoúčelnou rutinu, kulturní sebestřednost. Tvoří celek křesťanského étosu v jeho univerzalitě i lokálnosti. Jinými slovy, univerzalita církve není jen záležitostí sjednocení stávajících kultur a národů v současném stavu jejich problémů a obav. Je to ten rozměr univerzální církve, který integruje historické národní identity a tradice do *oikumené*, civilizační podoby jednoty světa. Ta není založena na univerzální jurisdikci, nýbrž na teologickém konceptu jednoty mystického těla Kristova. Tento ekumenický rozměr cyrilometodějské tradice je vyjádřen pojmem *Slavia Christiana*. Zahnuje dva „civilizační okruhy“ v sobě diferencované na *Slavia orthodoxa* a *Slavia romana*.⁸ Ty tvoří celek zasažený rozkolem, uchovávající v jádru tradice (ve své sociální paměti) kulturně zakotvený pocit nedostatku jednoty, lépe řečeno ztracené jednoty. Zde vnímáme řadu neřešených a nevyřešitelných otázek. Připomíná současnému světu, že ztracená celistvost, zbytková komplexita či, jak tuto situaci rozdělení pojmenovává Nicolai Hartmann, *pozůstatek ztracené jednoty*⁹ se v ní proměňuje v hledání. Je utopické, nebo nadějeplné? *Slavia cyrillo-methodiana* je v podstatě ekumenická vize, velmi flexibilní, praktická a pragmatická, překonávající tento hluboký rozkol nejednoty. Má nepochybně svůj rozměr eklesiologický a politicko-kulturně sociální. S jejich projevy se v konkrétních situacích setkávají či konfrontují členové sdružení *Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje* i účastníci aktivit, jež otevřená síť s sebou nese. Mohli bychom říci, že podobně jako pod současnými cestami či moderními dálnicemi v celé Evropě nacházíme antické či středověké stezky, ale i připomínky jak je tomu i u moderních dálnic Evropy, objevujeme v různých kulturních svědectvích doby, textech, liturgiích, archeologických nálezech, muzeích, výstavách, konferencích, paměťových institucích, vědeckých pracovištích, lidových zvyklostech přítomnost cyrilometodějské tradice. Ale odkrýváme ji i v různých předsudcích, tradovaných omylech a iluzích a tak dále. Můžeme se ptát: minulost a přítomnost spolupůsobí ve vědomí. Kladou nám otázku po oné ztracené jednotě? Jsme si vědomi, že je omylem se domnívat, že dějinami můžeme ospravedlnit tento stav nejednoty? Tomu tak ovšem v cyrilometodějské tradici být nemůže a nesmí. Poctivá vědecká a trpělivá rekonstrukce jazykového, historického, kulturního a spirituálního bádání nás nakonec vede k nově vnímané potřebě, či spíše nutnosti nadregionální solidarity zakotvené v lokálních ohniscích. Stává se apelem opětně splétat síť vztahů jako výraz společně sdílené odpovědnosti před budoucností, má-li být naší.

V obecné rovině jsme všichni připraveni vnímat cyrilometodějskou tradici jako místo sblížení různých tradic a spiritualit a vzájemně respektovat své minulé dějiny. Jen málokdo je však

⁸ Picchio, R.: Guidelines for a comparative study of the language question among the Slavs. In Picchio, R. – Goldblatt, H. (eds.): Aspects of the Slavic language question, I. New Haven Yale: Concilium on International and Area Studies, 1984, s. 1-42.

⁹ Hartmann, N.: Ethik. Berlin: Walter de Gruyter, 1926, s. 735-737 (der aufgerollter „Restproblem“).

připraven jít za hranice tohoto respektu a snad i zájmu. Málokdo je připraven přisoudit těmto historickým tradicím rozhodující význam pro samotnou identitu národních společenství a místních církví v současnosti.¹⁰ Nakonec zjistíme, že nám slouží, a ne že mi ji rozvíjíme dále. Tendence většiny lidí je řešit existenční problémy dneška bez jakéhokoli odkazu na zděděnou tradici církve. To je ve skutečnosti iluze, protože nikdo z nás nerozhoduje a nejedná o aktuálních otázkách, aniž by byl podmíněn nějakou tradicí. Dějiny se utvářely sblíživáním a rozcházením. Již samotné označení východní a západní, mimochodem tak silně akcentované v Rusku 19. století ve střetu mezi dvěma protikladnými skupinami ruských myslitelů o tom, jak prosazovat zájmy země (slavjanofilství a západnictví), je vlastně zavádějící. V jiné podobě se objevuje ve sporech, kde leží střed Evropy. Zavádějící je v tom, že vyvolává dojem napětí geografického. Jejich skutečný význam je však duchovní a teologický. Upřesněme: ve velmi omezené míře také kulturní. Historicky sahají tyto střety pojmání jednoty v různosti až do 2. století našeho letopočtu, kdy můžeme na Apeninském poloostrově pozorovat dva typy křesťanství: latinské a řecké, ne západní a východní. Latinské tíhne k zájmu o etiku, přiklání se k praktickým aspektům, je přitahováno historií a právními přístupy k otázce spásy. Klíčová je otázka: Jaká je naše pravomoc přispět – z naší strany – ke své spáse? Můžeme něčím, nebo ničím? Východ se ptá na dějiny jinak: Proč se to mělo stát a co v tom mohu vidět? Co mám přijmout v dějinách a jak mám čekat na dovršení světa? Jak ty věci mám vidět, abych neztratil život založený na vzkříšení? Jak přiblížit tento rozdílný způsob vnímání důležitosti dějin? Zde je třeba nalézt *Sitz im Leben* diskuzí pochopení kontextu cyrilometodějské tradice.

3. Dějiny a eschatologie

Nejnámější obraz, jímž vyjadřujeme rozdílné vnímání latinské a řecké (popřípadě syrské a koptské), v našem slovníku západní a východní civilizační sféry, je obraz Marie a Marty, tedy „aktivního“ přístupu Západu a „kontemplativního“ přístupu Východu.¹¹ Přirovnání je to ovšem velmi zjednodušující, když si uvědomíme mystickou tradici Západu a hmotné památky křesťanského Východu. Můžeme použít i jiný obraz: město Babylon, které staví svou věž směrem k nebi, a Nový Jeruzalém, který sestupuje shůry. Dovršení světa v Kristu je vnímáno v prvním obraze optikou lidského nasazení, které je inspirováno Kristovým vzkříšením a jeho slavným příchodem na konci časů. Tento úhel pohledu ztvárnil Michelangelo v obraze Posledního soudu v Sixtinské kapli.¹² Eschatologické město zmíněné ve Zjevení je způsobem, jak poukázat na vtělení (základní christologické dogma), tedy na projevy života založeného na vzkříšení již zde na zemi. Tento pohled je typický pro ikonu. Jazyk ikony vychází z janovské teologie, totiž z příchodu *Logu* návštěvou shůry. Spočívá v tom, že v dějinách si zřizuje Boží stan, abychom mohli vidět Boží slávu. Obraz či ikona, to, co vidíme, není z tohoto světa. Je zjevně eschatologický, svým původem i obsahem. Obsah obrazu není odvozen z dějin, je *metahistorický*. Obraz vyjadřuje slávu a světlo. Tajemství a utrpení dějin jsou jasně překonány. Místem, kde může člověk jedině nahlédnout smysl dějin, je liturgie.¹³

¹⁰ Naumov, A.: Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – „dwa mosty Wschód i Zachód łączące“. In Naumov, A. (ed.): Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu. Kraków: Collegium Columbinum, 2013, s. 11-22.

¹¹ Srv. Lk 10,38–42; Ivánka, E. von: Plato christianus. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 498-499; Špidlík, T.: Spiritualita křesťanského východu. Mnišství. Olomouc: Refugium, 2004, s. 206. Určující byla právní formule mnišství, která obsahovala kontemplativní přístup za konstitutivní: „Život v klášteře a kontemplace, která se tam pěstuje, je věci posvátnou: spontánně povznáší duše k Bohu, je užitečná nejen pro ty, kdo se jí tam věnují, nýbrž stejně tak pomáhá svou čistotou i svou pokornou prosbou, kterou přednáší Bohu, i všem ostatním.“ (Iustinián, Novellae 133).

¹² D'Ancona, P. – Pinna, A. – Cardellini, I.: Michelangelo: architettura, pittura, scultura. Milano: Bramante editrice, 1964.

¹³ Ivanov, V. I.: Идея непринятия мира. In Ivanov, V. I.: Собрание сочинений, III. Brusel: Foyer Oriental Chrétien, 1979, s. 85-87.

Pouze shromážděním společenství kolem Beránkova stolu, což je obsahem křesťanského pojetí eschatologického dovršení, může být namalována ikona království, což pro evangelistu Jana odpovídá malování obrazu samotného Krista.¹⁴ Království je ve své slávě viditelné, a proto o něm můžeme mluvit ikonickým jazykem; ikonický jazyk je však liturgický, což znamená, že vyžaduje událost společenství, a tedy společenství, aby se mohl uskutečnit. Tento pohled je chráněn *apofatismem*, tedy potřebou zmlknout. Nevyslovitelnost signalizuje varování před verbálními popisy eschatologické pravdy. Je to nutné varování, když slovní formulace a výrazy jsou jediným způsobem, jak se k takové pravdě vztahovat. Můžeme tedy formulovat naši hypotézu: vztah dějin a eschatologie v rozdílném pojetí Východu a Západu je klíčem k interpretaci pluriformity cyrilometodějské tradice.

4. S čím se musí vypořádat reflexe cyrilometodějské tradice vzhledem k současnosti?

Cyrilometodějské tradice nemohou být jednostranně interpretovány z hlediska kulturních zápasů 19. století. Překračují v romantismu zakotvená paradigmatata národního uvědomění. Nesou v sobě *pozůstatek* postupně se drolicí *jednoty* křesťanstva přelomu prvního a druhého tisíciletí, která vyústila v devastující rozkol. Proto je potřebné napětí mezi různými pojetími cyrilometodějské tradice začlenit do širší souvislosti křesťanského helénismu a jeho koncepce funkce státu v církvi na křesťanském Východě a Augustinova pojetí *křesťanské společnosti* (*civitas Dei*), jež bylo na křesťanském Západě založeno na přirozeném zákoně ve službě církve. Podle F. Dvorníka je zřejmé, že „Boží království, které Kristus založil, mělo nejen eschatologický, ale také pozemský charakter: Má však také pozemskou existenci v srdcích věřících, kteří přijímají božské kralování, a to v době, kdy se Syn člověka zjeví na oblacích, aby soudil lidi. V některých ohledech jej lze ztotožnit také se společenstvím věřících a s církví, která je nejlepším nástrojem pro šíření Božího království na zemi.“¹⁵ Tuto myšlenku rozvíjí v důkladné analýze byzantského pojetí *imperia a sacerdotia*. Je založena na biblickém základě, jímž odůvodňuje princip křesťanského postoje ke státní moci apoštol Pavel. Relativizuje helénistický koncept království a císařství, jímž je připisována božská moc.¹⁶ Uznává legitimitu politické moci.¹⁷ Přesto křesťan žije podle zákona milosti. Když „se projevila dobrota Boha [ή χρηστότης και ή φιλανθρωπία έπεφάνη], našeho spasitele, ... ze svého milosrdenství nás spasil.“ (*Tit* 3,4–5) Výraz *χρηστότης* = dobrota, dobrotivost; laskavost; mírnost; poctivost je propojen s výrazem *φιλανθρωπία* = láska k lidem, lidumilnost. Pavel se zde implicitně odkazuje na titul *epifanes*, který v helénistickém pojetí královské moci byl spjat se zjevením božské moci a laskavosti. Pavel povzbuzuje křesťany, aby se podřídili civilním pravidlům, ale jejich podřízení je podmíněné tím, co je správné.

Podle F. Dvorníka vztah světské moci vůči autoritě církve byl upřesňován po celou dobu dějin církve jako téma vztahu dvou, z hlediska byzantského chápání komplementárních skutečností: světské moci (*imperium*, βασιλεία) a duchovní moci (*sacerdotium*, ιερωσύνη). Téma je to ovšem velmi široké a není zde namístě jej rozebírat. Můžeme zde jeho hlavní myšlenku leda krátce shrnout. Zásady spolupráce mezi *imperium* a *sacerdotium* nastavily podoby kompromisu, jenž se začal systematicky rozvíjet od první poloviny 5. století. Z tohoto hlediska může být

¹⁴ Zj 21,22–27; srv. Zizioulas, I.: Eschatology and History. In Weiner, T. (ed.): Cultures in dialogue documents from a symposium in honour of Philip A. Potter, Cartigny, Switzerland, October 3–7, 1984. World Council of Churches, Geneva 1985, s. 30-39.

¹⁵ Dvorník, F.: Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background, I. Washington: Harvard University, 1966, s. 451-452.

¹⁶ *1Tim* 2,1–6.

¹⁷ *Tit* 3,1.

pro nás Justiniánova klasická definice funkcí βασιλεία a ιερωσύνη v ediktu z 6. března 535, který adresoval patriarchovi Epifaniovi, paradigmatickým křesťanského Východu. Stala se vzorem jednání osvědčeného tradicí, preferovanou součástí sociální paměti jednotlivých partikulárních tradic. „Největšími dary, které nebeská *filantropie* udělila lidem, jsou *sacerdotium* a *basileia*, z nichž první slouží božským záležitostem, druhá předsedá lidským záležitostem a bdí nad nimi; obě vycházejí z jednoho a téhož principu a řídí lidský život. Proto by si nic nemělo nárokovat péči císařů tolik jako svatost kněží, neboť ti se za ně [císaře] neustále modlí k Bohu. Je-li totiž kněžstvo v každém ohledu bezúhonné a Bohu milé a vládne-li *basileia* spravedlivě a řádně nad svěřeným státem, vznikne dobrá harmonie, která obdaří lidský rod vším, co je prospěšné.“¹⁸

Na Západě papežové posilovali duchovní autoritu kněží zdůrazňováním jejich odpovědnosti před Bohem za císařovu spásu, Justinián chápal *imperialis potestas* jako svěření duchovní sféry do jeho vlastní péče. Omezil funkce příslušející do oblasti *sacerdotium* na přímluvy za *imperium* nebo jménem *imperia*. Jeho definice *imperia* a *sacerdotium* přiděluje každému z nich postavení, které měly v byzantském životě zaujímat, přičemž důraz klade na jejich harmonickou spolupráci.

Vývoj na Západě směřoval k postupnému růstu duchovní moci. Souhrnně západní pozici lze vyčíst z textu Isidora ze Sevilly z konce sedmého století. Ten definoval místo světské moci v církvi následujícími slovy: „Světská knížata často zaujímají vrchol moci v církvi, aby svou moc chránili církevní disciplínou. Tato moc by v církvi nebyla nutná, nebýt toho, že strach z kázně může dosáhnout toho, čeho kněz nemůže dosáhnout slovem učení. Nebeské království často těží z království pozemského, takže ti, kdo uvnitř církve útočí na víru a kázeň, budou zlomeni přísností knížat ... Ať světská knížata vědí, že musí Bohu skládat účty za církev, kterou jim Kristus svěřuje do ochrany. Neboť ať už církevní pokoj a kázeň posílí věrná knížata, nebo je zničí [zlá], ten, který jim svěřil svou církev do moci, od nich bude žádat, aby skládali účty [ze svého jednání].“¹⁹ Rozdílný vývoj politických teorií přispěl k rozdělení křesťanského Východu a Západu – rozdělení, které bylo definitivně dovršeno po r. 1204, kdy za vlády Inocence III. zvitězila nová politicko-náboženská doktrína Západu.²⁰

5. Před čím nyní stojí CM dědictví v pluralitě svých tradic?

Abychom odpověděli na tuto otázku, je třeba si uvědomit, že je otázkou politicko-náboženskou, vztahem moci pozemské a moci duchovní. Výraz *moc* vychází z modálního slovesa *mocet*, *moci*, jímž vyjadřujeme míru či způsob toho, zda je nebo není něco možné, reálné nebo nereálné, zda je to nutné, co musím nebo nemusím, zda je to pravdivé nebo nepravdivé, zda si to myslím s jistotou nebo mám o tom pochybnosti. Když rozvažujeme nad budoucností konkrétně, mít moc znamená být schopný nebo úspěšný v něčem a v absolutním významu mít schopnost, sílu, účinnost, pravomoc. Mít moc znamená stát před rozhodnutím, nejen co budu nebo chci dělat, ale také jakým způsobem.

S přihlédnutím k mnoha navrhovaným rozlišením můžeme nakreslit rozvrstvení toho, co moc může obsahovat. Můžeme si vypomoci latinou, která užívá tři pojmy, jimiž vyjadřuje míru a způsoby postojů, tvořících budoucí dějiny. Výraz *potentia* (δύναμις, ἐνέργεια; *Macht*) je chápán ve smyslu konkrétní schopnost, dané dispozice, praktické možnosti vyjádřit se kvalifikovaně, jednat oprávněně, zohledňovat vztahy, tedy moc působit, iniciovat, ustavovat. Druhý výraz *potestas* (βασιλεία, *Herrschaft*) znamená disponovat věcmi, ovládat, působit na něco, měnit je

¹⁸ Meyer, P. M. (ed.): *Corpus Iuris Civilis*, 3. Novellae. Berlin: Weidmann, 1928, s. 35-36 (Nov. VI, praef.).

¹⁹ Izidor Sevilský: *Sententiae*, 3,51, in PL 83,723-724.

²⁰ Dvorník, F.: *Early Christian and Byzantine Political Philosophy*, c. d., s. 848-850.

a formovat; vyjadřuje suverenitu a vládu; v extrémním projevu prosazuje různá omezení a působí i násilí, fyzické, psychické, institucionální. Třetí výraz *auctoritas* (αὐθεντία [vláda]; ἀξιολογία [věrohodnost, spolehlivost]; *Beglaubigung*; *Gewähr*) označuje nárůst významu, důležitosti, přitažlivosti a odeslání. Je tím, co činí moc mocí: důvěryhodnost, prestiž, pověst, důležitost; vliv, váha, osobní váha; podpora, opora; záruka, pravost (něco, co poskytuje jistotu nebo potvrzení); to, co je člověku svěřeno.

Všechny tyto pojmy lze připsat jednotlivcům i skupinám, společenstvím, národům a státům. Ačkoli jsou si *potentia* a *potestas* podobné, neměly by být zaměňovány nebo ztotožňovány. V jejich vzájemném napětí a v napětí s *auctoritas* se odvíjí záhada moci, tedy rozlišení a rozhodnutí, která otevírají budoucí dějiny, co ji zakládá, rozpolcuje, dělí, mate, nebo dokonce přivede do zkázy.

Je zřejmé, že společné dědictví je rozvíjeno v tradicích. Tradice od dějin se liší tím, že dějiny jsou informativní, kdežto tradice je normotvorná. Její normotvornost spočívá v *auctoritas*, jež koriguje oblast patřící do sféry *potentia* a *potestas* tím, že vnáší důležitost významu dovršení dějin. Jinak řečeno, že nerozumíme správně pozemským skutečnostem komplexně i v jednotlivostech z příčin sociálních jevů, ale z jejich dovršení. A zde je namíště připomenout, že strach z budoucnosti, který zcela ovládá naši planetu, je překonáván bázní Boží. Tradice není tvořena lpěním na hodnotách, nýbrž na jejich uspořádání a významu. Tak jako pravda není úplná, není-li doprovázena laskavostí a dobrotou, neotevřela-li oči krásě větší a hlubší harmonii dějin v dovršeném životě založeném na vzkříšení, tak každá z hodnot, která není ožívována způsobem, který toto dovršení otevírá, stává se dějinami života směřujícího ke smrti. To platí o tradicích obecně, a *CM dědicví* zvláště. Je jeho základním posláním v dějinách. Má ve svých tradicích střežit to, co je univerzálnější a v lokálním univerzálnější zjevuje. Až tím se „politické“ stává „náboženským“, naše dějiny se stávají součástí putování Božího lidu. A proč kráčí dějinami? Aby v prvé řadě způsobem prožívání pozemského čekal na svého Pána ve slávě. Střeží naše setkání s těmi, kteří stáli na počátku dějinnosti i eschatologie kulturního světa Slovanů a vložili do něj úkol: sjednocující poslání. Slovy Dostojevského: „Snažit se definitivně vnést smír do evropských protikladů, (...) pronést i definitivní slovo velké obecné harmonie bratrského definitivního souladu všech plemen podle Kristova evangelního zákona.“²¹

Кирилло-мефодиевские идеи на службе политической утопии или эсхатологической надежды?

Павел Амброс

Кирилломефодиевская традиция находила свое выражение в различных формах политических стратегий. Основываясь на методологическом подходе Б. Лонергана, наше исследование рассматривает кирилло-мефодиевскую традицию с трех сторон: оно учитывает сложность отношений между интерпретирующим субъектом и прошлым, которое является объектом интерпретации; оно определяет эти отношения как взаимную дистанцию между историческим событием византийской миссии в Великой Моравии и кирилломефодиевской традицией, выросшей из этого события в Европе; далее определяется некоторая сопричастность (преемственность) между этим историческим событием и традицией; наконец, намечается «осмос» (слияние горизонтов) этих двух различных уровней в процессе осознания прошлого, который вызывает новое и нормативное понимание будущего традиции. Креативность кирилломефодиевской традиции проявляется в ее многообразии. Цель исследования – внести вклад в понимание прошлого на основе гипотезы о взаимосвязи политической утопии и христианской концепции эсхатологической надежды.

²¹ Dostojevskij, F. M.: Дневник писателя. Leningrad: Nauka, 1984, s. 148 (= Полное собрание сочинений в 30 томах, XXVI); český Deník spisovatelův za rok 1880–1881. Olomouc: Votobia, 1996, s. 61 (Srpen 1880, 2. kapitola).

MILAN KATUNINEC*

Možnosti a limity posolstva apoštolov Slovanov a patrónov Európy vo svete rozdielnych politických a mocenských záujmov

KATUNINEC, M.: Possibilities and Limits of the Message of the Apostles of the Slavs and Co-Patrons of Europe in a World of Divergent Political and Power Interests. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 92-103 (Bratislava).

The paper focuses on the message of the Byzantine Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia, which lasted only a short time but became an important part of our common European heritage. The message of the mission of brothers from Thessalonica, whom Pope John Paul II had declared Co-Patrons of Europe, influenced the religious and cultural development of Slavic peoples. The spread of its cultural heritage through generations had a significant impact on political events in Central Europe as well. The purpose of the paper is not to provide an analysis of the influence of Cyrillo-Methodian mission among Slavs, but rather to pay attention to how the Cyrillo-Methodian heritage and tradition was used as cultural, national, social and political capital in the history of the Slovak nation. The paper briefly deals with political factors and ideological interests that significantly determined the possibilities and limits of the spiritual and social message of these Christian theologians, teachers and missionaries.

Cyrillo-Methodian tradition, cultural mission, political interests, nation, ecumenism, socio-political changes

Pri skúmaní byzantskej misie Konštantína-Cyrila a Metoda na Veľkej Morave a jej využitia ako kultúrneho kapitálu na našom území je dôležité venovať pozornosť i politickým faktorom, ktoré významným spôsobom determinujú možnosti a limity duchovného a spoločenského posolstva týchto kresťanských spolupatrónov Európy vo svete kultúrno-civilizačných konfliktov a rozdielnych mocensko-politických záujmov. Misia solúnskych bratov trvala len krátko, ich mená sú však známe tak vo východnej ako aj západnej Európe. Významné miesto zaujali aj v našom národe, v ktorom cyrilo-metodská tradícia prežila celý rad transformácií.¹ Napriek tomu, že etnicky nepatria k našim predkom, cyrilo-metodské duchovné dedičstvo sa spomína i v preambule Ústavy Slovenskej republiky. Ich byzantská cisárska misia, ktorá „*sa od začiatku nachádzala v silovom poli politiky a náboženstva, sfér života, ktoré sa prelínali*“,² sa uskutočnila v kritickom období, keď sa rozdiely medzi Konštantínopolom (Carihradom) a Rímom „*začali vyostrovať ako zámienky roztržky*“.³ Prišli hlásať evanjelium do oblasti politicky patriacej do záujmovej sféry Východofranskej ríše (Regnum Francorum orientarium).⁴ Vo svojich teologických, pastoračných a vzdelávacích aktivitách mohli nadviazať na franských misionárov a skúsenosti minimálne dvoch generácií miestnych elít obrátených na kresťanstvo, vzdelávaných a

* Prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD., Katedra politológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, ORCID: 0000-0002-1035-8546, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, mkatunin@truni.sk

¹ Pozri bližšie Mulík, P.: Ideologické interpretácie cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách. In: *Slavica Slovaca*, 2009, roč. 44, č. 2, s. 97-105.

² Čemus, R.: Byzantsko-slovanská misia: fenomén politický, nebo náboženský? In Tomko, J. – Vasil', C. (eds): *Svätí Cyril a Metod medzi slovanskými národmi. 1150 rokov od začiatku misie*. Trnava: Dobrá kniha, 2015, s. 98.

³ Encyklika pápeža Jána Pavla II., *Slavorum Apostoli* (12). In: *Dokumenty pápežov*. Dostupné na internete: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/slavorum-apostoli>

⁴ Marsina, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Obzor, 1985, s. 46.

formovaných v benediktínskych kláštoroch, ktoré mali nezanedbateľný kultúrny vplyv na vývoj sociálnych a politických štruktúr stredoeurópskeho regiónu.⁵

Misia solúnskych bratov medzi slovanskými kmeňmi v Strednej Európe určite vyvolávala napätie medzi stúpecami rodiaceho sa schematickeho delenia kresťanskej Európy na Západ a Východ. No napriek tomu, že prišli z Byzancie, so súhlasom Svätej stolice im bolo dočasne umožnené používať pri bohoslužbách i sloviensku liturgiu a Metod pôsobil ako arcibiskup a pápežský legát. Keďže najmä pri jeho činnosti išlo viac než len o náboženskú sféru a kládol v nej dôraz taktiež na oblasť právnej a disciplinárnej praxe, podľa Richarda Marsinu „*celý kultúrny a spoločenský prínos byzantskej misie nemohol na Veľkej Morave vyjsť navnivoč vyhnaním jeho najvernejších žiakov a prívržencov. Pokračoval aj ďalej, v zmenených podmienkach, ... lebo kultúrne tradície nezanikajú naraz.*“⁶

V Uhorsku, ktoré sa stalo súčasťou latinsko-kresťanskej kultúrnej sféry, mal politický národ územno-politickú definíciu a ako jazyk štátnej správy sa používala latinčina, ktorá bola v západoeurópskom prostredí i dorozumievacím jazykom vzdelancov. Pre toto obdobie bola charakteristická koexistencia viacerých jazykov, ktorými komunikovala uhorská šľachta a inteligencia a v atmosfére pomerne priaznivej pre pluralitu jazykov prijímala i kultúru prostredia, v ktorom žila. Pre pestovanie domáceho materinského jazyka a vzdelanie širokých ľudových vrstiev sa otvárali nové možnosti zavedením školskej reformy panovníčkou Máriou Teréziou známej ako *Ratio educationis*, podľa ktorej „*každý jednotlivý národ (pokiaľ je to, pravda, možné) by mal mať školy s vlastným vyučovacím jazykom, na čele ktorých majú stáť učitelia dobre ovládajúci nielen rodný ale aj iné jazyky, ktoré sa v kráľovstve častejšie používajú...*“⁷

Z iniciatívy Márie Terézie povolil pápež Pius VI. v júli 1777 uctievať v ríši i pamiatku solúnskych bratov a za deň úcty sv. Cyrila a Metoda ustanovil 14. marec s platnosťou vo všetkých habsburských krajinách. V tom istom roku publikoval uhorský cirkevný historik Stefan Salagius prvý zväzok diela *De statu ecclesiae Pannonicae (O stave panónskej cirkvi)*, v ktorom sa z cyrilometodskej tradície snažil urobiť celouhorskú tradíciu. Na túto prácu reagoval prvou známou syntézou slovenských dejín *Historia gentis Slavae – De regno regibusque Slavorum (Dejiny slovenského národa – O kráľovstve a kráľoch slovenských)* katolícky kňaz Juraj Papánek. Venoval v nej priestor aj Cyrilovi a Metodovi, pričom kládol dôraz najmä na národno-identifikačnú interpretáciu cyrilometodskej tradície. Papánek, ktorým sa končí obdobie barokového slavizmu,⁸ týmto dielom prispel k popularizácii solúnskych bratov a ich tradície v prostredí prvej generácie slovenského národného obrodzenia.⁹

V Uhorsku ako spoločnej vlasti rôznych etník, sa používala slovenčina v jej materinskej nárečovej ako aj kultúrnej podobe, pre ktorú predstavovali dôležité podnety i prejavy českého kultúrneho prostredia. Pre slovenských luteránskych veriacich postupne zaujal dôležité miesto jazyk *Kralickej biblie*, ktorý im „*zaistil náboženský, jazykový a kultúrny kontakt s českým prostredím*“.¹⁰ Mohli sa tak odvolávať i na solúnskych bratov ako na svojich predchodcov pri christianizácii v zrozumiteľnej reči.

⁵ Pozri Marinčák, Š.: Liturgia cyrilometodskej misie: pramene a interpretácie. In Tomko, J. – Vasiľ, C. (eds): Svätí Cyril a Metod medzi slovanskými národmi. 1150 rokov od začiatku misie. Trnava: Dobrá kniha, 2015, s. 154.

⁶ Marsina, R.: Metodov boj, c. d., s. 107.

⁷ Pozri *Ratio educationis 1777 & 1806* (z latinského jazyka preložili J. Mikleš a M. Novacká). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 41-42; Kováč, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava: Fortuna Print, a. s., 1998, s. 346.

⁸ Pozri Mulík, P.: Ideologické interpretácie cyrilometodskej tradície v slovenských dejinách, c. d., s. 99.

⁹ Pozri Papánek, J.: *Historia gentis Slavae. Dejiny slovenského národa*. Bratislava: Perfekt, 2018, 600 s.;

¹⁰ Kiss Szemán, R.: Motívy národného exodu v diele Jána Kollára. In: *Slovenská literatúra*, 2011, roč. 58, č. 3, s. 217.

Po tom, čo cisár Jozef II. vydal dekrét o pestovaní materinských jazykov, sa centrom obrodneckých snáh slovenského národne uvedomelého katolíckeho duchovenstva stal generálny kňazský seminár v Prešporuku. Aktivity Antona Bernoláka a jeho spolupracovníkov, ktorí si uvedomovali naliehavosť otázky spisovného jazyka, vyústili v roku 1792 do založenia Slovenského učeného tovaríšstva so sídlom v Trnave. Za svoj hlavný cieľ si Tovaríšstvo vytýčilo pestovať a zušľachťovať nový spisový jazyk a prostredníctvom vydávania kníh a náučných diel šíriť osvetu a kultúru v záujme mravného a hmotného povznesenia slovenského ľudu. V tomto období začína vo výraznejšej miere preberať národno-kultúrny a ideologický rozmer aj cyrilo-metodský kult, ktorý už Ján Baltazár Magin vo svojej známej *Obrane* rovnoprávneho postavenia Slovákov v Uhorsku predstavil ako „*prastarý, nepretržitý a pôvodný*“.¹¹ K najvýznamnejším bernolákovcom a popularizátorom solúnskych bratov patrili básnik Ján Hollý, ktorému „*poetická licencia dovolila stvárniť cyrilo-metodskú tému svojším spôsobom*“.¹² Hollý svojím dielom výrazne ovplyvnil slovenskú romantickú generáciu štúrovcov,¹³ ktorí sa aktívne zapojili do revolučného pohybu rokov 1848–1849 a v súvislosti s územnými požiadavkami spomínali aj s mená solúnskych bratov.¹⁴

Štúrovci nadväzujú na myšlienku, „*že jazyk je identifikátorom národa ako svojráznej, individuálnej kolektivity ľudí*“,¹⁵ kládli vo svojom politickom programe dôraz na jazykové zjednotenie katolíkov a evanjelikov. Kodifikáciu slovenčiny ako samostatného slovenského jazyka považovali za dôležitý prostriedok stmelujúci etnickú komunitu do národa, ktorý má perspektívu prejsť na vyššiu úroveň svojho formovania sa ako modernej kolektívnej identity. Snaha štúrovcov o odstránenie „*dvojkoľajnosti*“ pri formovaní novodobého slovenského národa prispela taktiež k tomu, že inšpiratívny príbeh solúnskych bratov poslužil aj ako veľmi dôležité spojivo nadkonfesionálnej spolupráce národne uvedomelých slovenských vzdelancov. V slovenskom katolíckom prostredí k ním patrili i Andrej Radlinský a Ján Palárik,¹⁶ ktorí po revolučných rokoch začali na sviatok solúnskych bratov 14. marca 1850 vydávať v Banskej Štiavnici časopis *Cyrill a Method*. Redakcia tohto nábožensko-pedagogického týždenníka svoju podporu vyjadrila taktiež myšlienke unionizmu a slovanskej vzájomnosti rešpektujúcej význam rovnosti a dobrovoľnej spolupráce slobodných slovanských národov.¹⁷

Význam pôsobenia solúnskych bratov a ich poslilstva sa spomínal taktiež v dňoch 6.–7. júna 1861 na celonárodnom zhromaždení v Martine, kde bolo prijaté Memorandum národa slovenského, programový dokument slovenských štátoprávných, politických a kultúrnych požiadaviek. Medzi ťažiskové požiadavky patrilo vytvorenie Hornouhorského slovenského Okolia, ktorého oficiálnymi patrónmi mali byť Cyril a Metod.¹⁸ V zápase o národnú sebainterpretáciu zohrával

¹¹ Pozri Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku. Bratislava: HU SAV, 2013, s. 16.

¹² Mulík, P.: Ideologické interpretácie cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách, c. d., s. 100.

¹³ Rišková, L.: Z korešpondencie Jána Hollého. Niečo o vzťahu Jána Hollého k protestantským autorom. In: Slovenská literatúra, 2015, roč. 62, č. 6, s. 497.

¹⁴ V revolučnom období sa v prísaha slovenského dobrovoľníckeho zboru ako cieľ zdôrazňuje „*znovuzískanie krajiny Cyrila, Metoda a Svätopluka*“. Pozri Segeš, V.: Prológ slovenského povstania v roku 1848. In: Obrana, 2021, roč. 29, č. 8, s. 33.

¹⁵ Pichler, T.: Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava: Veda, 1998, s. 35.

¹⁶ Radlinský a Palárik so Štefanom Závodníkom za katolíkov a Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža za evanjelikov sa v októbri 1851 zúčastnili prešporskej (bratislavskej) porady, na ktorej poverili, v tom čase stredoškolského a od roku 1854 univerzitného pedagóga Martina Hattalu reformovaním štúrovskej spisovnej slovenčiny a slovenského pravopisu.

¹⁷ Palárik, J.: Za reč a práva ľudu. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 185; Palárik, J.: O vzájomnosti slovanskej. In: Zlatý fond denníka SME, 2012. Dostupné na internete: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1757/Palarik_O-vzajomnosti-slovanskej/1

¹⁸ V revolučnom období sa v prísaha slovenského dobrovoľníckeho zboru ako cieľ zdôrazňuje „*znovuzískanie krajiny Cyrila, Metoda a Svätopluka*“. Pozri Segeš, V.: Prológ slovenského povstania v roku 1848, c. d., s. 33.

v tomto období kult solúnskych bratov veľmi dôležitú politickú úlohu, čo potvrdzuje i skutočnosť, že otvorenie Matice slovenskej, významného centra slovenského národného a intelektuálneho pohybu, v čele ktorého stáli rímskokatolícky biskup Štefan Moyzes a evanjelický superintendent Karol Kuzmány, sa uskutočnilo v roku tisícročného výročia ich príchodu na Veľkú Moravu. „*Tito svätci*“, ako zdôrazňuje Dušan Škvarna, „*sa ustálili ako jeden z najfrekventovanejších a najtypickejších slovenských symbolov*“.¹⁹

Andrej Radlinský kult solúnskych bratov oživil i knižným vydaním kázni od viacerých autorov pod názvom *Poklady kazateľského rečníctva* a populárnymi sa stali i jeho *Nábožné výlevy*.²⁰ V roku 1852 vydal na pamiatku Cyrila a Metoda s povolením ostrihomskeho arcibiskupa Jána Scitovského zbierku kázni v ruskom preklade²¹ a v roku 1867, v ktorom sa habsburská ríša stala konštitučnou dualistickou monarchiou, sa Radlinský spolu s Pavlom Mudroňom a Jánom Baltazárom Jesenským zúčastnili na všeslovanskom zjazde v Moskve, na ktorom bolo predstavené i knižné vydanie Štúrovho diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* preložené z nemčiny ruským slavistom Vladimirom Lamanským.²² Radlinský sa netajil svojím kladným vzťahom k slovanskej vzájomnosti, ktorú vnímal ako podporu spolupráce a národno-emanipačných snáh slovanských národov, ale nepodliehal romantizmu a nadviazanie osobných kontaktov s predstaviteľmi ruskej politickej scény počas svojho pobytu v Moskve a Petrohrade vnímal ako pragmatickú záležitosť. Na obvinenie z panslavizmu a vlastizrady reagoval okrem iného i slovami, že jeho panslavizmus môže spočívať len na láske k svojmu slovenskému národu. Rozhodol sa brániť i súdnou cestou, a keďže išlo o spor s kňazom ostrihomskej arcidiecézy, arcibiskup Ján Šimor požiadal Radlinského, aby žalobu stiahol. Ten súhlasil až po tom, čo mu bolo prisľúbené zriadenie slovenského katolíckeho spolku, ktorý by prispieval k šíreniu viery, kultúry a vzdelanosti. Pôvodne mal byť spolok pomenovaný podľa solúnskych bratov, ale neskôr sa Radlinský rozhodol z taktických dôvodov zmeniť jeho názov po pražskom biskupovi sv. Vojtechovi (sv. Adalbert). Prvé valné zhromaždenie Spolku svätého Vojtecha sa konalo 14. septembra 1870.²³ Tento spolok prevzal štafetu cyrilo-metodskej tradície v kultúrno-náboženskej aj národno-identifikačnej dimenzii v období vrcholiacej maďarizácie.²⁴

Najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa slovenské národné hnutie postupne dostávalo do veľmi ťažkej situácii. Súčasťou aktivít mocenských orgánov zameraných proti slovenskému národnoemanipačnému hnutiu bolo zatvorenie Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií. Aktivity supremačnej politiky prenikali do všetkých oblastí života nemadarských národov a maďarské elity sa usilovali vytlačiť z viditeľných miest aj kult Cyrila a Metoda, ktorý vnímali ako konkurenta uhorských symbolov a „*nástroj napomáhajúci dezintegráciu Uhorska a posilňujúci panslavizmus*“.²⁵

V Čechách a najmä na Morave v období, keď v záujme lepšieho spoznávania sa a interkonfesionálneho dialógu medzi východnou a západnou cirkvou hľadala aj Svätá stolica podporu

¹⁹ Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku, c. d., s. 48-49.

²⁰ Zubko, P.: Kult sv. Cyrila a Metoda u Slovákov. In: Verba theologica Facultatis theologiae Universitatis catholicae, 2007, roč. 6, č. 1, s. 101.

²¹ Радолинский, А. А. (сост.): Собрание русских проповедей. Будапешт: Типография Мартина Баро, 1852. 138 с.

²² Штур, Л.: Славянство и мир будущего. Перевод В. И. Ламанского. Москва: Общество истории и древностей российских при Московском университете, 1867. 199 с.

²³ Hanakovič, Š.: Dejiny Spolku svätého Vojtecha. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2005. 430 s.; Katuninec, M.: Dejiny Spolku svätého Vojtecha. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2004. 190 s.

²⁴ Mulík, P.: Ideologické interpretácie cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách, c. d., s. 97-105.

²⁵ Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku, c. d., s. 49-50.

v šírení kultu sv. Cyrila a Metoda, „prešla mohutná vlna návratu k cyrilo-metodskej tradícii“²⁶ V roku 1880 Lev XIII. vydal encykliku *Grande munus*, v ktorej ocenil zásluhy solúnskych bratov o rozvoj kresťanstva medzi Slovanmi, odporučil rozšírenie liturgického sviatku sv. Cyrila a Metoda na celú cirkev a ustanovil, aby sa tento sviatok slávil 5. júla. Slovenský národ sa v tomto období „dostával do akejsi letargie“²⁷ o čom svedčí aj skromnosť osláv tisícročia smrti sv. Metoda.²⁸ Mocenské štruktúry v habsburskej monarchii s narastajúcou nevôľou sledovali i prípravy osláv v moravskom Velehrade. Obávali sa, že cyrilo-metodský kult predstavuje ideový nástroj panslavizmu a trvali na tom, aby sa oslavy konali v čisto náboženskom duchu.²⁹ Cirkevní predstavitelia na Morave tomuto prianiu vyhovelí a minimalizovali i účasť predstaviteľov ruskej ortodoxnej cirkvi a slavianofilov.³⁰ Pútnikom zo Slovenska pred ich príchodom do Velehradu, ktorý sa stal významným centrom unionistického hnutia, robili rôzne prekážky aj uhorské úrady a viacerým kňazom, ktorí sa púte zúčastnili, bola údajne uložená i finančná pokuta.³¹

Nástrojom odnáródňovania sa v poslednom období existencie Uhorska stalo školstvo, v ktorom sa už na úrovni základného vzdelávania postupne pretláčala maďarčina. Maďarizačná politika „systematicky a cielene znemožňovala vytvorenie plnohodnotnej národne citiacej a najmä početnej society“.³² Slováci sa nemohli vymaniť spod maďarskej nadvlády vlastnými silami a v takejto zložitej situácii v podstate žiaden významnejší slovenský politik neuvažoval o vytvorení samostatného slovenského štátu. Preto význam českej pomoci po vzniku Československa najmä v oblasti štátnej správy, školstva, divadla, vedy a umenia je nepopierateľný. Príbuznosť slovenčiny a češtiny umožnila pomerne rýchlo odmaďarčiť verejný život a zvýšiť vzdelanostnú úroveň obyvateľstva.

Najmä v kontexte požiadavky zameranej na vymanenie sa z maďarizačného útlaku a utvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov možno vnímať i Martinskú deklaráciu. Otázkou spôsobu začlenenia Slovenska do nového štátu a vypracovania koncepcie budúceho štátoprávneho spoluzitia Slovákov a Čechov sa slovenskí politici v Martine dôslednejšie nezaoberali. Nejednotnosť terminológie (slovenský i československý národ) nachádzajúca sa v deklarácii však otvorila dilemu slovenskej politiky (jeden či dva národy), ktorá mala svoje korene už v predchádzajúcom storočí.³³ Zatiaľ čo v období supremačnej politiky uhorskej vlády koncepcia československej národnej jednoty zohrávala v slovenskom národnoemancipačnom zápase dôležitú úlohu najmä v kultúrnej oblasti, neskôr sa, ako zdôrazňuje historik Ladislav Deák, „stala zdrojom vážnych rozporov“ v novom štáte.³⁴

²⁶ Marek, P. – Lupčo, M.: Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Brno: CDK, 2013, s. 27.

²⁷ Hanakovič, Š.: Dejiny Spolku svätého Vojtecha, c. d., s. 156.

²⁸ Na Slovensku si toto výročie pripomenuli na svojich valných zhromaždeniach jedine spolok Živena a Spolok sv. Vojtecha, pričom Spolok sv. Vojtecha ho spojil so spomienkou na sté výročie narodenia Jána Hollého. Pokiaľ ide o Slovenskú národnú stranu, Svetozár Hurban Vajanský, jej hlavný exponent programového rusofilstva prezentujúceho cárské Rusko ako garanta existencie slovanských národov, si výročie Metodovej smrti a spolu s Jozefom Škultétyom a Pavlom Valáškom pripomenuli na oslavách, ktoré sa konali v Kyjeve.

²⁹ Vymětal, F.: Apoštol křesťanské lásky a jednoty církve: Život a dílo Antonína Cyrila Stojana. Praha, 1988, s. 74.

³⁰ Malíř, J.: Cyrilometodějská idea mezi náboženstvím, národem a politikou (na okraj Masarykovy kritiky mladočeských snah o přijetí slovanské bohoslužby). In: Studia Historica Brunensia, 2014, roč. 61, č. 2, s. 21. Dostupné na internete: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/135094.pdf

³¹ Vymětal, F.: Apoštol křesťanské lásky a jednoty církve, c. d., s. 75.

³² Jahelka, T. – Jančíga, R. – Křištof, P.: Kapitoly z dějin slovenského politického myslenia II. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2022, s. 68.

³³ Krajčovičová, N.: Začlenenie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In: Slovensko v Československu 1918–1939. Bratislava: Veda, 2004, s. 62.

³⁴ Deák, L.: Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918–1938 z medzinárodného hľadiska. In: Slovensko v Československu 1918–1939. Bratislava: Veda, 2004, s. 19.

Problémy ideových základov spoločného štátu Čechov a Slovákov, ako zdôrazňuje Róbert Letz, „*naplno otvorila konfrontácia cyrilo-metodskej a husitskej tradície*“.³⁵ V kontexte budovania nového štátu sa síce kládol dôraz aj na význam Veľkomoravského obdobia ako predobrazu prvej Československej republiky. Cyrilo-metodská tradícia sa však stala jednou zo sporných tém už krátko po jej vzniku. Prvý československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk ju považoval za nebezpečnú, „*pretože jej katolícky duch mohol viesť k negácii reformného, husitského odkazu*“.³⁶ Odvolávanie sa na Konštantína-Cyrila a Metoda ako súčasť národnotvorného mýtu by podľa neho „*v politickom zmysle znamenalo popretie českého svobodomyšlného národného programu*“.³⁷ Profesor československých dejín na Univerzite Komenského v Bratislave, Václav Chaloupecký uvedomujúci si vplyv katolíckej cirkvi na slovenského voliča, sa snažil propagovať myšlienku, že Slovensko stojí historicky oveľa bližšie k svätováclavskej než k cyrilo-metodskej tradícii, čoho si však nie je vedomé.³⁸ O misii solúnskych bratov sa vo svojich *Dejinách Slovenska* takmer vôbec nezmienil ani propagátor česko-slovenskej vzájomnosti Karel Kálal. Podľa neho slovenské dejiny mali byť vyučované tak, aby boli pripojené k českým, „*kedykoľvek je súvislosť seba menšia*“.³⁹

V Československu bol sviatok sv. Cyrila a Metoda zaradený medzi sviatočné dni. V českom centralistickom a antiklerikálnom politickom prostredí presadzujúcim heslo „*Preč od Ríma!*“ jeho význam oslabovalo uprednostňovanie šírenia úcty k Janovi Husovi, ktorého sviatok pripadal na 6. júla. Po tom, čo prezident Masaryk v deň štátneho sviatku pripomínajúceho upálenie Jana Husa nechal v roku 1925 na Pražskom hrade vyvesiť husitskú vlajku, pápežský nuncius demonštratívne opustil Prahu. Vyhotené napätie medzi Československom a Svätou stolicou prispelo na Slovensku k volebnému víťazstvu Slovenskej ľudovej strany pôsobiacej od roku 1925 pod názvom Hlinkova slovenská ľudová strana.⁴⁰

Aj vzhľadom na politiku Pražského hradu sa na Slovensku v medzivojnovom období stala cyrilo-metodská tradícia doménou slovenských autonomistov, ktorí ju, ako zdôrazňuje i Adam Hudek, začali politicky využívať „*vo vlastnej konštrukcii národných dejín*“.⁴¹ Po vstupe ľudovej strany do vládnej koalície v roku 1927 sa obnovili vzájomné diplomatické vzťahy Československa a Svätou stolicou a dôležitým výsledkom dlhoročných zložitých rokovaní medzi Československom a Svätou stolicou bolo podpísanie zmluvy *Modus vivendi* v roku 1928. V apríli 1927 vyhlásil pápež Pia XI. dekrétom *Celebre apud slovacam gentem* Sedembolestnú Pannu Máriu za patrónku Slovenska a pri príležitosti 1100. výročia narodenia sv. Cyrila už vo februári toho istého roku napísal biskupom Srbska, Chorvátska, Slovinska a Československa list *Quod Sanctum Cyrillum*, v ktorom označil solúnskych bratov za „synov Východu, ktorí sú podľa vlasti Byzantínci, podľa pôvodu Gréci, podľa misie Rimania a podľa ovocia apoštoli Slovanov“.⁴²

³⁵ Letz, R.: Ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku v rokoch 1919–1938 ako prejav cyrilo-metodskej úcty a tradície. In: *Slavica Slovaca*, 2020, roč. 55, č. 3, s. 455.

³⁶ Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku, c. d., s. 70; Chlup, R.: Politické mýty jsou základem života společnosti. In: *Dingir*, 2019, roč. 22, č. 3.

³⁷ Holly, K.: Ponímanie histórie a instrumentalizácie obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia. In: *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2011, roč. 8, č. 1, s. 57.

³⁸ Chaloupecký, V.: Naše národní tradice a Slovensko. Bratislava: Časopis Učené společnosti Šafaříkovy, 1928, roč. 2, č. 1-2, s. 263.

³⁹ Kálal, K.: *Dejiny Slovenska: Z knihy Slovensko v české škole* (do slovenčiny prepísal S. Klíma). Lysá n. Labem: Alois Holub, 1920, s. 7-8.

⁴⁰ V týchto parlamentných voľbách dosiahla za celé obdobie prvej ČSR svoj najväčší úspech v českom prostredí aj Československá strana ľudová.

⁴¹ Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku, c. d., s. 76-77.

⁴² Pius PP. XI: Epistula. Quod S. Cyrillum Thessalonicensem, 13. februára 1927. https://www.vatican.va/content/pius-xi/la/letters/documents/hf_p-xi_lett_19270213_quod-s-cyrillum.html

Z podnetu katolíckeho kňaza a spoluzakladateľa Slovenskej ľudovej strany Ferdiša Jurigu, ktorý sa už dlhšie snažil upriamiť pozornosť slovenských katolíkov na Devín s ambíciou vytvoriť z neho významné pútnické miesto, sa v rokoch 1927 a 1928 aj s podporou v tom čase vo vláde pôsobiacej HSEŠ konali na hrade Devín centrálné cyrilo-metodské slávnosti. Slávnosti sa síce uskutočnili taktiež v ďalších rokoch, ale i vzhľadom na osobné spory medzi predsedom HSEŠ Andrejom Hlinkom a Jurigom, po Jurigovom vylúčení zo strany už nepatrili k ťažiskovým záujmom vedúcich predstaviteľov HSEŠ a „Devín ostal aj na periférii záujmu slovenských katolíckych biskupov“.⁴³

České vládne kruhy ovplyvnené i postojmi niektorých slovenských politikov predpokladali, že po vnútrostraníckych sporoch v HSEŠ, jej odchode z vládnej koalície a výsledkoch parlamentných volieb v roku 1929 sa na Slovensku posilnila pozícia protiautonomistických síl a vo svojej politike upevňovania unitárneho štátu naďalej nedoceňovali význam slovenskej otázky. Národná kultúra zohrávala aj zásluhou demokratického prostredia dôležitú úlohu v posilňovaní slovenského národného sebavedomia, ale to, čo ju od nadradovanej českej kultúry odlišovalo, bolo v čechoslovakistických kruhoch považované za prejav nevyspelosti, ktorá sa časom pozdvihne na vyššiu československú úroveň. Na Slovensku však už v tomto období vyrástla nová generácia, ktorá nevychádzala z pozície porovnávania postavenia Slovákov v Uhorsku a v ČSR, ale ho hodnotila na základe reálneho stavu. Mladá slovenská inteligencia, ktorá mala nielen svoju hrdosť ale i nároky,⁴⁴ sa stávala stále citlivejšou voči snahám zaradiť slovenčinu medzi literárne nevypracovaný dialekt. V júni 1932 sa v Trenčianskych Tepliciach konal zjazd mladej slovenskej generácie, ktorá v prijatom manifeste odmietla centralizmus. Bolo však len otázkou času, kedy zradné a zjednodušené riešenie slovenskej otázky narazí v slovenskom prostredí ešte na razantnejší odpor.

Karel Kálal v už spomenutých *Dejinách Slovenska* začiatok slovenských dejín spájal s Nitrou, kde bol vysvätený „prvý kresťanský kostol v národe československom“ a odporučil, aby sa pri vyučovaní o Veľkomoravskej ríši spievala pieseň „Nitra, milá Nitra“.⁴⁵ V Nitre, kde v roku 1921 pápežský nuncius vysvätil prvých troch slovenských biskupov, sa v auguste 1933 konali Pribinove slávnosti tisícstého výročia posvätenia prvého kresťanského kostola. Pôvodne mali mať cirkevno-národné zameranie podľa vzoru Svätováclavských osláv v roku 1929, ktoré z pohľadu Svätej stolice symbolizovali i zlepšenie postavenia katolíckeho náboženstva v krajine, ktorá bola známa svojou silnou protikatolíckou propagandou.

Tak ako sa český národ prihlásil k tisícročnej svätováclavskej myšlienke, chceli organizátori upriamiť pozornosť slovenskej verejnosti na Pribinu a zároveň na solúnskych bratov. Katolícki biskupi Slovenska a Podkarpatskej Rusi v spoločnom pastierskom liste z 15. februára 1933 predstavili Pribinu ako „temer prvého panovníka v Strednej Európe a najmä medzi slavianskymi národami, ktorý prijal vieru Kristovu a s ňou položil tu prvé základy kresťanskej civilizácie. Pribina pripravil cestu kresťanským misionárom k Čechom... pripravil pôdu u nás aj pre sv. Cyrila a Metoda“.⁴⁶ V tomto období bola otázka autonómie Slovenska rozšírená natoľko, že sa dalo predpokladať, že oslavy ponúknu priestor aj na pohľad zdôrazňujúci svojbytnosť Slovákov ako národa s hlbokými historickými koreňmi, ktorý prežil vďaka svojej kresťanskej viere.

⁴³ Letz, R.: Ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku v rokoch 1919–1938, c. d., s. 472.

⁴⁴ Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha: Nakladatelství Libri, 2002, s. 172.

⁴⁵ Kálal, K.: Dejiny Slovenska, c. d., s. 4-5.

⁴⁶ Arpáš, R.: Prvky cyrilo-metodskej tradície ako súčasť Pribininho odkazu? (Oslavy 1100. výročia kresťanstva v Československu) . In: Konštantínove listy, 2017, roč. 10, č. 1, s. 236.

Predstavitelia prípravného výboru adresovali centrálnej vláde žiadosť o prevzatie protektorátu nad plánovanými oslavami. Vláda pôvodne neprejavila záujem o účasť na oslavách, ale keďže začali mať celonárodný charakter, rozhodla sa získať nad Pribinovými slávnosťami ideovo-politickú kontrolu. Prítom však podcenila riziko, že pribinovská tradícia prezentovaná ako národne autentickejšia a kultúrne staršia od veľkomoravskej, môže byť využitá proti ideologickej a politickej koncepcii vychádzajúcej z predstavy jednotného „československého národa“ a „*narazila na odlišné predstavy jej politických oponentov z radov ľudovej strany*.“⁴⁷ K hlavným iniciátorom osláv patril Spolok sv. Vojtecha, ktorého predsedom bol Andrej Hlinka. Snaha zabrániť Hlinkovi vystúpiť na hlavnom podujatí s príspevkom neuspela a mladí prívrženci ľudovej strany ho priniesli na svojich pleciach pred hlavnú tribúnu a účastníci osláv si vynútili jeho prejav, v ktorom požadoval autonómiu Slovenska, tak ako to sľubovala Pittsburská dohoda. Táto udalosť sa stala hlavnou témou viacerých domácich i zahraničných médií, a „*prekazila nielen oficiálny vládny program ale aj pôvodný zámer biskupa Kmeťka, ktorý ju plánoval ako kultúrnu akciu porozumenia medzi Slovákmi a inými slovanskými národmi na náboženskej úrovni v zmysle cyrilo-metodskej idey*“.⁴⁸

V roku 1933 sa v Nemecku dostal k moci Adolf Hitler, ktorý po anšluse Rakúska zameral svoj politický a propagandistický útok proti Československu. Autonómia Slovenskej krajiny bola prijatá v období po Mníchovskej dohode z 29. septembra 1938, ktorá rozhodla o odčlenení územia, obývaného prevažne nemeckou menšinou. V tomto období sa politické podmienky v Česko-Slovensku začali radikálne odkláňať od demokratického kurzu. K Nemecku bola pripojená aj Petržalka a Devín symbolicky spojený s pôsobením mladej štúrovskej generácie a v medzivojnovom období spájaný s cyrilo-metodskými slávnosťami. Po jeho obsadení nemeckou armádou koncom novembra 1938 sa slávnosti na Devíne nachádzajúcim sa mimo slovenského územia mohli uskutočniť len so súhlasom nemeckého ministerstva zahraničných vecí. Preto po vyhlásení Slovenského štátu, ktorý sa stal satelitom nacistického Nemecka, slovenská vláda schválila, aby sa 5. júl stal Dňom zahraničných Slovákov. Slávnosti na Devíne, ktorých centrálnou témou však už neboli solúnski bratia a ich poslanstvo, sa konali len v rokoch 1939 a 1940.⁴⁹

Politická moc sviatkov solúnskych bratov spájala najmä s požiadavkou podpory štátu a posilňovania národného povedomia.⁵⁰ I vzhľadom na skutočnosť, že byzantská misia na Veľkej Morave mala dlhé obdobie silnú väzbu na myšlienku slovanskej vzájomnosti ako aj na postavenie Slovenska voči Nemecku, vo väčšej miere sa začalo poukazovať na franský a bavorský vplyv na pokresťančovaní Slovanov a pod vplyvom podpísania nemecko-sovietskeho paktu o neútočení sa krátke obdobie zdôrazňoval význam slovensko-ruských stykov v kultúrnej oblasti. Jozef Tiso vo svojom prvom prezidentskom poslanstve k slovenskému národu predstavil víziu stať sa „*sprostredkovateľom a vyrovnávacím činiteľom východu a západu, sveta slavianskeho a germánskeho*“.⁵¹

Hlavným ideológom slovenskej štátnosti sa stal Štefan Polakovič, ktorý sa snažil oživiť obdobie slovenského romantizmu i s jeho kultovou a mýtickou stránkou. Veľkú Moravu predstavil

⁴⁷ Arpáš, R.: Pribinove slávnosti ako pripomenka cirkevno-národnej veľkomoravskej tradície. In: Historický časopis, 2017, roč. 65, č. 4, s. 663.

⁴⁸ Letz, R.: Ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku v rokoch 1919–1938, c. d., s. 468.

⁴⁹ Letz, R.: Ústredné cyrilo-metodské slávnosti na Slovensku v rokoch 1919–1938, c. d., s. 471.

⁵⁰ Sami sa musíme pričiniť o to, aby sme si zachovali dedičstvo otcov! In: Slovák, 1939, roč. 21, č. 153, s. 1.

⁵¹ Pozri Čierna-Lantayová, D.: Slovenské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve (1934–1949). In: Historický časopis, 2008, roč. 56, č. 1, s. 95.

ako slovenský národný štát a poukázal na význam „posvätných miest“, na ktorých sa, „od nepamäti pohybovala slovenská noha“ a bez ktorých si, „nemožno predstaviť odôvodnenie dnešnej horúcej slovenskej rodolásky“. Takéto miesta bolo potrebné „vtesať do duše každého Slováka ako základné kamene našej existencie“.⁵²

Po salzburskom diktáte v júli 1940, keď sa upevnila politická pozícia predsedu vlády a nového ministra zahraničia Vojtecha Tuku, sa misionársky význam pôsobenia solúnskych bratov výraznejšie nezdržoval. Prišlo síce i k snahe posilniť Tukovu popularitu na Slovensku tým, že bol prezentovaný v pozícii nositeľa „evanjelia novej štátnosti, ktorá sa viaže svojou prapôvodnou tradíciou na doby prvých kresťanských vierozvestov slovanských, na sv. Cyrila a Metoda ...“.⁵³ V súvislosti s obdobím Veľkej Moravy sa popri kresťanskej tradícii spájanej s „cyrilometodejskou ideou“ presadzovala štátnopolitická tradícia, ktorú malo predstavovať „Svätoplukovo kráľovstvo“,⁵⁴ pričom „svätoplukovská koruna“ mala byť považovaná za „rýdzo slovenské dedičstvo, ktorého právnym majiteľom je iba slovenský národ.“⁵⁵ Polakovič za jediného možného nástupcu a nositeľa Svätoplukovho dedičstva a koruny veľkomoravského panovníka považoval prezidenta Jozefa Tisa, ktorý mal určovať ideové smerovanie na Slovensku.⁵⁶

Aby zdôrazňovanie cyrilo-metodskej tradície nezbudzovalo žiadne pochybnosti o zahraničnopolitickej orientácii Slovenska na nacistické Nemecko, v politickom prostredí sa jej nevenovala výraznejšia pozornosť. Sviatok sv. Cyrila a Metoda bol predovšetkým cirkevným sviatkom a ich popularita rástla medzi širokými vrstvami kresťanov i zásluhou niektorých biskupov, ktorí sa snažili zdôrazňovať nielen význam cyrilo-metodskej náboženskej a kultúrnej misie, ale vyvíjali i aktivity v záujme toho, aby boli sv. Cyril a Metod vyhlásení za hlavných patrónov Slovenska. V tomto období nastal taktiež pomerne rýchly rozvoj vedy a výskumu a značná časť vtedajších vedeckých prác si „do dneška uchovala svoju vedeckú hodnotu“.⁵⁷ Viaceré publikačné výstupy však podliehali vplyvu mocenskej ideológie a cyrilo-metodská tradícia sa účelovo prispôbovala politickým cieľom vládnej moci.

Po ukončení vojny sa malo v súvislosti s cyrilo-metodskou tradíciou zdôrazňovať bratstvo všetkých slovanských národov a spojenectvo so Sovietskym zväzom. V rokoch 1945 boli pri príležitosti sviatku Cyrila a Metoda obnovené i slávnosti na Devíne. K hlavným organizátorom Všeslovanského dňa prezentovaného ako manifestácia slovanskej vzájomnosti patrili povereník školstva a kultúry Ladislav Novomeský a tajomník Ministerstva zahraničných vecí Vladimír Clementis. Organizátori pozvali delegácie všetkých slovanských štátov, ku ktorým sa prihovoral i Ferdiš Juriga, ktorý stál pri zrode devínskych cyrilo-metodských slávnosti. Predstavitelia katolíckej cirkvi sa na organizovaní slávností podieľať odmietli. Pokiaľ ide o Spolok sv. Vojtecha, ten bol v tomto období obmedzovaný zásahmi do organizačnej štruktúry a publikačnej činnosti, o čom svedčí i skutočnosť, že od 1. apríla 1945 nebolo povolené vychádzanie žiadneho katolíckeho časopisu a novín. Po vynútenom prerušení vydávania časopisov Spolku sv. Vojtecha začal v auguste 1945 vychádzať ako jeho tlačový orgán dvojtýždenník *Pútnik cyrilometodejský*, v ktorom sa v súvislosti so všeslovanskými slávnosťami na devínskom hradnom kopci zdôrazňovalo, že cyrilo-metodská tradícia je náboženská ako i národná a kultúrna a že cyrilo-metodská idea by

⁵² Polakovič, Š.: K základom Slovenského štátu. Filozofické eseje. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1939, s. 91-92.

⁵³ Bor, J. E.: Vojtech Tuka. Úvod do života a diela. Turčiansky sv. Martin: Kompas, 1940, s. 40.

⁵⁴ Polakovič, Š.: Slovenský národný socializmus. Ideové poznámky. Bratislava: Generálny sekretariát HSES, 1941, s. 142.

⁵⁵ Polakovič, Š.: Slovenský národný socializmus, c. d., s. 149.

⁵⁶ Pozri Pekár, M.: Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In Fiamová, M – Hlavinka, J. – Schvarc, M. a kol.: Slovenský štát 1939–1945. Predstavy a realita. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014, s. 146; Tokárová, Z.: Slovenský štát : Režim medzi teóriou a politickou praxou. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, s. 43.

⁵⁷ Škvarna, D. – Hudek, A.: Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku, c. d., s. 90.

pri kladení základov „našej novej vlasti, keď sme odhodlaní poslovančiť celú našu republiku“, mala byť „všetkým, či už Čechom alebo Moravanom alebo Slovákom vedúcou myšlienkou“.⁵⁸

Novomeský počas osláv Všeslovanského dňa spomenul, že Cyril a Metod boli vierozvestcami, „od ktorých sme prijali kresťanskú kultúru a slovanskú liturgiu“.⁵⁹ Marxistická interpretácia cyrilo-metodskej tradície však zdôrazňovala sekularizovanú podobu tejto tradície a jej náboženský rozmer marginalizovala. Povereník vnútra Gustáv Husák sa o cyrilo-metodskej tradícii zmienil len ako o vonkajšom rámci manifestačného prihlásenia sa k bratskému zväzku slovanských národov.⁶⁰ Slovanský deň na Devíne, ktorý sa v roku 1946 konal po volebnom víťazstve Demokratickej strany na Slovensku, sa už tematicky koncentroval najmä na slovanskú politiku v praktickom živote slovanských národov a prijatý manifest „*proklamoval jednotu Čechov a Slovákov v spoločensťve všetkého Slovanstva*“.⁶¹ Českí komunisti však „Slovenskú otázku“ vnímali iba ako účelový nástroj politického boja a ako dočasný ústupok voči svojim slovenským straníckym kolegom, ktorí boli neskôr obviňovaní z „buržoázneho nacionalizmu“.⁶²

Po nastolení mocenského monopolu komunistickej strany v Československu sa aktivity cirkvi a náboženských spoločností obmedzovali len na výkon bohoslužieb v priestoroch chrámov alebo iných náboženských budov. Klement Gottwald, po abdikácii Edvarda Beneša zvolený do funkcie prezidenta Československej republiky, síce aj v roku 1948 potvrdil záujem komunistov nadviazať na pamiatku slovanských vierozvestov. Po tom, čo sa Československo dostalo do sovietskej sféry, sa však presadila mocensko-politická koncepcia zneužívajúca spojenie slovanskej a cyrilo-metodskej myšlienky, čo sa najviditeľnejšie prejavilo v likvidácii gréckokatolíckej cirkvi. Oficiálne prestala existovať po tzv. „veľkom sobore“, na ktorom prišlo okrem iného i k sfaľšovaniu slov sv. Metoda: „Slovania, bojte sa Ríma“.⁶³

V komunistických väznicach sa ocitli politickí väzni rôznych vierovyznaní, ktorí sa v tomto prostredí zbavovali rôznych predsudkov a solidarita väzňov oslobodených od ideologického balastu sa prejavila i na sviatok sv. Cyrila a Metoda, keď si „*robili katolíci ekumenické stretnutie s evanjelikmi*.“⁶⁴ Po najdrastickejšom období komunistického režimu charakteristickým vykonštruovanými súdnymi procesmi, perzekúciami a represiami sa otváral priestor pre uvoľnenie cyrilo-metodskej tradície z ideologického zovretia a nastalo aj uvoľnenie striktného ideologického dohľadu nad prácou historikov. V rímskokatolíckom prostredí sa význam misie solúnskych bratov mohol výraznejšie zdôrazňovať i vďaka konštitúcii Druhého vatikánskeho koncilu o posvätnnej liturgii *Sacrosanctum concilium*, ktorá vytvorila predpoklad na širšie uplatnenie národných jazykov v liturgii. V roku 1968 vzniklo Dielo koncilovej obrody rozdelené do dvoch samostatných národných celkov. Celostátne ustanovujúce zhromaždenie Diela koncilovej obnovy sa uskutočnilo na Velehrade. V tomto období sa rozšíril i priestor na spoluprácu Spolku sv. Vojtecha so Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme. V júni bola obnovená (povolená) gréckokatolícka cirkev a zmena politickej situácie otvorila i priestor

⁵⁸ Klein, V.: Idea cyrilometodejská. In: Pútnik cyrilometodejský, 1945, roč. 1, č. 5, s. 66-67.

⁵⁹ Novomeský, L.: Dimitrov medzi nami. In: Zväzky a záväzky. Bratislava: Pravda, 1972, s. 289.

⁶⁰ Pozri bližšie Letz, R.: Postoj Gustáva Husáka ku katolíckej cirkvi v rokoch 1944–1950. In Kinčok, B. a kol.: Gustáv Husák a jeho doba. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 139.

⁶¹ Čierna-Lantayová, D.: Slovanské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve, c. d., s. 112.

⁶² Pozri Syrný, M.: Gustáv Husák a Komunistická strana Slovenska v Slovenskom národnom povstaní. In Kinčok, B. a kol.: Gustáv Husák a jeho doba. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2015, s. 111.

⁶³ Pozri bližšie Šturák, P.: Dejiny Gréckokatolíckej Cirkvi v Československu v rokoch 1945–1989. Prešov: Náboženské vydavateľstvo Petra, 1999, 2000 s.

⁶⁴ Mikloško, F.: Nebudete ich môcť rozvrátiť: z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943–1989. Bratislava: Archa, 1991, s. 79.

pre nové riešenie štátoprávneho vzťahu Čechov a Slovákov a prijatie ústavného zákona o česko-slovenskej federácii.

Po krátkom nádejnom období boli mnohé sľubné sa rozvíjajúce aktivity zastavené a v období normalizácie pokračovali rôzne útoky proti cirkvám, kňazom, rehoľníkom a laikom. V roku 1978 sa stal pápežom prvý Slovan, krakovský arcibiskup kardinál Karol Wojtyła, ktorý prijal meno Ján Pavol II. Ten v roku 1980 vyhlásil solúnskych bratov popri sv. Benediktovi za spolupatrónov Európy a v roku 1985 im vyjadril úctu encyklikou *Slavorum apostoli (Apoštoli Slovanov)*.

V júli 1985 sa uskutočnili na Velehrade oslavy 1100. výročia smrti sv. Metoda, ktoré chcel komunistický režim prezentovať ako „mierovú slávnosť“ a prejav náboženskej slobody. Záujem zúčastniť sa týchto osláv prejavil aj Ján Pavol II. Na návštevu ho pozval pražský arcibiskup František Tomášek a k pozvaniu sa formou petície pripojilo i osemnásťtisíc veriacich z toho pätnásťtisíc zo Slovenska. V pozvaní pápeža a v aktivitách podporujúcich účasť veriacich na púti zo slovenskej strany sa angažovali najmä predstavitelia tzv. tajnej cirkvi, ktorí sa snažili poukazať na cirkevný, duchovný a náboženský význam cyrilo-metodskej misie na Veľkej Morave. Český minister kultúry Milan Klusák kardinálovi Tomáškovi však oznámil, že návšteva pápeža v Československu je nežiaduca. Vladimír Jukl, ktorý mal významný podiel na rozvoji hnutia laického apoštolátu, prišiel s myšlienkou „*obohatiť púť o aktívnu účasť mladých veriacich*“, ktorí chceli stráviť noc pred oficiálnou oslavou v bazilike spievaním nábožných piesní a modlitbami, čo im však nebolo povolené. Na oficiálnej časti osláv bol prejav ministra kultúry Klusáka prerušovaný a tisíce ľudí, ktorí prišli do Velehradu, požadovali náboženskú slobodu a návštevu Jána Pavla II. Túto požiadavku účastníkov cyrilo-metodských osláv sa podarilo splniť až po páde železnej opony. Pápež navštívil Velehrad v apríli 1990.⁶⁵

Ján Pavol II. často opakoval, že „Európa musí opäť začať dýchať oboma pľúcami – východnými i západnými“ a v tejto súvislosti zdôrazňoval význam sv. Cyrila a Metoda ako osobností, ktoré prekračujú rámec slovanského sveta. Európa sa však v súčasnosti vzdáľuje nielen predstavám o duchovnej jednote, ale cyrilo-metodskému dedičstvu sa nedarí pôsobiť integrujúco ani v oblasti užšej slovanskej vzájomnosti. Tieto predstavy sa nachádzajú v ostrom kontraste s tragickými udalosťami na Balkáne v 90. rokoch 20. storočia a prebiehajúcou vojnou na Ukrajine. Preto vznikajú obavy, že pomaly sa oslabuje aj symbolický význam solúnskych bratov ako duchovného mosta, ktorý spája ľudí, uľahčuje výmenu názorov a vyjadruje otvorenosť, mier a spoluprácu národov.

Vzhľadom na tragické vojnové konflikty medzi slovanskými národmi a politické manipulácie s cyrilo-metodskou tradíciou by sa však nemalo zabúdať ani na to, že po pokojnom rozdelení Česko-Slovenska, vzniku dvoch nezávislých nástupníckych štátov Slovenskej a Českej republiky a ich vstupe do Európskej únie sú si oba národy stále blízke, čím dávajú „pred svetom výrečnú lekciu, ako možno riešiť zásadné požiadavky na sebaurčenie a nezávislosť vo vzájomnom rešpekte, mieri a skutočnom bratstve“.⁶⁶

S apoštolmi Slovanov a spolupatrónmi Európy sa spájajú vzácne hodnoty ako pokora, trpezlivosť, dôstojnosť, obetavosť, viera zaväzujúca k mravnému správaniu, solidarita a vzájomný rešpekt medzi ľuďmi a národmi, sila osobného svedectva, či vzdelanie ako prínos pre jednotlivca i spoločnosť. Ide o hodnoty, ktoré sú pri zaujatí kritického myslenia odolávajúceho politickým manipuláciám nezastupiteľné i v spoločensko-politickom priestore našej existencie tak na národnej ako aj európskej úrovni.

⁶⁵ Štrasser, J.: František Mikloško. Rozhovory o dobe a ľuďoch. Bratislava: Slovart, 2016, s. 66 a 85.

⁶⁶ Pozri Parolin, P.: Pokojné rozdelenie Československa je vzorom pre riešenie konfliktov. 18. apríla 2023. Dostupné na internete: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20230418019>

Possibilities and Limits of the Message of the Apostles of the Slavs and Co-Patrons of Europe in a World of Divergent Political and Power Interests

Milan Katuninec

The Cyrillo-Methodian mission in Great Moravia lasted only a short time and most of the disciples of the Brothers from Thessalonica were forced to move to the Slavs of the Balkan peninsula, who adopted Byzantine Christian tradition. Despite this fact, the contribution of the Thessalonica brothers is very important also for Central Europe connected to Western Christianity which played a prominent role in the shaping of the world of Western civilization. Cyrillo-Methodian heritage and tradition also influenced the cultural and political life of Slovaks and Cyrillo-Methodian spiritual heritage is mentioned in the preamble of the Constitution of the Slovak Republic. The author of the paper turns his attention to the impact of this heritage and tradition as national-cultural and political capital on the process of forming the modern Slovak nation. Political changes and ideological struggles that influenced the Slovak social, cultural and political environment also showed the limits of the message of the Apostles to the Slavs and Co-Patrons of Europe in a world of divergent political and power interests. The paper points out how under the pressure of real politics there are fears that even interest in presenting the Thessalonica brothers as a spiritual bridge connecting people, facilitating the exchange of ideas and expressing the openness, peace and cooperation of nations, is slowly disappearing. However, the message of Saints Constantine-Cyrril and Methodius is associated with values that are irreplaceable even in the socio-political space of our existence, both at national and European level.

ANDREJ BOTEK*

Sv. Cyril a Metod – náčrt výtvarného zobrazovania v dielach vybraných autorov 20. a 21. storočia

BOTEK, A.: Sts. Cyrill and Methodius – sketch of artistic demonstration in the works of elected authors from the 20th and 21st centuries. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 104-116 (Bratislava).

Thessaloniki brothers Sts. Constantine-Cyrril and Methodius are indelibly written in our religious, national and cultural tradition. Their first paintings are connected with the era of the national rebirth in the 19th century. Till that time their artistic displaying has done a difficult development, that was indented not only from the stylistic manner, but also from the political situation in the society. In this article we want to give basic orientation about the beginning of their artistic displaying and general development in the 1st half of the 20th century. We shall show two manners: realistic and expressive – abstract that are a ground lines in the art works. Gravity's center of this article is demonstration of this problems by giving illustration from the authors working from the 2nd half of the 20th century to the beginning of the millennial decades. This topic will be reflected on the flat disciplines (painting, graphics) by describing of style, composition, attributes, etc. There will be used only artworks of the Slovak, or in Slovakia living authors and relating the church orientation of the West Rite. The artistic paintings binding with the East Church – icons, are not subjects of this study.

Cyrril and Method, art works, paintings, realistic and expressive displaying, Slovak authors

Úvod

Solúnski bratia sv. Konštantín-Cyrril a Metod sú nezmazateľne zapísaní v našej náboženskej, národnej i kultúrnej tradícii. Ich dielo nemá vo svojej dobe zodpovedajúci koncept, ktorým bolo vytvorenie samostatnej kultúrno-náboženskej základne, formujúcej slovanské národy ako rovnocenný prvok kresťanskej Európy.¹ Vyhnaním cyrilometodských žiakov a neskorším vznikom Uhorského kráľovstva bol ich odkaz utlmený.² Je preto len samozrejme, že s prvými prejavmi národného sebauvedomenia od 17. stor. sa začína vyzdvihovať aj ich široký kultúrno-náboženský a národný prínos.³ Okrem mnohých literárnych diel sa postupne začína aj zobrazovanie týchto osobností vo výtvarnom umení. V predkladanom príspevku sa chcem venovať spôsobom zobra-

* Doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD., Fakulta architektúry a dizajnu STU, Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava.

¹ Čáky, M.: Kultúrne a politické dedičstvo sv. Cyrila a Metoda vo vzťahu k našej štátnosti. In Lukáčová, M. – Husár, M. – Ivanič, P. – Hetényi, M. (eds.): *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, 2013, s. 659; Botek, A.: Byzantské vplyvy v ranostredovekej sakrálnej architektúre Slovenska. In: *Konštantínove listy*, 2017, roč. 10, č. 1, s. 151.

² Uhorské kráľovstvo budovalo úctu vlastných svätcov. Andrej-Svorad a Benedikt boli medzi prvými konsekráciami nie pre ich etický pôvod, ale najmä pre posilnenie významu nitrianskej vetvy Arpádovcom. Judák, V.: Prví svätci stredovekého Uhorska. In: *Pamiatky a múzeá*, 1999, roč. 48, č. 2, s. 11.

³ Tandlich, T.: Význam Veľkej Moravy a misie svätých Cyrila a Metoda pri tvorbe koncepcie dejín slovenského národa v sedemnástom a osemnástom storočí. In Lukáčová, M. – Husár, M. – Ivanič, P. – Hetényi, M. (eds.): *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, 2013, s. 187-197; Mihalková, G.: Etický rozmer reflexie veľkomoravského obdobia v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. In: *Konštantínove listy*, 2017, roč. 10, č. 2, s. 165-177.

zovania solúnskych bratov vo výtvarnom umení. Poukážem na stručnú genézu tohoto javu, ale ťažiskovo sa budem venovať dielam od druhej polovice 20. stor. až do začiatku milénia.⁴ Danú tému budem reflektovať výlučne na príkladoch plošných disciplín (maľba, grafika) a nebudem poukazovať na sochárske diela, čo je problematika s vlastnými špecifickými prejavmi. Budem si všimáť základné spôsoby zobrazovania (typológiu, kompozíciu, atribúty), ako aj výtvarný rukopis a štýlovú podmienenosť. Nebudem sa venovať amatérskym dielam, hoci v poslednej dobe sa im preukazuje na cirkevnej pôde (tlačoviny, výstavy) neodôvodnená recepcia.⁵ Rovnako sa nezameriam na zobrazenia rôznorodnej tvorby ikon vo východnej cirkevnej oblasti, resp. u autorov pravoslávneho a gréckokatolíckeho prostredia. Ikonopisectvo je problematika, ktorá sa vyznačuje vlastnou tradíciou so samostatnou výkladovou rovinou. Formujú ju iné princípy, než diela v rámci západného okruhu. Ak aj takúto tvorbu spomeniem, pôjde hlavne o ilustračný príklad bez nároku na hlbšie postihnutie problematiky, resp. pri autoroch, ktorí sa ikonovou tvorbou formálne inšpirujú. Venovať sa budem výlučne tvorbe slovenských, alebo na Slovensku pôsobiacich umelcov.

V prvopočiatkoch národno-obrodenského obdobia

Cyrilo-metodská tradícia získavala dominantné impulzy predovšetkým od konca 18. stor., v romantických 30. rokoch 19. stor., v 50. a 60. rokoch 19. stor. a vznikom Česko-Slovenska.⁶ Ich veľkolepé dielo prispievalo k upevňovaniu historického povedomia slovenského národa – práve odvolávaním sa túto tradíciu začali emancipačné procesy nášho národa.⁷ V prvopočiatkoch zobrazovania solúnskych bratov šlo hlavne o základnú typológiu, ktorá by stanovila ich charakteristické atribúty, topos a bola takto prijímaná širokými ľudovými vrstvami a aplikovateľná aj pre sakrálne priestory. Najmä okolo polovice 19. stor. prudko vzrástol záujem o týchto svätcov a to aj v súvislosti s miléniovým jubileom ich príchodu na Veľkú Moravu, ustanovenia Metoda za arcibiskupa a s tým spojenými oslavami v Ríme.⁸ Nosným sa stáva dielo slovenského maliara národno-obrodenského obdobia – **Jozefa Božetecha Klemensa**. Klemens bol všestranou osobnosťou – maliar, grafik, priekopník fotografie, prírodovedec. V náboženských motívoch si osvojil výtvarný kánon nazarenizmu, zvýšenú pozornosť venoval drapérii, kompozície pôsobia staticky, dosahujú temer skulptúrny účinok.⁹ Nazarenizmus sa všeobecne považuje na problematickú etapu vývoja výtvarného umenia,¹⁰ najmä pre svoj stabilizovaný historizmus,

⁴ Viaceré zobrazenia solúnskych bratov z 19. a 20. stor. hlavne od zahraničných umelcov a niektorých slovenských exilových uvádza Hnilica, J.: Sv. Cyril a Metod – ich pomer k sv. Písmu a vzájomné vzťahy s Rímom. In Kružliak, I. – Hnilica, J. (eds.): Prvoučiteľ národa slovenského. Zborník na pamiatku tisícročia výročia smrti. Sv. Metoda. Rím: Unitas et Pax, 1988, tab. I-XII.

⁵ Bez toho, aby som menoval konkrétne osobnosti chcem poznamenať, že napr. aj na stránkach Katolíckych novín sa často publikujú články, venované amatérskym tvorcom. To samo osebe nie je problém, lebo aj takáto tvorba má svoje miesto v širšej sfére. Problém je, že sa nerozlišuje úroveň takejto tvorby a napriek tomu, že často vykazuje evidentné znaky slabej výtvarnej úrovne, až gýču, býva nekriticky favorizovaná.

⁶ Škvarna, D.: Cyrilo-metodský obraz v slovenskej kultúre 19. stor. Premena tradície na kult a ich podoby. In Panis, B. – Ruttkay, M. – Turčan, V.(eds.): Bratia, ktorí menili svet. Bratislava: SNM, Nitra: AÚSAV, 2012, s. 190.

⁷ Čáky, M.: Kultúrne a politické dedičstvo sv. Cyrila a Metoda vo vzťahu k našej štátnosti, s. d., s. 655 a inde. Pozri tiež Kišš, I.: Význam Cyrila a Metoda pre slovenský národ. In Rydlo, J. M. (ed.): In verbo autem tuo. Jubilejník k 70. narodeninám slovenského biblistu Jána Ďuricu SJ. Bratislava: Libri Historiae, o. z., 2013, s. 242.

⁸ Hromják, E.: Encyklika *Grande munus* a jej význam v kontexte katolíckeho slavizmu Leva XIII. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 29-38; Lukáčová, M.: Ideové princípy encykliky *Grande munus* (1880) transponované do diel talianskych cirkevných historikov z roku 1881. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 51-60.

⁹ Zmetáková, D.: Kresba 19. storočia na Slovensku. Bratislava: Pallas, 1976, s. 20.

¹⁰ Hanus, L.: O terajšom stave cirkevného umenia. In Hanus, L.: Umenie a náboženstvo. Bratislava: Lúč, 2001, s. 193 (písané v roku 1940!); Kvasnicová, M.: Obnoviť dialóg. Na margo súčasného vzťahu cirkvi a umenia. In Kvasnicová, M. – Šlachta, Š. – Čarný, L. (eds.): Miesto pre modlitbu. Zborník z konferencie. Bratislava: VŠVU, 2000, s. 74.

v podmienkach prebúdžania nášho národného povedomia však zohrával dôležitú identifikačnú úlohu. Už v roku z roku 1858 namaľoval Klemens solúnskych bratov na oltár kostola v Mojčíne, v roku 1863 rovnaký motív v Dohňanoch.¹¹ Dielo sa tak ujalo, že samotný autor vytvoril jeho viaceré repliky pre chrámové priestory, a stalo sa hojne napodobňované a kopírované a to hlboko do 20. stor. Klemens stanovil aj základnú typológiu postáv a kompozíciu. Cyrila zobrazil v tmavom mníšskom habite s kapučnou na hlave a knihou. Symbolizuje to vstup do kláštora „50 dní pred smrťou“ a súčasne ho definuje ako tvorcu slovanského písma – hlaholiky a prekladov sv. Písma. Metod je znázornený v liturgickom rúchu s albou a ornátom a biskupským páliom. Jednou rukou žehná, druhou pridáva obraz posledného súdu, ktorým, podľa mladšej legendy, spôsobil konverziu bulharského vládcu Borisa. Obraz je opretý o peň stromu. Konštantín-Cyril v druhej ruke drží vysoký procesný kríž, symbolizujúci misionársku činnosť. Kríž je umiestnený medzi oboma svätcami v osi kompozície. Je zaujímavé, že už v prvých dvoch obrazoch (v Mojčíne a Dohňanoch) Klemens kompozíciu zrkadlovo obrátil, takže aj v ďalších replikách sa nachádza stranovo variantné zobrazenie.

Možno konštatovať, že spôsob zobrazenia bratov je charakteristický pre západnú Cirkev. Tu vzniká polemika, keďže na jednej strane vieme, že šlo o príslušníkov byzantskej Cirkvi, avšak na strane druhej boli Rímom uznaní a Metod bol isto pápežom za biskupa vysvätený v západnom obrade. Samozrejme, jeho liturgický odev na obrazoch zodpovedá situácii v 19. stor. a nereflektuje úzus z 9. stor. Cyrilov mníšsky habit rovnako nie je konkretizovaný. Nezodpovedá baziliánskemu habitu, hoci sa predpokladá, že Cyril pravdepodobne vstúpil k baziliánom. Je to habit, ktorý možno prísúdiť viacerým mníšskym komunitám. Takéto zobrazenie zodpovedalo charakteristickým prvkom oboch bratov, spolupôsobilo pri ich cirkevnom vnímaní i fixovaní vo všeobecnom obraze. Vysoký kríž na osi kompozície súčasne jasne vyjadroval náboženský odkaz. Tento obraz bol viacnásobne využívaný ako vzor, ako bolo spomenuté dochádzalo k stranevej výmene svätcov, drobnejším zmenám v detailoch rúch, či fyziognómie (starci, alebo muži v zrelom veku).

Príklady z 1. pol. 20. storočia

Rozmach cyrilometodského stvárnovania prinieslo obdobie po rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR, kde sa cyrilometodský odkaz spájal i s národným sebauvedomovaním. Cyrilometodská tradícia tu tvorila ambivalentnú úlohu. Na jednej strane bola i zo strany štátnych predstaviteľov podporovaná ako spoločná tradícia českého a slovenského národa (v zmysle čechoslovakizmu), na strane druhej bola spolu s Pribinovým odkazom dôležitou súčasťou slovenského národného a kultúrneho povedomia.¹² Môžeme však zaznamenať širokú aktivitu náboženských periodík, ktoré v uvedenom období výrazne reflektovali cyrilo-metodskú problematiku, či už ako posilnenie národného povedomia, alebo misionárskeho povzbudenie.¹³ Výraznú úlohu zo-

¹¹ Cifra, Š.: Jozef Božetech Klemens (8.3.1817 Liptovský Mikuláš – 17.1.1883 Viedeň). In: Literárny týždenník, dostupné online: <https://www.literarny-tyzdennik.sk/products/jozef-bozetech-klemens-8-3-1817-liptovsky-mikulas-17-1-1883-vieden/>.

¹² Letz, R.: Prejavy cyrilo-metodskej tradície a úcty na Slovensku počas prvej Československej republiky (1918–1938). In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 151-164.

¹³ Gerboc, T.: Cyrilo-metodská úcta v časopise *Hlasy z domova a misii* v rokoch 1915–1949. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 179-196; Dian, D.: Rezonancia cyrilo-metodskej tradície na stránkach *Duchovného pastiera* v rokoch 1917–2012. In Lukáčová, M. – Husár, M. – Ivanič, P. – Hetényi, M. (eds.): Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, 2013, najmä s. 275-282.

hrala cyrilometodská tradícia aj v Čechách, kde sa jej tiež chopili politické katolícke strany.¹⁴ Spomenúť treba i iniciatívu unionistických „velehradských kongresov“, ktoré chceli byť priestorom zblížovania západnej a východnej Cirkvi v duchu cyrilo-metodského dedičstva.¹⁵ V tejto atmosfére vzniklo viacero ďalších zobrazení dobových autorov. Z mnohých diel spomeniem **Gyurokovitsov** (Ďurkovičov) obraz, kde solúnsky bratia (Cyril ako mních a Metod ako arcibiskup – tentoraz aj so západnou biskupskou mitrou), kážu zhromaždenému ľudu a krstia ho. Aktualizačný rámec tohoto diela je jasný z faktu, že zástup je zobrazený v ľudových krojoch. Dej sa odohráva pred kostolom – autor si vzal za vzor typ románskeho jednolodia s apsidou a vťahnutou vežou, čo svedčí o jeho snahe čo najviac sa priblížiť najstarším vtedy známym architektonickým reáliám.¹⁶ V mezivojnovom období vzniklo viacero diel s cyrilometodskou tematikou, na tomto mieste ich však nebudeme popisovať.¹⁷

Kultický rámec dostalo zobrazenie vďaka viacerým variáciám **Martina Benku**. V 40. rokoch 20. stor. Benka zobrazil bratov na niekoľkých obrazoch. Na diele „Slovanskí vierozvestovia Cyril a Metod“ sú v osovej kompozícii s výrazným heroizačným pátosom, pričom z dvojice viac vyniká Cyril. Cyril ráznym gestom dvíha pravú ruku a je aj vyšší, ako Metod. Ten je odedý do západného liturgického rúcha s páliom. Spoločné dielo oboch bratov symbolizuje užšie prepojenie – obaja držia roztvorenú knihu Pisma a Metod aj vysoký dvojkríž. Je tu však jeden výrazný posun – Cyril nemá ani kňazské, ani mníške rúcho – je zobrazený v sukni a plášti, na nohách má výrazné čižmy. Je to sekulárny odev, typický pre ranostredovekého veľmoža, alebo aj vladyku. Aj Benka vytvoril viacero variantov tejto kompozície. Spomeňme ešte jeho dielo „Príchod Cyrila a Metoda na Slovensko“, ktoré je podobné Gyurokovitsovmu – zobrazuje solúnskych bratov v rovnakom ustrojení, ako na predošlom obraze – ako kážu zhromaždenému ľudu pod holým nebom (kostol chýba). Aj tu sú ľudia oblečení do národných krojov, spoločnosť je však pestrejšia. Ukazuje aj učencov (v pozadí v plášťoch a čiapkách), výrazný je veľmož s mečom a mohutnými fúzmi, ktoré pripomínajú postavy z kresieb Mikoláša Aleša a v údolí vidno ozbrojených jazdcov. Pri viacerých postavách si autor vypomohol aj prvkami staroruských zobrazení (napr. typické čiapky a prilby), čo nakoniec uplatnil i pri neskorších ilustráciách prstonárodných rozprávok. Benka na jednej strane dotvára Klemensom daný topos, kde sú svätci znázorňovaní tak, aby boli zrozumiteľní pre veriaciach, aby boli jasné ich atribúty, pričom ich osobné podoby sú štylizované. Na druhej strane sa od Klemensa odlišuje tým, že cirkevné reálie (odevy) redukuje a v prípade Cyrila ukazuje akoby slovanského veľmoža. V zobrazení solúnskych bratov rozhodne nejde o portréty – sú to abstrahované podoby svätých mužov s výrazným prvkom heroizácie. Je zaujímavé, že zrejme práve vďaka istej heroizácii a zobrazovaniu ľudových vrstiev

¹⁴ Pehr, M.: Český politický katolicizmus a cyrilo-metodějská úcta v době meziválečného Československa. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 132-133.

¹⁵ Pozri Judák, V.: Cyrilo-metodský odkaz vo forme velehradských unionistických kongresov. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 83-111; Šmid, M.: Unionizmus a jeho recepcie v meziválečném Československu na příkladu IV. Velehradského kongresu v létě 1924. In Letz, R. – Judák, V. (eds.): Cyrilo-metodská tradícia ako spájajúci fenomén. Nitra: Gorazd, n.f., Kňazský seminár sv. Gorazda, 2020, s. 165-177.

¹⁶ O skutočnej podobe veľkomoravských kostolov nebolo vtedy známe nič. Prvé vykopávky sa datujú až ad roku 1949. Základy kostola v Modré pri Velehrade boli síce odkryté už začiatkom 20. stor., ale vtedajšia úroveň poznania neumožnila ich stotožnenie s veľkomoravským obdobím. Porovnaj Cibulka, J.: Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha: ČSAV, 1958; Botek, A.: Velkomoravské kostoly na Slovensku a odraz ich tradície v neskoršom období. Bratislava: PostScriptum, 2014.

¹⁷ Podrobnejšie pozri Letz, R.: Prejavy cyrilo-metodskej tradície a úcty na Slovensku počas prvej Československej republiky (1918–1938), c. d., s. 155.

našli tieto jeho diela „uznanie“ aj v nastupujúcej propagande socialistického realizmu, hoci šlo o obrazy s cirkevnou tematikou.¹⁸

Ľudovít Fulla je reprezentantom svojskej modernej dobovej transformácie, blízkej geometrickej abstrakcii. Fulla sa na rozdiel od svojho súpútnika Benku neviazal na štylizovanie realistických motívov. Reagoval na dobové moderné prúdy a osvojil si štýl, základom ktorého bolo postihnutie geometrického jadra a konštrukčného a skladobného základu predmetu.¹⁹ Náboženské motívy spracovával už v 30. a 40. rokoch – predsa však sa v nich priklonil k väčšej miere realizmu. V 60. rokoch, po čase utiahnutia, nanovo nadviazal na svoje modernistické princípy. Jeho zobrazenie solúnskych bratov z roku 1969 nechce byť výpoveďou o ich atribútoch, či odosobneným pátosom. Fulla sa snaží motív spracovať v dobových výtvarných tendenciách, s veľkou mierou abstrakcie a redukcie, rastrovaním do geometrických polí.²⁰ Možno konštatovať, že zakladá ďalší prúd v zobrazovaní, ktorý rezignuje na bezprostrednú zrozumiteľnosť, ale snaží sa podať sakrálnu tému modernými vyjadrovacími prostriedkami. Na jeho maľbe sú postavy výrazne abstrahované vrátane poletujúcich anjelov. Nemajú vlastne tváre, tie sú redukované na geometrickú skladbu, pričom celok je členený výraznou autorskou dekoračnou abstrakciou. Fulla redukuje tvary, dáva tušiť objemy. Prítom toto jeho dielo, hoci korešponduje s dobovými výtvarnými trendmi, má svojou statikou a základnou kompozíciou blízko k ikonám.

Príklady z 2. pol. 20. storočia

V období socialistického režimu sa zobrazovaniu solúnskych bratov venovali temer výlučne veriaci umelci, ktorí hojne tvorili rôzne cirkevné objednávky. Výraznejší vzrast ich znázorňovania začal najmä od 60. rokov pri jubileu príchodu (1963) a neskôr Cyrilovej smrti (1969). Spomenúť musíme **Mikuláša Klimčáka**, ktorý ich zobrazovaniu vniesol špecifický „ikonický“ rys. Klimčák ako gréckokatolík aplikoval niektoré typické formy ikonomaľby – strnulosť postáv, centrálnu orientáciu, sprievodné prvky, kompozíciu, topológiu a pod., pritom im však ponechal západný charakter. Jeho diela sú inšpirované ikonami, ale sú svojským autorským prínosom. Dobře to ilustruje jeho dielo z roku 1963, kde obe postavy sú prostovlasé, odeté do štylizovaného východného biskupského odevu (tu sa dostávame k otázke, či Cyril bol alebo nebol biskup²¹), pričom Metodovi po boku visí kosoštvorcový meč s obrazom panagie. V ruke drží východnú podobu berly a pri postavách je znázornený byzantský chrám s kupolami. Obraz je dopĺňaný písmovými odkazmi. Vedľa postáv vertikálne písané CYRIL, METOD, v otvorenej knihe „NA POČIATKU BOLO SLOVO“. Písmo je latinka, ale tvarovo štylizované do akejsi „hlaholizujúcej“ podoby. Aj samotné pozadie – jednoliate zlatookrové, má inšpirácie v zlatom pozadí ikon. Klimčák vytvoril aj viaceré kompozície so sedmopočetníkmi, resp. aj s nekanonizovanými cyrilometodskými žiakmi, často vo forme tapisérií. Na jednej z nich z roku 1979 postavy sú opäť strnulé, črty jednotne štylizované. Postavy zoradil do troch radov, pričom prvý je v ľavej časti kompozície. Tu sú Cyril a Metod, druhý a tretí rad sú vpravo a postavy sú tesne nad sebou. V druhom Kliment s Naumom, v treťom Gorazd, Sáva a Angelár. Okrem sprievodného textu,

¹⁸ Podľa Bedára a Čemického Benka „súčasná slovenské umenie ...obohatilo ... obrazmi zo Slovenského národného povstania i zo slovenskej histórie dávnovekej.“ Bednár, Š. – Čemický, L.: *Súčasná slovenské výtvarné umenie*. In: *Slovenské výtvarné umenie na ceste k socialistickému realizmu*. Bratislava: Tvar. Družstvo slovenských výtvarných umelcov SRO, 1950, s. 69.

¹⁹ Bajcurová, K.: *Ľudovít Fulla*. Bratislava: Petrus + SLOVART, 2009, s. 203.

²⁰ Predpokladá sa, že zmienené dielo malo slúžiť ako príprava na uvažovanú monumentálnu realizáciu. Porovnaj: Bajcurová, K.: *Ľudovít Fulla*, c. d., s. 235.

²¹ K diskusií na danú tému sumarizujú: Lacko, M.: *Sts. Cyril and Methodius*. Rome: SUSCM, 1969, s. 142-144; Lacko, M.: *Svätí Cyril a Metod*. Siedme vydanie. Trnava: Dobrá kniha, 2011. s. 133-135.

ktorý je súčasťou kompozície, je výjav obohatený o chrámy, resp. reálie z miest zviazaných s cyrilometodskou prítomnosťou. Blatnohrad (v rekonštrukčnej podobe), Nitra – tzv. Pribinov kostol na hrade, Bratislava – dóm sv. Martina a hrad a Velehrad. Klimčák vytvoril svojský smer – spájanie výtvarnej tradície východu a západu s ťažiskovým využitím charakteristík ikonomalby, avšak aplikovanej v západnom spôsobe.

Podobne možno charakterizovať aj diela, ktoré realizuje dielňa **Marka Rupnika** – ako štylizáciu východného spôsobu zobrazovania v západnej vyjadrovacej maniere. Metod býva zobrazovaný s byzantskými biskupskými insígniami, Cyril často ako koptský mních s charakteristickou pokrývkou hlavy. Tváre sú bez individualizácie, použitá je štandardná maniera autora a tejto dielne, kde všetky tváre vykazujú spoločné črty. Mozaiky z tejto dielne sú typické svojím vizuálnym stvárnením, ktoré atakuje priestor, pokrýva všetky plochy a absorbuje objem.

Od formálnych znakov ikonopiseckého zobrazenia čerpá svoju tvorbu aj **Edita Ambrušová**.²² Jej postavy sú centrálne postavené, strnulé, tváre riešené v štandardizovanej štylizácii s veľkými, rozšírenými očami. Osobitosť dodávajú druhotné znaky, okrem ornátov a atribútov je to forma účesov, či farba vlasov. Ambrušová zobrazuje oboch bratov v biskupskom západnom ornáte. Na spoločnom obraze z roku 1991 majú obaja ruky zahalené pod drapériou – Cyril drží zdobený evanjeliár, Metod model kostola. Celok dopĺňajú ďalšie atribúty. Ambrušová, podobne ako Klimčák, zobrazuje aj celok sedmopočetníkov, kde odevom, účesom, farbou vlasov a pod. odčleňuje jednotlivé osobnosti. Všetky postavy majú kruhové svätžiari. Hoci tieto diela sa uvádzajú ako moderné ikony, v skutočnosti čerpajú z ikon len formálne prvky zobrazenia, niektoré normy ikonopisectva porušujú (napr. pozadie nie je jednoliate, ale „rozmaľované“). Ide teda o tvorbu, ktorú je správnejšie označiť ako inšpirovanú ikonami. Ikona bola (a je) chápaná ako odraz osobnosti a výjavov, ktoré sprítomňuje. Je zástupcom nadzmyslovej skutočnosti a súčasne reálny posvätný predmet, ktorý prepája svet viditeľný s neviditeľným.²³

V tejto súvislosti možno ešte menovať viaceré zobrazenia solúnskych bratov v pravoslávnom, či gréckokatolíckom prostredí vo forme ikonopisej maľby. V tomto smere niet čo diskutovať, lebo tvorba ikon má svoje zákonitosti a štandardy, ktorým sa podriaďujú aj tieto zobrazenia a tak vlastne zapadajú do celkovej tradície ikonopisectva.

Klimčákovmu mysleniu je blízky obraz solúnskych bratov od **Ladislava Záborského** z roku 1993. Hoci v mnohom má blízko k typom ikonového spôsobu, vychádza zo Záborského osobnej štylizácie a zjednodušovaniu tvarov jemu vlastnému. Záborský tejto štylizácii, ktorá redukuje objemy na základné – skôr naznačené prvky, ostal verný počas podstatného obdobia svojej tvorby. Svätci na obraze stoja v mystickom pohrúžení, odosobnení, len kapučňa a štóla ako konkretizujúce atribúty umožňujú ich základné odlíšenie. Obaja majú biele tuniky a červené, resp. červenohnedé plášte, Cyril aj s kapučňou, Metodovi visí po boku žltá štóla. Cyril drží knihu, Metod kríž, pričom z neho vychádza svetlo, ktoré postupne naplní celý priestor. V pozadí je na kopci znázornený štylizovaný kostolík. Modravé prostredie, hojne využívané v Záborského tvorbe, napomáha celkovej meditatívnej atmosfére.²⁴ Mimochodom, tento obraz – resp. jeho

²² Jej diela ilustrujú publikáciu Proglas. Preklad zo staroslovenčiny: E. Pauliny, texty: V. Turčány, Š. Ondruš, M. Kučera. Bratislava: Perfekt, 2004. V diele sa nachodí celkovo 14 obrazov od autorov: Konštantín-Filozof, Sv. Cyril a Metod, Sv. Metod – Zákonodarca, Sv. Kliment Ochridský, Sv. Naum, Sv. Sava, Sv. Angelár, Sv. Gorazd, Sv. Maurus, Sv. Vojtech, Sv. Andrej Svorad, Sv. Konštantín Preslavský, Sv. Bystrík, Sedmipočetníci. Je zaujímavé, že hoci je uvedený sv. Andrej Svorad, jeho učeník sv. Beňadik sa v publikácii nenachodí.

²³ Balcárek, P.: Význam ikon v pravoslávnom chráme. In: Moderní sakrální stavby. Mezinárodní konference. Brno: VUT, Fakulta architektury, 2004, s. 53; Tkáč, Š.: Ikony zo 16. – 17. storočia na severovýchodnom Slovensku. Bratislava: Tatran, 1980, s. 11.

²⁴ K Záborského tvorbe: Šafárik, M.: Ladislav Záborský. Bratislava: LUX Communication, 2016.

printová podoba vytlačená na plátne a s rámom, sa stala vďačnou ponukou predajcov, ponúkajúcich sakrálné motívy.

Do cyrilometodskej tematiky výrazne prispel **Vincent Hložník**, ktorý však svojou nadprodukciou diel náboženských námetov spôsobil istú profanáciu a sériovosť týchto zobrazení. Najmä, ak ich porovnáваме s jeho paralelnou voľnou tvorbou. Hložník používa svojské štylizácie a rutinný autorský rukopis. Cyrila zobrazuje ako mnícha, Metoda v biskupskom rúchu, avšak s byzantským typom mitry. Zväčša drží dvojkríž, niekedy dokonca kríž pravoslávneho typu s dolným šikmým brvnom. Hložník v mnohých zobrazeniach používa hlaholské iniciály „C“ a „M“.²⁵ Hložník používa niekedy kompozície s učeníkmi solúnskych bratov. V prevažnej väčšine ide o kolorované grafiky. Napriek dynamickej dramatickosti a tvarovej deformácii vo voľných dielach, pri náboženských témach pracoval s väčším dôrazom na realistické stvárnenie, ktoré však predsa podlieha výraznej štylizácii. Spomenúť načim Hložníkovu maľbu z posledných rokov života. V roku 1993 namaľoval kompozíciu bratov, kde výrazne uvoľnil rukopis, farebnosť i celkovú dikciu. Základné prvky ostávajú poznateľné (mitra, kríž, kniha), ale celok dostáva nový, dynamický rozmer, oprostý od popisnej edukácie. Je to výtvarná esencia, kde motív je len prostriedkom. Zapadá do Hložníkovej hlavnej tvorby od 80. rokov, ako explózie kresbovej, kompozičnej i farebnej istoty a veľkorysého monumentalizačného úsilia.²⁶

Na smer, ktorý naznačil už Fulla, nadviazali viacerí autori od 60. rokov. Od 60. rokov sa cyrilometodské motívy objavujú aj u autorov, ktorí sa prioritne venovali iným témam a cyrilometodské námety boli ojedinelým vybočením z ich tvorby. Spomenúť možno maľbu z roku 1970 „Grécki filozofi“ od **Františka Kudláča**, ktorá je typická jeho uvoľneným rukopisom, traktovaním plôch a farbenou typizáciou. Kudláč sa vo svojej tvorbe hojne inšpiroval divadelnými témami a v maliarskom prejave oných rokov je to suverénna štetcová technika, ktorá úsporným spôsobom vytvára niekoľkými ťahmi obraz figúry. Bratia sú naznačení v hmotách, tváre bez čŕt, sú bez atribútov, ale z celkovej atmosféry cítime ich sakrálny charakter. „Sú to ušľachtilé postavy, obrazne i konkrétne zahalené do závoja mlčania, vznešené vo svojej 'gotickej vertikálite', postavy nesúce silu i bremeno ľudskej myšlienky“.²⁷ Pre Kudláča je typické, že jeho postavy sú často naznačené v hrubom štylizovanom objeme bez fyziognómie. Aj „Grécki filozofi“ sú postavami v jeho typickej maniere naznačených objemov a nadol zužujúcich sa figúr. Na leme plášťov autor naznačil dekoráciu, odkazujúcu na meandrový ornament, čo podtrhuje „gréckosť“ motívu. Zaujme aj útvar nad oboma postavami. Pri bližšom pozorovaní vidíme, že ide o tvarovú štylizáciu iónskej hlavice, nahodenú v deformovanej expresii. Hoci Kudláč nazval dielo „Grécki filozofi“, myslíme si, že z celkového kontextu možno usudzovať, že sa inšpiroval solúnskymi bratmi. Azda v danej dobe nechcel verejne demonštrovať ideologicky „nevhodnú“ tému.

Vlastnú špecifickú výtvarnú štylizáciu a objemovú skratku použil pri ich zobrazení **Rudolf Krivoš**. Jedná sa o evanjelického autora, ktorý okrajovo využíval aj biblické témy. Krivoš je charakteristický svojským rukopisom a transformáciou. Svoju rudimentálnu znakovosť uplatnil aj pri obrazoch solúnskych bratov z roku 1963. Cyril drží text s hlaholskými znakmi. Metod je len siluetou bez atribúcie, svoju identitu dostáva len v kontexte pendantného obrazu s bratom. Obrazy sú odrazom jeho výtvarného vývoja v uvedenom období, keď elementárne geometrické tvary

²⁵ V tomto smere ide o istú nepresnosť, keďže v originálnych hlaholských textoch nie je „Cyril“, ale „Kyril“ – ak sa použijú hlaholské iniciály, malo by teda ísť skôr o „K“.

²⁶ Ábelovský, J. – Trojanová, E.: Vincent Hložník. Súborné dielo. Pri príležitosti umelcových 65 narodenín. Bratislava: Tatran pre SNG, 1984, VIII; Baláz, M.: Vincent Hložník. Príbeh jednej zbierky. Bratislava: LIBERTY development, 2019, s. 209.

²⁷ Bachratý, B.: František Kudláč. Bratislava: Pallas, 1976, s. 33.

vytvárajú napätie vo vzťahu k fragmentom ľudského tela alebo farebným škvrnám.²⁸ Krivoš vrství farebné hmoty, figúru postupne mení na symbol. Charakteristická je atrofovanou hlavou a širokým trupom, navyše s výraznou štruktúrou plôch. Krivoš nazval svoje obrazy „Vierozvest I“ a „Vierozvest II“. Nedal im teda jednoznačnú identitu, i keď tá je z kontextu zrejmä. Opäť možno predpokladať, že nechcel priamo demonštrovať dobovo ideologicky spornú tému a tak volil neutrálny názov. Krivoš sa k tejto téme vrátil aj v roku 1984 s dielom „Vierozvesti“. Tu už zobrazil polopostavy oboch bratov, v podstate v podobnej štylizácii. Črty sú charakteristické úzkymi očami, dlhými nosmi a zovretými perami a majú naznačené brady. Hlavy pôsobia skôr akoby kamene. Výraz je meravý. Telá sú podobne širokotrupové, členené rovnými i zalomenými líniami. Svätci držia spoločne list s hlaholskou abecedou. Zdá sa, že sedia na dvojici zvierat, štylizované hlavy ktorých smerujú od stredu doľava. Zrejme má ísť o oslíkov, prípadne kone, zvieratá však majú silnú štylizáciu na úkor reálneho kontextu.

Realistickú líniu reprezentuje maľba solúnskych bratov od **Františka Šestáka** z roku 1983. Šestákové dielo zobrazuje bratov v polopostavách, v úzkom kontakte. Konštantín-Cyril je tmavší a v úzadí, Metod má náznak latinského biskupského liturgického rúcha. Spod kazuly sa vynára ruka v bielom širokom rukáve (z alby). Okolo pliec má kruhové pálium s latinským krížom. Cyril drží zo spodu otvorenú knihu, do ktorej Metod ukazuje rukou. V centrálnej osi sa dvíha dvojramenný kríž. Obraz je charakteristický svojším autorským rukopisom, „rozmaľovaním“ a naznačením anatomických reálií pomocou nasadených tieňov. Zlatisté pozadie, farebne akcentované voľným expresívnym rukopisom s trblietavým koloritom, je akoby inšpiráciou z ikonopisectva. Celkovo je dielo charakteristické pokračovaním mudrochovského štýlu. Postavy majú tváre síce štylizované, ale badať základnú snahu po ich konkretizácii. Metod je bielovlasý s holým temenom a dlhou bradou. Vlasy má dlhé, pretŕčajúce do strán. Tvár má úzku a pripomína J. A. Komenského. Cyrila zobrazil autor v mladšom veku, tmavovlasého, s výraznou „šticou“ nad čelom. Šesták vystaval dielo aj na svetelnom kontraste. Pokým Metod je v priamom osvetlení, Cyril je v tieni a vystupuje z neho len oblasť tváre – aj tak však ostáva v dramatickom polotieni. Jeho rúcho nie je možné konkretizovať, ostáva zatienené. Treba ešte spomenúť, že Metodov výraz je pokojný, Cyril je živší, hlavu má nadvihnutú s pootvorenými ústami. Je v tom teda aj kontrast pokoja a dynamiky, i keď expresívnym rukopisom aj Metodova postava má dynamický rukopis. Je zaujímavé, že pri pohľade, ktorý redukuje detaily a necháva vyniknúť celkovej skladbe, sú solúnski bratia riešení v kontrastoch svetlo (Metod) – tieň (Cyril). Pritom nejde o prisúdenie kladnej a zápornej hodnoty, lebo obaja sú symbolmi kladného významu. Princíp svetlo – tieň nie je využitý na charakteristiku hodnotového odčlenenia postáv, ale má len kompozičný význam.

Príklady z prelomu 20. a 21. storočia

Spomenúť načim i portrétnu líniu, kde akoby výtvarník zobrazoval priamo svätcov za ich život a títo mu stáli modelom. Typickým príkladom je päťdesiatkorunáčka Slovenskej republiky, ktorá platila na Slovensku v rokoch 1993–2009. Bola prvou bankovkou, ktorú vydala Národná banka Slovenska po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Jej autorom (ako i všetkých ostatných) bol **Jozef Bubák**.²⁹ Autor zobrazil solúnskych bratov na lícnej strane bankovky³⁰

²⁸ Kubíková, K.: Rudolf Krivoš. Bratislava: Slovenský Tatran, 1998, s. 23.

²⁹ Celkovo k Bubákovej tvorbe pozri Bubák, J.: Jozef Bubák. Maliar a fotograf. Bratislava: Slovart, 2009.

³⁰ Na rubnej strane bol znázornený kostolík v Drážovciach. Tu však došlo k istej nepresnosti. Drážovský kostol mal na veži kovový dvojkríž. V uvedenom období bol kostol pred rekonštrukciou a kríž bol narušený tak, že jedno rameno sa šikmo vychýlilo. Umelec nielenže toto zošikmenie znázornil, ale pri hornom brvne pridal akoby menšiu spojnicu, čím vzniklo niečo medzi pravoslávnm krížom a písmenom P.

v podrobnostiach implikujúcich tvorbu podľa reálneho modelu. Na bankovke je zobrazená dvojica tváří. Jeden zo solúnskych bratov je znázornený spredu, druhý z profilu, pričom vytŕča spoza predošlého. Svätec zobrazený an face je starší, s výraznou bradou a fúzami, avšak pery sú odokryté. Pozerá priamo na diváka v meravom pohľade. Oči má roztvorené, viečka výrazné s vačkami pod očami, aké spôsobuje vek. Vlasy má kratšie, česané za uši, ktoré sú pomerne jasne viditeľné. Nakoľko vrch hlavy je zrezaný okrajom, nedá sa jednoznačne určiť, či má temeno holé. Podľa črt ide o staršieho muža – zrejme je to sv. Metod. Druhý muž (zobrazený v profile) má podobne mohutnú bradu a fúzy. Vlasy má česané do čela a sú tmavé. Má výrazný nos a podobne výrazné viečka s vakmi. Oproti predošlému mužovi je mladší – zrejme má ísť o sv. Cyrila. Kompozíciu dopĺňa zalomená stuha s latinským krížom. Obe tváre sú vypracované s typicky Bubákovou kresbovou bravúrou, ktorou sa prejavoval už od 70. rokov a ostala preňho podstatnou zložkou aj v prípade malieb. Ohľadne zobrazenia uvedených svätcov na bankovke možno konštatovať, že ide o znázornenie, ktoré je akoby presnou podobou zobrazených. Cyril a Metod sa dostávajú akoby do polohy dokumentaristickej. Akoby autorovi stáli svätci modelom. Iste, Bubák mohol využiť reálne modely, reálnych mužov a transformovať ich tak do podoby našich vierozvestcov. V dejinách výtvarného umenia je síce obvyklé, že autor využil podobu žijúceho modelu na znázornenie svätcov, či historických postáv. V takomto ponímaní je ale takáto vysoká portrétna charakteristika otázna.

Realistický základ vrátane portrétnych črt aplikuje vo svojich zobrazeniach solúnskych bratov aj **Stanislav Dusík**. Aj keď realizuje maľby, nezaprie grafické školenie. Stano Dusík emigroval v 80. rokoch a žil v Taliansku, kde sa stal „dvorným maliarom“ slovenských cirkevných exilových štruktúr, ale i vyhľadávaným portrétistom práve vďaka svojmu realistickému spôsobu tvorby. Pre slovenský cirkevný exil realizoval mnohé diela. Pre naše účely som vybral dva príklady. Prvým je jeho „Dvojobraz“ sv. Cyrila a Metoda, ktorý namaľoval v roku 1985 a ktorý bol darom pápežovi Jánovi Pavlovi II. pri príležitosti tisícstého výročia smrti sv. Metoda.³¹ Podľa doteraz publikovaných zobrazení tohto diela sa zdá, že ide o dva samostatné obrazy, možno v spoločnom rámovaní. Obaja bratia sú zobrazení z 3/4 profilu, otočení k sebe, znázornení do polky hrude. Črty majú jemné, vznešené, rovné dlhé nosy a hlboké oči s preduchovneným výrazom, prezrádzajúcim vnútornú kontempláciu. Obaja sú zobrazení ako mladí muži s tmavou bradou, v podstate sú rovnakej fyziognómie. Ťažko rozhodnúť, či má ísť o rovnakú mieru štylizácie, alebo o vyjadrenie ich pokrvného príbuzenstva. Cyril má sivo-fialové rúcho, pripomínajúce koptského duchovného. Na hlave má kapucňu so žltým lemom s červeným, čiernym a bielym pruhom, rovnaký lem zdobí aj golier. Na vrchole kapucne je červený trojkríž (vrchné rameno zaniká), cez hrud' mu padá pásová štóla, spod kapucne vidno ešte dva svetlé pruhy. Metod má liturgický odev západného biskupa: Oranžovožltú mitru s dvojkřížom, hnedočervenú kazulu s naznačením materiálu (brokát?) a pálium s dvojkřížom a sústavou rovnoramenných krížov v kruhu. Pozadie oboch polopostáv je oranžovo-zlatisté, kruhové svätožiary majú kaligrafické nápisy v latinke a hlaholike: „SVÄTÝ CYRIL“ a SVÄTÝ METOD“. Treba poznamenať, že nápisy v hlaholike sú doslovným prepisom znenia z latinky do hlaholiky – teda nie je použitý dobový úzus ich mien (Kyrill, Methodij).

Druhé dielo (rok 1992) zachytáva solúnskych bratov, ako z nebies požehnávajú našu krajinu. Postavy sú zobrazené kľáčiace zozadu, Cyril ako mních nad roztvorenou knihou, Metod v západnom biskupskom odevu s ozdobným dvojkřížom. Rúcha farebne i typovo zodpovedajú

³¹ Hnilica, J.: Sv. Cyril a Metod – ich pomer k sv. Písmu a vzájomné vzťahy s Rímom, c. d., tab. I. Dielo som doteraz našiel len v samostatnom publikovaní každého z bratov.

odevom na vyššie opísanom dvojobraze. Krajine dominuje kľukatá rieka (Dunaj?) a trojvršie (Tatra, Matra, Fatra?), v strede je výrazný slnečný kotúč. Výjav možno hodnotiť ako výrazne ilustratívny, podobne ako aj ostatnú Dusíkovu sakrálnu tvorbu.

Akoby pokračovaním realistickej štylizácie sú maľby **Pavla Reháka** pre slovenskú farnosť Sv. Cyrila a Metoda v Detroite (USA). Rehák zobrazuje postavy síce s istou tvarovou štylizáciou, vo fyziognómii je však viac konkrétny. Postavy odrážajú inšpiráciu byzantskou strnulosťou, oproti pomerne (na detaily podrobnému) zobrazeniu postáv je pozadie abstraktne štruktúrované pretínajúcimi sa lúčmi rôznej intenzity a celok pôsobí jasnou farebnosťou. Cyril drží zvitok písma s hlaholskou abecedou a na prsiach kríž. Na tunike má typovo nešpecifikovaný fialový odev s kapucňou (pripomína koptského mnícha, podobne ako na skôr opísanom Dusíkovom dvojobraze), pri spodnom okraji s červeným dekorom. Vpredu má dlhý pás (škapuliar?, štóla?) na ktorom sú tri základné tvarové východiská a súčasne písmená hlaholiky – kríž (A), kruh na trojuholníku (S) a delený trojuholník (Jať – Ā). Rovnaké písmená sú veľkosťou zvýraznené aj na zvitku s hlaholskou abecedou. Pri písmenách na štóle autor použil symbolickú farebnosť – písmeno A (kríž) je hnedé – zrejme ako kmeň stromu kríža. Písmeno S je zlaté a písmeno Jať – Ā je delené na trikolóru – biela, modrá, červená. Môžeme sa domnievať, že by mohlo ísť o slovenské národné farby. Treba zdôrazniť, že uvedené písmená majú v hlaholskej abecede zásadné postavenie – ide o prvé, prostredné a posledné písmeno. V pravom hornom rohu je na obraze nápis „Sanctus Cyrillus“ a v dolnej „In the beginning was the Word“ (Na počiatku bolo Slovo), čo je začiatok (Prológ) Jánovho Evanjelia a súčasne prvé slová napísané v hlaholike.³² Metod je riešený v rovnako tvarovanom pozadí, odetý je do neutrálneho biskupského rúcha s byzantskou formou mitry. Na tunike má červenú kazulu a na nej žlté (zlaté?) pálium s rovnoramennými modrými krížmi so zužujúcimi sa ramenami. V samotnej „látke“ pália sú ako dekorácia znázornené kríže v kruhu. V ruke drží procesný dvojkríž a na prsiach knižný kódex, na väzbe so zobrazením tzv. „mačianskeho kríža“.³³ V prvom hornom rohu je nápis „Sanctus Methodius“, v dolnej časti „The Word became flesh“ (Slovo sa stalo telom) – opäť citát z Jánovho Prológu. Tváre oboch svätcov majú výrazné schematické črty bez individualizácie. Rehákov prístup možno charakterizovať ako pokračovanie realistickej štylizácie s využitím kompozičných postupov ikon.

V línii transformovania motívu do vyjadrovacích prostriedkov súčasného umenia pokračuje tvorba **Stanislava Harangozóa**. Typickým jeho prejavom je pastel, umožňujúci rýchle vrstvenie výrazných rukopisných ťahov s náznakom reálií. Spájanie a prelínanie motívov prírodných, urbánnych, figurálnych a figuratívnych prináša do jeho obrazov zmnoženie významových súvislostí.³⁴ Harangozó má expresívny rukopis, využíva abstrakciu, štylizované morfológie budov a predmetov, miestami až fauvistickú výraznú farebnosť, plochy akcelerované dramatickými líniami. Aj keď je predovšetkým autorom „civilných“ tém, od 90. rokov vytvoril viacero diel s náboženskou tematikou. Na jeho kompozíciách postavy svätcov výraznejšie splyvajú s dynamickým plošným aranžmánom. Zväčša až podrobnejší pohľad nám dešifruje objemy postáv, pričom autor ich tváre rieši v základných náznakoch, podobne, ako aj detaily súčastí odevov, kríže, či mitry. Na diele „Posolstvo Cyrila a Metoda“ z roku 2010 sú postavy ponorené do štruktúry

³² Uvádza to „Život Konštantína“, hlava XIV (Škoviera, A. (ed.): *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda*. Bratislava: PostScriptum, 20013, s. 32).

³³ Otázka kríža (kaptorgy?) z Veľkej Mače je dodnes predmetom odborných polemík. Pozri napr. Polla, B.: *Slovo – dve k ikonografii Mačianskeho náprsného krížika*. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXXVIII – Archeológia*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1994, s. 169-173; Slivka, M.: *Diskutabilný Mačiansky krížik*. In: *Verbum*, roč. 5, Ružomberok: Verbum, 1994, s. 90-95.

³⁴ Mikloš, P.: *Stanislav Harangozó*. Bratislava: Vydavateľstvo CCW, 2020, s. 28.

farebných plôch a dramatických ťahov. Tmavými siluetami, ktoré pôsobia ako veže katedrál, sú vyčlenené z prostredia. S výraznou štylizáciou sú naznačené tváre, ruky, rúcha. Jasnejšie je definovaný dvojkríž medzi postavami, ktorý konkretizuje námet svetlými aureolami. Väčšou konkretizáciou sa vyznačujú na diele z roku 2013. Tu základné pozadie tvorí široký tvar kríža, postavy sú ukončené v jeho hornej, zvýšenej časti. Jednoznačnejšie sú znázornené tváre, ruky, kniha, časti rúch a iné atribúty. Hlavy okružujú biele aureoly a na ich pozadí sa zobrazuje linkový dvojkríž.

Líniu tvarového abstrahovania predstavuje i tvorba **Jozefa Vydrnáka**. Jeho cyrilometodské kompozície sú tvarovou abstrakciou, založenou na výraznej abstrakcii základných objemov a lineárnej štylizácii, ktorá z nich robí akoby grafické znaky. Vydrnákova tvorba je spojená s využívaním písma ako tvarovo – výtvarného fenoménu, ktorý nie je informačným doplnkom, ale sa stáva súčasťou celkovej výtvarnej koncepcie. Kaligrafia štylizovaného písma splýva často s kaligrafiou do lineárnej podstaty štylizovaných objemov. Na jeho kompozícii „Misia“ z roku 2012, sú solúnski bratia transformovaní do podoby útvarov s ostrými hranami a s kruhmi ako abstrahovanou podobou hláv a náznakom svätožiari. Štylizované tvary, pripomínajúce veže katedrál, konvergujú do spoločného stredu, kde os tvorí lineárne zobrazený vyčnievajúci dvojkríž. Priestor medzi nimi je vyplnený farebnými plochami s kaligraficky riešeným písmom. Vertikálne sú umiestnené slová „Cyril“ a „Metod“, ktoré vyrastajú z domyselnej písmovej formy „Rastislav“. Autor poukázal na nielen na význam našich vierozvestcov, ale aj na úlohu kniežaťa Rastislava. Výrazne opticky pôsobia i písmená „M“ v postave Cyrila a „A“ v postave Metoda. Treba ich však vnímať v celkovej skladbe písmen, kde vytvárajú slovo „MISIA“.³⁵ Prekvapujúci je však fakt, že oproti stroho náznakovej skladbe solúnskych bratov sú doplnkové postavy vznášajúcich sa anjelov v cvikoch obrazu oveľa konkrétnejšie, hoci sú znázornené len náznakom plôch. Ľavý nesie štítok, v ktorom môžeme dešifrovať hlaholské „SLOVO“ – ako odkaz na Cyrilov Proglas a jeho prekladateľské dielo vôbec. Právý drží biskupskú berlu – znak Metodovej úlohy prvého veľkomoravského arcibiskupa.

Čo sa týka konkretizácie postáv – jasnejšie pôsobí iné Vydrnákovo dielo – „Svätí Cyril a Metod“ z roku 2013. Kompozícia je podobná – dve postavy svätcov, štylizované do zaoblených objemov, sa skláňajú k sebe. Strednú os zvyrazňuje lineárny dvojkríž. Postavy však majú štylizované tváre s naznačenými vlasmi a bradovým porastom, znázornené jednoduchou kombináciou ťahov. Stoja na zaoblenej ploche – akoby symbolizujúcej zemeguľu. Z každej strany sa vedľa postáv nakláňajú abstrahované stromy – vľavo je v strome zakomponovaná berla (sv. Metod) v prvom strome evanjeliár (sv. Cyril). Sú teda stranovo opačne komponovaní, než v predošlom diele. Nad postavami je obloha stvárnená vlnkami a z nej čnie ruka Boha Otca – ako gesto, ktorým dostávajú svoju misiu. Vydrnákove práce sú založené na jednoduchých objemoch, líniách a tvaroch s využívaním len základnej farebnosti čistých tónov bez valérov, či miešania.

Záver

Zobrazovanie svätých solúnskych bratov sa kontinuálne odvíja od prvých príkladov z 2. polovice 19. stor. a je aj v súčasnej dobe aktuálne, čo poukazuje nielen na ich úctu, ale aj na akceptovanie ich významu pre naše národné spoločenstvo. Sledujúc postupný vývoj dejín nášho národného obrodzenia musíme konštatovať, že ich úcta bola silným motívom, na ktorom sa toto povedomie budovalo nielen v dobách prebúdajúceho sa národného obrodzenia či budovania vlastnej tradície v spoločnom česko-slovenskom štátnom útvaru. Ich význam zotrval i v období

³⁵ Okrem spomínaných „M“ a „A“ ešte písmená „I“ tvoria vlastne štylizované postavy s hlavami – ako bodky nad písmenom. „S“ sa viaže k centrálnemu slovu „Rastislav“, kde je aj výraznejšie.

socialistickej kultúrnej diktatúry, i keď v tomto kontexte sa spomínali najmä ich všeobecne kultúrne prínosy. Odkaz svätých solúnskych bratov sa však natoľko vžil do všeobecného povedomia, že nebolo možné jeho prekrytie inými motívmi. Aj autori, ktorí sa nedeklarovali ako veriaci, siahali príležitostne po tejto téme. To súčasne svedčí o mimoriadnej úlohe tradície diela solúnskych bratov, ktoré prekračuje výlučne náboženský rámec, i keď ten bol pre ich dielo podstatný.

Pri zobrazovaní svätých solúnskych bratov je možné sledovať najmä istú prijatú konsenzualitu v podobe opakovania Klemensových kompozícií, neskôr snahy po svojskom stvárnení, avšak s prístupom heroizácie a národnej percepcie v prvej polovici 20. stor., kedy dominovala opäť hlavne realistická koncepcia stvárnenia, doplnená o prvky ľudového prostredia. Popri nej však musíme evidovať snahy vtedajších umelcov reagovať na dobové avantgardné trendy vo výtvarnom umení. Aj socialistickej tvorba akceptovala ich stvárnovanie, hlavne v prvopočiatkoch, aj keď motív nebol preferovaný. K istému uvoľneniu došlo v 60. rokoch, jednak s obdobím momentálneho uvoľňovania i tisícými výročiami ich príchodu, či Cyrilovej smrti. V neskoršej socialistickej ére po motíve siahali hlavne veriaci umelci, pričom v tej ich tvorbe, ktorá bola určená pre distribúciu v rámci cirkevných štruktúr, dochádzalo aj k istej formalizácii. Ostatní autori siahali k tomuto námetu len sporadicky a často používali „krycie formy“ názvov.

V záverečných dekádach 20. stor. a počiatkom 21. stor. môžeme vystopovať viaceré výtvarné okruhy, tvorivé princípy i výrazovosť. Myslíme si, že v mnohom sú tieto prvky závislé od základného určenia týchto diel. Tie obrazy, ktoré sú priority určené buď priamo pre kult alebo pre veriacich, používajú realistické zobrazenie, resp. štylizované v takej miere, že realistický základ je čitateľný. Zobrazujú štandardizované atribúty, ktoré sú pre oboch svätcov zaužívané. Konštantín-Cyril je znázorňovaný ako mních a muž v zrelom veku, Metod v biskupskom rúcho a v staršom veku. Cyrilov habit v zásade nevyjadruje konkrétnu rehoľnú príslušnosť. V menšej miere býva aj Cyril znázorňovaný v biskupskom odeve, jeho atribútmi býva zvitok písma, alebo kniha. Metodovo biskupské rúcho je väčšinou západného typu, vyskytujú sa však aj východné prvky – spravidla byzantská forma mitry, niekedy aj iné liturgické insígnie (panagia). Metod zvykne držať misijný, resp. procesný kríž, alebo dvojkríž, niekedy knihu, berlu, či model kostola.

Viacere zobrazenia sa inšpirujú ikonopiseckými predlohami a vytvárajú diela, ktoré transformujú východný výtvarný prejav do západného prostredia. To sa týka spôsobu stvárnenia postáv a tváří, gest, kompozície, výrazu. Sú to akési západné ikonopisecké podoby, ktoré však nedodržia klasické ikonopisecké kánony, ale do zobrazovania vnášajú autorský rukopis svojho tvorcu. Miera inšpirácie ikonami má široký rozsah – od prísnejšej formy až po voľne tvarované zobrazenia, ktoré ikony len vzdialene pripomínajú.

Výraznou líniou je zobrazovanie solúnskych bratov v autorskej rukopisnej koncepcii, ktorá odráža aktuálny maliarsky štýl a používa moderné vyjadrovacie prostriedky. Pre autora je téma výzvou na jej spracovanie v súčasných umeleckých trendoch. Tieto diela často nie sú určené pre oficiálny liturgický kult, sú autorovým osobným vyjadrením a prostriedkom demonštrovania jeho výtvarného názoru. Preto ani nepoužívajú záväzné atribúty, ale stavajú voľne na využití niektorých charakteristických prvkov. Ak sa dielo takéhoto charakteru predsa len uvažuje do sakrálneho priestoru, autor zväčša použije istú realistickú základňu, aj keď znázornenú v celkovom expresívno-abstraktno-štylizovanom zobrazení. To sa potom odráža najmä v riešení pozadia, alebo sprievodných plôch, dotvárajúcich kompozíciu. Prejavom živej tradície je jej reflexia.³⁶ Aj

---

³⁶ Kondrla, P.: Tradícia a jej miesto v náboženskom diskurze. In Lukáčová, M. – Husár, M. – Ivanič, P. – Hetényi, M. (eds.): Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, 2013, s. 607.

uvedené diela výtvarného umenia dosvedčujú, že cyrilometodská tradícia nie je mŕtvym fenoménom, ale je formujúcim odkazom našej súčasnosti. Možno práve úcta k týmto veľikánom podvedome núti väčšinu tvorcov, aby používali tvorbu viac opretú o realistické východiská v rôznej miere zjednodušenia a štylizácie, než abstraktno-modernistické koncepcie, i keď aj tieto sa v uvedenej oblasti vyskytujú.

Святые Кирилл и Мефодий – очерк художественного изображения в произведениях избранных авторов XX–XXI вв.

Андрей Ботек

Салоникийские братья святые Константин-Кирилл и Мефодий прочно вписаны в нашу религиозную, национальную и культурную традицию. Первые их художественные изображения связаны с эпохой национального возрождения в XIX веке. До этого времени их художественное воплощение прошло сложный путь развития, который зависел не только от стилистической манеры, но и от политической ситуации в обществе.

В этой статье даем основную информацию о начале их художественного изображения и жанрового развития в первую половину XX века. Мы покажем две манеры: реалистическую и экспрессивно-абстрактную, которые являются основными линиями в произведениях художников. Основная идея статьи – демонстрация этой проблематики на примере авторов, работающих со 2-й половины XX века до первых десятилетий двухтысячных.

Выбранная тема будет развита на материале плоскостных изображений (живопись, графика) путем описания стиля, композиции, атрибутов и т.д. Будут использованы только художественные произведения словацких, или в Словакии живущих авторов, относящиеся к церковной традиции западного обряда. Художественные изображения, связанные с восточной церковью – иконы, не являются предметом данного исследования.

SONJA STOJMENSKA-ELZESER*

Reflection of the Cyrillo-Methodian Tradition in the Contemporary Macedonian Literature

STOJMENSKA-ELZESER, S.: Reflection of the Cyrillo-Methodian Tradition in the Contemporary Macedonian Literature. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 117-124 (Bratislava).

The paper is a brief overview of the literary works in Macedonian contemporary literature devoted to the great importance of Cyril and Methodius Brothers for the culture of all Slavic peoples, and especially for the Macedonian culture. Various literary works from different genres (poetry, prose and drama) from the second half of XX century till now, which refer to the Cyrillo-Methodian tradition are commented. In the paper, their symbolic meanings, motifs and models of literary interpretation are being discussed, such as: admiration and glorification, nationalism, patriotism, Slavdom as unity, details from the Vitae, the glagolica and the diversity within the Slavic world, the motif of the Slovak town of Nitra, ethical and spiritual questions, the phenomenon of translation, etc. Also, the paper includes some observations on the work of great educators regarding the contemporary challenges of the modern humanity.

Cyrillo-Methodian tradition, contemporary Macedonian literature, Slavdom, glagolica, phenomena of translation, cultural icons

Introduction

The Cyrillo-Methodian tradition is strongly incorporated in the Macedonian culture on various levels: theological, political, educational, scientific, artistic, in the popular culture and media, as well as in the everyday life. It has been vital during the centuries long continuum and doesn't shade even nowadays; on the contrary, it gains new symbolic aspects and forms of actualization.

Although many different political constellations during the history have influenced the remembrance of the Cyrillo-Methodian cult, since the struggling and the specific process of national revival until now it has been considered as one of the basic identification codes of the Macedonian people and its Slavic origin. That is why the topic of Ss. Cyril and Methodius is very frequent in Macedonian art and literature.

In the frames of academia, there is a strong wing of Cyrilo-Methodian Studies, numbering influential language and literary scholars who have researched the Ss. Cyril and Methodius heritage and its connection with the cultural development of the Macedonian nation.¹ It is important that this heritage is not just a focus of scientific interest, but a very wide spread topic of artistic works, mainly narratives in literature and movies, or other visualizations in painting, sculpture and other forms of arts. It produces variations of poetic ideas and symbolic meanings in poetry,

---

* prof. dr Sonja Stojmenska-Elzeser, PhD, senior research fellow, Institute of Macedonian Literature, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Grigor Prlicev, 5, p. box 455, 1000 Skopje, elzeser@gmail.com ORCID 0000-0001-9747-8155.

¹ In this context, we can mention Blaze Koneski, Radmila Ugrinova-Skalovska, Petar Hr. Ilievski, Vladimir Moshin, Vangelija Despodova, Gjorgi Pop-Atanasov, Krasimura Ilievska, Vera Stojcevska-Antic, Mihajlo Georgievski, Emilija Cvenkovska, Dimitar Pandev, Ilija Veleve, Maja Jakimovska-Toshikj, Maja Angelovska-Panova, etc. More information: Макаријоска, Ј.: Прилог кон кирилometодиевската библиографија во Македонија. In: Кирилometодиевистика 10. Скопје: Менора, 2016. с. 123-263. <https://www.academia.edu/30771755>.

music, theatre etc. Ss. Cyril and Methodius Brothers have the status of cultural icons for all Slavic peoples and in this context for the Macedonian people, too.

The persistence of the Cyrillo-Methodian tradition in the sphere of literature is evident in the Macedonian literary works, especially in the period of the national revival, in the XIX and the beginning of XX century. It continues to emerge in the XX century with lot of additional specific creative layers.² When we speak about contemporary Macedonian literature, we have in mind the literature written after the codification of the Macedonian contemporary language, from 1945 until today. That is a period with strong political turbulence, the change of the ideology and the attitude towards the religious and other aspects of the figures of the holly brothers. Finally, it is a period of the change of the state: until 1991 Macedonia was a republic in the Yugoslav federation and since 1991, it has been an independent state. Not all these changes affected much the glorification and the respectful remembrance of the holly brothers. The dominant humanistic issues of their enlightening efforts are admired constantly.

In this paper we will pay special attention to selected examples of creative and imaginative references to the Ss. Cyril and Methodius brothers in the Macedonian poetry, prose (prose for children, as well) and drama, without the ambition to complete the whole picture of their literary representations and mentions in contemporary literature.

At the very beginning, it is important to emphasize that the most exposed figure from the Slavic medieval past in Macedonian literature is unquestionably St. Clement of Ohrid, and after him we can name St. Naum and other saints from the group of the Seven Saints, among which St. Cyril is evidently more popular than his brother St. Methodius.

Poetry

The most frequent references to Ss. Cyril and Methodius are found in the literary genre of poetry. It is in accordance with the fact that poetry is a dominant literary genre in Macedonian contemporary literature.

It is interesting to get an insight in the variations of the lyric treatment of the Slavic educators in poetry.³ Most often, the poems are composed as direct addressing to the brothers together, or to the St. Cyril-Constantine alone, with a great **admiration and glorification** for their/his wisdom and work. For example, the verses by the poet Kiril Bujukliev: „Солунски браќа од древното време, / низ вашите коски сега вечност свири, / огнови растат од вашето семе, / во недоглед зад вас морето се шири“ (Brothers of Thessalonica from ancient times, / through your bones now eternity plays, / fires grow from your seed, / out of sight behind you the sea expands”).⁴

The figures of Ss. Brothers in the Macedonian poetry are mostly mention in context of **national sentiments and patriotism**. As educators and enlighteners, of all Slavic peoples, they are celebrated as persons who have fundamental importance for the national identification of the Macedonian people (same as for the other Slavic peoples). For example, the poet Rade Siljan in

---

² There are many studies on this topic, such as Стојчевска-Антиќ, В.: Кирилметодијевската традиција во Македонија. Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, 1986, sv. 36, s. 161-170. <https://hrcaak.srce.hr/file/22391>; Пандев, Д. – Ѓорго Димоски, С. (прир.): Книга за светите браќа Кирил и Методиј. Охрид: Општина Охрид, 2022, and Аврамовска, Н.: Ликовите на апостолите на словенската писменост во современата македонска книжевност. In: За песните и приказните. Скопје: Институт за македонска литература, 2020, с. 5-30.

³ Verses and quotations will be in Macedonian language with descriptive translation in English by the author of this paper.

⁴ Бужуќлиев, К.: Во недоглед зад вас морето се шири (Out of sight behind you the sea expands), 1975. In Пандев, Д. – Ѓорго Димоски, С. (прир.): Книга за светите браќа Кирил и Методиј. Охрид: Општина Охрид, 2022, с. 229-230.

his poem “Key for those who are in love with the motherland”⁵ addressing the saints brothers, asks them to provide a key for the enigma of his motherland, which symbolically refers to the complex history and current position of the state of North Macedonia. „Браќа / Свети браќа /... / Откопајте амајлија / Со векови криена / Во срцето на мојот народ / Најдете клуч / За вљубените во убавината / И во татковината / Отклучете тешки порти / Да влезе сонце / Во одаите трошни / Браќа / Свети браќа / Најдете клуч / За мојата земја / За Македонија“ (Brothers / Holy brothers /... / Dig out an amulet / For centuries hidden / In the heart of my people / Find a key / For lovers of beauty / And in the homeland / Unlock the heavy gates / Let the sun enter / Into the dilapidated chambers / Brothers / Holy brothers / Find a key / For my country / For Macedonia).

The poetry about the Saints Cyril and Methodius combines the deep national feeling with the idea of mutual respect for the Slavic nations and their unity. The **concept of Slavdom** is attached to the universal need for knowledge and to the symbolic layers of books and letters. For example, the poem devoted to Cyril from Thessaloniki “The spring of the estuary, To Cyril from Thessaloniki” by the poet Todor Calovski⁶ is inspired by the lightness of the Slavic literacy “from Thessaloniki to Moravia and from Pannonia to behind the Carpathians”. The poet in his verses admires the knowledge and wisdom spread by the great enlighteners and recognizes their strong cosmopolitan spirit.

It is interesting to mention that many details from the canonical texts for the holy brothers and their missions are motifs for modern poets from XX and XXI century. Therefore, we can find some **elements from the Vitae** of the saints as the basics and the inspiration for some poems. For example, there are several poems about the discovery of the relics of St. Clement from Rome in Kherson (Crimea). Such is the poem „Constantine the Philosopher brings the relics of Pope Clement to Rome“ by Petre Bakevski.⁷ The moment of miracle is described in Macedonian modern verses in an epic manner. The heroic act is prepared by all the nature (the winds slow down, the sea is calm) and especially by the star from the sky, which detects the relics in the depths of the sea. Bakevski’s verses also describe the death of the Philosopher in Rome as a kind of transcendence into the world of lightness. In this poem, the building of the San Clement chapel is also mentioned. Most of the poems about the Saint Brothers are written in an apologetic manner, with a strong emotion of glorification and gratitude. Many of them are closely connected to the celebrations in honor of the Ss. Cyril and Methodius, which are organized annually in Rome on May 24, in the San Clement chapel.

In the corpus of poems, referring to the Cyrillo-Methodian tradition there is a special interest for the **Glagolitic alphabet**, for the letters themselves, for their deep meaning and hidden symbolism. Ante Popovski is a prominent Macedonian poet who has written the anthological poem “glagolica”⁸ which reflects on the position of a poet in a modern world in resonance with the great intellectual effort that was made by the Thessalonian brothers. In his verses, the poet is presented like a solitary monk in a cave, writing in letters, which are “black”, which are still treated as a kind of mystery, a kind of secret code of spirituality. However, their nature is undoubtedly divine, Christian. Popovski devoted to the Cyrillic alphabet his book of verses

⁵ Силјан, Р.: „Клуч на вљубените во татковината“ (Key for those who are in love with the motherland), 1950. In Пандев, Д. – Ѓорго Димоски, С. (прир.): Книга за светите браќа Кирил и Методиј. Охрид: Општина Охрид, 2022, с. 240.

⁶ Чаловски, Т.: Свезда на човека. Битола, 1983, с. 17.

⁷ Бакевски, П.: Константин Филозоф ги носи моштите на Папата Климент во Рим. In Пандев, Д. – Ѓорго Димоски, С. (прир.): Книга за светите браќа Кирил и Методиј. Охрид: Општина Охрид, 2022, с. 237-238.

⁸ Поповски, А.: Глаголица, <https://majkatitatkoti.com/objavi/glagolica-ante-popovski/>

titled with a neologism in which words “secret” and “writing” are connected into one word – *Secretwriting*.⁹

Moreover, several other Macedonian poets have tried to write verses according to the Old Slavic language, searching for the acoustic and the intonation of the old Slavic words (Sande Stojcevski, Milosh Lindro etc.). In 2016 one of the most complex poetic experiments inspired by Old Slavonic alphabet was published, a book of verses by Dimitar Pandev titled *Глагољубни песновиденија*,¹⁰ which combines the visual effects of glagolitic letters with their hysterical and symbolic background. The title and the verses are in style of the old Slavic written monuments, which is a result of a lifetime interest of the author for the Cyrillo-Methodian tradition on a scientific and an artistic level. There are poems about the fundamental symbols of glagolica: cross, circle and triangle, and poems about every single letter of the alphabet. Of course, the names of Cyril and Methodius have a central position, for example in the poem “Letters and Words in the Space”: „Од кај ли ги изнедри Кириле / И ти Методиј како нè сплоти / Во црква наша со слова нови / Седмочисленички заучени в свет“ (How did you give birth to them, Cyril / And you, Methodius, how did you bring us together / In our church with new words / learned in the world by the seven saints). The poems collection is printed with Old Slavic stylized letters, emphasizing their visual effect. Every letter is printed in glagolica and afterward the verses inspired by it are added on the page.

This trend of interest for an esthetic and a symbolic content of the letters of glagolica is especially intensified by the publishing of the book *Македонска глаголица* by Georgi Pop-Atanasov in 2015,¹¹ printed by the Macedonian Academy of Sciences and Arts. The book is divided into two parts: descriptions and data for each grapheme from glagolica as well as a presentation of all the manuscripts in glagolica written and/or found on the ground of North Macedonia. The fact that the most of the remained manuscripts coming from the Ohrid literary school are written in round glagolica, gives an argument for treating it as a special form of the old Slavic alphabet that is characteristic for the old literacy and spiritual life in the Western Balkan region. This impulse increased the fascination for the glagolica as an artefact in the Macedonian contemporary culture. Thus, several exhibitions were organized and many actions in the decorative and applied arts were introduced, especially in the area of printing, topography and improvement of existing computer fonts, as well as in the educational process (for example the poster by Laze Trpkov was awarded at several international exhibitions).¹¹

The contemporary Macedonian poetry demonstrates a strong memory of Ss. Cyril and Methodius as common Slavic enlighteners and evangelizers, but always emphasizes their principle of mutual respect for **the diversity in the Slavic world**. The detail that distinguishes the Macedonian from other Slavic alphabets, however keeping the connection with the old Slavic glagolica, is the letter DZ. Only the Macedonian language still operates with this voice and the letter known from the glagolica as “dzelo” in words like this: *своно, звезда, свекот, свеп, сид, сирне, суница, севрап...* That’s why there is a poem by the Macedonian poet Bratislav Tashkovski ”Praise”¹² in which he adores and blesses this letter. He says: „Да ни

⁹ Поповски, А.: Тајнопис. Скопје: Македонска книга, 1975.

¹⁰ The title is very difficult to translate in English because it playfully recreates the Church Slavonic vocabulary. Literally, it means “Poems-visions which love to speak”. Пандев, Д.: Глагољубни песновиденија. Скопје: Матица македонска, 2016.

¹¹ Поп-Атанасов, Ѓ.: Македонската глаголица. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2015. <https://okno.mk/sites/default/files/MAKEDONSKATA%20GLAGOLICA.pdf>

¹² <https://novamakedonija.com.mk/zivot/kultura/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%82-%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0>

е жива Азбуката, / да ни е живо нашето звучно S!“ (Long live our Alphabet, long live our sound-full dz!).

It is interesting that in the variety of motifs connected with the Old Slavic heritage in Macedonian poetry we can also find **the Slovak town of Nitra**, which had a significant role in the Slavic enlightenment. Such an example is the poem titled “Nitra. The power of the word” by Risto Lazarov.¹³ „Влеговме во Нитра / како што се влегува свечено / во стара буква скриена во книга / со дрвени корици“ – says the poet. (We entered Nitra / as one solemnly enters / in an old letter hidden in a book / with wooden covers). The lyrical subject has the emotion of ambiguity: he is delighted by the great achievement of the brothers Saints who had an enormous vision and a dream for all Slavic peoples, but, on the other hand, he is disappointed from the current state of the Slavic world, including the difficulties of the Macedonian people to gain complete recognition and respect from some other Slavic peoples. The poet alludes to the obstacles for North Macedonia in reaching EU membership: „...и кога од Нитра се упативме / кон нашите пасишта и езера / расклетшени дека сме излегле од темнината / си ги скршивме нозете од препки“. He says symbolically that on the way back from Nitra to the pastures and lakes (emblematic for the Macedonian landscape), Macedonians have broken their legs from many obstacles. It is an interesting example of incorporating the current issues from the modern reality in the motif from the Ss. Cyril and Methodius tradition.

Poetry dealing with motifs from the old Slavic tradition in Macedonian literature is continually present during the modern period. Firstly, it shows emotional attitude to the great figures of Thessaloniki’s brothers and confirms the status of Cyril and Methodius as cultural icons, deeply incorporated in the Macedonian culture and its identification code. Sometimes these motifs are used as admiration and glorification, but sometimes they are used for unmasking some current issues that the Macedonian nation is faced with. Special attention through the verses is given to the Glagolitic alphabet as a priceless cultural value.

Prose

If the poetry is mainly concerned with the ideas and the sentiments towards the two legendary brothers, the prose-writings build the narrative about their biography, draw their portraits and, in certain, way discuss their significance for the current moment. Although the basic literary sources from the past about the life of the two saints are very popular among readers and the Pannonian legends are part of the required readings in different stages of education, special artistic biographies are not written, except on an educational level in the literature for children. There is no biographical novel strictly devoted to the Brothers Saints, but there are popular historical fictions about St. Clement and St. Naum from Ohrid by the Macedonian prose writer Lazo Karovski.¹⁴ These are two short novels, *Clement from Ohrid* (first published in 1969) and *Naum from Ohrid* (first published in 1971). In the novels, the character of Constantin is drawn too. For example, in the fourth chapter of the novel *Naum from Ohrid*, the narrator, the literary character of Naum describes the arrival of the Brothers Saints and their disciples in Great Moravia. His description is completely analog to the well-known manuscripts about him. The admiration of his intellectual and his persuasive capabilities are emphasized: „До кнезот застава филозофот

%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%9A%D0%B0-%D0%B2/

¹³ Ташковски, Б.: „Пофалба“. In Пандев, Д. – Ѓорго Димоски, С. (прир.): Книга за светите браќа Кирил и Методиј. Охрид: Општина Охрид, 2022, с. 242.

¹⁴ Лазаров, Р.: Ситночекорка. Скопје: Дијалог, 2012, с. 60-61.

Кирил. И, како што ја согре ереста и кај Сарацените, и кај Хазарите, и кај други отпадници од правиот пат, со силата на својот разум и длабоката вистинољубивост на своите зборови, ги плени срцата на сите присутни“ (The philosopher Cyril stood next to the prince. Moreover, as he destroyed the heresy among the Saracens, among the Khazars, and among other apostates from the right path, with the strength of his reason and the deep truthfulness of his words, he captivated the hearts of present).

The one of the most fruitful Macedonian writers for children – Vidoe Podgorec, writes the most popular novel-biography of the Cyril and Methodius brothers.¹⁵ The title of this novel is *Az, buki, vedi...*, first published in 1969, and re-published recently, in 2021. The novel consists of eleven chapters, which can function as separate stories, too. Every one of them begins with verses connected to the chosen segment of the biography of the saints. The novel is written for educational purposes, so it systematizes the main facts known from relevant literature, but also includes some legends and apocrypha and incorporates free imagination of the author and many comments that bring close to the present the material from the distant past. The style is very simple and understandable, and the narration is colored with emotions. For example, the character of Angelarij, one of the Ss. Cyril and Methodius' disciples, is presented as a Slavic slave who was born in Tiveria (the old name of the town of Strumica in today North Macedonia). Constantin as a child meets him on the slave-bazaar in Thessaloniki and a lifetime friendship is being born between them. His resistance to slavery and barbarism is explained as motivated by these events from the early childhood and special emphasis is put on his connections with the Slavic culture before the well-known Moravian mission.

The Macedonian storyteller, novelist, playwright, and literary critic, theorist and columnist, Venko Andonovski, write two novels, which refer to the Cyrilo-Methodian tradition in a post-modernist manner.¹⁶ The novels, written in a highly developed artistic style, are titled *Азбука за непослушните* (*Alphabet for the disobedient*, 1994, four editions) and *Папокот на светот* (*Navel of the world*, 2000, twelve editions, also published in Greek, Bulgarian, Serbian, Croatian, Slovenian, Russian and English and used as a screenplay for the film *Upside Down*).

The plot of the novel *Alphabet for the disobedient* is situated in the monastery Polihron on Olimp in Asia Minor, during the time when it is supposed that the preparations for the great Moravian mission were being made (year 863). The characters of Constantine the Philosopher and others are plastic and suggestive, but it is indicative that Saint Methodius is not even mentioned in the novel. These two novels by Andonovski are in part inspired by the strong wave of interest towards the medieval world that Umberto Eco has promoted in the European postmodern literature – through stories from the past to speak about the most provocative questions of the contemporary society. Therefore, the reference to the Cyrillo-Methodian tradition in his novels aims to revise many **ethical and spiritual questions** relevant for the present moment. Furthermore, the glagolica, as the first Slavic alphabet, is again in the focus of interest, but this time not in the formation of the verses, but in the structure of the novel and in its plot. „The alphabet as the standard order of letters in the Slavic Glagolitic and Cyrillic occupies a central place in this novel by Andonovski (*Alphabet of the Disobedient*). The author's idea is to show that the Glagolitic alphabet is a key which can unlock the secret of the universe,” – writes Namita Subioto, a scholar who deals with the Macedonian culture from Slovenia.¹⁶

¹⁵ Каровски, Ј.: Климент Охридски. Скопје: Мисла, 1969; Каровски, Ј.: Наум Охридски. Скопје: Мисла, 1971.

¹⁶ Подгорец, В.: Аз, буки, веде...: повест за животот на солунските браќа Кирил и Методиј. Скопје: Арс Ламина - публикации, Либи, 2021.

A prototype for the literary character of The Philosopher in the novel *Navel of the world* in its first chapter is obviously the historic personality of Constantine the Philosopher. According to many literary critics the postmodern strategy of double layered narration which combines one historically known and one completely fictive character (in this case The Philosopher and Jan Ludvic, one from the past and the other from the present) enables the author to commemorate and to reflect on the Cyrillo-Methodian tradition from the present day perspective. The very important conclusion of Natasha Avramovska goes in this line claiming that Venko Andonovski “inaugurates in Macedonian literature a new trend of ‘non-historical’ and ‘out-of-time’ illumination of the significance of all-Slavic teachers from the perspective of today and their acceptance on the level of cultural icons...”¹⁷

Drama

A compression of a twelve-century-long history and persistence of fundamental human problems are central in the dramatic piece by the playwright Goran Stefanovski titled *Огнени јазуци* (*Tongues of Fire*). The first performance of this play was on November 2, 2013 in the Drama Theatre Skopje, and the printed version of the text was published two years later.¹⁸ In the play, the figures of Saint Brothers are only mentioned (their names and quotations are in the air all the time), but there are no actors who represent them. The main characters are the disciples who run away to the Balkans after the collapse of the Moravian mission and their opponents, Latin and German clergymen. The author also involves in the story the mythic characters from Macedonian folklore – Болен Дојчин (Ill Dojchin) and Итрап Пејо (Clever Peio). This enables him to express the contrast between the Cyrillic and the Latin worlds, and to comment on the recent problems of the Macedonian people and the state in the efforts to join the European Union. In this play, Saint Cyril and Methodius are seen as martyrs of translation, and **the translation as a phenomenon** is rethought. The play evokes the story of the *Tongues of Fire* in the *New Testament*, which promises that translation and universal understanding are possible. In this context is the explanation of the author himself who stated, “I always knew that Cyril and Methodius dedicated their lives to the translation and dissemination of the Holy Scriptures in the Slavic language, but I slowly began to realize that they are the great saints and great martyrs of translation in general. They devoted their whole lives to efforts to better understand the world, and the problems they tried to solve in the ninth century are still open today. It is not just a coincidence that they are the patron saints of Europe”.¹⁹ In the piece by Stefanovski the figures of Slavic enlighteners get dimension of symbols of the humanistic idea of understanding between peoples, communication and making cultural bridges.

Another dramatic piece based on the figures of the holy brothers is the performance *Cyril and Methodius, who are you?* by Jordan Plevnesh, plaid in 2015 in Ohrid, and afterwards on other

---

¹⁷ „инаугурира во македонската литература нов тренд на ‘вонисториско’ и ‘вонвременско’ осветлување на значењето на селовенските учители од аспект на денешницата и нивно проследување на рамништето на културни икони...” Аврамовска, Н.: Ликовите на апостолите на словенската писменост во современата македонска книжевност. In: За песните и приказните. Скопје: Институт за македонска литература, 2020, с. 23.

¹⁸ Стефановски, Г.: Собрани драми, книга четврта. Скопје: Табернакул, 2015.

¹⁹ „Отсекогаш знаев дека Кирил и Методиј го посветиле својот живот на преведување и ширење на светото писмо на словенски јазик, но полека почнав да сфаќам дека тие се големите светци и великомаченици на преводот воопшто. Целиот живот го посветиле во напори светот подобро да се разбере, а проблемите кои се обидуваат да ги решат во деветтиот век се отворени и ден денес. Не случајно тие се светци заштитници на Европа.“ Јолевски, Јб.: Огнени јазуци – драма за преводот и сеопштото разбирање меѓу луѓето (интервју со Горан Стефановски). Радио слободна Европа. Октомври 31, 2013. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/25154375.html>.

world stages, such as Bucharest, Ljubljana, and Paris. The figures of Cyril and Methodius in this play are seen as an open mystery. Plevnesh tries to explain the values of their spiritual influence by his imaginative concept of “civilization of love and nostalgia for unity”.

The dramatic texts of Macedonian authors from the XXI century refresh the Cyrillo-Methodian tradition in a very subtle and innovative way. They connect centuries-old heritage with today’s problems, with the questions about the effects of globalization, the world piece, environmental and other issues related to the provocations of the modern world. The leading concept of unity in diversity and united Europe includes the layers of the deep and fruitful tradition of mediaeval Slavic educators Cyril and Methodius.

Conclusion

The brief overview of the literary works that deal with the topic of Ss. Cyril and Methodius leads to the conclusion that in the Macedonian contemporary literature the interest for their life, work and importance (on global and local level), increased rapidly especially in the last two decades. We can summarize the models of reference noticed in this paper: admiration and glorification, nationalism, patriotism, Slavdom as unity, details from the Vitae, the glagolica and the diversity in the frames of Slavic world, the motif of the Slovak town Nitra, ethical and spiritual questions, the phenomenon of translation, etc. We can conclude that the Cyrillo-Methodian heritage is a very important part of the cultural history of the Macedonian people, also relevant and meaningful for its present and for its future, as well.

Le reflet de la tradition de Saints Cyrille et Méthode dans la littérature macédonienne contemporaine

Sonja Stoymenska-Elzeser

Le texte présente un aperçu d’une sélection d’œuvres littéraires de la littérature macédonienne contemporaine, liées au sujet de la tradition de Saints Cyrille et Méthode. Des œuvres de trois catégories de genre ont été suivies : poésie, prose et théâtre. Dans le domaine de la poésie, une série de noyaux motiviques et symboliques ont été détectés, nés du reflet de la tradition cyrillométhodienne. Surtout, il y a la glorification et l’admiration pour l’exploit épique des frères Cyrille et Méthode. Souvent dans la poésie macédonienne, leurs caractères sont utilisés comme codes d’identité indiquant les racines slaves du peuple macédonien. Ces deux personnages se situent naturellement dans le contexte du patriotisme, et parfois dans celui de l’acceptation du monde slave comme unité. Les vers sur les frères thessaloniens se concentrent parfois sur des segments spécifiques des biographies des saints et acquièrent des traits épiques distincts. Une place particulière dans ce corpus poétique est occupée par les vers consacrés à l’alphabet slave lui-même, à l’alphabet glagolitique, ainsi qu’à la singularité des cultures slaves et à leur proximité ou éloignement. Un fait intéressant est que dans la poésie macédonienne, il y a aussi des vers consacrés à la mission morave et, en relation avec celle-ci, à la ville slovaque de Nitra, qui dans sa signification correspond au centre spirituel macédonien le plus exposé, la ville d’Ohrid. Dans l’article sur le domaine de la prose, plusieurs romans sont présentés, regroupés en deux catégories : l’une est constituée de biographies pédagogiques et populaires des saints frères, et l’autre est constituée d’œuvres en prose post-modernes qui incorporent les motifs de l’étude cyrillométhodienne dans une manière particulièrement originale. Dans les romans, et en particulier dans les pièces de théâtre liées à Cyrille et Méthode, on a tendance à relier le récit des anciens éclairés slaves aux défis actuels de l’humanité, qui incluent un éventail de dilemmes éthiques et de problèmes spirituels. Parmi eux, se distingue le phénomène de traduction et de communication, c’est-à-dire la connexion des personnes et des nations. Parmi les auteurs inclus dans cet article, une attention particulière est attirée sur : Goran Stefanovski, Venko Andonovski, Jordan Plevnesh, Ante Popovski, Dimitar Pandev, Todor Chalovsk, Risto Lazarov, Bratislav Tashkovski et d’autres.

ROZHĽADY

ТАТЯНА ИЛИЕВА*

Курсът „Кирилометодиевистика за малки и големи“ на Е-платформата на Кирило-Методиевския научен център към Българската академия на науките

ILIEVA, T.: “Cyrillic-Methodius studies for young and old” of the e-platform of the Cyrillo- Methodian research Centre at the Bulgarian Academy of Sciences. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 125-137 (Bratislava).

The article presents the educational materials of the course “Cyril and Methodius Studies for Young and Old”, which is a part of the EU project-based “Heritage BG” E-learning platform of the Cyril and Methodius Research Institute at the Bulgarian Academy of Science. The societal need of such an initiative is backed with arguments. The aims and purposes of the course as well as the means of achieving them are clearly defined. The principles underlying the system of amusement games and exercises offered are laid down. The article highlights the expected benefits of the new educational resource “Cyril and Methodius Studies for Young and Old” of the E-platform of the Cyril and Methodius Research Institute at the Bulgarian Academy of Science as a whole. Finally specific elaborations and suggestions on various topics uploaded on the website are shown.

Cyril and Methodius studies, immaterial cultural heritage, educational resources

Въведение

Несъмнено сред най-висшите ценности на всеки социум е съхраняването и усвояването на неговото културно наследство. В условията на днешната агресивна глобализация това се превръща в насъщна необходимост за оцеляването на нациите като уникален цивилизационен феномен. В този исторически контекст изграждането у отделния индивид на съзнание за народностна идентичност и приобщеност към собствената история и цивилизация трябва да се издигне повече от всякога в кауза на съвременните общества срещу все по-унифициращия се свят, за да продължат да съществуват и занапред като неповторими исторически субекти.

Безспорно, значим дял от българската дан в европейското нематериално културно наследство се пада на заслугата на Средновековна България за опазване на Кирило-Методиевото дело, от една страна, чрез съхраняване на славянската писменост и предаването ѝ на бъдещите поколения, а от друга, чрез изграждането и развитието на първия литературен език на славяните в създадените от Кирил и Методий и техните ученици художествени образци на писменото слово, обслужващи векове наред книжовната традиция на *Slavia orthodoxa*.

---

*Assoc. Prof. Tatyana Ilieva, PhD, Cyrillo-Methodian research centre, Bulgarian Academy of Sciences, 13 “Moskovska” Str, 1000 Sofia, Bulgaria; ilieva_tatyana@abv.bg

Като отговор на неотложните потребности на обществото и като средство за осъществяване на националната кауза за съхраняване и поддържане на будно съзнание за културна идентичност и приобщеност към българската история и цивилизация у нас в България се инициира въвеждането на иновативна система за изучаване на Кирило-Методиевото наследство и традиции чрез използване на съвременни педагогически подходи и методи в обучението на деца и учаци от различни възрасти и образователни равнища.

В рамките на големия Европейски проект „Наследство bg“ Кирило-Методиевският научен център¹ при Българската академия на науките, между чиито основни приоритети е популяризирането на Кирило-Методиевото дело и традиции сред широките маси, започна разработката на образователни игри и материали за различни целеви групи учаци се от СУ. На сайта на КМНЦ бе изградена онлайн платформа,² на която бяха качени различни курсове, съобразени с учебната програма в българските средни училища („Библията – европейски културен код“, автор Евгени Зашев; „Средновековна християнска цивилизация“, автор Б. Мирчева; „Идентичност и различия в обществото“, автор Десислава Найденова; „Писмени системи по българските земи“, автор Ива Трифонова).

На следващите страници ще бъдат представени образователните материали от Курса „Кирилометодиевистика в игри за малки и големи“ с автор доц. д-р Татяна Илиева.

Цели и задачи на Курса

Целта на курса „Кирилометодиевистика за малки и големи“ е да популяризира Кирило-Методиевото наследство и традиции в България от най-ранна възраст. Чрез създаването на система от интегрирани в учебната програма на различни учебни предмети игри и упражнения, свързани с Кирило-Методиевата тематика, се стремим:

- Да отговорим на необходимостта от съхраняване на българското нематериално културно наследство и, по-специално, на паметта за Кирило-Методиевото дело и традиции посредством специално съставени за целта образователни материали, съобразени с възрастовите и индивидуални особености и интереси на учениците;
- Да гарантираме безпроблемно и активно включване на всички деца и подрастващи в урочните единици по различните предмети в училище с отношение (пряко или косвено) към Кирило-Методиевата тематика (история, български език и литература, музика, изобразително изкуство и др.), като по този начин постигаме целите и на приобщаващото образование, обезпечавайки удовлетворяването на разнообразните потребности, а отгук и тяхното цялостно развитие;
- Да повишим компетенциите на педагогическите специалисти в областта на знанието за живота и делото на Кирил и Методий и техните ученици и последователи във всичките му аспекти чрез практическо подобряване на информираността, мотивацията

---

¹ Кирило-Методиевският научен център при Българската академия на науките (накратко КМНЦ – БАН), е мултидисциплинарен институт, който изследва Кирило-Методиевото наследство и традиции от гледната точка на различни научни дисциплини, занимава се с популяризирането му у нас и в чужбина. Разполага с интердисциплинарен екип от специалисти кирилометодиевисти – историци, изкуствоведи, филолози, богослови, методисти, които освен научната си имат и педагогическа практика в т. ч. и в средните училища (СУ) и в неформалното образование. Сред тях има автори на учебници за средните училища и методисти. Авторитетът на учените в Центъра ги превръща в търсени експерти, сътрудничащи си тясно с много български държавни институции и водещи научни организации по въпросите на хуманитарното образование в средните училища. Този ѝ капацитет естествено превърна Институтцията в свързващо звено и координатор за изпълнение на проект с подобна насоченост на национално ниво.

² Адресът на Образователната платформа на КМНЦ: <https://lms.kmnc.bg/course/view.php?id=16>

и уменията им по отношение на пълноценното използване на учебните разработки от курса „Кирилометодиевистика за малки и големи“ в образователния процес.

С тези си конкретни цели Курсът се хармонизира с общата стратегическа цел на съвременното училище като цяло, а именно осигуряване на качествено образование и подкрепа за личностно развитие, чрез използване на игри и игрови упражнения в общообразователното и неформалното обучение на учащи се от различни възрасти.

Задачите, които авторката на курса си поставя за постигане на неговите цели, са:

- Създаване на иновативна система за преподаване на елементи от знанието за живота и делата на Кирил и Методий и техните ученици и последователи във всичките му аспекти чрез въвеждане в употреба на комплекс обучителни инструменти (различни пособия, помагала и материали) за активно овладяване на Кирило-Методиевото културно наследство. Това ще позволи:

- а) да се стимулира интересът към историческата ни памет посредством включването в образователната практика на дидактични материали по кирилометодиевистика;

- б) да се повиши качеството и ефективността на интердисциплинарното обучение;

- в) да се подкрепи разнообразието от нужди на всички учащи, както и тяхното безпроблемно и активно приобщаване към учебния процес.

- Изготвяне на прототипи на реални учебни пособия и на виртуални дидактически материали, тематично свързани с Кирил и Методий и тяхното духовно наследство. Разпространяването на ресурси в различни формати цели да отговори на нуждите и възможностите на училищата и читалищата в различните региони. Онлайн форматът е особено предпочитан, защото позволява регулярно качване на нови материали в образователната Е-платформа на сайта на КМНЦ, тяхното постоянно допълване, редактиране и обновяване. Използването на модерните технологии осигурява възможност за отворен достъп до ресурсите на широк кръг ползватели, което подпомага *трансфера и споделянето на информация и знания и е от изключително значение в съвременното обучение*, доколкото това е най-бързият и лесен начин за разпространение на един образователен продукт;

- Аprobация на материалите в реална учебна среда чрез изнасяне на открити уроци в различни училища;

- Популяризиране на образователните ресурси от Курса, способстващи за цялостно интелектуално развитие на подрастващите чрез усвояване на Кирилометодиевото културно наследие. Като основни дейности тук влизат:

- а) осигуряване на свободен достъп до курса в Online-учебната платформа на КМНЦ – БАН, като за в бъдеще се предвижда образователните ресурси да бъдат публикувани освен на български език и на другите славянски езици, а също и на английски;

- б) разпространяване на рекламни материали сред образователните институции;

- в) организиране на детски скрипториуми и ателиета за Празника на буквите 24 май, за Деня на Отворените врати на БАН, за Нощта на учените и др.;

- г) работа с деца със специални образователни потребности и обезпечаване на техните нужди чрез прилагане на звукозаписи на най-важните произведения на старобългарската литература, подготовка на Брайлово издание на глаголическата азбука и на някои от упражненията в Курса, а също и на аудиOVERсия на Учебник по старобългарски (църковнославянски) език за хора, имащи проблеми да възприемат изображения.

- Разработка на модели за тематични сувенири за наградния фонд на ученически конкурси и викторини.

Амбициозните цели и задачи на предлагания интердисциплинарен курс наложиха комуникация с различни специалисти и работа в екип. Ресурсите бяха предварително обсъдени с педагози и методисти от основните учебни области, които имат отношение към изучаване на нематериалното културно наследство, касаещо Кирило-Методиевото дело и традиции. Привлечени бяха като сътрудници и консултанти специалисти по музика и изобразително изкуство, експерти по неформално и специално образование, учители от предучилищна, начална, прогимназиална и гимназиална степен, преподаватели по вероучение в неделните училища и такива от средните и висшите духовни православни образователни институции. На всички тях изказвам най-искрена благодарност.

Системата от занимателни игри и упражнения „Кирилометодиевистика за малки и големи“ е подчинена на следните принципи:

- Общодостъпност в подхода – постижими са за всички в дадената целева група, за която са предназначени. Лесно са приспособими към различни нужди;
- Прибавена стойност – внасят видима оптимизация в приобщаващото образование, въвеждайки усъвършенствана методика и иновативни средства;
- Мотивация – стимулират учителите и техните ученици да разширяват и задълбочават своите знания и умения.
- Оригиналност и креативност. Игрите и упражненията са нестандартни, творчески иновативни, като същевременно надграждат и доусъвършенстват старите методи на обучение.
- Глобалност – повишават нивото на квалификация на педагогическите специалисти и развиват потенциала на децата като цяло.
- Транзактивност – реализуем са в разнообразни условия според моментните обстоятелства.
- Приобщаваща способност – генерират образователна среда, в която се създават предпоставки за развитие на положителни емоции и позитивни социални преживявания.
- Подкрепяща атмосфера – приучават на взаимопомощ и работа в екип.

Предлаганите в курса „Кирилометодиевистика за малки и големи“ образователни материали са подходящи както за българската образователна система у нас и зад граница, така и за образователните системи на другите общества, съпричастни към Кирило-Методиевото наследство и традиции. Те са предназначени, от една страна, за овладяване на Кирило-Методиевото културно наследство, а от друга, за формиране, тренинг и диагностика на гностичните умения у учениците. Съотносим със системата за изпреварващо развитие на познавателните способности на учащите, и базиран върху опита на най-добрите педагогически методики, презентираният набор от занимателни задачи и игри предоставя големи възможности за творческа изява и интелектуално развитие на детската личност, и е полезен за обучението по различни предмети. По своя интердисциплинарен характер той се съгласува с приоритизираното в съвременното училищно образование мултидисциплинарно проектобазирано обучение.

Очаквани ползи от новия образователен ресурс „Кирилометодиевистика за малки и големи“ и от Е-платформата на КМНЦ-БАН като цяло

Надяваме се разработеният от нас Курс да допринесе за развиване методиката на преподаване по различни предмети, а като цяло образователната онлайн-платформа на КМНЦ – БАН очакваме да даде следните резултати:

- Да подпомогне значителното повишаване качеството на образованието в съответната сфера на познание чрез прилагането на интерактивни методи.
- Да стимулира диалога и взаимодействието между чистата наука и училището.
- Да даде възможност да се правят наблюдения върху интереса към това знание.
- Да улесни достъпа на българските учители до специализирана информация и образователни ресурси чрез създаването на онлайн мрежа, поставяйки КМНЦ в центъра на популяризирането на знанието за Кирило-Методиевото културно наследство.

По отношение на обществото прогнозируемите ефекти от функционирането на образователната онлайн-платформа на КМНЦ – БАН са следните:

- Да служи като инструмент за осъществяване националната кауза на обществото за съхраняване и поддържане на будно съзнание за културна принадлежност и приобщеност към българската история и цивилизация, а с оглед на българите зад граница да способства за опазване на тяхната национална идентичност при условията на интеграцията им в нов културен контекст.
- Да спомага за популяризиране на Кирило-Методиевото дело и традиции сред широки маси и в различни възрасти, осигурявайки им свободен достъп до образователните ресурси.
- Да съдейства за изграждане на междуинституционална мрежа от представители на основните учебни области, които имат отношение към изучаване на нематериалното културно наследство с дългогодишен опит в педагогическата практика, координирани от КМНЦ. Това ще увеличи обществената видимост на Институцията, както и обратната връзка на академичния ѝ състав с широката българска общественост;
- Да предостави терен за споделяне на резултатите от обучението и за даване на препоръки как да се отстранят проблемите в системата.

За нас е важно познанието за Кирило-Методиевото наследство и традиции да не бъде достояние само на тесните специалисти, но да достигне и до всички – малки и големи, да провокираме интереса на подрастващите. Надяваме се, че системата ще намери добър прием сред всички, за които съхраняването и овладяването на историческото културно наследство е сред най-висшите ценности.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Подбрани образователни ресурси от Курса „Кирило-методиевистика за малки и големи“ на Е-платформата на КМНЦ -БАН

УЧЕБНИ ТАБЛА

Широко застъпени като формат в представяния курс са учебните табла. Те са предназначени за ползване както през интерактивна учебна дъска при груповите занимания в клас, която предоставя отлична видимост,

без светлоотражения, така и на работното място на всеки ученик през персоналния му компютър или таблет.

Този постер е един пъстър колаж, в който старобългарските писмена две по две глаголически и кирилски с техните имена са вплетени сред страниците на стари ръкописи и паметните образи на Просветителите и техните ученици, издигнати от български народ.

📁 МАТЕРИАЛИ ЗА РАЗПЕЧАТВАНЕ И ОЦВЕТАВАНЕ

Папката съдържа няколко цикъла от картинки за оцветяване, в т.ч. реплики на миниатюри, инициали и други елементи от украсата на средновековната ръкописна книга; известни изображения (икони и фрески) на св. Седмочисленици; илюстрации към Житието на св. Константин-Кирил.

Из галерия „Инициали“:

Из галерия „Житие на Константин-Кирил Славнобългарски в картини“

Из галерия „Детски скрипториум“ - букви, оцветени по шаблон

📁 Майстор Сръчко

Папката съдържа задания за часовете по Технологии и предприемачество, тематично ориентирани към изучаване на старобългарските азбуки. В серия от снимки или под формата на клип са показани стъпките на работката на различни артикули.

- Как да направим саморъчно оригинална поздравителна картичка с инициал кирилска или глаголическа буква?
- Я виж, и книгоразделителят, на шарен с тези чудни букви, колко стана
- Букви за закуска, букви за обяд: сандвичи, украсени с глаголически букви

📁 ЗАБАВНИ ЗАДАЧИ

Папката съдържа развиващи игри и задачи, подходящи за съответната училищна възраст, насочени освен към тренинг на различни способности и умения като памет, внимание, логическо мислене, също и тематично към усвояване на старобългарските азбуки:

Мислене по аналогии - Аналогични задачи

На картините вляво е таблица съществителна със съответните фигури вляво. Обърнете внимание в таблица. Еквивалентна фигура е вляво. Помислете как правилно разположение в пространството фигури.

- за началното училище
- за прогимназията: Глаголицата – очарованието на тайнописа. Упражнения за:
  - прекодиране и дешифриране
  - идентификация на знаци
  - концентрация на вниманието: коректурна проба на глаголическо писмо.

- паметта: глаголически пиктограми.
- превключване на вниманието: различаване на глаголически парографи.

Довършете огледално (по вертикалната ос на симетрия) глаголическата и кирилската буква (по хоризонталната ос на симетрия). Как е името ѝ?

ТЕМАТА ЗА СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ И СЛАВЯНСКИТЕ БУКВИ В ЛИТЕРАТУРАТА

- Темата за просветителите в средновековната литература
  - Пространно житие на св. Кирил
  - Пространно житие на св. Кирил, аудиозапис. Изпълнява Богдан Дуков.
  - Пространно житие на св. Кирил от св. Климент Охридски. Видеоурок.

- Пространно житие на св. Кирил - тест.
  - Черноризец Храбър „За буквите“
  - Черноризец Храбър „За буквите“, аудиозапис. Изпълнява Богдан Дуков
  - Черноризец Храбър „За буквите“. Видеоурок
  - Играта „Съдебен спор“ – един атрактивен начин за преподаване и изучаване на „За буквите“ от Черноризец Храбър (Из педагогическата практика на Кр. Вълчева)
    - Азбучна молитва
    - Азбучна молитва от Константин Преславски на старобългарски език.
    - Азбучна молитва от Константин Преславски. Изпълнява в превод на съвременен български език Богдан Дуков.
    - Азбучна молитва – тест
    - Св.св. Кирил и Методий в българската възрожденска литература
    - Предговор: Донка Петканова. Кирил и Методий и българското Възраждане
    - Паисий Хилендарски. За славянските учители
    - Любен Каравелов. Кирилу и Методию
    - Христо Ботев. Празнуването на Кирил и Методий
    - Иван Вазов. Спомени. Големият ден. Ода на 11-и май. Родната реч. Българският език
    - Тодор Г. Влайков. Из "Преживяното". XXX. Свети Кирил и Методий
    - Константин Н. Петканов. Слово за светите братя Кирил и Методий
    - Художествени произведения за деца, посветени на св.св. Кирил и Методий и славянската азбука
- Папката включва творби от съкровищницата на класическата българска детска литература . Антологията се комбинира със задачи, свързани с изучаване на глаголическите букви (обикновено представени под формата на повтарящ се рамков мотив, който децата трябва да повторят и оцветят).

Музикални произведения за св. св. Кирил и Методий и славянската азбука

Папката съдържа записи на училищни химни в прослава на славянските просветители –

с текст и инструментал, както и нотирани:

- Църковни песнопения
  - Тропар на св. св. Кирил и Методий, български напев
  - Тропар на св. св. Кирил и Методий, музика Петър Динев
  - Тропар на св. св. Кирил и Методий, атонски напев
  - Тропар на св. св. Кирил и Методий, музика Добри Христов

- Училищни и хорови песни
  - Химн на св. св. Кирил и Методий, музика Панайот Пипков, текст Стоян Михайловски
  - Днес ден славен, музика Димитър Бойчев, текст неизвестен
  - Тоя празник нам дарява, популярна песен
    - Да прославим паметта, музика и текст Добри Войников
    - Да прославим паметта (двугласна), музика и текст Добри Войников
    - Кирилу и Методию, мелодия народна, текст Любен Каравелов
    - Химн на Кирил и Методий, музика Добри Христов, текст Йоаким Груев
    - И след хиляда години, музика неизвестна, текст Йоаким Груев
    - Слава вам, творци велики, музика Щурец-свирец, текст Надя Трендафилова
    - Нашата азбука, музика Парашкев Хаджиев, текст Калина Малина
    - Златни семена, музика Веса Берова, текст Надя Трендафилова и др.
  - Класически произведения
    - Химн в чест на Кирил и Методий / Пьотър Чайковски
    - Славимо, славно Словени / Ференц Лист
    - Химн на славянските просветители Кирил и Методий / Войтех Главач

МАТЕРИАЛИ ЗА ЗАНИМАНИЯ ПО ИЗОБРАЗИТЕЛНО И ПРИЛОЖНО ИЗКУСТВО

Папката съдържа богати галерии с изображения, обединени от следните теми:

- Българските азбуки в творчеството на съвременните художници
- Българските азбуки – вдъхновение за приложници и дизайнери
  - Българските букви и кирило-методиевската идея в съвременната градска култура
  - Да направим свое авторско училищно лого

Разгледайте в галерията на платформата приложените видеозаписи и снимковия материал от различни изложби, посветени на българските азбуки. Обсъдете художествените решения на авторите и изразните средства, с които са си служили.

Върху лист 70x100 см визуализирайте своята идея и предложете вашата интерпретация на стара кирилска и/ или глаголическа буква. Съберете най-сполучливите материали в изложба за 14 февруари (Успение на св. Кирил) или 24 май.

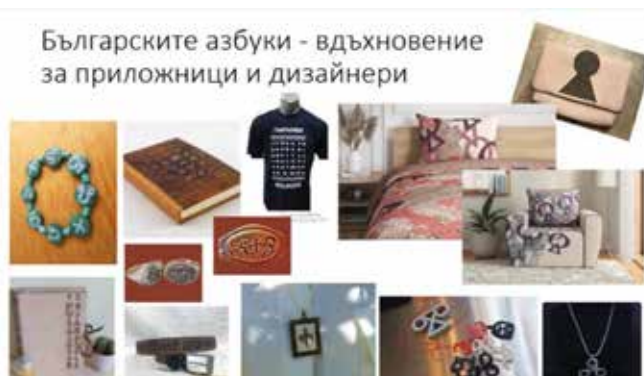
Разгледайте в галерията на платформата снимковия материал от градския пейзаж на различни български селища, запечатал елементи от Кирило-Методиевото наследство и памет в съвременната ни стрийткултура. Помогнете ни да обогатим галерията с нови

фотоси на тази тема, като занемете и вие такива кадри и ни ги изпратите. Какъв извод можете да извлечете от това? Въплътете в рисунка своята идея за градски изглед,

подчинен на концепцията за словото и книжовността като основа на народностната ни идентичност.

Българските азбуки - вдъхновение за приложници и дизайнери

Разгледайте в галерията снимковия материал с различни артикули на приложници и дизайнери, вдъхновени от красотата на старите български азбуки. Предложете ваш проект за утилитарен предмет, декориран с писмените знаци на св. Кирил и Методий

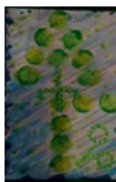
📁 **ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ЧАСОВЕТЕ ПО ПРЕДМЕТА „ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО“**

Направи си сам мопивник с декорация от старобългарски кирилски и глаголически букви:
<<<<<<

Надпиши своята любима чашка с тайнствените писмена, завещани ни от Първоучителите: >>>>>

Как да сменим типовия фабричен изглед на нашето тефтерче или тетрадка с уникален дизайн, включващ глаголически и кирилски инициали:
<<<<<<

Защо да не изпишем с букви и яйцата за Великден?

📁 **ПРАЗНИКЪТ НА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ И НА СЛАВЯНСКАТА ПИСМЕНОСТ 24 МАЙ**

- Няколко думи за историята на празника – текст и тест за преговор към темата
- Плакат или афиш за 24 май

Разгледайте в галерията на платформата плакатите на тема „24 май“. Обобщете образите, които са използвали художниците, и анализирайте тяхната символика и вложената идея. Създайте своята интерпретация на плакат за празника или на афиш за тържеството на буквите

Пленер «Паметникът на св. св. Кирил и Методий в родния ми край»

Разгледайте в приложения на платформата албум паметниците на св. братя Кирил и Методий, които признателните потомци са издигнали в знак на почит към непреходното им дело у нас и по света. В хубав слънчев майски ден организирайте градски пленер и нарисувайте паметника на просветителите в родния си край.

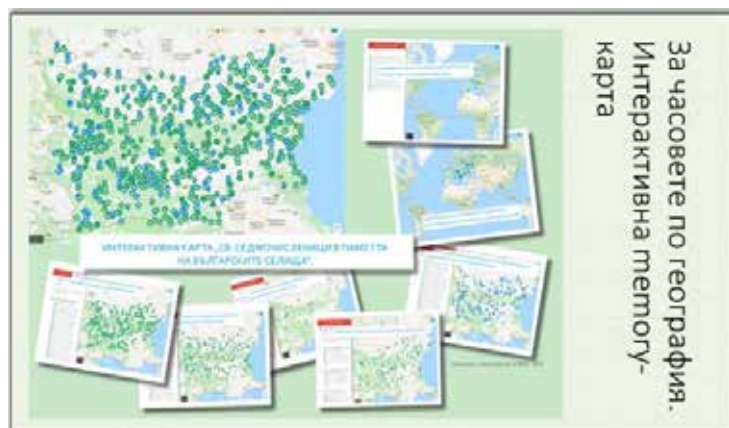

АРТ РАБОТИЛНИЦА „БУКВИТЕ „ОЖИВЯВАТ“ В РИСУНКИ НА АСФАЛТ“

Над 900 ученици от най-старото училище „Св. Св. Кирил и Методий“ в Кюстендил пресъздават с помощта на пластмасови капачки глаголическите букви върху площ от един декар на централния площад в града. Автор на проекта е художникът и педагог Евгени Серафимов.

ИНТЕРАКТИВНА КАРТА „Св. СЕДМОЧИСЛЕНИЦИ В ПАМЕТТА НА БЪЛГАРСКИТЕ СЕЛИЩА

Линк към картата: https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1Xe3iHPWAYnFwyY91UuvXgromtZV4_EK&usp=sharing

Към момента картата съдържа 991 обекта с перспектива постепенно да бъде допълвана с още картографски единици. Съставена е от 6 пласта, както следва:

- ✓ Храмове в България, посветени на св. св. Кирил и Методий
- ✓ Улици и площади на името на св. св. Кирил и Методий
- ✓ Учебни заведения на името на св. св. Кирил и Методий
- ✓ Културни институции на името на св. св. Кирил и Методий
- ✓ Кирило-Методиевите ученици и приемници в паметта на българските селища
- ✓ Паметници на св. Седмочисленици в България

Включете се в попълването на картата.

ДЕТСКИ СКРИПТОРИУМ

Папката съдържа галерии от изображения на стари кирилски и глаголически букви, изработени с различна техника от деца в Неделното училище към храм „Св. София“, от ЧОУ „Проф. Николай Райнов“ и от летни занимания с деца в Кирило-Методиевския научен център при БАН.

Ателие по писане и рисуване на глаголически букви в ЧОУ „Проф. Николай Райнов“

FILMOTHECA CYRILLO-METHODIANA

Папката съдържа линкове към игрални и документални исторически филми, посветени на темата за Кирило-Методиевото наследство.

Изгледайте видеоматериалите и историческите документални и игрални филми, свързани с темата за Кирил и Методий и тяхното дело. Обсъдете ги в дискусия.

- *Борис I*, историческа драма (1985 г.). Режисьор: Борислав Шаралиев, сценарий: Анжел Вагенщайн.
- *Пътят на буквите*, документален филм. Сценаристи: Д. Найденова, Р. Димитрова, режисьор: Р. Димитрова, оператор: Пламен Герасимов
- *Константин Философ*, историческа драма. Сценарий: Никола Русев; режисьор: Георги Стоянов; оператор: Христо Тотев; музика: Симеон Пиронков
- *Графити от Златния век*, документален филм на Б. Василев
- *Манастирът „Св. Пантелеймон“ при Плиска*
- *Владетели на Първото българско царство*, 1 част (с проф. Пл. Павлов)
- *Симеон – великият между царете*. Документална поредица от 11 епизода. Сценарист и режисьор: д-р Кирил Ненов.

ADELA DÚBRAVOVÁ – EVA SEVERINI – LENKA SZENTESIOVÁ*

Špecifiká vyučovania slovenčiny v primárnom vzdelávaní vo vojvodinskom prostredí

DÚBRAVOVÁ, A. – SEVERINI, E. – SZENTESIOVÁ, L.: Specifics of Teaching Slovak in Primary Education in the Vojvodina Environment. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 138-149 (Bratislava).

In our study we focus on the specifics of teaching Slovak language in a foreign language, namely Serbian environment in primary education. This area is little explored in the Slovak and comparative didactic context, so we are interested in the views of teachers at primary school level 1 who teach pupils in primary education in a Serbian language environment in Serbia. In the theoretical part of the study, we address the issue of the specifics of the bilingual language environment in which such pupils grow up and live and its basic communicative frameworks. In the research part of the study, we deal with teachers' opinions concerning the teaching of Slovak language in a bilingual environment, or their specifics and limits. We applied qualitative research methodology using in-depth interviews to explore the subjective and socially conditioned views of the participating teachers.

Bilingualism, socio-cultural environment, didactic principles, primary education, qualitative research, teaching Slovak, teachers' opinions

1. Používanie jazyka ako základného komunikačného prostriedku v písomnej i ústnej forme v konkrétnom prostredí významným spôsobom determinujú viaceré faktory. Predmetom nášho záujmu je výučba slovenčiny v srbskom krajanskom prostredí, konkrétne v prostredí Vojvodiny, je zrejme, že sme v otázke používania jazyka konfrontovaní s minoritným postavením slovenčiny voči srbčine, ktorá je v danom prostredí štátnym a dominantným jazykom. Slovenčina sa v danom prostredí vyvíjala ako jazyk etnickej spoločnosti, či presnejšie etnickej a jazykovej enklávy Slovákov, pričom treba spomenúť, že bola jedným z viacerých „enklávných“ jazykov existujúcich v tomto heterogénnom prostredí.¹ Okrem srbsko-slovenského bilingvizmu sa preto ako dôsledok historickej etnickej heterogenity vyvinul aj maďarsko-srbský, rumunsko-srbský a rusínsko/rusnacko²-srbský bilingvismus. V našej vý-

*Mgr. Adela Dúbravová, PhD., orcid.org/0000-0002-0699-1146, dubravova@fedu.uniba.sk; Doc. PaedDr. Eva Severini, PhD., orcid.org/0000-0003-2093-820X, severini@fedu.uniba.sk; Mgr. Lenka Szentesiová, PhD., orcid.org/0000-0002-8908-5068, szentesiova@fedu.uniba.sk; Katedra predprimárnej a primárnej pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Račianska 59, 813 34 Bratislava.

¹ Súčasnej slovenčine vo vojvodinskom prostredí sa venovalo a venuje viacero slavistov. V štúdiu vychádzame najmä z prác Márie Myjavcovej, napr.: Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvizme vo Vojvodine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2015; Myjavcová, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve. Báčsky Petrovec – Nadlak: Kultúra – Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001. Nemožno však v tejto súvislosti opomenúť tiež výskumy Juraja Glovňa, prehľadovo uvádzame Glovňa J.: Vojvodinská slovenčina v procese európskej integrácie. In Gorjanc, V. (ed.): Slovenskí jazykí iz preteklosti v prihodnost. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2012, s. 75-78; Glovňa, J.: Stav vojvodinskej slovenčiny ako enklávneho jazyka. In: *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 53, č. 3-4, s. 86-93.

² Treba poznamenať, že dolnozemskí Rusnáci/Rusíni používajú východnú slovenčinu, ktorá tvorí aj východisko pre ich spisovný jazyk. Bližšie pozri Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina v jazykovo-historických a konfesijných súvislostiach. *Procesy a kontexty kultúrnej komunikácie*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 75, 84-93.

skumnej štúdií sa zameriame na slovensko-srbskú jazykovú situáciu vojvodinských Slovákov, ktorá komunikačne zasahuje nielen spoločenské a rodinné zázemie detí a žiakov, ale aj školskú a užšie didaktickú prax.

Ako sme naznačili vyššie, v prostredí Vojvodiny je bilingvizmus východiskom jazykovej situácie Slovákov. Slováci žijúci v Srbsku sú priamymi potomkami Slovákov zo súčasného územia Slovenska, tento ich vzťah poukazuje na priame genealogické väzby so slovenskou národnosťou. Špecificky pod bilingvizmom rozumieme jav, keď hovoriaci ovláda dva jazyky.³ Oba jazyky reprezentujú komunikačné kódy, ktoré hovoriaci strieda podľa konkrétnej situácie, resp. podľa dispozícií komunikantov. V prostredí vojvodinských Slovákov sa však situácia používania oboch jazykov odlišuje vzhľadom na ich postavenie a spoločenskú komunikačnú funkciu.⁴ Nejde o rovnocenné komunikačné prostriedky. Používanie slovenčiny sa spravidla ohraničuje na sociálny okruh rodiny a priateľov, v ostatných situáciách a aj v masovo-komunikačných prostriedkoch prevažuje srbčina. Kontakt s ňou sa stáva bezprostrednejším a používanie slovenčiny získava viac súkromný rozmer. Výsledkom dominantného pôsobenia srbčiny v jazykových vzťahoch je však jej prirodzená a zákonitá prítomnosť v školskej praxi. Výsledkom tohto javu je koexistencia prirodzeného bilingvizmu v edukácii; ide o stav označovaný ako syntetizovaný, umelo udržiavaný bilingvizmus.⁵ Možno v tejto súvislosti uvažovať ešte o termíne diglosia, keďže pod ním rozumieme pomenovanie špecifickej jazykovej situácie, v ktorej koexistujú vedľa seba dve variety jazyka, pričom každá z nich plní svoju presne stanovenú úlohu a uplatňuje sa vo vymedzených prostrediach.⁶ Dominancia srbčiny má ešte jeden dôsledok, a síce špecifické postavenie spisovnej slovenčiny v porovnaní s tým, čo sa pod touto varietou jazyka rozumie a ako sa používa na Slovensku. Spisovná slovenčina sa vo Vojvodine uplatňovala paralelne popri miestnych nárečiach a tieto interferencie pretrvávajú dodnes.⁷ Zo systémového hľadiska je zrejmé, že súčasná slovenčina vo Vojvodine implementuje do svojho „jadra“ aj nárečové jazykové jednotky a javy. Jazykoveda vníma takúto interferenciu nárečia a spisovnosti ako prirodzenú sociolingvistickú vlastnosť jazyka existujúceho v subordináčnom postavení. Vojvodinská slovenčina ako osobitý geograficky ohraničený jazykový modul však nepreberá jazykové jednotky len z nárečí, ale aj zo spisovnej srbčiny, keďže srbčina a slovenčina sú geneticky príbuzné jazyky. Vzájomné pôsobenie jazykových diskurzov vnútri jedného spoločstva je natoľko pevné, že podľa niektorých slavistov nie je možné (a v zásade ani nevyhnutné) medzi nimi diferencovať a aj ich používatelia postupne strácajú rozlišovaciu schopnosť a stávajú sa sprostredkovateľmi medzi dvomi jazykmi.⁸ Najdôležitejším ukazovateľom pre používateľov jazyka tak nie je jeho spisovnosť, „čistota“, ale funkčnosť a primeranosť komunikačnej situácii.

³ Výskumy o bilingvisme a jeho typologickej diferenciacii v slovenskom prostredí pozri v prácach Štefánik, J.: Jeden človek, dva jazyky. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000; Štefánik, J.: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. K širším kultúrnym súvislostiam bilingvizmu uvádzame Belešová, M. – Szentesiová, L. – Jursová Zacharová, Z.: Dimenzie čítania v rodinách detí z bilingválneho prostredia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018.

⁴ Belešová, M.: Rozvoj čitateľských návykov detí v predškolskom veku v bilingválnych rodinách. In: Gramotnosť, pregramotnosť a vzdelávanie, 2022, roč. 6, č. 1, s. 7-28.

⁵ K tomu bližšie pozri Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine, c. d., 2015.

⁶ K tomu bližšie pozri Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine, c. d., 2015.

⁷ Múcsková, G.: Diglosia v slovenskej jazykovej situácii (Diachrónny pohľad). In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 1, s. 47.

⁸ Výskum nárečí v Srbsku a ich dopadu na používanie jazyka má v slovenskej slavistike dlhoročnú tradíciu. Za jeho zakladajúcu osobnosť je považovaný Jozef Štolc a najmä jeho práca Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba (1968). Jej pokračovanie a rozšírenie o slovník nárečí žiaľ už nebolo realizované, no na Štolcov výskum nadviazala ďalšia generácia slavistov, z nej predovšetkým Daniel Dudok okrem iných prác textami Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku (2010) a Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku v vývinu obce (2013). Slavistický výskum sa orientoval predovšetkým na dialektologický aspekt jazykového prejavu, menej už sociolingvistický, či didaktický pohľad, ktorý je predmetom našej štúdie.

Napriek tomu, že slovenčina reprezentuje v srbskom prostredí „lingua minorica“, má svoju pevnú inštitucionálnu základňu. Jej základom je školské prostredie, keďže práve táto sféra (a v jej rámci školy všetkých stupňov, ktoré dnes vo Vojvodine fungujú) je jedným z ukazovateľov etnickej identity Slovákov. Okrem školstva má zásadný vplyv na postavenie slovenčiny aj cirkev, najmä evanjelická cirkev augsburského vyznania. Výučba slovenčiny v prostredí škôl enklávneho spoločenstva je však determinovaná dvomi základnými okolnosťami. Ich existencia pritom najviac zasahuje najmä primárny stupeň vzdelávania, keďže v rámci neho sa deti prvýkrát oboznamujú so systémom jazyka. Prvou okolnosťou je už spomínané rodinné prostredie, ktoré je neraz bilingválne s menšinovým postavením slovenského jazykového spoločenstva. Druhou je vzťah slovenčiny a srbčiny v jazykovom prejave žiakov. Okrem koexistencie dvoch jazykových systémov má na výučbu slovenčiny dosah aj viacero ďalších činiteľov.

V Srbsku sa vyučovanie slovenského jazyka a literatúry riadi srbským štátnym vzdelávacím programom (ŠVP), ale kurikulum pre predmet slovenský jazyk ako materinský jazyk zostavuje štátny orgán s názvom Výbor pre vzdelávanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny.⁹ Cieľ vyučovacieho predmetu slovenský jazyk je v kurikule pre primárny stupeň vzdelávania sformulovaný: „*Cieľom výučby slovenského jazyka je, aby žiaci zvládli základné zásady slovenského spisovného jazyka kvôli ústnemu a písomnému vyjadrovaniu, pestovali povedomie o význame úlohy jazyka v zachovávaní národnej identity; aby boli schopní analyzovať zvolené literárne a iné umelecké diela zo slovenského a svetového umeleckého dedičstva, pestovať tradície a kultúru slovenského národa a rozvíjať interkulturálnosť.*“¹⁰

2. Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk na primárnom vzdelávaní v Srbsku rozsahom korešpondujú so ŠVP v Slovenskej republike.¹¹ Z kompozično-obsahového hľadiska sú podobne členené na obsahovú a výkonovú časť.¹² Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk v 1. ročníku základných škôl tvoria štyri oblasti – *začiatkové písanie a čítanie, literatúra, jazyk a jazyková kultúra*. Primárne je kurikulum v 1. ročníku ZŠ orientované na nácvik a zvládnutie prvotného *písania a čítania*, o čom svedčí aj najrozsiahlejšia odporúčaná časová dotácia – 90 hodín (zatiaľ čo literatúre je vyhradených 45 hodín, jazyku 10 hodín a jazykovej kultúre 35 hodín) v srbskom kurikule. Pri nácviku čítania a písania sa odporúča využívať tradičnú analyticko-syntetickú metódu, ale kurikulum uvádza aj možnosť kombinovať ju s ďalšími alternatívnymi metódami: s metódou splývavého čítania nahlas (známou aj pod názvom *Sfumato*) a globálneho čítania,¹³ ktorá „*kladie dôraz na rozvoj čítania s porozumením už od prvotných etáp oboznamovania sa s textom*“.¹⁴ K najpoužívanejším metódam didaktiky čítania (a písania) v srbskom a rovnako i v slovenskom edukačnom systéme patrí analyticko-syntetická metóda, „*založená na hláskovo-slabičnom princípe čítania. Žiak pri nej najprv vyvodzuje a identifikuje jednotlivé hlásky a po ich dostatočnom osvojení si prechádza na syntézu (spájanie) do slabík.*“¹⁵ V slovenskom

⁹ Viac informácií o tejto organizácii pozri na odkaze <https://rada.org.rs/nrsnm-vybor-pre-vzdelavanie/>

¹⁰ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávací posol, roč. LXVII/2018, č. 15, s. 25.

¹¹ Pri komparácii Štátnych vzdelávacích programov vychádzame v našej výskumnej štúdii z Inovovaného štátneho vzdelávacieho programu pre prvý stupeň ZŠ (2015), a to aj s vedomím, že v súčasnosti je v slovenskom školskom systéme v experimentálnom overovaní nový dokument, a sice Štátny vzdelávací program pre primárne vzdelávanie (2023). Na koľko však tento dokument nie je záväzný pre vzdelávací systém ako celok, odvolávame sa na ŠVP z roku 2015.

¹² V slovenskom kurikule pomenované ako obsahové a výkonové štandardy, pozri ISCED 1, 2015.

¹³ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávací posol, roč. LXVII/2018, č. 15, s. 27.

¹⁴ Szentesiová, L.: Čítanie: učebnica o tom, čo je a čo nie je čítanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 25.

¹⁵ Szentesiová, L.: Čítanie, c. d., s. 25.

i srbskom vzdelávacom programe je v rámci nácviku písania výučba orientovaná na nácvik tlačených i písaných písmen a na čítanie textov napísaných tlačeným aj písaným typom písma.

2.1 Didaktika začiatočného písania a čítania v Srbsku kopíruje didaktiku písania a čítania na Slovensku. Navyše sleduje líniu aktuálnej koncepcie integrovaného a komplexného vyučovania, pretože sa nemá realizovať samostatne, ale zahŕňa aj učivo z literatúry, jazyka a jazykovej kultúry. Nácvik začiatočného písania prebieha v prvom polroku 1. ročníka ZŠ, ale ak je to v individuálnych prípadoch potrebné, možno s ním pokračovať aj v druhom polroku. V prvom, tzv. prípravnom období sú učitelia inštruovaní, akými metódami (hrami a cvičeniami) majú rozvíjať u žiakov verbálnu komunikáciu, pozorovacie (percepčné) schopnosti, počúvanie a porozumenie počutému komunikátu. Mimoriadna pozornosť sa kladie na motorické a grafomotorické cvičenia na rozvíjanie ruky, dlane a prstov. Význam prípravného obdobia niektorí učitelia podceňujú, čo je z hľadiska následného učenia sa písať a čítať pre žiaka kontraproduktívne.¹⁶ Druhé obdobie, v srbskom ŠVP nazvané ako čítanie a písanie¹⁷ je charakterizované ako nacvičovanie čítania prostredníctvom zodpovedajúcich textov, pričom žiaci vyslovujú všetky hlásky, správne kladú prízvuk v slovách a dôraz vo vete. Žiaci sa učia písať všetky tvary tlačených a písaných písmen, ale i číslic, s prihliadaním na ich individualizované schopnosti. V treťom období – nácviku čítania a písania, už má žiak zvládnutú základnú techniku čítania a písania a zdokonaľuje sa. Dôraz sa kladie na porozumenie prečítaného textu.¹⁸ V rámci nácviku čítania sa odporúča čítanie aj informačných textov.¹⁹

2.2 Učebnice pre slovenský jazyk a literatúru v Srbsku, koncipované podľa kurikula Výboru pre vzdelávanie Národnotstnej rady slovenskej národnotstnej menšiny a ŠVP v Srbsku, vydáva vydavateľstvo „Zavod za udžbenike“²⁰ so sídlom v Belehrade, ktoré má aj slovenskú redaktorku (v pobočke vydavateľstva v Novom Sade). Pre 1. ročník základných škôl je k dispozícii šlabikár autorky M. Anušjakovej-Majerovej (1. vydanie 1961, 6. vydanie z roku 2018) a Pracovný zošit k šlabikáru od rovnakej autorky (1. vydanie 1961, 7. prepracované vydanie z roku 2019). Obidve učebnice dodržiavajú analyticko-syntetickú metódu. Ide o metódu, ktorá získala najväčšiu relevanciu aj v slovenskom didaktickom kontexte. Jej dominancia je argumentačne podložená slovenskými jazykovedcami, pričom sa vychádza z faktu, že v slovenčine sa dodržiava fonetický a etymologický pravopisný princíp.²¹ Hoci sa v posledných desaťročiach v didaktickej praxi udomácnili aj ďalšie metódy didaktiky čítania, zástancovia analyticko-syntetickej metódy argumentujú, že aj ich prostredníctvom žiak skôr či neskôr dôjde k procesom analýzy a syntézy. Viaceré výskumy poukazujú na to, že ak má žiak problémy pri sluchovej percepcii foném, nácvik výslovnosti je problematický.²² Zvuková asociácia je podporená nápovedným obrázkom slova začínajúceho sa na danú hlásku. V rámci zachovania zásady názornosti musí byť hláska reprezentovaná takým slovom, ktorého význam je jednoznačný a žiaci ho poznajú (predmetný šlabikár M. Anušjakovej-Majerovej uvádza napríklad k hláske „a“ slová „auto“ a „autobus“). Hoci je hlásková analyticko-syntetická metóda efektívnym spôsobom učenia sa čítať, kritici jej

¹⁶ Kožík Lehotayová, B.: Stratégie podpory v začiatočnom písaní. Ružomberok: VERBUM-vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2022, s. 147.

¹⁷ V slovenských vzdelávacích štandardoch je obsah učiva v 1. ročníku členený na prípravné obdobie, nácvičné, resp. šlabikárové a čítankové. Porov. iŠVP - ISCED 1, 2015, s. 3.

¹⁸ Na Slovensku používaný termín čítanie s porozumením.

¹⁹ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, 2018, roč. LXVII, č. 15, s. 27-28.

²⁰ V preklade do slovenčiny „Inštitút pre učebnice“.

²¹ Mistrík, J.: Jazyk a reč. Bratislava: Mladé letá, 1999.

²² Doležalová, J.: Rozvoj grafomotoriky v projektech. Praha: Portál, 2010.

vyčítajú prílišný dôraz na technickú stránku reči, ktorý, v prípade, že nie je dopĺňaný zo strany učiteľa o inovatívne vstupy, môže skĺznuť k monotónnosti a enumeratívosti, a tým v konečnom dôsledku žiakov zahlcovať množstvom poznatkov, demotivovať a odrádzať od čítania.²³ Ako však ukazujú výpovede našich subjektov výskumu nižšie, učiteľom v srbskom prostredí sa táto metóda didaktiky čítania osvedčila a pracujú s ňou v zásade bez väčších komplikácií. O jej úspešnosti svedčí aj skutočnosť, že šlabikár M. Anušjakovej-Majerovej vyšiel v roku 2019 už v siedmom vydaní.

2.3 Kompozícia šlabikára i pracovného zošita je štruktúrovaná podľa jednotlivých období nácviku čítania a písania. V šlabikári sú úvodné strany²⁴ venované prevažne ilustráciám a obrázkovým príbehom s úlohami, na základe ktorých žiaci v prípravnom období môžu rozvíjať svoju verbálnu komunikáciu (rozprávať podľa obrázkov, opisovať, čo sa nachádza na obrázku a pod.), až následne prichádza vyvodzovanie jednotlivých písmen. Koncepcia uvedeného šlabikára pre výučbu slovenčiny v Srbsku sa zásadne neodkláňa od slovenských šlabikárov. Istú odchýlku možno badať pri komparácii textov na čítanie z hľadiska grafiky, napr. pomer tlačenej a písanej formy písma sa v srbskom šlabikári pre 1. ročník základnej školy M. Anušjakovej-Majerovej javí ako vyrovnanejší, než je to napr. v slovenskom šlabikári Lipka,²⁵ v ktorom je dominancia textov v tlačenej forme. K základným metodickým pomôckam patria rovnako v slovenskom i srbskom edukačnom prostredí šlabikár s pracovným zošitom a čítanka. Pracovný zošit prislúchajúci k šlabikáru je zameraný na precvičovanie zápisu grafém slovenskej abecedy, ako aj na ich čítanie v procese analýzy a syntézy. V analytickej časti je pri každom písmene výrazná pozornosť venovaná identifikácii hlásky nielen na začiatku, ale aj na konci a vo vnútri slova tak, aby si žiak uvedomil a automatizoval rôznosť jej výskytu v slove (kočúr, kučepč, čisár, kračejč). Pri osvojovaní konkrétnej fonémy a grafémy nájdeme dokonca aj úlohy derivatologického typu (k písmenu „č“ má žiak k 3. os. sg. minulého času slovesa „skočít“, „skočil“ prečítať predpony tak, aby vznikli tvary slova vskočil, preskočil, zskočil, priskočil, odskočil. Úlohy zamerané na čítanie hlások, slabík a slov sa striedajú s úlohami zameranými na písanie grafém a slabík. Treťou zložkou pracovného zošita sú rôzne „kreatívne úlohy“ – tajničky, jednosmerky, hláskové šifry.

V rámci *literárnej oblasti* sú v srbskom vzdelávacom kontexte základnými vyučovacimi pomôckami na odporúčané obsahy vzdelávacích štandardov šlabikár a čítanka,²⁶ ale aj k nej prislúchajúca Zvuková čítanka,²⁷ resp. CD k čítanke. Základné informácie majú žiaci získavať aj z teórie literatúry (napríklad rozdiely medzi prózou, poéziou a drámou, lyrickou a epickou poéziou), ale ešte bez definovania genologických pojmov. V tomto existuje jednoznačná paralela medzi srbskými a slovenskými vzdelávacimi štandardami. Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk v Srbsku sú formulované stručnejšie a jednoduchšie, učiteľ sa v nich môže ľahko orientovať. Pokiaľ ide o lektúru, nachádza sa v nich nielen zmienka o odporúčaných literárnych útvaroch (prozaických a básnických), ale aj konkrétne literárne texty prevažne slovenských autorov a slovenských autorov patriacich do slovenskej etnickej enklávy v Srbsku,²⁸ zatiaľ čo vo vzdelávacích štandardoch na Slovensku sa konkrétne odporúčané literárne texty neuvádzajú. Napriek

²³ Ďurošová, E.: Metódy výučby začiatočného čítania a písania. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2007.

²⁴ Cca prvých 15 strán (z celkového rozsahu 99 strán).

²⁵ Striežovská, J. a kol.: Šlabikár Lipka pre 1. ročník ZŠ. Bratislava: AITEC, 2015.

²⁶ Napr. Čítanka pre 1. ročník základnej školy autorky M. Anušjakovej-Majerovej (Beograd: Zavod za udžbenike, 2019).

²⁷ Florianová, M. – Zolnjanová, S.: Zvuková čítanka 1 k Čítanke pre 1. ročník základnej školy. Beograd: Zavod za udžbenike, 2017-2019.

²⁸ Porov. i ďalšie odporúčané literárne texty v Učebných osnovách predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, 2018, roč. LXVII, č. 15, s. 26-28.

tomu nejde o dogmu, pretože „v povinných textoch zo školskej lektúry je učiteľovi ponechaná voľba, aby si v jednotlivých prípadoch zvolil medzi dvomi, poľažne tromi textami...“²⁹

V srbskom vzdelávacom systéme tvorí obsah vzdelávania pre *jazykovú oblasť* (gramatika, orografia a ortoepia) v 1. ročníku veta, slovo, písmeno. Jazyková oblasť je orientovaná na správnu ústnu a písomnú komunikáciu. Nejde v nej len o ovládanie gramatických, pravopisných a ortoepických pravidiel, ale aj o ich funkciu, kontextovosť a komplexnosť. Ťažisko vzdelávania v jazykovej oblasti spočíva v prvom ročníku v dôslednom osvojení si abecedného systému jazyka v písanej i hovorenej podobe a k jeho uplatneniu v rozličných komunikačných prostrediach. Tomu zodpovedá aj členenie vzdelávacieho obsahu do štyroch základných kompetencií: čítanie, písanie, počúvanie, rozprávanie. Tieto kompetencie najlepšie vystihujú komplexnosť porozumenia jazyka spomínanú vyššie a takto postavené kurikulum privádza žiaka k pochopeniu jazyka ako systému, v ktorom platia isté zákonitosti. Oblasť *jazyková kultúra* sa prelína s ostatnými oblasťami predmetu slovenský jazyk a je zameraná na zdokonaľovanie ústneho vyjadrovania, počúvania, čítania i písania. Osobitná pozornosť sa venuje obohacovaniu slovnej zásoby prostredníctvom umeleckého prednesu literárnych i neliterárnych textov a scénického predvedenia dramatických alebo dramatizovaných textov. Jazyková kultúra sa má pestovať i jazykovými hrami a hravými aktivitami.

2.4 Odlišnosť ŠVP v Srbsku od slovenského sa ukazuje práve v samostatne koncipovanej oblasti jazyková kultúra, ktorá posilňuje a pestuje u žiakov slovenskú národnú identitu v inojazyčnom (srbskom) kultúrnom prostredí.

Vyučovanie slovenského jazyka v srbskom kultúrnom kontexte a vzdelávacom systéme je navyše explicitne posilnené o uvedomelé formovanie slovenskej národnej príslušnosti. Kultúrno národnostný aspekt pri výučbe slovenského jazyka je zakomponovaný i v osnovách a možno ho pozorovať o. i. vo formulácii, že žiaci na konci prvého ročníka dokážu „*formovať pojem národnostná príslušnosť a vnímať príslušníkov iných národov*“³⁰

Napriek istým terminologickým odchýlkam³¹ možno konštatovať, že ŠVP v srbskom vzdelávacom kontexte korešponduje s obsahmi vzdelávacích štandardov na Slovensku. Didaktika slovenského jazyka na primárnom stupni sleduje v Srbsku i na Slovensku rovnaký cieľ: rozvíjať komunikačnú a literárnu kompetenciu žiakov, zdokonaľovať ich verbálnu a písomnú komunikáciu (hovorenie, počúvanie, čítanie, písanie) a v konečnom dôsledku vychovávať kultivovaného používateľa slovenského spisovného jazyka. Didaktické postupy slovenčiny si vyžadujú dôsledné skúmanie.

3. Kvalitatívna metodológia ako základ realizácie nášho skúmania vychádza z paradigmy – sociokritickej (a posteriori).³² Medzi hlavné črty kvalitatívneho výskumu patrí intenzívnosť a dlhodobosť, podrobný zápis, zhotovujú sa i audio alebo video záznamy, pozoruje sa takmer všetko, čo sa v konkrétnom kontexte vyučovania udeje. Rozhodnutie pre tento typ výskumu vzišlo z uvedomenia si, že skúmané javy sú pod zorným uhlom človeka, ktorý ovplyvňuje výber metodológie a ovplyvňuje celkový charakter skúmania. –

Cieľom výskumu bolo identifikovať názory učiteľov primárneho vzdelávania na vyučovanie slovenského jazyka primárne v prvom ročníku ZŠ v inojazyčnom prostredí a to v rámci odpovedí na tri **výskumné otázky**:

²⁹ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 28.

³⁰ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 26.

³¹ Napríklad namiesto termínu slohové útvary používanie pojmu tvary (tvary rozprávania) a pod.

³² Wittrock, M. C.: La investigación de la enseñanza, II: Métodos cualitativos y de observación. Barcelona: Paidós/MEC, 1989, s. 114.

1. Aké sú špecifiká vyučovania slovenského jazyka v inojazyčnom (konkrétne srbskom) prostredí?
2. Ako výučba slovenčiny v inojazyčnom prostredí ovplyvňuje didaktické stratégie učiteľov?
3. Akú rolu zohráva majoritný jazyk a rodina žiakov pri súčinnosti s výučbou slovenského jazyka v srbskom prostredí?

Zber dát prebiehal online formou prostredníctvom platformy MS Teams. Všetky rozhovory mali dĺžku približne 60 minút. Počas zberu dát sme dodržali zásady realizácie interview. V každom rozhovore sme využili úvodné otázky rozhovoru. Úvodné otázky navádzajú na spontánne rozprávanie účastníka výskumu.³³

Výskumnú vzorku tvorili učitelia na primárnom stupni vzdelávania v Srbsku (enklávneho spoločenstva Slovákov žijúcich vo Vojvodine), ktorí disponujú skúsenosťami z vlastnej pedagogickej praxe a vysokoškolského vzdelania. Išlo o ženy – učiteľky 1. stupňa ZŠ. Skúmané subjekty boli vybrané zámerné. Iné charakteristiky ako napríklad pohlavie, vek a pod. sme považovali za irelevantné. **Výskum** sa uskutočnil v rokoch 2023 až 2024. Zber dát bol realizovaný v období marec až máj 2023 formou online interview v dvoch južných okresoch (v troch základných školách), v ktorých žijú Slováci vo Vojvodine. Celkovo boli realizované tri rozhovory v počte 2+1+2 participantov.

Analýza dát z rozhovorov predstavovala náročnú činnosť, keďže bolo získané objemné množstvo výskumného materiálu, ktorý sa zaznamenával do protokolov.

Tabuľka 1: Interpretáčnne kategórie, koncepty a kódy (podľa štruktúry protokolov)

<i>Interpretačné kategórie</i>	<i>Koncepty</i>
Didaktické špecifiká	Výučba slovenčiny v inojazyčnom prostredí.
Didaktické postupy	Odlíšnosti v postupoch didaktiky čítania a písania.
Jazykový kód	Jazykové kódy v domácom a školskom prostredí.
Grafický zápis	Odlíšnosť grafického zápisu v cyrilike a latinke.
Kultúra prostredia	Slováci enklávneho spoločenstva.

Výsledky výskumu a ich interpretácia poukazujú na špecifické postavenie slovenčiny vo vojvodinskom enklávnom prostredí, ktoré je badateľné tak na úrovni jazykového kódu a komunikácie používateľov jazyka, ako aj na úrovni didaktickej praxe v primárnom vzdelávaní, s osobitným zreteľom na jeho prvý ročník.

Jazykové kódy v domácom a školskom prostredí vojvodinských Slovákov naznačujú pôsobenie dvoch jazykových systémov a dvoch jazykových (či presnejšie rečových) kódov: srbčiny a slovenčiny. Participantky uvádzajú, že používanie týchto kódov u detí je do značnej miery ovplyvnené oblasťami, v ktorých sa pohybujú: domov, škola a „verejná komunikácia“, ktorú tvoria masmédiá, inštitúcie, ale aj rovesnícka komunikácia v škole mimo vyučovania. V školskom prostredí vo vyučovacom procese žiaci komunikujú po slovensky a už od prvého ročníka sa kladie veľký dôraz na dôsledné dodržiavanie spisovnej slovenčiny a s ňou súvisiaceho abecedného systému (pre ktorý učiteľky/participantky na výskume/ používajú označenie „latinika“). Slovenčina dolnozemsých Slovákov však nie je identická so spisovnou slovenčinou na Slovensku, čo je zjavné najmä v hovorenom prejave, do ktorého prirodzene prenikajú prvky z nárečovej variety slovenského jazyka.

³³ Kostrub, D.: Základy kvalitatívnej metodológie. Keď interpretované významy znamenajú viac ako vysoké čísla. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016, 162 s.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Veríme, že našu slovenčinu dobre rozumiete. Chcem povedať, že naša slovenčina je taká archaická, ale predovšetkým mäkká, a keď odídeme na Slovensko, oni sú priam udivení, niektorí, prevrpení, ohromení, že ako my to vieme po slovensky rozprávať.“ (...) „Oni (žiaci – pozn.) sa doma rozprávajú nárečovo a naše nárečie je stredoslovenské a ono je také blízke spisovnej slovenčine, takže oni to rozprávajú pekne.“ [R1]

„Oni (žiaci – pozn.) dobre vládnu slovenčinou, dobre vpijú tú našu slovenčinu, V slovenčine je dôležité naučiť sa správne písať ypsilon. Ale pre nás dolnozemsých Slovákov je dôležitejšie ovládať hovorenú podobu jazyka, aby sme sa mohli dorozumieť a takým jednoduchším spôsobom, aby sme dokázali prilákať deti, aby sa naučili aj slovenský pravopis, aby správne zapisovali. Potom pozdejšie niektoré deti pokračujú na Slovensku v školení, aby ovládli spisovný jazyk tak, ako znie, aj pravopis.“ [R2]

Na otázku, či sa do autentickej komunikácie žiakov pri výučbe slovenčiny dostáva aj srbčina, odpovedali participantky kladne, avšak dodali, že sa prienik cudzích srbských výrazov a srbizmov snažia korigovať aspoň v rámci didaktickej komunikácie na vyučovaní. Zároveň upozorňujú na fakt, že porozumenie slovenských slov a výrazov v umeleckých textoch sa u žiakov postupne vytráca, lebo netvoria ich aktívnu slovnú zásobu, čo vnímajú ako dôsledok klesajúcej obľuby čítania. Srbizmy, ktoré uvádzajú, môžeme chápať ako príklad prirodzenej jazykovej interferencie.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Naše deti a ich rodičia chodia na Slovensko na výlety, potom počujú, ako sa rozpráva tam a oni niektorým výrazom slovenským tam na Slovensku nerozumejú, tak potom aj v škole, niektoré výrazy v čítanke nerozumejú. V čítanke vysvetlivky síce sú, ale my im musíme niekedy povedať ten srbský výraz, ktorému ľahšie rozumejú. Povieme: po srbsky sa to povie takto, ale my sme Slováci a povieme mu po slovensky tak. To znamená, niekedy im to priblížime. Sú aj frázy, napríklad, niektoré srbské frázy preberáme, napríklad „bašmadriga“, to znamená „nevadí mi to“, deti medzi sebou používajú „nema veze“ čo znamená, „nie je to dôležité“, a to sa veľmi často používa, a potom vravíme, aby sme ich opravili, áno, to je zaužívané, to je fráza (myslí srbskú frázu – pozn.), ale my to povieme takto.“ [R1]

„My bežne používame aj poslovenčené srbské výrazy, čiže, koreň slova je srbský a koncovka slovenská. Poviem Vám napríklad ideme sa „šétat“, to znamená „prechádzať“, lebo „šétati“ znamená po srbsky „prechádzať“ a koncovka je slovenská na „t“ ako neurčitok. Takže my sa „šétame“, chodíme sa „šétať“. Ale u nás to tu všetci absolútne rozumejú a chápajú, aj to je naša taká slovenčina. Ale to sú len také niektoré ojedinelé výrazy prebrané zo srbčiny, alebo tie modernejšie slová, ktoré sa preberajú.“ [R2]

„Všeobecne u nás na Dolnej zemi sú koncovky väčší problém ako bežne. Ja verím, že stane sa aj mne (učiteľke – pozn.), lebo my používame nárečovú slovenčinu doma, takže stane sa aj mne, že joj, že v genitíve chyba sa stala, ale potom reku ja som to napísala preto, aby som preverila vás, či to viete. Ale majú aj také výrazy, dajme tomu, že nepovedia dievča, ale „cura“ zo srbčiny. Ale sú také výrazy, ktoré použijú srbské.“ [R2]

Vo výpovediach participantiek sa opakuje tvrdenie o väčšej náročnosti slovenčiny v porovnaní so srbčinou, a to na úrovni čítania, osvojenia si jazykového systému, ba aj na úrovni grafického zápisu. Srbčina sa v tejto súvislosti učiteľom javí ako „transparentnejší“ jazykový systém, v ktorom je väčšia miera zhody medzi hláskou a jej zápisom, než v slovenčine.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Keď sa učia čítať, ťažšie im ide slovenčina, lebo v srbčine ako sa píše, tak sa aj číta. U nás v slovenčine máme, dajme tomu, „di“, „ti“, „li“, „ni“, „de“, „te“, „le“, „ne“ a teraz sme zdolávali, tak trochu nám ťažšie ide, dvojhlásky, „ia“, „ie“, „iu“, „ó“, že jedno píšeme a inak čítame. Pri počiatočnom písaní sa nám zjavuje ten problém. Takže mám dojem, že srbčina im ide ľahšie, čo sa týka čítania, aj už keď sú trochu starší, lebo v prvom ročníku máme iba rozprávanie. Majú taký šlabikár bez písania, iba obrázkový a srbčina sa iba rozpráva, nepíše sa v prvej triede. Oveľa ľahšie sa vyjadria v srbčine, oveľa plynulejšie rozprávajú v srbčine, utvoria vetu, ako v slovenčine. V slovenčine sú to krátke vety, srbčina je pre nich ľahšia.“ [R3]

Odlíšnosť grafického zápisu v cyrilike a latinke sa prejavuje rovnako ako odlíšnosť v hovorenom prejave. Žiaci ovládajú paralelne dva jazyky, dva rečové kódy, slovenčinu a srbčinu, rovnako si osvojujú aj dva grafické systémy, latiniku a cyriliku. Osvojovanie si oboch neprebíha paralelne v rovnakom čase a písať latinikou sa žiaci začínajú učiť skôr, už od prvého ročníka. Hodiny srbčiny od štvrtého ročníka nenavštevujú povinne, napriek tomu dochádza v procese didaktiky písania ku kolíziám medzi dvomi grafickými systémami a počiatočnej negatívnej interferencii. Učítelia na jednej strane zdôrazňujú príbuznosť oboch jazykov, no tá sa týka len hovoreného prejavu. V písomnom prejave reprezentujú dva odlišné systémy. Zároveň učítelia upozorňujú na fakt, že podoba srbčiny, ktorú sa učia žiaci slovenskej národnosti, nie je identická so spisovným srbským jazykom a reprezentuje jeho „zjednodušenú podobu“, špecifickú sociálnu varietu prostredia.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Najprv píšu latinikou a až vo štvrtej triede sa stretávajú s cyrilikou. Takže teraz v treťom ročníku, keď začnú používať latiniku, je trochu problém, lebo v cyrilike sú niektoré slová odlišné od latiniky, odlišne sa píšu, takže to sa im trochu mieša. A tiež aj na hodinách anglického jazyka v treťom ročníku začínajú písať, tak tu je problém trochu, v tom treťom ročníku pri písaní. Miešajú sa im písmená, ako je to po slovensky, ako je to v srbčine a v angličtine.“ [R1]

„Mýlia si písmená, tvary, napr. „l“, „r“, „m“ sa v latinke a cyrilike píšu odlišne. Napríklad odlišné je „l“ a ň.“ My v slovenčine píšeme „l“ s mäkčeňom, v srbčine je to „lj“ alebo „nj“ To sú také malé odchýlky, ale to im nerobí taký veľký problém, pre tých, ktorí majú vysokú intelektuálnu úroveň. Ale to sú také problémy na začiatku vyučovania, neskôr deti zvládnu aj latiniku, aj cyriliku a nemajú problém.“ [R3]

Didaktické špecifiká a postupy v didaktike čítania a písania sú viazané na prvý ročník.

Ten je špecifický vo viacerých ohľadoch. Z hľadiska nácviku základných zručností žiaka – počúvania, rozprávania, čítania a písania, identifikujeme v srbskom aj slovenskom vyučovacom procese základné podobnosti v nadväznosti období, ktorými žiak prechádza. Časové trvanie jednotlivých etáp participantky prispôsobujú schopnostiam a tempu žiakov, táto prax je logická a bežná aj na Slovensku.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Máme prípravné obdobie, ktoré by spravidla malo trvať asi jeden mesiac. Zo slovenského jazyka sú to predovšetkým hovorové cvičenia, preveríme, či poznajú písmenká, či niekto vie písať, či si na tabuľu vie zapísať meno, ale predovšetkým sú to také každodenné témy, rodinné, z rodinného prostredia, a tým spôsobom zbadáme, na akom stupni je ich slovenčina rozvitá.“ [R2]

„Spočiatku je to globálna (metóda – pozn.), ale u niektorých, ktorí ťažšie chápú, sa globálna predlžuje, ale analyticko-syntetickou metódou spracúvame všetky písmená a šlabikár máme taký, aký je aj na Slovensku, aj tvary písmen preberáme presne také, aké sú kodifikované na Slovensku, spracúva sa skupina písmen a nacvičuje sa čítanie textov.“ [R1]

Pri základnej znalosti abecedy žiaci často používajú intuitívne práve globálne čítanie, šlabikár Anušjakovej-Majerovej však vo svojej podstate kopíruje princípy analyticko-syntetickej metódy v takej podobe, v akej je zavedená v šlabikároch na Slovensku. Ponuka šlabikárov na Slovensku je v porovnaní so Srbskom pestrejšia a väčšia je aj variabilita metód nácviku, ktorú jednotlivé šlabikáre ponúkajú. Učítelia vo Vojvodine si toto „obmedzenie“ uvedomujú, preto zdôrazňujú potrebu venovať osobitnú pozornosť nácviku písania, ktoré nezahŕňa len grafický „prepis“ prečítaného, ale vyžaduje si osvojenie rôznych tvarov písmen v súčinnosti s čítaním, čo je už zložitejší proces.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Používame šlabikár, je podobný slovenskému šlabikáru, používa sa na začiatkové čítanie, písanie. Paralelne tu máme pracovné listy, predpokladám, že je to tak isto ako na Slovensku. Po zdolaní tlačeneho písma začíname s čítankou, kde sú texty, trochu dlhšie, náročnejšie, až potom začíname robiť písané písmo. Generáciu pred u nás praktikovali paralelne aj písané, aj tlačené. Bol to ale problém, a to sa im potom pomiešalo. Takže som si ja to rozdelila a do konca roka zdoláme aj to písané písmo a myslím, že bude im oveľa ľahšie a že si lepšie zapamätajú.“ [R1]

Spektrum pomôcok, s ktorými učitelia v prvom ročníku precvičujú nácvik čítania a písania je rôznorodé, k šlabikárom, pracovným zošitom a čítankám sa pridávajú aj pomôcky a postupy na báze didaktickej hry, ktorej podstatou je vizuálny vnem.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Veľmi veľa mi pomáhajú „takie“ kartičky, na ktorých máme písmenká vynechané v slovách, potom majú doložiť to písmenko, ktoré chýba, to znamená niečo, čo som si sama, obrázok nakreslila... Potom odkrývaním, ako pexeso, odkrývaním, ale krátke slová, dajme tomu: mama, otec, babka, pes, ale musia si zapamätať, keď prečítajú, kde sa nachádza, proste, aby videli. A čo sa čítania týka ako svojmu dieťaťu, tak aj im čítam. Využívam si tie triednické hodiny, veľa ráz na hudobnej si prečítame nejakú rozprávku, a potom jesto na youtube zhudobnená rozprávka, proste využívam rôzne metódy, ako sa im prispôbiť. A samozrejme, aj ja som stále na internete a pozerám, čo sa dá spraviť.“ [R3]

Všetky participantky sa zhodli na tom, že cieľené čítanie detí doma v rodinách upadá a rovnako upadá aj nácvik grafomotoriky a písaných tvarov písmen, ktorý bol v minulosti cieľený a adresný ešte pred nástupom do prvého ročníka. Zníženie nárokov dávajú do súvislosti aj so zhoršujúcim sa postavením slovenčiny ako menšinového jazyka v srbskom prostredí a prognózy jeho budúceho postavenia označujú za nepriaznivé.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Skorej to bolo, že prišli po prvú triedu a takých možno 90 percent už vedeli, zdolali abecedu, vedeli písať tlačene písmenká, ale to teraz naše ministerstvo školstva zakázalo, akože v tom prípravnom, predškolskom nultom ročníku v škôlke zakázalo písať. Takže menej robia, ale potajomky robia s nimi. Robia tie krivé čiary, guľičky, krúžky, proste motoriku ruky, potom si aj niečo zapíšu, majú také kartičky, aby rozpoznali písmenká, čo používam aj ja potom ďalej s nimi, takže tí, čo majú záujem o školu a chcú pracovať, si dosť toho zapamätali, vedeli.“ [R2]

Akcentovaná potreba domáceho čítania, tzv. „domácej čitateľskej lektúry“ je podľa participantiek najefektívnejší spôsob, ako si žiaci môžu zdokonaľovať znalosť jazyka vo všetkých podobách a zároveň upevňovať svoju etnickú identitu. Vychádzajú pritom z potreby uchovania archaickej „tradičnej“ literatúry a ľudovej slovesnosti, ktorej zdrojom by mala byť predovšetkým literatúra slovenskej proveniencie a až na druhom mieste slovenská literatúra vznikajúca v slovenskej enkláve. V ich postojoch získava slovenské etnické vedomie emocionálny, miestami až nostalgický príznak príslušnosti ku krajine, ktorá je aj v inojazyčnom prostredí pevnou súčasťou ich identity.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Moja dlhoročná skúsenosť je, že iba čítaním tým deťom možno zlepšiť poznanie jazyka. Už keď prídu po prvú triedu, už je trochu neskoro. Zo skúsenosti aj so svojim dieťaťom... Znamená to, keby tie slovenské rozprávky prečítali každý večer svojmu dieťaťu, keby sa rozprávali s nimi. Jesto krásne slovenské básne, ktoré deti odrecitujú divadelnou hrou. Tak by sa tým deťom pomohlo, žeby sa im vstúpila láska voči jazyku. Potom by ich to nútilo, lebo moje dieťa osobne na ten spôsob zachcelo sa učiť slovenčinu, čítala knihy, chcela ešte viac vedieť, potom sme sa hrali rôzne hry, ktoré som si aj vymýšľala, aj donášala zo Slovenska a používa ich aj teraz v škole. Rôzne hry: aby určili písmenko, ktoré chýba, aby prečítali, čo je to, tak potom obrázok a zapísať, proste po písmenkách, hrou sme sa učili písať.“ [R1]

Participantky konštatovali, že žiaci na Slovensku majú viac priestoru na upevňovanie učiva, relevantný je však skôr argument neskoršieho veku, v ktorom deti v Srbsku nastupujú do prvého ročníka. Tento posun má za následok aj väčší objem učiva, ktorý musia zvládnuť.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„U nás je plán dosť obsiahly. Stále máme niečo nové, nové, nové, každý deň, každú hodinu niečo nové spracúvame a veľmi málo hodín máme na opakovanie. Z rozhovorov s kolegynami zo Slovenska, alebo od detí, ktoré nám odišli na Slovensko, vieme, že u Vás je to inak, máte viac hodín na opakovanie, žiaci si to môžu viac upevniť. My by sme tiež, ak teda môžem povedať zjednodušili obsah a pridali viac hodín na opakovanie. Zvlášť ak ide o vyučovanie slovenčiny v prvom ročníku, veľa toho máme, každý deň prebrať nové písmeno, dosť je toho. Ideme rýchlym tempom. Ale je to tak aj preto, že u nás sa do prvého ročníka zapisujú sedemročné deti. Na Slovensku sa zapisujú šesťročné, preto môžu zdolávať písmenká pomalšie. V druhom ročníku je to rovnaké: každý deň sa preberá nové učivo, nie je priestor opakovať a zaťažuje to žiakov aj nás.“ [R3]

Slováci enklávneho spoločenstva majú v minoritne inojazyčnom prostredí špecifické postavenie. Podmienky na jej rozvoj pritom nehodnotia priaznivo, vnímajú aj čoraz komplikovanejšie postavenie minorít v Srbsku. Ich identitu môžeme označiť za „dvojdomú“, jej priesečníkom je pritom práve používanie slovenčiny. Etnicky sa jednoznačne identifikujú ako Slováci a na spochybnovanie tejto svojej príslušnosti sú citliví. Zároveň sa však súčasne považujú za bilingvistov, túto svoju kompetenciu považujú za významný znak prostredia, v ktorom vyrástli a na znalosť dvoch jazykov sú patrične hrdí.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„My sme hrdí na to, že máme slovenské korene a sme hrdí Slováci. Aj keď niekedy, keď prídem na Slovensko, cítim sa zvlášť, lebo na nás na Slovensku pozerajú ako na Srbov. Ja mám ale Slovensko v srdci a budem mať do konca života. My, dolnozemskí Slováci, ovládame paralelne dva jazyky: srbčinu a slovenčinu, čiže my sme absolútni bilingvisti.“ [R3]

Na otázku, ako možno aktualizovať príslušnosť k slovenskej etnicite u žiakov, ktorí majú prostredníctvom médií, populárnej kultúry aj bazálneho sociálneho prostredia bezprostrednejší kontakt so srbským jazykom, než so slovenčinou, naši participanti argumentovali najmä udržiavaním živých vzťahov so Slovenskom. Návštevy, výlety a rôzne formy kontaktnej spolupráce udržiavajú národné povedomie živé aj v náročných podmienkach existencie minorít. Iným spôsobom je široké spektrum mimoškolskej činnosti úzko späté s folklórom a ľudovou kultúrou a s pestrou škálou folklórnych podujatí, ktorá funguje medzi krajanskými komunitami v Srbsku. Do týchto aktivít sú žiaci cielene zapájaní už od prvého ročníka naprieč celým vzdelávacím cyklom. Ich obľuba pretrváva aj v súčasnosti a je dôkazom toho, že Slováci v srbskej enkláve odvodzujú svoju identitu okrem jazyka a etnicity aj od udržiavania a rozvíjania literárnej kultúry jazykového prejavu, prevažne v jej folklórnych podobách.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Naše deti sú prihlásené do obecnej knižnice, v nej sa konajú rôzne posedenia, teraz najnovšie býva Zima s knihou, kde aj oni účinkujú, máme aj školskú knižnicu, z ktorej si môžu požičať knihy a máme aj rôzne súťaže. Napríklad píšú na rôzne témy a takto sa snažíme ich povzbudzovať k tomu, aby naozaj mali radi svoj materinský jazyk. Okrem toho na našej škole pestujeme aj slovenský folklór, aj tam účinkujú, čiže sú dosť angažovaní v mimotriednych aktivitách a tým spôsobom si vlastne zdokonaľujú aj vzťah k jazyku a jazykový prejav. Do recitačných súťaží sa nám hlási stále veľa detí aj vo vyšších ročníkoch, oni naozaj veľmi chcú. Texty na recitačné súťaže vyberáme deťom my, alebo si vyberú aj sami, my ich potom s nimi nacvičujeme.“ [R2]

Špecifikom vyučovania slovenčiny v srbskom vzdelávacom prostredí je vplyv prirodzenej jazykovej interferencie. V školskom prostredí v rámci vyučovacieho procesu žiaci komunikujú po slovensky a už od prvého ročníka sa kladie veľký dôraz na dôsledné dodržiavanie spisovnej slovenčiny a s ňou súvisiaceho abecedného systému (latinky). Prienik srbizmov sa učiteľky snažia na jednej strane v rámci didaktickej komunikácie korigovať a nahrádzať slovenskými výrazmi, na druhej strane srbčinu občas využívajú ako pomocný prostriedok na vysvetľovanie neznámych slovenských slov a výrazov.

V didaktike písania dochádza ku kolíziám medzi dvomi grafickými systémami a počiatočnej negatívnej interferencii, ktorú postupne žiaci prekonávajú.

Cielené čítanie detí doma v rodinách upadá, čo má za následok u žiakov aj postupné vytrácanie sa porozumenia slovenským slovám a výrazom v umeleckých textoch. Rovnako upadá aj nácvik grafomotoriky a písaných tvarov písmen, ktorý bol v minulosti cielený ešte pred nástupom do prvého ročníka. Zníženie nárokov dávajú participantky do súvislosti aj so zhoršujúcim sa postavením slovenčiny ako menšinového jazyka v srbskom prostredí a prognózy jeho budúceho postavenia označujú za komplikované až nepriaznivé.

Posilňovanie príslušnosti k slovenskej etnicite u žiakov sa pokladá za dôležité a participantky uvádzajú, že ho možno dosahovať viacerými školskými i mimoškolskými aktivitami; napríklad udržiavaním živých vzťahov so Slovenskom, ale aj prostredníctvom širokého spektra mimoškolskej činnosti úzko spätéj s folklórom a ľudovou kultúrou a pestrou škálou folklórnych podujatí, fungujúcimi medzi krajanskými komunitami v Srbsku. Ich obľuba pretrváva aj v súčasnosti a je dôkazom toho, že Slováci v srbskej enkláve odvodzujú svoju identitu okrem jazyka a etnicity aj od udržiavania a rozvíjania literárnej kultúry prevažne v jej folklórnych podobách.

Namiesto záveru. *Akým spôsobom ovplyvňuje výučba slovenčiny v srbskom prostredí didaktické stratégie učiteľov?* Na jednej strane sa usilujú o dôslednú korekciu výskytu srbských výrazov a srbizmov, ale na druhej strane využívajú bilingválnosť (srbské výrazy) pri vysvetľovaní neznámych pojmov a slovenských výrazov, ktoré nie sú v lexike žiakov prítomné. Ukazuje sa, že majoritný jazyk a rodina žiakov sú dôležitými faktormi pre účinnosť výučby slovenského jazyka v srbskom prostredí: tendencia k preferovaniu sledovania srbských masmédií a ubúdanie čítania slovenských umeleckých i vecných textov vplýva na pribúdajúce ťažkosti s porozumením čítaného textu v slovenčine. Zlepšenie stavu možno podľa participantiek nášho výskumu dosiahnuť prostredníctvom vyššie uvedených školských a mimoškolských čitateľsko-kultúrnych aktivít folklórneho charakteru, čo možno považovať za ďalšiu didaktickú stratégiu nielen pri výučbe slovenčiny, ale celkovo pri posilňovaní slovenskej etnicity.

Specifics of teaching Slovak in primary education in a Vojvodinian environment

Adela Dúbravová – Eva Severini – Lenka Szentesiiová

The study focuses on the specifics of teaching Slovak language in a foreign language, specifically Serbian environment in primary education. In the theoretical part of the study we address the issue of the specifics of the bilingual language environment in which these pupils grow up and live, and its basic communicative framework. In the research part of the study we deal with teachers' views on teaching Slovak language in a bilingual environment, or their specificities and limits. Our research findings point to the specific position of Slovak, determined by the existence of two language environments and two speech codes.

PAVOL MALINIAK*

Podoby viacjazyčnosti v rukopisných kázňach Izáka Abrahamidesa Hrochotského¹

MALINIAK, P.: Forms of Multilingualism in the Manuscript Sermons of Isaac Abrahamides Hrochotius. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 150-158 (Bratislava).

Isaac Abrahamides, using the predicate Hrochotius, was one of the leading figures of the Reformation in Upper Hungary at the turn of the 16th and 17th centuries. A large manuscript collection of his sermons has been preserved from the period 1600-1601, when Abrahamides was an evangelical preacher in Zvolen. The main language of the sermons is Slovakized Czech, accompanied by frequent passages in Latin. In addition, Germanisms and Hungarianisms are also present in the Czech text. The language is also supplemented by glosses in Greek and Hebrew. The study notes the context in which the different languages were used and focuses on the rhetorical practices of the preacher. Compares the role of developed literary languages with the living vernacular that facilitated understanding for sermon audiences.

Multilingualism, Vernacular languages, Sermons, Early Modern Age

Úvod

Téme dvojajazyčnosti a viacjazyčnosti v stredovekej a ranonovovekej spoločnosti venujú dlhodobu pozornosť predovšetkým filologické výskumy. Záujem historiografie sa nejavil natoľko intenzívny, pričom systematický rozvoj domáceho bádania možno pozorovať najmä v uplynulej dekáde. Z perspektívy historikov stojí v popredí sociokultúrny prístup zameraný na okolnosti, v ktorých sa konkrétny jazyk používal (jazyková prax) a aké roly v danom kontexte plnil. Prameňmi sa okrem jazykových pamiatok stávajú zmienky o používaní jazykov, ich funkcie a hierarchia, ako i jazykové kompetencie používateľov. Samostatnú pozornosť pritom vyžaduje vzťah jazykov voči náboženstvu, osobitne ich výber v dušpastierstve a kazateľstve.² Predložený príspevok má cieľ identifikovať rôznorodé podoby jazykového prejavu a praxe zvolenského reformačného kazateľa Izáka Abrahamidesa. Zároveň sa pokúša zodpovedať otázku, aké dôvody a okolnosti viedli k rozlišovaniu medzi univerzálnym a špecifickým jazykovým kódom v texte kázni.

Izák Abrahamides Hrochotský (1557–1621) pochádzal z meštianskej rodiny povýšenej do šľachtického stavu. Jeho predkovia boli remeselníci a do Zvolena sa prisťahovali z blízkej

* Doc. PhDr. Pavol Maliniak, PhD., Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica; pavol.maliniak@umb.sk; ORCID: 0000-0001-5763-2090.

¹ Tento text je výstupom z riešenia projektu APVV-19-0456 SKRIPTOR – Inovatívne sprístupnenie písomného dedičstva Slovenska prostredníctvom systému automatickej transkripcie historických rukopisov.

² Szende, K.: Integration through Language: The Multilingual Character of Late Medieval Hungarian Towns. In Keene, D. – Nagy, B. – Szende, K. (eds.): Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe. London – New York: Routledge, 2016, s. 221-224; Benka, P.: Jazyk v historickom výskume: Politické implikácie jazykovej praxe v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In: Historický časopis, 2022, roč. 70, č. 4, s. 640-641, DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.4.3>

dediny Hrochoť. Základy vzdelania získal Abrahamides vo zvolenskej mestskej škole. Neskôr študoval najmä v okolitých banských mestách. Štúdium magistra filozofie absolvoval na univerzitách v Prahe a Lipsku. Pôsobil ako vychovávateľ vo Viedni a krátko pri cisárskom dvore. Okolo roku 1586 sa však vrátil do Zvolena, kde sa stal rektorom školy. Potom účinkoval na poste mestského notára v Kremnici. Následne si zvolil povolanie evanjelického duchovného (vo Wittenbergu ho vysvätil Egidius Hunnius). V rokoch 1595–1607 bol farárom a dekanom vo Zvolene, zároveň aj notárom kontubernia. Napokon odišiel do Bojníc, kde vystupoval v úrade prepošta a bol zvolený za superintendenta.³ Z Abrahamidesovho pôsobenia vo Zvolene pochádza súbor kázní z rokov 1600–1601. Rukopis prevažne v slovakizovanej češtine sa zachoval v origináli v rozsahu 722 strán. Novšie bádanie preň navrhlo označenie Zvolenská postila. Zbierku tvorí 30 kázní a tri iné útvary, v pozmenenom poradí zviazané v spoločnej väzbe. Najväčšiu pozornosť venujú morovej epidémii. Okrem toho pojednávajú aj o drahote a hlade, predávaní odpustkov, strigách a vrahyniach, pomiteľnosti ľudského života, pôžičkách a úžere, ako aj o boji proti Turkom. Z datovania a pôsobiska sa môže odchyľovať presne nedatovaná rozlúčková reč (valedikcia) venovaná Jánovi Jacobeiovi, farárovi v Selciach vo Zvolenskej stolici.⁴ Členenie kazateľského žánru nepravidelne vyjadrujú latinské označenia tém. Okrem zovšeobecňujúceho *concio* Abrahamides špecifikoval svoj postup využívaním konkrétnych prípadov pojmom *homilia*, miestami aj s bližším určením úvodnej časti *exordium*.⁵ Žánrové zaradenie typu *sermo* zastupuje krátky text poznámok z kázne o odpustkoch od stredovekého augustiniánskeho mnícha Gottschalka Hollena.⁶ V celej zbierke ide o ojedinelý text písaný iba v latinčine, ktorý zrejme slúžil ako podklad pre zostavenie kázne.

Na základe súčasného stavu poznania možno len uvažovať, či zbierku kázní vlastnili potomkovia Izáka Abrahamidesa. Jeho syn Šimon Abrahamides († pred 1673) bol evanjelickým duchovným v Jelšave, Novom Meste nad Váhom a v Skalici. V kňazskej službe pokračoval aj Šimonov syn Daniel Abrahamides († 1662), ktorý pôsobil ako dvorný kazateľ v zadunajskom Bozsoku. Následne bol maďarsko-slovenským kazateľom v Bratislave.⁷ Je otázne, či rukopis používali ako modelové kázne viaceré generácie kazateľov. Zbierka nejaví známky výrazného opotrebovania ani úprav a neobsahuje zásahy mladších rúk zo 17. storočia. Neskôr sú indicie, že kázne získal bibliofil, zberateľ tlači a rukopisov Juraj Ribay. Katalóg jeho knižnice zahŕňal dielo *Concordantia Evangelistarum*, ktorého čistopis mal údajne vyhotoviť Izák Abrahamides.⁸ Slavistickú časť Ribayovej knižnice odkúpil v roku 1807 gróf Mikuláš Jankovich.

³ Buchwald, G. (ed.): Beiträge zur Kenntniss der evangelischen Geistlichen und Lehrer Oesterreichs aus den Wittenberger Ordiniertenbüchern seit dem Jahre 1573. In: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich, 1900, Jg. 21, s. 123–124; Kovačka, M. a kol.: Osobnosti Žilinskej synody. Malý biobibliografický slovník. In: Kovačka, M. (ed.): Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody. Martin: Slovenská národná knižnica, 2010, s. 66–67.

⁴ Slovenská národná knižnica – Literárny archív (ďalej LA SNK), Zbierky a fondy, Literárne rukopisy, XXXI, 240 Fedor Ruppeldt, sign. 240 BN 1, pag. 1–722; Ruppeldt, F.: Izák Abrahamides – kazateľ. In: Cirkevné listy, 1963, roč. 76, č. 7–8, s. 124–126; Kišš, I.: Etická kritika slovenskej spoločnosti v káznach Izáka Abrahamidesa z roku 1600 (Rozbor doposiaľ neprebádaného rukopisu Zvolenskej postily). In: Cirkevné listy, 2010, roč. 134, č. 1–2, s. 37.

⁵ LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 3, 59, 135, 171, 331, 355, 383, 411, 523, 547, 567, 591, 595, 627, 679, 699. K žánrovému členeniu Brtňanová, E.: Stredoveká scholastická kázeň. Bratislava: Veda, 2000, s. 51–53; Labancová, I. – Kuzmová, S.: Františkánske kázne z 18. storočia. Pamätníky slovenského jazyka. Vol. VI. Teologicko-náboženské dokumenty. Diel 1. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021, s. 22, 27–28.

⁶ LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 521–522.

⁷ Csepregi, Z.: Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM) II/1. A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681). II/1: Nyugat-Magyarország (a dunántúli, a bajmóci és a felső-dunamelléki egyházkerület). Budapest: RECITI, 2020, s. 43. Dostupné: <https://mek.oszk.hu/23000/23048/23048.pdf> [cit. 20. 5. 2023].

⁸ SNK, Simplikát – fotokópia, sign. SB 52 532, Catalogus Venalis Bibliothecae Slavo-Bohemicae Georgii Ribay, 1804, pag. 96: „Concordantia Evangelistarum To gest: Celá Hystoria P. G. Krysta ze čtjř Ewangelistu srownaná a spolubraná

Nemožno vylúčiť, že práve v tom období bol v zbierke evidovaný rukopis kázni.⁹ Od nasledujúcich desaťročí sú už osudy diela spoľahlivejšie zdokumentované. Abrahamidesove kázne vlastnil kňaz a literát Ján Kollár, pričom rukopis zostal na evanjelickej fare slovenského zboru v Budapešti. Neskôr sa kázne nachádzali vo vlastníctve rodiny Bothárovcov. V roku 1929 ich spolu s ďalšími slovacikami vo Viedni odkúpil Fedor Ruppeldt, neskôr evanjelický biskup. Ruppeldt realizoval prvý podrobnejší výskum rukopisu. Vyhotovil poznámky (čiastočne publikované) napr. k jazykovej charakteristike, k filozoficko-exegetickému i rétorickému zameraniu kázni. V jeho osobnom fonde sa prameň dostal do Slovenskej národnej knižnice, kde je v súčasnosti dostupný pre bádanie.¹⁰

Literárny a hovorový jazyk

Historický výskum začal upriamovať pozornosť na fenomén ústnej kultúry a jeho prejavy od 80. rokov 20. storočia, po uverejnení diela Waltera J. Onga. Predstavil systematizujúci pohľad na dlhotrvajúci prechod spoločnosti a myslenia z orálnej do písomnej formy. Upozornil na skutočnosť, že texty z obdobia stredoveku a nastupujúceho novoveku ešte zachovávali pôvodné orálne schémy, napr. aditivnosť, kumulatívnosť a nadbytočnosť vo vyjadrovaní. V európskej historiografii obrat k jazyku a vplyv literárnej teórie postupne presmeroval záujem od dominujúcej latinskej vzdelanosti a gramotnosti k transformácii vernakulárnych jazykov do písomnej podoby.¹¹ Vzťah medzi napísanými a prednášanými kázňami je aj predmetom súčasného slovenského bádania. Až po preklenutí bariéry medzi písanou a ústnou podobou je možné rekonštruovať, v akej podobe kázeň odznela pred publikom.¹² V prípade kázni Izáka Abrahamidesa ponúka možnosti pre interpretáciu používanie rôznych jazykov a zároveň štýlov prejavu. Napriek zachovaniu v písomnej forme môžu odrážať pôvod z literárnej i orálnej sféry.

Striedanie jazykov s ich vlastnou funkciou a odstupňovaným spoločenským významom dokladá primárna ľudová reč kázni (podľa okolností čeština, slovakizovaná čeština, slovenčina) dopĺňaná textom v latinčine, zriedkavo v gréčtine a výnimočne v hebrejčine. Diglosiu prejavujúcu sa v súbežnom používaní hovorových a literárnych (biblických) jazykov možno považovať za jeden z typických znakov kázňovej tvorby. I keď reformácia posilnila význam ľudových jazykov v náboženskej oblasti, univerzitná vzdelanosť, tradícia a vplyv humanizmu priniesli v mnohých mestách spätnú latinizáciu písomnej kultúry. Latinčina si naďalej udržiavala

---

skrze Nikodéma Sartoria, Cýrkwy Staro-Zwolenské zprávce. Dedicat Balthasar Glosius Juratus toti Senatui Veterosoliensi, ubi peculiaria quaedam de Isaco Abrahamide occurrunt, cuius manu propria volumen hoc nitide scriptum est. 1591⁴. Dielo sa zachovalo dodnes, avšak rukopis nepreukazuje autorstvo Abrahamidesa. Országos Széchényi Könyvtár Budapest, Kézirattár, sign. Q. Slav. n. 12, Concordantia Evangelistarum, To gest czela hystorya anebo Evangelium milého a gedíneho Pana nasseho Ježísse Krysta, 1590 (1591). Za informáciu ďakujem kolegovi doc. Imrichovi Nagyovi.

⁹ Záznam rukou z 19. storočia na titulnom liste: „13 (?) Pro memoria conservandus. J. M.“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 1; Klimeková, A.: Územne slovacikálne tlače 18. storočia v knižnici Juraja Ribaya. In Dudok, M. – Kovačka, M. (eds.): Jur Ribay 1754–1812. Život, dielo, doba. Martin: Slovenská národná knižnica, 2007, s. 70–71.

¹⁰ LA SNK, sign. 240 AN 3, Úvahy o kázňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600–1601; Ruppeldt, F.: Izák Abrahamides – kazateľ, c. d., s. 124–127; Kišš, I.: Výskumy Fedora Ruppeldta na Abrahamidesovej postile z r. 1600 – 1601. In Cirkevné listy, 2010, roč. 134, č. 5, s. 8–14.

¹¹ Ong, W. J.: Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč. Praha: Karolinum, 2006, s. 47–52. K využitiu Ongovho diela podrobnejšie Adamska, A.: Orality and Literacy in Medieval East Central Europe: Final Prolegomena. In Mundal, E. – Wellendorf, J. (eds.): Oral Art Forms and their Passage into Writing. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2008, s. 70, 76–79; Cohen, Th. V. – Twomey, L. K.: Introduction. In Cohen, Th. V. – Twomey, L. K. (eds.): Spoken Word and Social Practice: Orality in Europe (1400 – 1700). Leiden: Brill, 2015, s. 14–15.

¹² Brtňanová, E.: Stredoveká scholastická kázeň, c. d., s. 39–40; Labancová, I. – Kuzmová, S.: Františkánske kázne z 18. storočia, c. d., s. 25–26; Labancová, I.: Jazyk kazateľnice. Multilingvizmus vo františkánskom kazateľstve 18. storočia. Pamätníky slovenského jazyka. Vol. VII. Monografia. Diel 2. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021, s. 43–46.

postavenie prestížneho jazyka, vyjadrovala vzdelanie a sociálny status.¹³ Abrahamidesov text zahŕňa súvislé latinské pasáže v podobe celých viet, zvyčajne však v podobe kratších spojení. Vyskytujú sa doslova na každej strane rukopisu. Predstavujú príležitosti, témy – perikopy, ďalšie citáty z Písma (najmä starozákonné knihy), úryvky z antických či ranokresťanských autorov (napr. Vergilius, Ján Zlatoústý, sv. Augustín), ako aj z neskorostredovekých a súdobých diel (napr. Ulrich Molitor, Martin Luther, Robert Bellarmin) s odkazmi na príslušné vydania na margu. Napokon značný podiel latinských pasáží tvoria ustálené pojmy, frázy a príslovia.¹⁴ Latinské pasáže v rukopise nebývajú preložené, skôr sú v primárnom jazyku komentované. Túto skutočnosť možno vysvetliť prekladáním pasáží priamo počas čítania – prednášaním kázni. Treba pripustiť, že časť textov kazateľ neprekladal. Dôvodom bolo napr. používanie terminológie existujúcej v latinčine, ale ešte nie vo vernakulárnom jazyku. Ďalším dôvodom boli zdroje obsiahnuté iba v latinskom jazyku. Pokiaľ pasáže odzneli v latinčine, aj takéto poslanstvo kazateľa bolo účinné a vplývalo na poslucháčov, hoci mu nerozumeli. Zámerom bolo dodať kázňam oficiálnosť, precíznosť, dôveryhodnosť a štylisticky ich obohatiť.¹⁵

Izák Abrahamides sa k všadeprítomnému používaniu latinčiny takmer nevyjadroval. Iba výnimocne sa vymedzil voči latinskej Biblii (Vulgáte, s ktorou inak bežne pracoval) materinskou rečou. V jednej z kázni o odpustkoch upozornil, že latinské Písmo najviac používajú katolíci. Kriticky sa postavil k bule pápeža Pavla III. (dekrét Tridentského koncilu) zakazujúcej laickým veriacim používanie a tlačiarom šírenie Biblie v materinskom jazyku. Dodal k tomu, že tí, ktorí ovládajú iba svoju materinskú reč a latinčinu sa nenaučili, zvyčajne málo vedia o Biblii. Zvlášť, ak sa takéto Písmo cituje aj na kázňach.¹⁶ V tomto prípade sa nejaví ako určujúci len jazykový problém. S jednostranným používaním liturgickej latinčiny na úkor materinských jazykov kazateľ spojil moc pápeža. V kontexte reformačného kazateľstva vystupovala okrem zrozumiteľnosti aj požiadavka slobodne komentovať biblické texty. Publikum im mohlo porozumieť počas obširnej exegézy v ľudovej reči. Rétorika sa pritom nevyhnutne presúvala z orálneho do chirografického sveta. Písanie, čítanie a vplyv kníhtlače viedli k rozširovaniu slovnej zásoby a k presnosti vyjadrovania myšlienok. Zapisovanie a následné čítanie kázni sa prejavilo v príručkách rétoriky v 16. storočí v troch fázach vzniku prejavu: voľba témy, usporiadanie a štýl. Bežne sa už vynechávala pamäť a minimalizoval sa prednes.¹⁷ Pretrvávala zároveň jedna zo zásad *ars praedican-*

¹³ Tóth, I. Gy.: Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe. Budapest: CEU Press, 2000, s. 144-145; Kämmerer, C. M.: Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts. Mittellatein – Frühneudeutsch. Mittellatein – Altitalienisch/Altspanisch. Berlin: Logos Verlag, 2006, s. 46-52; Burke, P.: Jazyky a spoločenství v rané novověké Evropě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 46-48; Szende, K.: Integration through Language, c. d., s. 209-210; Labancová, I.: Jazyk kazateľnice, c. d., s. 49-51.

¹⁴ LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 3, 117, 184, 435, 487, 508, 586, 693; Kišš, I.: Výskumy Fedora Ruppeldta na Abrahamidesovej postile Z r. 1600–1601, c. d., s. 12.

¹⁵ Škovierová, A.: Pomer latinčiny a slovenčiny v kázňach Dominika Mokoša *Sermones panegyrico-morales*. In Žeňuch, P. (ed.): Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch (Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu). Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2003, s. 249; Kämmerer, C. M.: Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts, c. d., s. 40; Labancová, I.: Jazyk kazateľnice, c. d., s. 79-81, 124.

¹⁶ „Zmysl a rozum slowjčka indulgentia w Byblii latinské, která od pápeženczůw negwjczje se vjžwá (nebo leykům u njch Byblia w mateřinské řečj mimo obzwlasstnjho indultu gest zapowěděna čjsto, gakož v drukárom tisknuti, a to skrze bulan Pauli III. Otdať tj, kterj toliko swau mateřinsku řeč wmej j latinského jaziku se nēnaučili, obyčegne málo czo wědj o Biblii, zwlasstt ponewádzj y na kazněch řečj a swědectwj Pjsmá swetssjho u njch přiwozované bywagj) gest tento, že se skrze toto slowo rozumj: propusstěnj, anebo popusstěnj“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 448. Príslušný dekrét koncilu: Hrdina, I. A. (ed.): Dokumenty Tridentského koncilu. Praha: Krystal OP, 2015, s. 20-21.

¹⁷ Ong, W. J.: Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč, c. d., s. 121, 125, 133-134; Burnett, A. N.: How to Preach a Protestant Sermon. A Comparison of Lutheran and Reformed Homiletics. In: Theologische Zeitschrift, 2007, Jg. 63, Ht. 2, s. 110-112; Kecskeméti, G.: The Role of Early Protestant Homiletics in the History of European and Hungarian Literary Thought. In Jankovics, J. – Németh, S. K. (eds.): Die Ideologie der Formen. Rhetorik und Ideologie in der

di, ktorá určovala, aby sa kazateľ nechválil vlastnou múdrosťou a prehovoril iba v mene Božej chvály a upevňovania spoločenstva.¹⁸ V kazateľskej tvorbe Izáka Abrahamidesa sa azda kvôli vyspelému písomnému prejavu a veľkému rozsahu textu prejavoval skôr opačný trend – rozvínuté citovanie a odkazovanie na zdroje. Ľudový jazyk tým čiastočne nadobúdala literárnu úroveň, ktorú mohli podporovať prepínanie kódu do tradičných jazykov Biblie.

Vzdelanie v menej zastúpených liturgických jazykoch dokumentovali gréčtina a hebrejčina. Abrahamides uvádzal pojmy i celé vety v gréčtine, ktoré vzápätí prekladal a vysvetľoval češtinou alebo latinčinou. Gréčtinu neuplatňoval systematicky. Úryvky z nej sa koncentrovali v kázňach o trestaní stríg, kde citoval napr. Ignáca Antiochijského, Hippokrata a Claudia Galeana.¹⁹ Hebrejčina, označená ako židovský jazyk, je podľa súčasných poznatkov prítomná iba na dvoch miestach rukopisu. Abrahamides ňou zapisoval glosy pri etymologizovaní pojmov jubileum a milosrdenstvo. Odvolával sa na knihu proroka Izaiáša, ktorú porovnal s gréckou a latinskou verziou. Na rozdiel od gréčtiny, jeden zo zápisov v hebrejčine poznačil na margu a priamo v texte kázne zapísal preklad a význam slova.²⁰ V protiklade s latinskými pasážami môže prekladanie vypovedať o obmedzenom okruhu potenciálnych recipientov s vyšším vzdelaním, navyše iba v mužskej časti populácie. V mestskej škole vo Zvolene popri latinčine vznikali predpoklady aj pre osvojovanie gréčtiny a hebrejčiny,²¹ avšak najpravdepodobnejšie išlo o základy jazykov. Napokon aj Izák Abrahamides sa v obidvoch jazykoch podľa vlastných slov zdokonaľoval tri roky počas štúdia v Mošovciach.²² Prevažne gréčtiny nad hebrejčinou súčasne naznačuje, že kompetencie kazateľa v obidvoch jazykoch azda neboli vyrovnané.

V gramotnej časti obyvateľov zohrávala úlohu zjednocujúceho jazyka latinčina. Paradoxne preto mohla slúžiť poslucháčom kázni, ktorí nedostatočne rozumeli slovenčine alebo slovakizovanej češtine. Takéto podmienky spĺňala prinajmenšom jedna z kázni. V septembri 1600 sa vo Zvolene konala prehliadka vojska proti Osmanom za účasti šľachticov a hlavného kapitána Gašpara Tribela. Abrahamides pred nastúpeným vojskom zhrnul posolstvo kázne výrokmi striedavo v češtine a latinčine.²³ Predovšetkým výskumy Istvána Gy. Tótha poukázali na aktívnu znalosť latinčiny v rôznych sociálnych skupinách obyvateľov novovekého Uhorska. Na druhej strane, používatelia (zvyčajne muži) sa často vyznačovali jednoduchou úrovňou jazyka s množstvom

---

frühen Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung des deutschen Sprachraums und seiner Ausstrahlung nach Ungarn. Budapest: Balassi Kiadó, 2006, s. 57-59.

¹⁸ Zreteľne to vyjadril Martin Madarás, evanjelický kazateľ v Prešove na začiatku 17. storočia. Zdôraznil, že nepíše „pre veľkých učencov, ktorí uverili, že pojedli Minervu a múdrosť a *Soli sapiunt*, že iba oni sú múdri, ale pre podobne prostoduchých, ako je on, *quorum scire hoc est, nihil scire*“. Kecskeméti, G.: Kazanie, retoryka, historia literatury. In Axer, J. – Szörényi, L. (eds.): *Latinitas Hungarica. Ľacina w kulturze węgierskiej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2013, s. 412-413.

¹⁹ LA SNK, sign. 240 BN I, pag. 41, 49, 333, 375, 445-446, 526, 541, 551, 554-555, 562, 568, 576, 579, 581-582, 694. K výkladu pojmov *limos, loimos* (pag. 333), *ep echein* (pag. 576) viac Kišš, I.: Etická kritika slovenskej spoločnosti v kázňach Izáka Abrahamidesa z roku 1600, c. d., s. 39-40, 43.

²⁰ LA SNK, sign. 240 BN I, pag. 416, 445; sign. 240 AN 3, Úvahy o kázňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600-1601, s. 14.

²¹ Súpis kníh po bývalom rektorovi zvolenskej školy Baltazárovi Alitiovi v roku 1589 zahŕňal napr. grécku gramatiku od Martina Crusia, syntax gréčtiny od Jána Posselia, katechizmus a básne v gréčtine, hebrejskú gramatiku od Valentína Schindlera, hebrejskú gramatiku od Michala Neandra, hebrejský lexikón od Jána Avenaria Egrana. Bajáki, R. – Bujdosó, H. – Monok, I. – Viskolcz, N. (eds.): *Magyarországi magánkönyvtárak IV*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009, s. 18-25.

²² Buchwald, G. (ed.): *Beiträge zur Kenntniss der evangelischen Geistlichen und Lehrer Oesterreichs aus den Wittenberger Ordiniertenbüchern seit dem Jahre 1573*, c. d., s. 124.

²³ S ukážkou pasáže Maliniak, P.: Tematizácia osmanského ohrozenia v kazateľskej tvorbe Izáka Abrahamidesa Hrochotského. In: *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 2, s. 190, DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2022.13.2.179-198>

chýb a rôznou výslovnosťou.²⁴ Poznatky o hierarchii a rôznom kontexte používania jazykov ďalej dopĺňa korešpondencia, ktorú Abrahamides viedol v pozícii evanjelického duchovného vo Zvolene a neskôr v Bojniciach. V oficiálnych listoch adresovaných šľachte, zvlášť členom rodu Thurzovcov, uprednostňoval latinčinu s ojedinelými nemeckými glosami. V kontakte s prostredím stredoslovenských banských a malokarpatských vinohradníckych miest volil nemčinu.²⁵ Rôznorodé sociálne, etnické a vzdelanostné podmienky sa prejavovali aj v uplatňovaní hovoreného slova. Príkladom je pohreb palatína Juraja Thurza v Bytči. Pohrebné reči počas obradov zabezpečovali viacerí kazatelia striedavo v slovenčine a maďarčine. Hlavnú smútočnú reč a nadväzujúcu kázeň pred oltárom však predniesol superintendent Izák Abrahamides v neutrálnej latinčine. Jeho dlhý prejav vyšiel v rovnakom roku tlačou (rovnako, ako pohrebné reči v slovenčine). Nie je prekvapujúce, že latinský text nenarušujú žiadne glosy z iných jazykov.²⁶ Prejav prispôbený poslucháčom a potom aj čitateľom rôzneho pôvodu kládol požiadavku na univerzálny jazykový kód a jednotne prijímané poslanstvo.

V podmienkach malej mestskej komunity napĺňala očakávania kázeň v materinskom jazyku. Podľa zaužívanej praxe mal kazateľ prednášať zrozumiteľne a účelne s vopred premyslenými slovami pre pochopenie ľudu. Ťažkosti ho nemali odradiť od prekladania z latinčiny do ľudovej reči. Mal použiť zodpovedajúci zmysel slov, nie prekladať od slova do slova.²⁷ Popri prepínaní kódu a miešaní jazykov vyjadrovala prispôbenie publiku primárna reč kázni. Hoci nadobúdala charakter češtiny, Abrahamides ňou vyjadroval emócie tak, ako v živom hovorovom jazyku. Prejavoval sa v slovakizmoch, reáliách každodenného života, ľudovej slovesnosti, výkrikoch, citoslovciach, aj v hanlivom vyjadrovaní. Opakovane pritom oslovoval rodákov – Zvolenčanov pripomínaním príslušnosti k lokálnemu spoločenstvu.²⁸ Skutočnosť, že tento uvoľnene pôsobiaci štýl prejavu bol dôkladne zapísaný môže napovedať, že Abrahamides priblížením k hrubšiemu ľudovému jazyku uľahčoval porozumenie svojich kázni, voči poslucháčom neraz kritických a preťažených citáciami zdrojov.

²⁴ Tóth, I. Gy.: Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe, c. d., s. 131, 135, 140, 143; Burke, P.: Jazyky a spoločenství v rané novověké Evropě, c. d., s. 42-44; Ong, W. J.: Technologizace slova. Mluvená a psaná řeč, c. d., s. 130-131.

²⁵ Ide o 14 listov z rokov 1601–1620. Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Magistrát mesta Banská Bystrica, fasc. 378, num. 60; Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, fond Oravský komposesorát – thurzovská korešpondencia, inv. č. 17, sign. II-A/4, inv. č. 926, sign. IV-A/3; Ila, B. (ed.): A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai. In Mályusz, E. (ed.): Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XV. Budapest: Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1934, s. 17-20, č. 16, s. 144-146, č. 126, s. 200-201, č. 177, s. 239-240, č. 206, s. 273-276, č. 244; Meier, J. – Piirainen, I. T. – Wegera, K.-P. (eds.): Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven. Band 1: Westslowakei. Berlin: De Gruyter, 2009, s. 574, č. 225.

²⁶ Lengyelová, T.: Panónske Slnko, druhý Achilles, bojový voz Izraela – thurzovské pohreby v prvej tretine 17. storočia. In Lengyelová, T. – Pálffy, G. (eds.): Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Budapest – Békéscsaba: Historický ústav Maďarskej akadémie vied – Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2016, s. 113; Brtňanová, E.: Dve pohrebné reči (Eliáš Láni a Alexander Socovský). In Brtňanová, E. (ed.): Literárnohistorické kolokvium. I. Stredovek. II. Humanizmus a renesancia. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2013, s. 189-200; Oratio Exequialis, Illustrissimo pie memorie Comitū ac Domino Georgio Thvrzoni de Bethlemfalwa. Dicta et Recitata ab ISAACO Abrahamide HROCHOTIO. Levtschoviae: Excudebat Daniel Schultz, 1617. Dostupné: http://147.213.131.4:85/digi/mf/Mf_084/start.htm [cit. 12. 6. 2023]

²⁷ Podľa príručky J. U. Surganta *Manuale curatorum*, vydávanej od roku 1503. Kämmerer, C. M.: Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts, c. d., s. 98-99.

²⁸ Ruppeldt, F.: Izák Abrahamides – kazateľ, c. d., s. 126; LA SNK, sign. 240 AN 3, Úvahy o kážňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600–1601, s. 1-3, 12. „A protože napomíjám vás, mojg negmill[ssj] zemkowé a Zwolenčané pro dvě přjčiny“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 80. „Slowo a kážánj geho smé potupowáli, jako až posawád činjímé a přjklad tohto sme Zwolenčane dali y pomínuly tuden na den s[watěh]jo Wawrinčze“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 115. „A tak techda mý náss Jubilaum Annum držmé a památugmé zdé w Starem Zwoleně, Paná Boha wélmi pilně a wěrně prosjczé“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 440.

Reflektovanie ľudových jazykov

Vzhľadom na striedanie vernakulárnych a literárnych jazykov v celom rukopise si už Fedor Ruppeldt všimol, že Abrahamides opakovane (hoci len sporadicky) rozlišoval a priamo pomenúval jazyky, ktoré v kázňach sám používal. Východisko predstavovalo vnímanie jazyka označovaného s prívlastkami slovenský, náš, prípadne materinský. Do druhej skupiny patrili jazyky chápané ako český, nemecký, latinský, grécky a židovský.²⁹ Na identifikáciu jazykov iba výnimočne nadväzovala ich územná príslušnosť, pričom v doterajšom bádani sa v tejto súvislosti objavili niektoré nepresnosti. Nasledujúci prehľad na základe Ruppeldtovho, ako aj dopĺňujúceho a overujúceho výskumu ponúka všetky doposiaľ známe zmienky o označovaní jazykov. Najpočetnejšiu skupinu tvoria odkazy na slovenský jazyk, resp. reč Slovákov. Abrahamides ich obvykle formuloval v latinčine, iba zriedkavo použil češtinu. Odkazovanie na slovenčinu sa viazalo na vysvetľovanie konkrétnych pojmov a prejavov, pravdepodobne vnímaných ako nejednoznačné alebo problematické. Výsledkom iba nesprávneho čítania rukopisu je údajný prívlastok piesni slovenské. Príslušná pasáž má v skutočnosti pejoratívny obsah.³⁰ Zdôrazňovanie slovenského pôvodu alebo podoby slov nadobúdalo význam pri opise špecifických ľudových výrazov a často kritizovaných kultúrnych a spoločenských javov (prisahy, kliatby, travičstvo) používaných medzi Slovámi, u Slovákov. Abrahamides sa pritom hlásil ku kolektívnej identite a zovšeobecňoval: „u nás Slovákov počuješ..., my Slováci nazývame/hovoríme“.³¹ Vzhľadom na geografické zaradenie a odlišovanie od iných vernakulárnych jazykov je primerané hovoriť o slovenčine, pod čím sa v súčasnosti myslí konkrétny slovenský dialekt alebo predpisovná kultúrna varieta lokálneho jazyka.³²

Ďalšiu podobu reflexie jazykov zahŕňa vysvetľovanie latinskej cirkevnej terminológie s odkazmi na slovenčinu. S vyjadrením pojmov slovensky (*sclavice*, *sclavonice*) kazateľ zdôvodňoval pôvod a význam nevyčerpatelných odpustkov v pápežskej bule. Dodal k tomu vysvetlenie v latinčine, že slovensky nevie výraz inak uviesť.³³ V tomto bode sa najpravdepodobnejšie prejavili obmedzenia alebo neistota v presnom vyjadrovaní a prekladaní výrazov, ktoré mali ustálený význam v latinčine, avšak v ľudovej reči sa definície nejavili rovnako dôkladné. Pokiaľ ľudové jazyky mohli vyjadrovať intímnejšie pojmy, latinčina viac vystihovala veci verejné a abstraktné pojmy.³⁴ Iba v ojedinelom prípade sa identifikácia slovenského výrazu prejavila v použití zovšeobecňujúcejšieho a rozvinutejšieho termínu *sclavonismus*. Abrahamides ho poznačil vlastnou

²⁹ LA SNK, sign. 240 AN 3, Úvahy o kázňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600–1601, s. 12, 14.

³⁰ „mluwiti o oplzłych písničkách slowenskych raději nechci“. Kišš, I.: Etická kritika slovenskej spoločnosti v kázňach Izáka Abrahamidesa z roku 1600, c. d., s. 38; Kišš, I.: Výskumy Fedora Ruppeldta na Abrahamidesovej postile z r. 1600–1601, c. d., s. 12. V rukopise však „mluwítí o oplzlych pjsničkách kurewskyh něchcy“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 22.

³¹ „Ba, neskodj odtud tó, že sobě wztj y pryž, anebo kotrgar (inter Sclavos sclavice loqui liceat) pawézu wjry“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 73. „Ba giž y u nas Slowakůw slychass [k]láj, sacramentum, ranami Kr[ist]a Panowýmý, těmi totižto wěcmj, kteřjmy nám wěčné spasenj gest obgednáno, ale tj se tymto uměnjm tohoto času obragj, kteřj chtěgj za negwibornegssjch gměnj a držanj byti w auraděch wzněssenych“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 112. „Při-čemž wjzwagj yakesy powěrně čary bary etc. kaukus, maukus, bobowy: pa fere nos Sclavi nominamus veneficarum prestigiosas caeremonias, a gistymy slowy zložené kładby, zlorečenj a zakljánj“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 529. „Toto gedu dáwánj, a otrawowanj (sic nos Sclavi dicimus) nenj vlastně skutek wražitednych stryg, a take pri strygach zrdjka se nachazy“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 575-576.

³² Benka, P.: Jazyk v historickom výskume, c. d., s. 642-643.

³³ „Kdežto slowo indulgentia znaměna dispensationem (sclavice) dopřjatá, anebo dopusstenj, dowolěnj“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 445. „Nebo ne bez přjčiny w bulli stoj slowjčko inexhaustus (scilicet thesaurus) proto, že totižto papežowé tak giž steddřj ponekud“, že udelowáli odpustkůw na tak a tak mnoho rokůw, dnj etc., že na to hledjce, dáwno by ten giž poklad se byl prebral a pretrhl, kdyby nebyl inexhaustus nepretažitědný, sclavonice aliter reddi vox hoc non potest meo iudicio“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 461.

³⁴ Burke, P.: Jazyky a společenství v raně novověké Evropě, c. d., s. 117-118.

rukou na margu súběžne s textom, v ktorom opakovanie opisoval, ako diabol (*diabel*) ovláda ľudí.³⁵ Domáca podoba slova a jeho silne negatívny obsah podmienili použitie poznámky o slavizme – presnejšie slovackizme, hoci rozšírený a zrozumiteľný výraz diabol počas čítania kázne azda nebolo potrebné vysvetľovať.

Poslednú skupinu dokladov priamo reflektujúcich vlastný jazyk kazateľa tvoria spojenia vysvetľujúce význam slov čistě... *po slowensku*, nie však v územnom zmysle, ale podľa použitého kontextu opäť v jazykovom.³⁶ V odpovedi na otázku, či pápežovi vnukol udeľovanie odpustkov veriacim sv. Duch za ich návštevu kostolov v Ríme jednoducho, čisto a krátko po slovensky Abrahamides odpovedal nie – latinským *non*, ktoré snáď považoval za dôraznejšie. V inej kázni odkázal na ľudový jazyk autentickejšie, keď kritizoval závislosť celých krajín na pôžičkách s úrokmí, ktoré sa čisto po slovensky nazývajú úžera.³⁷ Nemožno vylúčiť, že pripomenutie zrozumiteľnejšieho – „čistého“ domáceho jazyka malo zvýrazniť celkovú morálnu závažnosť ohlasovaných svedectiev. Treba pripomenúť, že Abrahamides v žiadnom z uvádzaných dokladov nevzťahoval prívlastok slovenský na celý text svojich kázni. Spresnenie sa viazalo iba selektívne na konkrétne výrazy a fenomény. Blízku funkciu nadobúdalo v prípade odpustkov preloženie latinského *indulgentia* „naším jazykom“,³⁸ čo možno považovať za synonymum pre dobovú slovenčinu. Do rovnakej kategórie podľa všetkého nepatrí vyššie spomínaná zmienka o materinskej reči. Kazateľ pod ňou v danom prípade chápal akýkoľvek hovorený ľudový jazyk – protipól latinčiny. Zároveň však okrem latinskej Biblie rozlišoval českú Bibliu. Okrajová zmienka o jubilejnom roku, v českej Biblii nazývanom léto milostivé³⁹ tvorí samostatnú podskupinu v nazeraní na jednotlivé jazyky. Je zrejme príznačné, že Abrahamides od češtiny striktné neoddeľoval slovackizovaný jazyk, ktorý sám používal. Prívlastok použitý pre Bibliu vystihoval najmä pôvod tlačeného Písma, s ktorým pracoval. Bádanie na základe jazykového rozboru kázni identifikovalo jej konkrétnu redakciu – Kralickú Bibliu. V slovenskom evanjelickom prostredí predstavovala dôležitý nástroj utvárania identity v kanonizovanom a relatívne zrozumiteľnom jazyku.⁴⁰ Už od sledovaného obdobia a ešte výraznejšie v 17. storočí je však možné pozorovať záujem evanjelickej intelektuálnej elity o priblíženie písaného jazyka hovorenej slovenčine. Napokon sa uplatnila čeština so špecifikáciou pre písaný a tlačený, nie pre hovorený jazyk.⁴¹

Spomedzi ďalších ľudových (v modernom chápaní národných) jazykov sa opakovane možno stretnúť s vymedzovaním nemčiny a jej používaním v podobe stručných prísloví. V rámci napomínania pred Božím trestom a pominuteľnosťou Abrahamides pripomenul slová Nemcov „Križ učí modliť sa“, ktoré snáď pre krátky rozsah ani nepreložil a dodal k nim slovenské príslovie. V inej kázni počas kritiky podvodníkov a okrádania blízkych vyslovil príslovie Nemcov „Žiadny úrad nie je tak nízky, aby v ňom niekto neverný nemohol slúžiť“. Tento obsiahlejší

³⁵ LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 580.

³⁶ V zmysle „na Slovensku“ interpretoval Kišš, I.: Etická kritika slovenskej spoločnosti v kázňach Izáka Abrahamidesa z roku 1600, c. d., s. 40; Kišš, I.: Výskumy Fedora Ruppeldta na Abrahamidesovej postile z r. 1600–1601, c. d., s. 12–13.

³⁷ „Na tuto otazku sprostě, čistě a kratce po slowensku odpowjdam, že non“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 425. „Proč kráginy pustatěj skrze borgowánj a pugčowánj, kterež se čistě teprowá po slowensku gménuge užera“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 601. K úžere viac Kalajtžidis, J.: Superintendent Izák Abrahamides Hrochotský a jeho Zvolenská postila. In: *Historia Ecclesiastica*, 2020, roč. XI, č. 2, s. 75–77.

³⁸ „Tato indulgentia, t. g. popausstěj anebo odpausstěj hřjchůw, gménowála se nássjm jazikem odpustek“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 449.

³⁹ „Annus Jubilaeus (anebo jako podle yaziku židowského se gménowáti muože rok zwuku, anebo rok propusstenj) gménuge se v české Byblii léto milostiwé“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 415.

⁴⁰ Ruppeldt, F.: Izák Abrahamides – kazateľ, c. d., s. 126; Kišš, I.: Etická kritika slovenskej spoločnosti v kázňach Izáka Abrahamidesa z roku 1600, c. d., s. 37; Kowalská, E.: Language as a means of transfer of cultural values. In Burke, P. – Pochia Hsia, R. (eds.): *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 56–60.

⁴¹ Ďurovič, J. P.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1940, s. 46; Ďurovič, L.: *Predhistória spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2018, s. 119–121.

výrok následne parafrázoval a vysvetlil. Zaradil k nemu opäť aj príslovie v slovenčine s podobným zmyslom.⁴² Chápaniu odlišnosti a autonómnosti Nemcov zodpovedalo aj územné vymedzenie nemeckej zeme – Nemecka. Abrahamides ju spomenul pri kritizovaní činnosti stredovekého dominikánskeho kazateľa Jána Tetzela *w nemecké zemi*.⁴³ Na druhej strane, v samotnom slovenskom resp. českom texte sa vyskytujú početné germanizmy z rôznych oblastí života (napr. cajghaus, flajšhákovat', handlovať, varštat). Možno ich zdôvodniť pôsobením Izáka Abrahamidesa v nemeckojazyčnom prostredí, ako aj dlhodobým ovplyvňovaním jazyka v regióne bankských miest. Z domácich jazykov Uhorska sa v texte vyskytujú aj slová prevzaté z maďarčiny, často z oblasti administratívy a vojenstva (napr. časár, feďverderek, šereg, vajda). Pozoruhodné je v tejto súvislosti zistenie F. Ruppeltda. Na základe štúdia celej rukopisnej postily konštatoval zreteľnú prevahu germanizmov nad hungarizmami.⁴⁴ Navyše, na rozdiel od nemčiny sa v rukopise neobjavuje priame odkazovanie na maďarský (resp. uhorský či uherský) jazyk, ani slovné spojenia v maďarčine. Môže to zodpovedať poznatkom o jazykovej diferenciacii protestantských kazateľov, ktorá sa v Uhorsku v závere 16. storočia už zreteľne prejavovala.⁴⁵ Možno preto sumarizovať, že Abrahamides popri biblických alebo literárnych jazykoch aktívne využíval predovšetkým slovakizovanú češtinu a nemčinu.

Záver

Rozsiahle rukopisné dielo zvolenského kazateľa Izáka Abrahamidesa Hrochotského patrí k najstaršej zachovanej kazateľskej tvorbe napísanej v literárnom jazyku slovenských evanjelikov. Súbor kázni vyjadruje široké jazykové kompetencie, rétorické nadanie, ale aj identitu autora. Na primárny jazyk – slovakizovanú češtinu – nadväzovala výrazne zastúpená latinčina s charakteristickým prepínaním kódu a miešaním vyššieho a nižšieho štýlu. V tomto prípade platilo povestné *verba volant, scripta manent*, nakoľko citáty a frázy z klasických diel a biblických kníh v originálnom znení mohla zrejme prijímať iba menšia časť poslucháčov. Pre väčšinu plnila sprostredkujúcu a vysvetľujúcu úlohu jednoduchšia ľudová reč so slovakizmami, ale i germanizmami a hungarizmami. Jej základ v češtine viedol kazateľa k prepájaniu s miestnym jazykom, pričom problematické pojmy v konkrétnych prípadoch vysvetľoval v slovenskom jazyku. Obmedzený okruh možných analógií (domácich kázni zo záveru 16. storočia) predbežne nedovoľuje vysloviť zovšeobecňujúce závery. Nemožno však vylúčiť, že Abrahamidesova kazateľská činnosť vzhľadom na jeho vzdelanie a pôsobnosť presahovala dobový štandard a bežnú produkciu.

⁴² „My také newjmé, w kтеру wssakže w každy hodinku na sebe strelu Božj a smrt očekawámé, yakož y musjmé: Oho: horliwegssie se modljmé zagisté: Nemezczj mluwj: Kreuz lernt betten: Strách se smrti rowná“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 25. „O čemž gest y príslowj obeczne: Že žadna ssperká tak chudá nénj, z njžby ten kdo gj obracýa na rožnjčku druchdý netczo neobtrhol: A Nemcy: Es ist kein ampt so gering, es ist keines werth, t. g. žaden vrád tak chaterný nénj, w nemžby nekdo pro newěrnost némohl zaslužiti“. LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 599.

⁴³ LA SNK, sign. 240 BN 1, pag. 509.

⁴⁴ LA SNK, sign. 240 AN 3, Úvahy o kázňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600–1601, s. 15–16.

⁴⁵ Csepregi, Z.: A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálatá alapján. Budapest: Balassi Kiadó, 2013, s. 363–366.

ANNA RAMŠÁKOVÁ*

Slovenské toponymá Buča a Búča a možnosti ich onymickej motivácie¹

RAMŠÁKOVÁ, A.: The Slovak toponyms BUČA and BÚČA and the various possibilities of their onymic motivation. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 159-167 (Bratislava).

The importance of the existence of the oronym subsystem in the context of class of Slovak proper names is obvious not only in relation to learning about the surrounding world, but also in relation to knowledge about the creation, ultimately the functioning of proper names in general. The toponymic material of the Department of the Slovak Language History, Onomastics and Etymology of the L. Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences, v. v. i., in Bratislava makes it possible to examine and process toponyms documented from the territory of Slovakia. A very modest representation has, among others, the toponyms *Buča* or *Búča*, and in the article we consider the possibilities of their onymic motivation in a wider Slavic language context.

Toponym, oikonym, anoikonym/minor place-name, substantive buča/Buča, búča/Búča, onymic motivation, onymic word-formation/name-formation

I keď v slovenskom jazykovednom diskurze vzniklo viacero štúdií venovaných subsystému slovenských oroným, v súčasnosti sa slovenská toponomastika nemôže „pochváliť“ sústredeným systematickým či dlhodobým výskumom názvov vyvýšených terénnych objektov.² Túto skutočnosť do značnej miery potvrdzuje najaktuálnejšia sumarizácia onomastických prác publikovaných v časopise Slovenská reč za uplynulých deväťdesiat rokov jeho existencie.³ Spočiatku sa autori (aj onomastika vo všeobecnosti) zameriavali na etymológiu jednotlivých názvov. Vzhľadom na kultúrno-spoločenské potreby používateľov slovenského jazyka, ale postupne aj vplyvom teoretických východísk Vincenta Blanára a Rudolfa Šrámka so zameraním na fungovanie vlastných mien v komunikácii, neskôr neobišli ani problematiku štandardizácie týchto pomenovaní.⁴ Nateraz možno hovoriť o relatívne postačujúcich poznatkoch napr. o oronymách: *Baske/Baské, Beskydy, Fatra, Choč* (pôvodne azda *Koč*), *Karpaty, Kýčera, Rozsutec, Sitno, Vihorlat*.⁵

Z vyratúvaných nesídelných zemepisných názvov tvarov vertikálnej členitosti zemskeho povrchu je zrejme, že nešlo o pomenovania, pri vzniku ktorých by boli využité základné apelatívne

* Mgr. Anna Ramšáková, PhD., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: anna.ramsakova@juls.savba.sk.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA č. 2/0026/24 *Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť*. Príspevok je venovaný PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., pri príležitosti jeho nedožitých deväťdesiatin. Zároveň ďakujem PhDr. Ľuborovi Králikovi, DSc., a Mgr. Ivete Valentovej, PhD., za láskavé prečítanie a pripomienkovanie tohto textu.

² Majtán, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava: Veda, 1996, s. 127.

³ Porovnaj Hladký, J. – Valentová, I.: Onomastické výskumy v časopise Slovenská reč. In: *Slovenská reč*, 2022, roč. 87, č. 3, s. 327.

⁴ Hladký, J. – Valentová, I.: Onomastické výskumy..., c. d., s. 327.

⁵ Podrobnejšie Hladký, J. – Valentová, I.: Onomastické výskumy..., c. d., s. 327; Majtán, M.: *Z lexiky slovenskej...*, c. d., s. 127.

geografické termíny označujúce vyvýšené miesto v teréne typu *diel, hora, vrch, moľva, hrebeň, čereň* a iné, napr. *Dubodel, Kamenahora, Molua*.⁶ Najmä pri starobyľných názvoch vrchov motíváciou ich vzniku bol primárne tvar objektov, vlastnosti pôdy a porastu blízkeho okolia. Veľké pohoria sa takisto pomenúvali podľa národov, ktoré na danom mieste žili. Dôležitosť poznania princípov tvorenia a existencie podsystému oroným v rámci slovenskej toponymie je očividná. Nielen vo vzťahu k poznávaniu okolitého sveta (výskyt oroným poukazuje napr. na geomorfologické podmienky alebo na charakter obyvateľstva oblasti), ale takisto vo vzťahu k poznatkom o tvorení a fungovaní vlastných mien vôbec. Vedomosti o slovenských toponymách prispievajú k obhacovaniu poznatkov o jazyku a dejinách slovenského národného spoločenstva.

Dokladový materiál (kartotéka terénnych názvov; ďalej KTN) oddelenia dejín slovenčiny, etymológie a onomastiky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave umožňuje skúmať a spracúvať terénne názvy (ďalej TN) doložené zo slovenského jazykového územia. Veľmi skromné zastúpenie má, okrem iných, zemepisný názov *Buča*⁷ (ide o skutočnú podobu zápisov názvu, bez kvantity koreňového vokálu *u*; porovnaj KTN; štandardizovanej spisovnej podobe zaznamenaných pomenovaní sa budeme venovať v nasledujúcich častiach štúdie).

Z jazykového hľadiska v rámci morfolologickej úrovne hovoríme o substantíve na prvý pohľad s možnosťou jeho fungovania v slovenčine vo všetkých troch gramatických rodoch, i keď ohýbacia prípona *-a* je primárne vlastná feminínam. Z diachrónneho uhla pohľadu ide o tvar skupiny substantív niekdajších ja-kmeňov (s ohľadom na pozíciu mäkkej spoluhlásky *-č-* pred samohláskou *-a*).

Ak berieme do úvahy slovtvorbu, treba uvažovať o dvoch možných východiskových alternatívach vzniku výrazov, ktoré sa premietajú do ich konečnej formálnej podoby.

1. Ak by išlo o lexému so substantívnym slovtvorným základom (ktorý je nositeľom celého lexikálneho významu, je spoločným prvkom všetkých lexém patriacich do jedného slovtvorného hniezda⁸) *búč*-⁹, spisovná, a teda štandardizovaná podoba východiskového apelatíva by bola *búča* (v ktorej sa zohľadnila kvantita koreňového vokálu); slovtvornou bázou slovtvornej formy (slovtvorného motivátu) *búča* by bolo samotné femininum *búč* (v ktorom sa istotne zohľadnila kvantita vokálu vzhľadom na východiskovú podobu kolektíva *búčie* vychádzajúceho zo substantíva *buk*; z dialektologického hľadiska na celom slovenskom jazykovom území s výnimkou východného Slovenska prevažuje tendencia dĺženia koreňa kolektív, ktorá sa zohľadňuje aj v súčasných pravidlách slovenského pravopisu¹⁰) a to je v slovenskom jazykovom kontexte

⁶ Majtán, M.: Z lexiky slovenskej..., c. d., s. 127 a podrobnejšie Majtán, M.: Kontinuitný vývin slovenčiny a jeho odraz vo vlastných menách. In: Slavica Slovaca, 1992, roč. 27, č. 1, s. 43-45.

⁷ V troch prípadoch ide o priamy (nominatívny) jednočlenný nederivovaný názov, ktorý označuje vrch v obciach Lipovce (o. Prešov), Lesnica (o. Stará Lubovňa) a Poľanovce (o. Levoča). V jednom prípade ide o nepriamy predložkový detoponymický názov *Pod Bučou*, ktorý pomenúva lúku a pole v Pitelovej (o. Žiar nad Hronom); porovnaj KTN; Majtán, M.: Z lexiky slovenskej..., c. d., s. 22-28; Olivová-Nezbedová, L.: Pomístní jména v Čechách, jejich obecná charakteristika a jejich význam pro vědní obory. In: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Praha: Academia, 1995, s. 30.

⁸ Furdík, J.: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka, 2004, s. 34.

⁹ V našom výklade sa nebudeme venovať tým formám *buč/búč, buča/búča, bucz/bucz*, v ktorých spoluhlásky *č*, resp. *cz* je výsledkom zjednodušenia spoluhláskových skupín typických pre hláskový vývin niektorých slovanských jazykov (porovnaj napr. *Nazwy miejscowe Polski, Historia – pochodzenie – zmiany*. I. A – B. Red. K. Rymut. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 1996, s. 415, 416. Dotlač 1. vyd. dostupné na: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/15428/edition/2836/content>), prípadne výsledkom iných, napr. morfológických zmien príslušných tvarov, napr. toponymum *Buč z Budeč* (Šmilauer, V.: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. 2. vyd. Praha: Academia, 2015, s. 80; Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. I. A – L. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1970, s. 127).

¹⁰ Porovnaj Kopecká, M.: Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931–2013. Bratislava: Veda, 2019, s. 270, 335.

preukázané v lexikálnom význame ‚bukový porast, bučina‘ („u Zagacoweg zeme, kde som dal bucz wiklčzowat“, Modrý Kameň, 1704).¹¹ Rovnako je doložený slovenským anojkonymom *Búč* vyskytujúcim sa najmä v oblasti Gemera a v západnej časti východného Slovenska (porovnaj KTN; pozri mapku č. 1).

Ostražitý treba byť pri lexéme *búč*, doloženej aj v druhom lexikálnom význame ‚zavodenená, močaristá plocha s odumierajúcim, zahŕňajúcim porastom‘ slovenským ojkonymom *Búč* (pomenúva obec v o. Komárno)¹² a hydronymom *Búč* (označuje rašelinisko v uvádzanej obci Búč; porovnaj KTN)¹³. Rudolf Krajčovič¹⁴ ako východisko ojkonyma *Búč* uvádza verbum *bučať* ‚zahŕňať, odumierať od vlhkosti‘, ktoré treba spájať s psl. **bučati* ‚pečzniec, nabrzmiwać od wilgoci; psuć się, butwieć‘ (vzdúvať sa, napúčať, napúchať od vlhkosti; kaziť sa, ničiť sa, práchnivieť, hniť). Ide o význam doložený v poľských, ukrajinských a v chorvátskych dialektoch.¹⁵ Preto v konečnom dôsledku musíme rátať s homonymnými apelatívnymi formami *búč¹* a *búč²*, a, samozrejme, s prihliadnutím na ich existenciu v tej-ktorej variete slovenského národného jazyka. Kvantita koreňového vokálu vo výraze je preto, lebo ho R. Krajčovič istotne považoval za kolektívum. Iné vysvetlenie sa nateraz nenatíska.

V kontexte slovenského slovesa *bučať* vo význame ‚zahŕňať, odumierať od vlhkosti‘, ktorý uvádza R. Krajčovič, sa ako zaujímavé môže javiť verbum *pučať* (od koreňa vo význame ‚zväčšovať objem‘ zachovaného v slovese *pukať*), ktoré v slovenskom jazykovom kontexte je písomne doložené od 17. stor.¹⁶ Začiatočné *p-* by v ňom azda mohlo aj súvisieť s prenikaním spoluhlásky *f* spolu s cudzími slovami do domáceho pôvodného subsystému spoluhlások (dôsledkom čoho bolo narušenie a rozkolísanie tohto podsystému) a výsledkom mohla byť zámena perných spoluhlások *b* a *p* v slovenčine najmä pri slovách onomatopoického charakteru (napr. verbá *bacnúť/pacnúť/facnúť*, substantíva *prapor/frafor, pipla/fifla*). Čiže zvukomalebné psl. **bu-* (v slove *bučať* ‚vydávať zvuk bu‘) by sa azda mohlo zmeniť na *pu-* (vo výraze *pučať*).¹⁷

V súčasnosti aj v nárečiach českého jazyka je doložené femininum *buč* a to v dvoch lexikálnych významoch: 1. ‚druh dreviny a) bot. buk lesní (*Fagus sylvatica*) b) bot. Platan (*Platanus*)‘, 2. ‚stromový porost a) bukový b) platanový‘ s minimálne diferencovaným geografickým výskytom (Doudlebsko, Jilemnicko).¹⁸ Z územia Čiech, napr. v obci Březi v okolí Nepomuku, je známe ojkonymum *Buč* (horáreň, 1839, vzniklo z kolektívneho apelatíva *buči*) a anojkonymum *Na Buči* (vrch);¹⁹ podrobnejšie údaje o fungovaní toponyma *Buč* pozri v mape heslového slova

¹¹ Historický slovník slovenského jazyka. I. A – J. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, 1991, s. 161.

¹² Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest. In: Kultúra slova, 2007, roč. 41, č. 6, 2007, s. 339; dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2007/6/ks2007-6.pdf>, cit. 15. 9. 2023. Motiváciu vlhkým miestom autor pripúšťa aj pri ojkonyme *Bučany* v o. Trnava.

¹³ Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny..., c. d., s. 339.

¹⁴ Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny..., c. d., s. 339.

¹⁵ Słowski, F.: Słownik prasłowiański. Tom I. A – B. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974, s. 433; taktiež porovnaj Linde, M. S. B.: Słownik języka polskiego. Tom I. A – F. Lwów: W Drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854, s. 189; Karłowicz, J. – Kryński, A. – Niedźwiedzki, W.: Słownik języka polskiego. Tom I. A – G. Warszawa: Nakładem pręnumeratorów, w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, 1900, s. 225.

¹⁶ Králik, L.: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda, 2015, s. 482, 483.

¹⁷ Králik, L.: Stručný etymologický..., c. d., s. 85; Ondruš, Š.: Pôvod názvov slovenských vrchov, hradov a stolíc. In Mistrík, J. (ed.): Studia Academica Slovaca. 9. Bratislava: Alfa, 1980, s. 273; Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplnené vydání. Praha: Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, 1968, s. 74, 498.

¹⁸ Porovnaj Slovník nářečí českého jazyka. A – Č; dostupné na: <https://snj.ujc.cas.cz/entry/492>; Holub, Z.: Lexikon nejjižnějšího úseku českých nářečí. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003, s. 498.

¹⁹ Chytil, A.: Chytilův místopis Československé republiky. 2. vyd. Praha-Smíchov: Alois Chytil, 1929, s. 100; Profous, A.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. I. A – H. Praha: Česká akademie věd a umění, 1947, s. 196; Šmilauer, V.: Osídlení Čech..., c. d., s. 366.

Bouč.²⁰ Z priestoru Moravy a Sliezska je doložený TN *Buč* (v ženskom a mužskom rode, ktorý vznikol z neutra *bučí* ‚bukový les‘ zmenou deklinačného typu a rodu v *bučí*, nárečovo v *buči* a z neho bol utvorený nominatív *buč*).²¹

V poľskom jazyku apelatívum *bucz* zastupuje ‚kosz stożkowaty, siecią ociągnięty, do łowienia ryb mniejszych, gołomacz, bębenek, wiersza, więcierz‘²².

Z ukrajinskej zakarpatskej oblasti je doložený názov obce *Буча*, ktorá bola premenovaná na *Затишье*.²³ Aká situácia je v iných slovanských jazykoch, nateraz nevieme, v dostupnom praslavskom slovníku forma *búč/buč* nie je.²⁴

2. Ak by v slovtvornom motivante *búč-* bol konsonant (segment) *-č-* výsledkom pravidelnej konsonantickej kvalitatívnej alternácie spoluhlásky *k/č* v slovtvornej báze maskulína *buk* (analogicky pri lexémach napr. *vnuk/vnúča*, *jarok/jarček*, *smrek/smrečina*, *lúka/lúčny*, ale nie napr. pri adjektíve *lúkový*), spisovná, a teda štandardizovaná podoba východiskového apelatíva by bola *buča* (v ktorej sa zohľadnila krátka kvalita koreňového vokálu); slovtvornou bázu slovtvornej formy (slovtvorného motivátu) *buča* by bol motivant *buč-* < apelatívum *buk* (v ktorom sa ponecháva krátky vokál zo substantíva *buk*) s náležitou feminínnou príponou *-a*.

V tomto prípade za zda bolo treba zohľadniť tiež diachrónne hľadisko. Pri zisťovaní pôvodu vzniku (pri nominácii) sledovaného názvu by bolo možné uvažovať o možnosti východiska z osobného mena (ďalej OM) *Buk*²⁵ (*Buča* < *Bukъ + **-ja*; analogicky v ojkonymách, napr. *Radvaň* < *Radvan + *-jъ*, čiže Radovanov, *Lubča* < *Lubъk + *-ja*, čiže Ľubkova, *Rača* < *Rak-ja, čiže Rakova, pri apelatívach, napr. *člověčb* < *člověk-jъ, *člověča* < *člověk-ja, *člověče* < *člověk-je, čiže človekov, človekova, človekovo²⁶). Ak by sa potvrdil uvádzaný depropriálny pôvod názvu, mohlo by to poukazovať nielen na vlastníctvo pomenovaného objektu touto osobou v čase vzniku názvu. Podoba TN vychádzajúca z antroponyma (príslušného OM) by „sebe niesla“ významný poznatok o tom, že názov by patril do chronologicky staršej vrstvy slovenských anojkónym vzhľadom

²⁰ Porovnaj Matúšová, J. a kol.: Slovník pomístních jmen v Čechách. IV (Bígy – Bož). 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 171; Slovník pomístních jmen v Čechách. Heslo Buč; dostupné na: <https://spjc.ujc.cas.cz/vypis.php?odkaz=Bu%C4%8D>.

²¹ Porovnaj Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku; dostupné na: <https://spjms.ujc.cas.cz/entry/4065>.

²² Karłowicz, J. – Kryński, A. – Niedźwiedzki, W.: Słownik..., c. d., s. 225; Doroszewski, W.: Słownik języka polskiego. Tom I. A – C. Warszawa: Państwowe wydawnictwo Wiedza Powszechna, 1958, s. 701.

²³ Худаш, М. Л.: Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. Київ: Наукова думка, 1995, s. 51-52.

²⁴ Ślawski, F.: Słownik prasłowiański..., c. d., s. 433, 434.

²⁵ Antroponymum *Búč* nefunguje v slovenskom jazyku. Východiskom priezvisk *Bucz*, *Bucz*a, vyskytujúcich sa v poľštine, môže (okrem mnohých iných derivátov) byť verbum *bučať*, alebo apelatívum *buk* (Rymut, K.: Nazwiska Polaków. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991, s. 91). V starej češtine bolo zaznamenané mužské priezvisko *Búč* (s dátáciou 1412; Gebauer, J.: Slovník staročeský. I. A – J. 1. vyd. Praha: Nakladem České grafické společnosti Unie, 1903; 2. nezmenené vyd. Praha: Academia, 1903, s. 112). V srbochorvátčine je doložené hypokoristické meno *Búč* z OM *Budimir* (Svoboda, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, s. 138 s odkazom na práce T. Maretića). Priezvisko *Буча* sa vyskytuje v severozápadnej Ukrajine, *Буча* u východných Slovanov vôbec. Takisto je známe ako bulharské a srbské antroponymum (Словник прізви́ськ північно-західної України. А – И. Т. І. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа“ Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2009, s. 165; Чучка, П.: Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник. Ужгород: ДБНЗ Ужгородський національний університет, 2011, s. 92).

²⁶ Stanislav, J.: Dejiny slovenského jazyka. II. Tvaroslovie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1958, s. 261-263 a Slovenský juh v stredoveku. I. 2. vyd. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999, s. 233; Krajčovič, R.: Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 122 a Vývin slovenského jazyka a dialektológia. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 117; Majtán, M.: Dedičstvo praslovančiny v najstarších slovenských menách. In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie (Smolenice 9.–11. decembra 1974). Stanislavov zborník. Bratislava: Veda, 1977, s. 199 a Kontinuitný vývin slovenčiny a jeho odraz vo vlastných menách. In: Slavica Slovaca, 1992, roč. 27, č. 1, s. 41.

na spôsob vzniku TN pomocou sufixu *-jb²⁷. Na základe uvádzaných argumentov spisovná podoba apelatíva i propria by mala byť bez kvantity koreňového vokálu *u*, teda *buča*, *Buča*.

Morfematická štruktúra substantívnej apelatívnej formy *búča* v prvom prípade prvého lexikálneho významu by pozostávala z koreňovej morfémy *buk-* (pričom slovotvorná báza *búč-* môže byť výsledkom iba zmeny koreňa *buk-* po kvalitatívnej spoluhláskovej alternácii *k/č*), v druhom prípade druhého lexikálneho významu z koreňovej morfémy *buč-* (z verba *bučať*), obe s gramatickou relačnou morférou *-a*.

Výklad o substantívnych formách *buča*, *Buča* a *búča*, *Búča* nie je priamočiary a priezračný. Na zaujímavosti získava z dialektologického, v konečnom dôsledku z zemepisno-historicko-spoločenského a z neho vyplývajúceho (a z neho vyplývajúceho možnému inonárodnému) etymologického rozmeru výrazu vzhľadom na kontext nasledujúcich poznatkov.

Celonárodný Slovník slovenských nárečí²⁸ zaznamenáva lexému *buča* (s krátkym vokálom *a*; podčiarkla autorka AR). V celoslovenskom meradle nemožno hovoriť o výraze s rozsiahlym geografickým výskytom. Zohľadňujúc diachrónny aspekt výrazu, pripúšťajúc poznatky etymologického charakteru a genetickej súvislosti významu danej lexémy²⁹ a slovenskú lokalitu jej výskytu (ide o obec, kde ešte i dnes žijú potomkovia chorvátskych prisťahovalcov)³⁰, „slovenský nárečový“ lexikálny význam ,rastlina s veľkými dužinatými plodmi, bot. tekvica obyčajná (Cucurbita pepo)‘ – nateraz doložený iba zo Stupavy v o. Bratislava („Pro sviňe zme rostikli pár buči...“)³¹ –, nemožno hodnotiť ako vlastný slovenskému nárečovému prostrediu.³²

V niektorých južnoslovenských dialektoch/jazykoch sémantizácia výrazu *бѣча/бѣча/бѣча* je bohatšia; roślina Cucurbita pepo i jej owoc; baniaste naczynie; flasza, dzban; guz, nabrzmienie‘ a je spätá s psl. východiskom *bučati*.³³ Na prvý pohľad sémantika slova *бѣча* by mohla byť roz-

²⁷ Potreba používania posesívnych sufixov v toponymii vznikla so vznikom a rozvojom súkromného vlastníctva v ranom období feudalizmu. V staršom období slovenčiny (približne do 10. storočia) išlo o prívlastňovacie formy adjektív, ktoré sa tvorili pomocou prívlastňovacích sufixov *-jb, *-ja, *-je od apelatíva (v prevažnej väčšine) alebo od osobného mena. Najčastejšie sa využívali a najvčastejšie sa stali neproduktívnymi (pred hláskou -j- nastávala palatalizácia predchádzajúcej spoluhlásky), napr. ako sme uviedli už pri substantíve *člověk, alebo pri OM *Lubъk. Zánik tohto spôsobu prívlastňovania zrejme zanikol v čase zániku koncového jeru (asi v prvej polovici 10. storočia). V slovenských jazykoch z ich staršieho obdobia existujú len zlomky v skupine apelatívnych foriem a v slovenskej toponymii v miestnych menách sa zachovalo neveľa názvov s antroponymickou lexémou a vlastníckymi toponymami *-jb, -ja, ako sme už uviedli pri miestnych názvoch *Radvaň* a *Lubča*, ide o zmeravené posesívne tvary (Stanislav, J.: Dejiny..., c. d., s. 261-263 a Slovenský juh..., c. d., s. 233; Krajčovič, R.: Náčrt dejín..., c. d., s. 122 a Vývin slovenského jazyka..., c. d., s. 117; Majtán, M.: Dedičstvo praslovančiny..., c. d., s. 41; pozri tiež Olivová-Nezbedová, L.: Pomístní jména v Čechách, c. d., s. 60-61, 73).

²⁸ Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda, 1994.

²⁹ Ślawski, F.: Słownik prasłowiański..., c. d., s. 433.

³⁰ Porovnaj Daničová, J. – Klačka, J. – Pokorný, V.: Slovník devínsko-novoveského chorvátskeho dialektu. Riečník novosielskoga horvatskoga guovora. Bratislava-Devínska Nová Ves: Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, 2021, s. 45; Majtán, M.: Svedectvo terénnych názvov o Chorvátoch na Slovensku. In Botík, J. (ed.): Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1999, s. 66 a Chorvátske prvky v slovenských terénnych názvoch. In Horák, E. (ed.): Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy, ktorá sa uskutočnila 22.–23. apríla 1999 v Bratislave. Bratislava: T. R. I. MÉDIUM, 1999, s. 138; pozri tiež Stanislav, J.: Slovenský juh..., c. d., s. 239.

³¹ Slovník slovenských..., c. d., s. 176; Dovičičová, M.: Krátky slovník nárečia slovenského záhoráckeho stupavského. 1. vyd. Bratislava: PRINT-SERVIS, 2000, s. 76.

³² Autori Slovníka slovenských nárečí pri možnom druhom opravenom vydaní prvého zväzku by mali zvážiť vyradenie lexémy zo slovníka v prípade nedoloženia iného, napr. významu „bučina“ v zhode so základnými úlohami a cieľmi lexikografického spracovania nárečovej lexiky v celonárodnom slovníku *slovenských* (podčiarkla autorka AR) miestnych nárečí (Slovník slovenských..., c. d., s. 11).

³³ Porovnaj Ślawski, F.: Słownik prasłowiański..., c. d., s. 433; Slovenský jazykový atlas. Lexikálno-slovotvorná séria. 4. zv. Poľnohospodárstvo. 1. vyd. Ved. red. A. Ferencíková. Spoluautori A. Ferencíková, M. Chochoľ, E. Králik, J. Siatkowski, Ž. Ž. Varbot, P. Žigo. Bratislava: Meždunarodnyj komitet slavistov, Komissija Obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa, Slovenská akadémia vied – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Univerzita Komenského – Filozofická fakulta, 2012, s. 67.

siahlejšia o sémy, ktoré v porovnaní s ďalšími príznakmi by mohli vymedziť významy ‚hlučný ruch, nepokoj, hluk, krik, hádka‘ vo východoslovanských jazykoch (v ruskom i ukrajinskom),³⁴ avšak tie treba usúvzťazniť s východiskovým psl. *bukati* ‚vydawať niski, przeciagły głos, np. ry-czeć, beczeć (o bydle), brzęczeć (o owadach)‘.³⁵ Uvedené lexikálno-sémantické pozadie umožňuje hovoriť o existencii homonymných foriem *бўча*¹, *бўча*² v príslušných slovanských jazykoch.³⁶

Zo staršieho obdobia existencie slovenčiny je apelatívum *buča* doložené vo význame ‚bučina‘.³⁷ Neexistencia kvantity vokálu vo forme alebo súvisí so skutočnosťami, že 1. autor ju má doloženú zo slovenského nárečového územia, v ktorom kvantita vokálov neexistuje, alebo ide o územia, v ktorých sa koreň kolektívnych formácií nedžil, alebo 2. je to v dôsledku formulácií sa kodifikačných tendencií príslušného obdobia existencie slovenského jazyka.

Propriálna vrstva slovnnej zásoby slovenčiny dokladá ojkonymum *Buča* (ktoré sa dnes chybné uvádza ako *Budča*; ide o obec v o. Zvolen).³⁸ Formálna podoba názvu zohľadňuje verbálne východisko slova (sloveso *bučať*) a skutočnosť, že nejde o kolektívum (nemá podobu *búča*).³⁹

Z pohľadu toponomastiky propriá *Buča* a *Búča* (pozri mapku č. 2) sú substantívnymi názvami ženského rodu s formantom *-a*.⁴⁰

Z formálneho hľadiska nazerajúc cez prizmu dialektológa toponymum *Búča* nemožno spájať s nárečovým apelatívnym tvarom neutra deklinačného typu *zdravie* (v nominatíve singuláru s koncovkou *-e*, prípadne *-ie* vo východoslovenskom nárečovom priestore; tvary končiace sa na *-ia* fungujú v dialektoch stredného Slovenska, v blízkosti Trstenej na Orave, v oblasti východoslovenských nárečí v okolí Gelnice a v rusínskych dialektoch).⁴¹

Pripomíname to z dôvodu doloženého anojkonyma *Búčie* (ide o spisovnú štandardizovanú podobu názvu; pozri mapku č. 3) v dialektických podobách *Búča* (*Búča*, Bojnica, o. Prievidza) a *Buša* (*Do buša koncom*, Gemerské Teplice, o. Revúca),⁴² aby nedošlo k nesprávnej identifikácii zaznamenaného TN (vzhľadom na jeho formálne zakončenie) a jeho následnému nekorektnému zaradeniu k príslušnému východiskovému nominatívnemu singulárovému tvaru (resp. heslovému slovu, ktoré je súčasťou rámca cieľov a úloh projektu Lexika slovenských terénnych názvov⁴³).

Zároveň pri propriách *Buča* a *Búča* istotne nejde o apelatívne východisko neutra *búčie*, pretože (ako sme vyššie už spomenuli) nárečová nominatívna singulárová podoba v príslušných lokalitách (tak ako v goralskej obci Lesnica, tak i v Lipovciach a Bijacovciach; porovnaj poznámku

³⁴ Поговорня Даль, В.: Толковый словарь живого великорусского языка. Том I. А – З. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956, s. 147; dostupné tiež na: <https://ozhegov.slovaronline.com/2467-BUCHA>; Словарь русского языка. Том I. А – Ы. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957, s. 156; Словарь української мови. Том I. А – Ж. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР 1958 з видання 1907–1909, s. 118; dostupné tiež na: <http://sum.in.ua/s/bucha>.

³⁵ Ślawski, F.: Słownik prasłowiański..., c. d., s. 434, 443, 444.

³⁶ Ďakujem dr. sc. Sinišovi Habijanovi, PhD., za ozrejenie niektorých (nielen) prozodických špecifik slovanských jazykov.

³⁷ Kálal, K. – Kálal, M.: Slovenský slovník z literatury a nárečí. Banská Bystrica: Nákladom vlastným, 1923, s. 45 s odvolaním sa na O. Bellu a F. V. Sasinka.

³⁸ Podrobnejšie Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny..., c. d., s. 339. Autor rovnako uvádza názov obce *Bučany* v o. Tmava.

³⁹ Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny..., c. d., s. 339.

⁴⁰ Majtán, M.: Z lexiky slovenskej..., c. d., s. 24, 133.

⁴¹ Podrobnejšie pozri Pauliny, E.: Vývin slovenskej deklinácie. Rukopis upravil a doplnil P. Žigo. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1990, s. 77-80. Atlas slovenského jazyka. II/1. Flexia. Časť prvá: Mapy. Spracoval J. Štolc. Bratislava: Veda, 1981, s. 14.

⁴² V KTN toponymum *Búčie* je doložené napr. aj v týchto zápisoch: *Bučia* (Jasenová, o. Dolný Kubín, Lučatín, o. Banská Bystrica), *Horná Bučia* (Donovaly, o. Banská Bystrica), *Bušia* (Gemerské Teplice a Jelšavská Teplica, o. Revúca, Ratkovská Lehota – Sása, o. Rimavská Sobota), *Bučä* (Krivá a Žaškov, o. Dolný Kubín).

⁴³ Pozri <https://lstn.juls.savba.sk/>.

pod čiarou č. 6) by mala byť *Buče* – v dvoch prípadoch ide o lokality s bezprostredným kontaktom s rusínskymi nárečiami. Aj v Lipovciach by bolo možné pripustiť rusínsky vplyv smerom od severu, a preto by čisto teoreticky mohlo dôjsť v neštandardizovanej podobe názvu *Bučia* k zmene pôvodného rusínskeho (či ukrajinského) *-ia > -a* v dôsledku neexistencie vokalickej kvantity v goralských a východoslovenských dialektoch.

Ak by to tak bolo, východiskom by mohlo byť OM *Буць* a názov *Буца* mohol vzniknúť posesívnym sufixom **-ja* (prvotne *Буця*, neskôr v ukrajinskom jazyku toto spodstatnené prívlastňovanie, pravdepodobne nie bez vplyvu slova *buča*, sa začalo tvrdo vyslovovať ako *Буца*, čím sa stratila pôvodná prívlastňovacia forma na **-ja*, a prechádza tak do kategórie na prvý pohľad deapelatívnych tvarov), pretože v karpatskej a prikarpatскеj ojkonymii by mohlo ísť iba o názvy v podobách *Букова*, *Букове*, nie *Буца*, *Буче* bez alternácie *k/lč*: „Однак це виведення малоїмовірне, оскільки в українській ойконімії як посесиви від апелатива *буць* творилися, звичайно, в моделях без чергування *-к/-ч-*“.⁴⁴

Pri slovenskom TN *Pod Bučou* (Pitelová, o. Žiar nad Hronom), ktorého spisovná štandardizovaná podoba by závisela od východiskového motivanta, je ženský rod východiskového apelatíva zrejmy a zároveň by sme v novšom (ešte stále v predspisovnom nekodifikovanom) období slovenčiny zrejme nemuseli pripustiť vplyv inonárodného jazykového kontaktu.

Ako sme uviedli, pri pertraktovanej slovenskej anojkonymickej forme by sme mali rátať s viacerými možnosťami onymickej motivácie (motívy, príznaky, ktoré boli podnetom na vznik vlastného mena v istej onymickej situácii).⁴⁵

Nech už bolo východiskom apelatívum *búč* či slovotvorná báza *buč-* alebo *búč-* (doložený vo významoch ‚bukový porast, bučina‘, ‚zavodnená, močaristá plocha s odumierajúcim, zahnivajúcim porastom‘) pre všetky zaznamenané slovenské anojkonymá, nevyhnutne nemusí byť doložený názov *Močiar* v tej-ktorej lokalite, aby sme na jej území mohli pripustiť existenciu močiara (močiarov). Napr. v Pitelovej je doložený miestny názov *Močiar*⁴⁶, ale zároveň je v obci známy štandardizovaný TN *Bukovina* ‚bukový les‘ (tu tiež porovnaj tamže), preto čisto teoreticky by sme nemohli vylúčiť obidve východiská pre analyzované toponymum *Pod Bučou*. Obdobne podľa webovej mapovej aplikácie Ústavu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky v obci Lipovce je vrch *Búčie*⁴⁷, ale aj pole *Močiare*. A v Poľanovciach je tiež les *Búčie* (<https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa/detail/ease/basic/847887?bm=zbgis&z=8&c=19.530000,48.800000&pos=49.035512,20.866371,15>). Nikdy nemožno vylúčiť možnosť, že by v jednej a tej istej obci nemohla byť močarina, bahnisko, a zároveň by tu nemohol byť bukovo porast. V každom prípade by mohlo ísť o názvy, ktoré by vystihovali povahu územia, jej charakteristické rysy, prírodné pomery (kde sa vyskytujú či už buky, či miesta pokryté stojatou vodou, porastené vodnými rastlinami). Súčasne nemožno vylúčiť možnosť východiska, ktorým by mohlo byť osobné meno *Buk*, a to treba považovať azda za najmenej pravdepodobný motivant.

Každý názov je vždy viazaný na konkrétny objekt. Doterajšia všestranná jazyková analýza (na základe dostupných textových či internetových zdrojov) nám nateraz s istotou nemôže potvrdiť, či nedošlo k zániku pomenovania od čias zápisov TN *Búča* a *Buča*, resp. či nedošlo k premenovaniu alebo nahradeniu pôvodného názvu novým, napr. názvom *Bučina*, *Bukovina*, a, či išlo o názov nedomáceho (neslovenského) pôvodu, napr. karpatskoukrajinský (vzhľadom

⁴⁴ Худаш, М. Л.: Українські карпатські і прикарпатські назви..., с. д., с. 52.

⁴⁵ Majtán, M.: Z lexiky slovenskej..., с. д., s. 10-11.

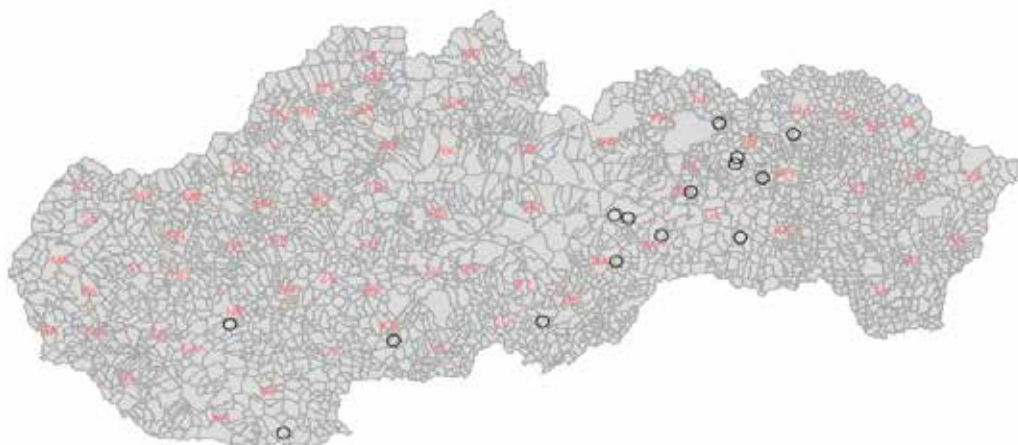
⁴⁶ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 391.

⁴⁷ Porovnaj Vlastivedný slovník obcí..., с. д., s. 162.

na historický vývoj severnejších území súčasného Slovenska⁴⁸). Zároveň rozbor nemôže vylúčiť možnosť, že v prípade jednoslovných nominatívnych pomenovaní nejde o názvy staršieho datovania (približne z 10. – 11. stor. vzhľadom na zánik starých posesívnych foriem adjektív, ktoré zanikli pomerne skoro).

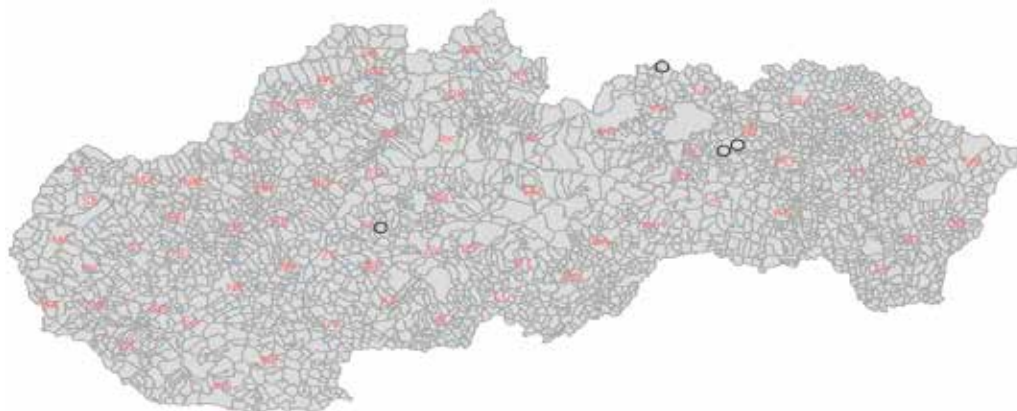
Objasniť pôvod názvov by nám mohli detailné historické, etnografické, archeologické a prírodovedné výskumy priamo v obciach, v ktorých anojkonymá boli zaznamenané. Pri odhaľovaní správnej motivácie bude treba brať ohľad na geomorfologické danosti oblasti výskytu príslušného toponyma. Pri oronyme označujúcom mimojazykovú realitu istej nadmorskej výšky by sme mohli uvažovať o motivácii porastom buka. Ak by toponymá pomenovali objekt nížinného charakteru, nie je vylúčená motivácia vlhkým miestom. Nazdávame sa, že treba počítať s alternatívou, že sa nám motiváciu vzniku niektorých názvov s istotou nemusí podať vyriešiť ani po nadobudnutí vyčerpávajúcich odpovedí na naše nelingvistické otázky.

Mapa č. 1 **Búč**

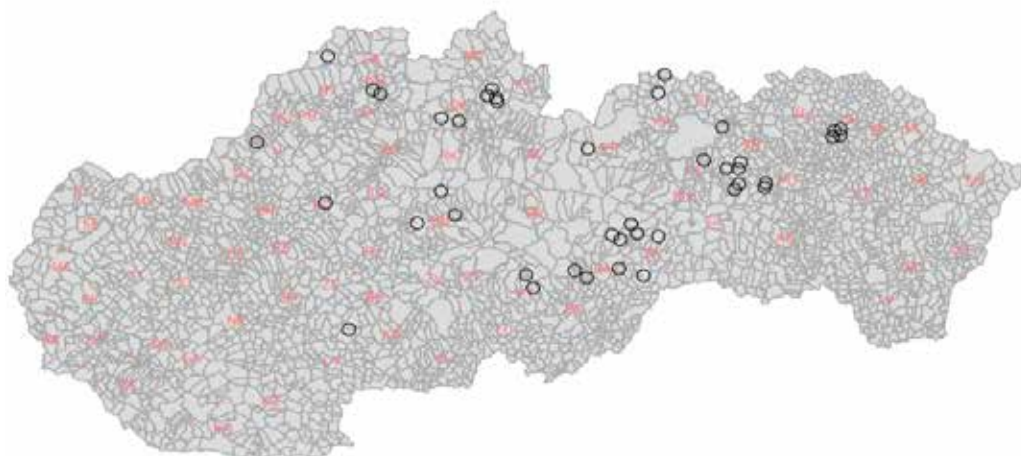

⁴⁸ Porovnaj napr. situáciu v Čechách opisovanú v práci Olivová-Nezvedová, L. Pomístní jména v Čechách, jejich obecná charakteristika a jejich význam pro vědní obory. In: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Praha: Academia, 1995, s. 20-22.

Mapa č. 2 **Búča**

Mapa č. 3 **Búčie**

MÁRIA ČIŽMÁROVÁ*

Ukrajinská frazeografia. Súčasný stav a perspektívy výskumu¹

ČIŽMÁROVÁ, M.: Ukrainian phraseology. Current state and prospects of research. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 168-175 (Bratislava)

The presented research summarizes the previous phraseological lexicographic works. It provides an overview of Ukrainian phraseology, its most important lexicographical works, including those published in Slovakia and dealing with the investigated issue. It points to the beginnings of writing phraseological units in paremiological collections and their compilers. He pays attention to numerous phraseological explanatory and translation dictionaries at the end of the 20th century.

Phraseological unit, phraseology, Ukrainian language, types of dictionaries, phraseological dictionary

Frazeografia je aplikovanou disciplínou venujúcou sa teórii a praxi zostavovania a spracovania frazeologických slovníkov, majúca v ukrajinskej jazykovede dlhú históriu a tradíciu.

Počiatky ukrajinskej frazeografie spadajú do 18. storočia, keď sa ukrajinské frazeologizmy začali objavovať v paremiologických zbierkach. Od začiatku ich zápisu boli zvyčajne súčasťou všeobecných lexikografických prác a až v druhej polovici 20. stor. začali vychádzať špeciálne frazeologické slovníky, ktoré spolu s frazeologizmami evidujú aj príslovia a porekadlá, okrídlené výrazy a i. Okrem frazeologických slovníkov výkladového typu boli vydané aj prekladové frazeologické slovníky obsahujúce register frazeologických jednotiek východiskového jazyka s frazeologickými ekvivalentmi cieľového jazyka.

Za najstaršiu paremiologickú prekladovú prácu obsahujúcu aj opis frazeologických jednotiek sa považuje ukrajinsko-ruský slovník *Frázy, príslovia, porekadlá, úslovia maloruské* [Фразы, пословицы и приговорки малороссийские], ktorý bol súčasťou prvej ukrajinskej *Gramatiky maloruského nárečia* [Грамматики малоросійського нарѣччя]² O. Pavlovského, vydané v Sankt Peterburgu v roku 1818. Gramatika je prameňom vedomostí o Ukrajine, o mentálnych črtách Ukrajincov a osobitostiach ukrajinského jazyka, deklaruje aktívny občiansky postoj autora k národnému jazyku, ktorý položil mentálne a filozofické základy formovaniu ukrajinskej lingvistiky. O. Pavlovský vo svojej výskumnej práci vykresľuje ucelený etnolingvistický obraz sveta ukrajinského ľudu a v gramatike kombinuje rôzne druhy jazykového opisu: autorský naratív, text gramatiky, ukrajinsko-ruský slovník kontrastívnej hovorovej slovnej zásoby, neekvivalentnú etnografickú slovnú zásobu, slovník zaužívaných foriem antroponym, slovník frazém a parémii, fungovanie lexém v dielach rôznych štýlov a žánrov. Práca sa zaoberá mnohými

* Prof. PhDr. Mária Čižmárová, CSc., Inštitút ukrajínistiky, Filozofická fakulta PU v Prešove, maria.cizmarova@unipo.sk.

¹ Text je výsledkom riešenia grantu Vega 1/0368/24 *Medzijazykové frazeologické paralely v západoslovanskom a východoslovanskom kontexte*.

² Павловський, О.: Грамматика малоросійського нарѣччя. Вь Санктпетербургѣ: Вь типографіи В. Плавильщикова, 1818 года. [cit. 3.3.2024]. Dostupné z: <http://litopys.org.ua/rizne/slovpavl0.htm#pred>

dôležitými teoretickými otázkami gramatickej stavby ukrajinského jazyka, poskytuje stručné informácie o zvukovom systéme jazyka, o ukrajinskej poézii, vysvetľuje niektoré lexikálne a frazeologické spojenia v priloženom ukrajinsko-ruskom slovníku a predstavuje malú antológiu záznamov ukrajinskej hovorovej reči a spisovného jazyka. O. Pavlovský inicioval štúdium ukrajinskej gramatiky a národného jazyka, čím prispel ku vzniku spisovnej ukrajinčiny, k ustanoveniu jeho fonetických, gramatických a pravopisných noriem. Autor v slovníku predstavil ustálené výrazy ukrajinského jazyka v abecednom poradí, preložil ich do ruštiny a v niektorých prípadoch poskytol ich výklad, čo umožnilo bádateľom kvalifikovať tento slovník ako prvý prekladový slovník ukrajinského jazyka.

Z ďalších frazeologických prác môžeme uviesť *Maloruské³ prislovia a porekadlá* [Малороссийские пословицы и поговорки] (1834) V. Smirnyckého; *Haličské rozprávky a hádanky* [Галицькі приповідки і загадки] (1841) H. Il'kevyc'a; *Slovník maloruských idiémov* [Словарь малороссийских идиомов] (1861) v 3. zväzku M. Zakrevského zbierky Starosvetký bandurista [Старосветский бандуриста] (1861). Spomenúť treba epochálne diela M. Nomisa *Ukrajinské porekadlá, prislovia a iné* [Українські приказки, прислів'я і таке інше] (1864) a I. Franka *Haličsko-ruské ľudové rozprávky* [Галицько-руські народні приповідки] (1901–1910).

Z lexikografických prác, ktoré vyšli na začiatku 20. stor., treba zmieniť hodnotný *Slovník ukrajinského jazyka* [Словарь української мови]⁴ (1907–1909) v 4 zväzkoch v editorstve B. Hrinčenka s registrom 68-tisíc slov. Slovník obsahuje slovnú zásobu spisovného jazyka 19. stor., folklórny materiál, ako aj nárečové slová a poskytuje pomerne širokú škálu ukrajinskej frazeológie, často s vysvetlením jej pôvodu.

V druhej polovici 20. stor. sa intenzívne vydávali predovšetkým zbierky parémii – *Ukrajinské ľudové prislovia a porekadlá* [Українські народні прислів'я та приказки] (1955; 1961; 1963); *Vek žit' – vek učit' sa* [Вік живи – вік учись] (1961); *Ludia povedia, ako chcú* [Народ скаже, як зав'яже] (1971); *Ukrajinské prislovia a porekadlá* [Українські прислів'я та приказки] (1976); *Cestou ľudových príbehov* [Шляхами народних приповідок] (1994) a i. Najkomplexnejšou z nich bol trojzväzkový súbor parémii M. Paziaka *Priroda. Hospodárska činnosť človeka* [Природа. Господарська діяльність людини] (1989); *Človek. Rodinný život* [Людина. Родинне життя].⁵

V roku 1955 vyšla publikácia J. L. Nedzel'ského *Z úst národa s podnázvom Príslovia, porekadlá, zaklínania, riekanky, hádanky a rozprávky* [З уст народу. Прислів'я, приказки, заклинання, примовки, загадки и приповідки] vo vydavateľstve Kultúrna spoločnosť ukrajinských pracujúcich v Prešove. Zhromaždené útvary ľudovej slovesnosti obsahujúce 2822 prísloví a porekadiel sú zoradené tematicky podľa hlavného slova v abecednom poradí. Ako autor uvádza v rozsiahlom úvodnom slove, zhromaždený materiál svedčí o udalostiach, podmienkach a činnosti obyvateľov, vypovedá o jeho živote, odpore voči útlaku a i. Materiál je spracovaný v ukrajinskej transkripcii so zachovaním zakarpatských nárečových osobitostí. Pre náš výskum je zaujímavý nárečový materiál zapísaný na Slovensku v Beloveži, vo Svidníku a okolí O. Pavlovičom typu Баба і чорта переведе. На двоє баба ворожила: або буде дощ, або хвиля. Перед богатим двері отворають, а перед бідним запирають. Ми о вовкові, а вовк ту. Кедь вітер не віє, листок ся не хвіє. Гада в пазусі годує. Од гнилого ябка і здраве згниє. Голова лисіє, а розум дурніє. Голодному хліб на мислі. Не повідай гоп, докля не перескочиш. Або грай, або

³ ukrajinské v širšom ponímaní.

⁴ Грінченко, Б.: Словарь української мови: в 4-х тт. Київ: 1907–1909.

⁵ Довідник з української мови. Dostupné z: <https://school.home-task.com/dovidnik-z-ukrayinskoyi-movi/> [cit. 3.3. 2024].

гроши давай! Всяди добрі, де нас ніт. Mnohé parémie sa s istými obmenami zachovali dodnes a poznajú ich aj v susedných nárečiach a jazykoch. Pripomenúť môžeme slovenské parémie: *My o vlku a vlk za dvermi. Hada si na prsiach choval. Nevrav hop, kým nepreskočíš* a i.⁶ Tieto vzácne nárečové jednotky môžu poslúžiť k výskumu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov, vplyvu slovenského jazyka a jeho nárečí na susedné rusínske nárečia na východnom Slovensku.

Postupne začali vychádzať aj dvojязыčné prekladové frazeologické slovníky. V roku 1956 vyšiel *Frazeologický slovník anglického jazyka s ukrajinskými ekvivalentmi* [Фразеологічний словник англійської мови з українськими відповідниками] К. Baranceva⁷ obsahujúci takmer 7-tisíc frazeologizmov, prísloví a porekadiel. V r. 2005 vychádza 2. vydanie slovníka,⁸ obsahujúce približne 30 000 ustálených anglických fráz, medzi ktorými sú idiomatické výrazy, príslovia a porekadlá, „okridlené porekadlá“ a iné frazeologické jednotky. Frazeologické výrazy sú usporiadané v abecednom poradí. Za každým výrazom alebo frázou je uvedený ich ukrajinský ekvivalent (preklad, analóg alebo ekvivalent). Prevažná väčšina frazeologických jednotiek slovníka je ilustrovaná ukázkami z diel klasikov a moderných spisovateľov. Slovník je určený študentom, doktorandom, pedagógom, prekladateľom, novinárom, akademickým pracovníkom a všetkým, ktorí študujú anglický jazyk a pracujú na prekladoch textov a pod.

V roku 1964 bola vydaná publikácia *Narod skaže – jak zavjaže* [Народ скаже – як зав’яже], zbierka okolo 400 prísloví, porekadiel a obrazných pomenovaní rusínsko-ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku. Uvedené krátke žánre ústnej ľudovej slovesnosti zapisali Juraj Cihra a Il’ja Legdan v týchto dedinách na východnom Slovensku: Čukalovce, Zboj, Ubl’a, Pčoliné, Parihuzovce, Hostovice, Pichne, Ulič, Nová Sedlica, Topoľa, Starina,⁹ Klenová, Stakčín a Čertizné. Zozbieraný nárečový materiál je v publikácii usporiadaný tematicky: *Sociálna nerovnosť v triednej spoločnosti; Psychológia vlastníctva; Individualizmus, Vína, Trest, Úplatkárstvo; O šťastí a úzkosti; Za pravdu proti krivde a klamstvu; Láska k rodnému kraju; O bohu, popovi, viere, cerkvi* a veštení; *Príroda, Hospodárska činnosť ľudí; Práca a skúsenosť človeka; Peňažné a trhové vzťahy; Pôžička a sľuby; Rozum a povaha človeka; Ľudský charakter; Vek človeka; Vonkajší vzhľad človeka; Jedlo, potraviny, hlad; Sny; Rodinné vzťahy; Družba, Hostovanie, Nezhody; Klebety, Ohováranie; Prirovnávanie a výroky; Rozličné. Rozsiahly tematický celok tvoria v publikácii príslovia a porekadlá charakterizujúce človeka, jeho povahové vlastnosti, intelekt a i., typu: *Из пса нігда не буде солонина, лем все псіна. Не є рыбы без кости, а чоловіка без злости. Хто са гнівать, не перестане, той ковбаску не дістане. Коли коня імають, шапку перед ним знімають. Хто задарьмо дає тобі пити-їсти, хоче тобі на голову сісти. Вшиткой годен, лем за вухо са вкусити не годен. Волієш з мудрым стратити, як з дурным найти.*¹⁰*

V priebehu rokov 1958–1971 sa na stránkach časopisu *Prapor* publikoval prekladový frazeologický slovník I. Vyrhana a M. Pylynskej *Rusko-ukrajinský frazeologický slovník* [Російсько-український фразеологічний словник]. O 30 rokov neskôr vychádza toto lexikografické dielo knižne pod názvom *Rusko-ukrajinský slovník ustálených výrazov* [Російсько-український словник сталих виразів]¹¹ (2000). Tento jedinečný slovník, zostavený básnikom I. O. Vyrhanom

⁶ Čižmárová, M.: Paremiologické a frazeologické jednotky v ukrajinských rusínskych nárečiach. In: *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*, 2022, roč. 91, č. 1, s. 79.

⁷ Прадід, Ю. Ф.: Історія української фразеології. In: *Мовознавство*, 2012, № 1, с. 32.

⁸ Баранцев, К. Т. (уклад.): *Англо-український фразеологічний словник*. Київ: Товариство “Знання”, КОО, 2005. 1056 с.

⁹ Zaniknutá obec na východnom Slovensku z dôvodu výstavby vodnej nádrže Starina.

¹⁰ Čižmárová, M.: Paremiologické a frazeologické jednotky v ukrajinských rusínskych nárečiach, c. d., s. 79.

¹¹ Вирган, І. О. – Пилинська, М. М.: *Російсько-український словник сталих виразів*, 1959. [cit. 12.3.2024] <https://archive.org/details/stalykh2000/page/n5/mode/2up>

a lingvistkou M. M. Pylynskou, obsahuje ruské frazeologické jednotky, typické syntaktické konštrukcie a ich ukrajinské ekvivalenty. Frazeologické zvraty sú ilustrované ukázkami z ľudovej slovesnosti, z diel klasikov ukrajinskej literatúry, z diel moderných spisovateľov a niekedy z výrokov, ktoré autori zaznamenali priamo od ľudí v rôznych obdobiach a na rôznych miestach, prípadne prevzali z dostupných zdrojov, najmä z Hrinčenkovho slovníka. Hodnota frazeologického slovníka výrazne vzrástla s kvalitatívne novou etapou etablovania ukrajinského jazyka vo všetkých sférach spoločenského a kultúrneho života.

V 60. rokoch 20. stor. sa v ukrajinskej frazeografickej praxi objavujú dva nové trendy: tvorba prác výchovného a metodologického charakteru a zostavovanie výkladových frazeologických slovníkov.¹² Oba smery v ukrajinistike iniciovala N. O. Batiuk zostavením malého (asi 1100 frazeologických jednotiek) *Frazeologického slovníka* výkladového typu [Фразеологічний словник]¹³ (1966), ktorý mal podľa samotnej autorky slúžiť učiteľom pri ich pedagogickej práci, keďže obsahoval výklady bežných a najznámejších idiémov zaznamenaných v umeleckých dielach, ktoré sú súčasťou stredoškolského učiva. Frazeologické výrazy používané v ukrajinskej predoktóbrovej a sovietskej literatúre sprevádzajú stručné vysvetlivky, ktoré vysvetľujú ich význam spolu s uvedením ukážok ich využitia v umeleckých dielach. Slovník je adresovaný najmä lexikografom, stredoškólakom, ako aj všetkým tým, ktorých zaujíma skúmaná problematika.¹⁴

Za najvýznamnejšie frazeografické dielo konca 60. rokov 20. stor. sa považuje *Slovník ukrajinských idiémov* [Словник українських ідіом]¹⁵ (1968) H. M. Udovychenka, ktorého register obsahuje viac ako 2000 jazykových jednotiek. Spolu so známymi citátmi, prísloviami a ustálenými prirovnaniami sa v slovníku nachádza mnoho vzácných idiomatických výrazov z textov predoktóbrových a pooktóbrových sovietskych spisovateľov. Dielo dôsledne interpretuje všetky výrazy v ňom obsiahnuté, podáva ich sémantiku a ilustruje možnosti použitia v jazyku.

V roku 1971 vyšiel prekladový *Ukrajinsko-ruský a rusko-ukrajinský frazeologický slovník* [Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник]¹⁶ I. S. Olijnyka a M. M. Sydorenka, v ktorom je v abecednom poradí uvedených 7000 ukrajinských a 6500 ruských frazém spolu s najčastejšie používanými lexikálno-gramatickými variantmi, funkčno-štylistickým kvalifikátorom a emocionálno-hodnotiacim významom. Slovník obsahuje rôzne typy ruských idiémov (vrátane hlášok, prísloví a fráz) s ukrajinskými ekvivalentmi a naopak. Frazeologické zvraty sú usporiadané v abecednom poradí s poznámkami k frazeologickým jednotkám určujúcimi ich štylistické použitie, sféru rozšírenia a gramatické vlastnosti. Slovník čitateľovi pomáha osvojiť si frazeológiu ukrajinského a ruského jazyka, pochopiť jej špecifickosť v každom z týchto jazykov.

V 80. rokoch 20. stor. uzreli svetlo sveta ďalšie dve prekladové frazeologické diela – *Ne-mecko-ukrajinský frazeologický slovník* [Німецько-український фразеологічний словник]¹⁷ (1981) v dvoch zväzkoch I. Havrysia a O. P. Prorochenka a *Rusko-ukrajinsko-maďarský frazeolo-*

¹² Прадід, Ю. Ф.: Історія української фразеології. In: Мовознавство, 2012, № 1, с. 33.

¹³ Батюк, Н.: Фразеологічний словник. Київ: Видавництво Радянська школа, 1966. 236 с.

¹⁴ Цимбалюк-Скопненко, Т.: Макро- та мікροструктура фразеологічних тлумачних словників української мови ХХ ст.: теоретичне підґрунтя, засади, форма. In Карпіловська, С. А. (ed.): Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. Праць. Вип. 27. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго 2018, с. 45.

¹⁵ Удовиченко, Г. М.: Словник українських ідіом. Київ: Радянський письменник, 1968. 464 с.

¹⁶ Олійник, І. – Сидоренко, М.: Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. Київ: Радянська школа, 1977.

¹⁷ Гаврись, В. І. – Пророченко, О. П.: Німецько-український фразеологічний словник. Київ: Радянська школа, 1981.

gický slovník [Русско-украинско-венгерский фразеологический словарь]¹⁸ (1985) I. Lavera a I. Zykaňa. *Nemecko-ukrajinský slovník* v dvoch zväzkoch obsahuje viac ako 30-tisíc frazeologických jednotiek, usporiadaných podľa princípu hniezdenia. Pri každej frazeologickej jednotke je uvedený jej ukrajinský ekvivalent, frazeologická analógia alebo opisný preklad. Väčšina hesiel v slovníku je ilustrovaná príkladmi z beletrie. Slovník je určený učiteľom, študentom, postgraduálnym študentom, prekladateľom, novinárom a všetkým, ktorí študujú nemčinu a venujú sa prekladom. *Rusko-ukrajinsko-maďarský frazeologický slovník* obsahuje približne 4-tisíc najpoužívanejších ruských frazém s ich ukrajinskými a maďarskými ekvivalentmi.

*Francúzsko-ukrajinský frazeologický slovník*¹⁹ s registrom asi 6000 najpoužívanejších frazeologických jednotiek vo francúzskom jazyku vyšiel v roku 1987. Tento prekladový slovník je zostavený podľa abecedného princípu s použitím štruktúrno-gramatických prvkov. O niekoľko rokov neskôr vydali autorky uvedeného prekladového slovníka spolu s T. Oratovským pre potreby školy obojstranný *Ukrajinsko-francúzsky a francúzsko-ukrajinský frazeologický slovník*²⁰ (2001).

V roku 1984 vydal G. M. Udovyčenko dvojzväzkový *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* [Фразеологічний словник української мови],²¹ v ktorom je asi 7500 frazeologických jednotiek. Ide o najkompletnejšiu zbierku frazeologického bohatstva ukrajinského jazyka tohto obdobia. Autor uvádza gramatickú, sémantickú a štylistickú charakteristiku registra frazeologických jednotiek. Slovník má bohatú ilustračnú časť, ktorá odhaľuje fungovanie frazeologických jednotiek v textoch patriacich do rôznych funkčných štýlov spisovného jazyka, charakterizuje variantné, synonymické, antonymické a polysémické variácie frazeologickej výstavby ukrajinského jazyka.

Hodnotná publikácia *Ostrožnickými chodníkmi* [Стружницькими пішниками] vyšla v autorstve Anny Halgašovej v roku 1993 v Prešove. Zostavil ju, úvod a doslov napísal M. Hirjak. Publikácia obsahuje bohatý folklórny materiál, ľudové rozprávky, povesti, príslovia a porekadlá, hádanky a i. Zapísaných prísloví a porekadiel je približne 750. A. Halgašová bola amatérska folkloristka a spisovateľka, povedané slovami zostavovateľa publikácie – národná rusínska umelkyňa.²²

Veľký dvojzväzkový akademický *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* [Фразеологічний словник української мови]²³ (1993), vydaný pod záštitou Národnej akadémie vied Ukrajiny, je v súčasnosti jednou z najuznávanejších zbierok modernej frazeológie. Zahŕňa aktívne používané (univerzálne) frazeologické jednotky, pričom pri každej sú uvedené sémantické, gramatické a štylistické kvalifikátory, na základe čoho má tento slovník moderného ukrajinského spisovného jazyka normatívny charakter.

Úspechy v teórii a praxi ukrajinskej frazeografie vytvorili na konci 20. storočia predpoklady na prípravu tematických frazeologických slovníkov, pretože tematicko-ideografický aspekt opisu frazeologických jednotiek umožňuje do istej miery „deformalizovať“ abecedné spracovanie slovníkových statí použité vo väčšine slovníkov. Aj V. I. Daľ, obhajujúc princíp skôr tematického, ako abecedného usporiadania prísloví a porekadiel, zdôrazňoval, že taký slovník vytvára

¹⁸ Лавер, В. И. – Зикань, И. В. (сост.): Русско-украинско-венгерский фразеологический словарь. Киев – Ужгород: Радянська школа, 1985. 371 с.

¹⁹ Венгренівська, Г. Ф. – Венгренівська, М. А.: Французько-український фразеологічний словник. Київ: Радянська школа, 1987. 237 с.

²⁰ Венгренівська, М. А. – Венгренівська, Г. Ф. – Оратовський, Т. Б. (уклад.): Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник. Київ: Генеза, 2000. 276 с.

²¹ Удовиченко, Г.: Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. Київ: Вища школа, 1984.

²² Čižmárová, M.: Parémiologické a frazeologické jednotky v ukrajinských rusinských nárečiach, c. d., s. 82.

²³ Білоноженко, В. М. та ін. (уклад.): Фразеологічний словник української мови: Київ: Наукова думка, 1993.

„ucelený obraz, ktorý má hlbší význam a zmysel ako v jednotlivých poznámkach“.²⁴

V roku 1994 sa v ukrajinskej jazykovede objavila prvá práca z frazeológie zostavená podľa tematico-ideografického princípu *Rusko-ukrajinský a ukrajinsko-ruský frazeologický tematický slovník: Emócie človeka* [Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека]²⁵ J. Pradida. Jazykovedec predstavil tematické členenie frazeologických jednotiek na základe emocionálnych reakcií ľudského tela v trinástich skupinách (pohodlie, radosť; hnev, zlosť; obdiv, útecha; láska, vášeň; utrpenie, trápenie a i.).

V roku 1998 bol vydaný *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* [Фразеологічний словник української мови]²⁶ zostavený V. Užčenkom a D. Užčenkom, ktorý obsahuje približne 2500 najčastejšie používaných frazeologických jednotiek a je adresovaný stredoškólakom. Pri výbere a opise týchto jednotiek boli autori limitovaní istými obmedzeniami vzhľadom na adresátov slovníka a študijné programy. Slovník obsahuje frekventovanú frazeológiu moderného ukrajinského jazyka, výklady významu jazykových jednotiek, ich gramatickú a štylistickú charakteristiku, uvádza synonymá a niekedy aj antonymá, poskytuje stručné historicko-etymologické a kultúrno-etnické komentáre.

Poznať frazeologické bohatstvo jazyka a vedieť ho primerane používať je neoddeliteľnou súčasťou vysokej jazykovej kultúry. Na tento účel slúžia teoretické práce, ale aj lexikografické spracovanie frazeologických jednotiek. V roku 2002 vydala M. Čižmárová *Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník*,²⁷ prvý prekladový slovník v histórii ukrajinskej a slovenskej jazykovedy. Frazeologické jednotky slovníka odzrkadľujú materiálny a duchovný život človeka v spoločnosti v jeho najrozmanitejších oblastiach. Dvojazyčný ukrajinsko-slovenský slovník podáva ukrajinskú frazeológiu v konfrontácii so slovenskou, obsahuje frazeologické jednotky registrované najnovšími lexikografickými dielami ukrajinského a slovenského jazyka tohto obdobia. Frazeologický slovník slúži prekladateľom, lingvistom, študentom a všetkým tým, ktorí si chcú osvojiť frazeologické bohatstvo ukrajinského spisovného jazyka v konfrontácii so slovenským.

Akademický *Slovník frazeológie ukrajinského jazyka* [Словник фразеологізмів української мови]²⁸ (2003) zostavený kolektívom autorov Ústavu ukrajinského jazyka Národnej akadémie vied Ukrajiny obsahuje 7922 frazeologických jednotiek. Základom jeho registra bol akademický frazeologický dvojvzťahový slovník z roku 1993. Do značnej miery je založený na rovnakých vydavateľských princípoch ako akademický slovník v dvoch knihách (mená všetkých piatich autorov nájdeme aj medzi autormi dvojvzťahového slovníka z roku 1993). Širokú pramennú základňu slovníka tvoria umelecké, publicistické a folklórne diela a zborníky, vedecké a populárno-vedecké práce, učebnice a príručky pre vzdelávacie inštitúcie, memoáre a prekladová literatúra, biografické state, periodiká. Ilustračný materiál bol výrazne aktualizovaný vďaka dielam I. Bahrianého, V. Barku, V. Vynnyčenka, M. Hruševského, B. Lepkého, U. Samčuka, J. Ševel'ova a i.

Spomedzi iných typov frazeologických slovníkov v ukrajinskej jazykovede možno spomenúť *Slovník frazeologických synonym* [Словник фразеологічних синонімів]²⁹ (1988) M. Kolomijcica a E. Rehuševského, ktorý eviduje synonymické rady frazeologických jednotiek vedľa kľúčových slov zoradených podľa abecedy. Slovník poskytuje aj štylistickú diferenciaciu výra-

²⁴ Прадід, Ю. Ф.: Історія української фразеографії, с. д., с. 36.

²⁵ Прадід, Ю. Ф.: Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека. Симферополь: Редотдел Крымского комитета по печати, 1994. 244 с.

²⁶ Ужченко, В. Д. – Ужченко, Д. В.: Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

²⁷ Čižmárová, M.: Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník. Prešov: Filozofická fakulta PU, 2002. 187 s.

²⁸ Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003.

²⁹ Коломієць, М. – Регушевський, С. – Винник, В. (уклад.): Словник фразеологічних синонімів. Київ: Радянська школа, 1988. 198 с.

zov podľa funkčno-štylistickej, citovo-expressívnej a historicko-etymologickej charakteristiky. Pomôže vybrať najadekvátnejšie synonymum frazémy na presné a živé vyjadrenie myšlienok. Čitateľ nájde v slovníku viac ako 300 synonymických radov pokrývajúcich 2000 frazeologických jednotiek vybraných z diel ukrajinských spisovateľov.

Slovník je určený učiteľom, stredoškólakom, ale aj študentom filológie, novinárom, prekladateľom a lektorom.

Slovník frazeologických antoným [Словник фразеологічних антонімів]³⁰ (2004) V. Kalašnyka a Ž. Koloiz obsahujúci lexikografickú charakteristiku aktuálnej frazeologickej antonymie zahŕňa štruktúrne podobné, ako aj štruktúrne odlišné konštrukcie, ktoré sa odlišujú opačnou sémantikou a sú znakmi opačnej podstaty. Slovníkové state s dvojicou frazeologických antoným v názve sú očíslované a usporiadané abecedne. Pri každej frazeologickej jednotke je uvedený výklad, synonymá (ak sú k dispozícii) a ilustrácie, ktoré dokazujú protiklad antoným a príslušnosť k jednej logickej entite. Význam idiómov ilustrujú výstižné citáty z diel ukrajinských spisovateľov. Slovník je určený širokému okruhu používateľov, vedcom, učiteľom, zamestnancom vydavateľstiev, študentom a žiakom.

Slovníková príručka *Frazeológia prekladov Mykoly Lukaša* [Фразеологія перекладів Миколи Лукаша]³¹ (2003), zostavená O. Skopnenkom a T. Cymbaluk, je prvým pokusom o čo najúplnejší opis individuálnych a autorských použití frazeologických jednotiek v jazyku prekladov M. Lukaša s registrom vyše 6000 jazykových jednotiek. Ide o autorské použitie frazeologických jednotiek, porekadiel, prísloví a pod. v jazyku prekladov vynikajúceho ukrajinského prekladateľa, literárneho kritika, lexikografa druhej polovice 20. storočia Mykoly Lukaša. Príručka pokrýva ukrajinskú idiomatiku, paremiológiu, perifrázy, tautologické frázy, ustálené prirôvnania, ako aj tradičné formuly prosieb, želaní, prisah, požehnaní, kliatob, slovných hračiek a i.

Frazeografia je závislá od stupňa rozvoja všeobecnej frazeologickej teórie, od konkrétnych štúdií o spisovnej slovnej zásobe, areálovej, subštandardnej idiomatike, komparatívnych a typologických štúdií. Rozvoj tohto odboru lingvistiky závisí od úrovne rozvoja iných vied, najmä informatiky. Budúcnosťou lexikografie vrátane frazeologickej súvisí s informatizáciou lexikografickej práce. Počítače dnes zaujímajú čoraz významnejšie miesto nielen medzi programátormi a inžiniermi, ale aj medzi množstvom používateľov vrátane lingvistov, prekladateľov a špecialistov, ktorí potrebujú rýchly preklad cudzojazyčných informácií. V tomto smere sú počítačové slovníky veľmi pohodlným nástrojom na úsporu času a optimalizáciu procesu porozumenia cudzojazyčným informáciám. Okrem toho podnecujú prekladateľské programy k viac-menej adekvátnemu prekladu cudzojazyčných textov a môžu byť nápomocné pri práci špecialistov rôznych profilov. Počítačová lexikografia zaujíma popredné miesto v počítačovej lingvistike.

Ukrajinská frazeografia sa dynamicky rozvíjala v druhej polovici 20. stor. Pripomeňme aspoň *Frazeologický slovník* N. O. Batiuka (1966), *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* H. M. Udovyčenka (1970, 1984), akademický *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* (1993), *Slovník frazeológie ukrajinského jazyka* (2003), *Frazeologický slovník ukrajinského jazyka* V. D. Užčenka, D. V. Užčenka (1998) a i. Z uvedeného prehľadu lexikografických publikácií v ukrajinskej jazykovede vyplýva, že boli vydané cenné frazeologické slovníky výkladového typu, prekladové slovníky inojazyčno-ukrajinské a ukrajinsko-inojazyčné a nárečové frazeologické slovníky (ktoré budú predmetom ďalšieho výskumu). Zaradili sme k nim aj frazeologické slov-

³⁰ Калашник, В. – Колоіз, Ж. (уклад.): Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ: Довіра, 1994. 284 с.

³¹ Скопненко, О. І. – Цимбалюк, Т. В. (уклад.): Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2003. 735 с.

níky vydané na Slovensku zaoberajúce sa ukrajinskou frazeológiou. Podľa jazykovedcov ukrajinská frazeografia ako súčasť frazeológie na rozdiel od lexikografie len naberá na obrátkach, hoci sa už prezentuje aj akademickými vydaniaми.

Medzi lexikografickými dielami ukrajinskej prekladovej frazeológie je najviac dvojjazyčných slovníkov, v ktorých sa mnohostranná paleta ukrajinskej frazeológie porovnáva s frazeológiou anglického, nemeckého, ruského a slovenského jazyka. Každý z analyzovaných prekladových slovníkov je smerodajným zdrojom komparatívneho štúdia frazeológie slovanských, germanských a románskych jazykov.

IVOR RIPKA*

Reflexie o duáli *vyšnije Moravě i etnonymách *Marhari a *Merehani cez prizmu Šafárikových Slovánských starožitností

RIPKA, I.: Reflections on the dual of *visnije Moravě and the ethnonyms *Marhari and *Merehani through the prism of Šafárik's *Slavonic Antiquities*. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 176-183 (Bratislava).

The paper presents reflexively the previous interpretations of the dual forms *visnije Moravě and the ethnonyms *Marhari and *Merehani, evidenced in the 9th century manuscript of the *Bavarian Geographer*. The author recalls the ever-inspiring interpretations of Pavel Jozef Šafárik from his *Slavonic Antiquities*. He divided Upper Moravia (in later literature – from the time of Constantine Porphyrogenitus – traditionally referred to as Great Moravia) into the Danube and the Pannonian parts. Opinions according to which these are the territories of Pomoravie and Slovak Ponitrie are not correct or acceptable.

Dual *vyšnije Moravě, *Bavarian Geographer*, Ethnonyms *Marhari and *Merehani, P. J. Šafárik, *Slavonic Antiquities*

1 Všetci slovanskí i neslovanskí bádatelia, ktorí v minulosti skúmali a v súčasnosti študujú najstaršie dejiny Slovanov a ich kultúry, sa zhodujú v tom, že vedecké dielo Pavla Jozefa Šafárika vo svojej komplexnej integrite prekračuje čas svojho vzniku: v nijakom prípade to nie je mŕtvý dokument doby, ktorému už možno či treba pri okrúhlych výročiach jeho autora iba pasívne prejavovať obdiv. K inšpiratívne, názornému a *materiálovo nesuplovateľnému* dielu autora sa ako k inšpiratívne a poučným zdroju poznania budú vracat' stále nové generácie slavistov. Monumentálne *Slovanské starožitnosti*, ktoré sú najzávažnejším Šafárikovým dielom, zostávajú v dejinách slavistiky stále *origo et fons*. Ich nenahraditeľný a nezastupiteľný materiálový prínos, z neho vychodiace invenčné a inštruktívne analýzy, metodicky podnetné úvahy i zreteľne formulované závery, naplňajúce ducha slovanskej kultúrno-historickej identity, sú aj v 21. storočí zdrojom vedeckého poznania. Návraty k štúdiu Šafárikových *Slovanských starožitností* v súčasnej slovenčine navyše nesporne pomôžu zachovať dôležitú a potrebnú poznávaciu kontinuitu.¹

1.1 2. zväzok *Spisov Pavla Jozefa Šafárika*, ktorý pre košickú univerzitu nesúcu jeho meno vydalo r. 1999 Vydavateľstvo Oriens, zahŕňa kapitoly – v autorovom členení diela *články* – tzv. I. okresu (časti) *Slovanských starožitností*. Tento prvý slovenský preklad teda približuje obdobie od Herodota až do pádu hunskej a rímskej vlády (t. j. od r. 456 pred Kr. až do r. 469 – 476 po Kr.). Vychádzal z prvého (pôvodného) vydania tzv. dejepisného oddielu *Slovanských starožitností*, ktoré r. 1837 vytlačil v Prahe Jan Spurný. Po desiatich rokoch sa Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach rozhodla zavŕšiť vydanie tohto diela a poskytla prekladateľom príležitosť vrátiť sa k tomuto zložitému a mimoriadne náročnému originálu. Široká slovenská – a vari aj

* Prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., dôchodca. E-mail ivor.ripka@gmail.com.

¹ Šafárik, P. J.: *Slovanské starožitnosti 1*. Spisy P. J. Šafárika 2. Košice: Oriens, 1999. 388 s. (Preklad I. Ripka a J. Skladaná); Šafárik, P. J.: *Slovanské starožitnosti 2*. Spisy P. J. Šafárika 3. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2009. 512 s. (Preklad I. Ripka a J. Skladaná).

slovanská – kultúrna verejnosť i odborná societa dostala tak do rúk preklad II. *okresu* tohto vydania Šafárikových *Slovanských starožítostí*, zahŕňajúci obdobie od pádu Hunov a Rimanov až do prevahy kresťanstva u Slovanov (od r. 476 až do r. 988 po Kristu).

1.2 Už v edičnej poznámke k vydaniu 2. zväzku spisov (1999) sme konštatovali, že *Slovanské starožítosti* P. J. Šafárika z r. 1837 sú encyklopedickým kompendiom viacerých spoločenskovedných disciplín: prezentujú vtedajšie poznatky z archeológie, histórie, geografie, komparatívnej slovanskej i neslovanskej filológie a etymológie, etnológie a sčasti aj z iných disciplín. Netreba naširoko dokazovať, že preklad takéhoto diela je mimoriadne náročná úloha; na Slovensku sa ju v priebehu 170-tich rokov nepodujal splniť nikto. Skutočnosť, že v súčasnosti už *Starožítosti* možno spoznávať a študovať aj v modernej slovenčine, zaiste rozširuje aj možnosti *prípadných korektúr* a podnetov či úvah aj o veľkomoravskom období. Pokúsime sa vyjadriť niekoľko reflexných poznámok o knihe Martina Pukanca *Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina* (2013),² ktorá podľa nášho názoru nedostatočne využíva niektoré Šafárikove nespochybniteľné argumenty.

2 Monumentálne a nespulovateľné *Slovanské starožítosti* Pavla Jozefa Šafárika M. Pukanec vo svojej práci v literatúre uvádza, no z ich slovenského prekladu – z edície *Spisy Pavla Jozefa Šafárika* – zaregistruje iba 2. zväzok Spisov (*Slovanské starožítosti* 1, 1999), tzv. I. okres (časť) diela, približujúcu obdobie do pádu hunskej a rímskej vlády (teda rokov 469–476 po Kr.). V roku vydania knihy však už bol k dispozícii aj náš preklad relevantného II. „okresu“, t. j. obdobie od roku 476 do roku. 988 po Kr.); bol to 3. zv. Spisov PJS (*Slovanské starožítosti* 2, 2009; ďalej aj *SS* 2), sprostredkujúci aj názory Šafárika na obdobie Veľkej Moravy. V práci sa (zriedkavo) cituje iba v literatúre uvádzané české vydanie *SS* 2 z r. 1863, ktoré pripravil Šafárikov zať Josef Jireček, pričom stále platí, že táto časť (resp. toto obdobie) je v modernej slovenčine sprístupnené ako *SS* 3 (2009); české *SS* 2 r. 1863 teda nezodpovedajú slovenskému *SS* 2, ale *SS* 3. A toto dielo M. Pukanec pravdepodobne nevyužíval; v bohatej literatúre práce ho neuvádza. (Marginálne možno uviesť, že v digitalizovanej či elektronickej podobe možno kompletný slovenský preklad *Starožítostí* nájsť aj v Zlatom fonde denníka SME.)

2.1 M. Pukanec v citovanej knižnej práci v podkapitole (v časti) *Nitrania (vlastní Dolní Moravia)* na s. 34 a n. uvádza: „Názov *Morava* sa často vyskytuje v pluráli či duáli. Poznáme napríklad plurál *regna Moravorum*, čiže kráľovstvá Moravanov, *Moravьskije strany*, teda Moravské krajiny, plurálové označenie *Mesie occidentales*, západné Mézie.³ Môže tak ísť o štát dvoch Moráv, jednej naddunajskej, kde vládli Mojmírovci, a druhej v okolí starého arcibiskupského centra v Sirmiu. Pravdepodobnejšie však je, že išlo o územie Pomoravia na hranici medzi dnešnou Českou a Slovenskou republikou a slovenského Ponitria, čo dokazuje duál *vyšni Moravě* „horné Moravy“ v Živote Konštantína a Metoda.“⁴

2.2 Ťažko akceptovateľné, resp. až neprijateľné sú však aj ďalšie výklady, vychodiace z neadekvátneho „čítania“ či interpretácie poznatkov z práce L. E. Havlíka. Taká ja napr. aj pasáž na s. 35: „V Živote Konštantína a Metoda sa hovorí, že Metod bol arcibiskupom horných, teda severných Moráv.⁵ Názov *Velká Morava*, zaužívaný v česko-slovenskej historiografii, ktorý pochádza z gréckej zmienky od Konštantína Porfyrogeneta,⁶ sa dá interpretovať ako vzdialenejšia Morava, *severná Morava*. Ak by sme počítali *s dvoma Moravami na severe*,

² Pukanec, M.: *Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina*. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2013. 116 s.

³ Pozri Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*. Brno: Blik, 1987, s. 259-250.

⁴ Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*, c. d., s. 250.

⁵ Havlík, L. E.: *Kronika o Velké Moravě*, c. d., s. 145.

⁶ Starogrécky (byzantsky) to bola *ἡ μεγάλη Μοραβία* – *hé megalé Morabia*.

severná Horná Morava by bola vlastné Pomoravie a severná Dolná Morava by mohla byť Ponitrie.“

2.2.1 Informácii M. Pukanca (z toho istého odseku a strany) o tom, „že sem patrí aj otázka zo spisu Geografa Bavorského, kto boli „*Merehani*“ na sever od Dunaja oproti „*Marharom*“ na sever od Dunaja, bezpochyby Moravanom, sa budeme podrobnejšie venovať vyššie (par. 3 a ďalšie).

2.3 V súvislosti s citovanými konštatáciami M. Pukanca treba pripomenúť najprv 41. par. IX. článku (*O Moravanoch a Slovákoch*) zo *Starožitnosti* P. J. Šafárika (SS 2, 2009, s. 284). Uvádza v ňom toto: „Príbehy troch slovanských kmeňov – Moravanov v terajšej Morave, Slovákov v severozápadných Uhrách, ktorí žili približne od rieky Torysy po Prešporok a Vacov, a Slovanov žijúcich niekde v zadunajskej oblasti, od zákruty Dunaja až za Blatenské jazero – z obdobia, o ktorom tu uvažujeme, možno celkom prirodzene zahrnúť do jedného celku. Krajiny, ktoré obývali, ležali po oboch stranách Dunaja a mali voľakedy spoločné meno, a to Veľká Morava čiže „vyšné Moravy“ (dvojné číslo), na rozdiel od „nižnej“ čiže bulharskej Moravy.“

2.3.1 Nespornú výpovednú silu, potvrdzujúcu výklad o príslušnom duáli, dopĺňa aj nasledujúci citát zo Šafárikových *Starožitností*: „V oboch častiach *vyšnej Moravy*, ležiacich z jednej i druhej strany *Dunaja*, panovali jedny a tie isté moravské kniežatá, a nie korutánske alebo chorvátske, najskôr Pribina, nitriansky knieža, potom jeho syn Koceľ, nakoniec Svätopluk“ (SS 2, 2009, s. 285), pokrvné kniežatá pochádzajúce z jedného rodu.

2.4 V 42-om paragrafe príslušného IX. „článku“ (kapitoly) *Slovanských starožitností*, nazvanom *Popis ich vetiev a sídel* (SS 2, 2009, s. 308 a n.), Šafárik opakovane zdôraznil svoje presvedčenie ešte zreteľnejšie a jednoznačnejšie i napísal toto: *Menom Morava, moravská zem, Veľká Morava, v dvojnem čísle Moravy, najčastejšie „vyšné Moravy“, sa označovali v rozličných časoch rozličné krajiny. My ho tu chápeme v širšom zmysle, a to v takom, v akom sa používalo v najlepších časoch Moravskej ríše za čias Svätopluka...Vzhľadom na svoju polohu po oboch stranách Dunaja a podriadenosť rozdielnym kniežatám sa tieto krajiny nazývali v dvojnem čísle ako Moravě, a vzhľadom na bulharskú Moravu, ležiacu v južných Uhrách a v dnešnom Srbsku, sa táto krajina v bulharských a srbských prameňoch označovala ako „vyšnii Moravě“ čiže jednoducho „vyšná Morava“.*

2.4.1 Túto vyšnú (tiež *hornú*) *Moravu* mal na mysli nemenovaný Zemepisec Bavorský okolo r. 866–890, keď hovorí: „Marhari majú jedenásť miest; k dolnej čiže bulharskej vztáhuje sa to, čo ďalej dokladá slovami: Je národ, ktorý nazývajú *Merehani*, tí majú tridsať miest, čo je zrejme zo spájania jedných s Čechmi a druhých s Bulharmi.“ (SS 2, 2009, s. 309).

2.5 V *Starožitnostiach* Šafárik však prináša aj ďalšie preukazné listinné doklady a uvádza: „Pomenovanie *vyšnej* čiže *hornej* Moravy a jej rozdelenie na dve časti, *preddunajskú* a *panónsku*, sa v starých prameňoch vyskytuje niekoľkokrát. V prastarej cyrilскеj legende o Metodovi, zachovanej na pergamene v rkp. z 13. stor., sa nazýva krajina, v ktorej učil Metod, v dvojnem čísle *vyšnii Moravě*, čím sa má rozumieť *preddunajská* a *panónska* Morava (p. SS 2, 2009, s. 309)... Na dve Moravy, *preddunajskú* a *panónsku*, poukazuje i samotný anonymný Salzburčan okolo r. 873, keď nazýva Mojmirá kniežat'om Moravanov za Dunajom: nebolo by totiž potrebné doplniť „za Dunajom“, ak by neboli Moravania i pred Dunajom, t. j. z pohľadu Salzburčana v Panónii. O *panónskej Morave* hovorí aj životopisec biskupa Klementa (v 10. storočí) a istejšie svedectvo o pričlenení zadunajskej Panónie k Morave a prenesení tohto mena na ňu poskytujú aj *Fuldské letopisy* r. 901 i tiež už spomínaný cisár Konštantín Porfyrogenet. V týchto prameňoch sa Panónia vyslovene nazýva južnou časťou Veľkej Moravy (ibid., s. 310).“

2.6 A ešte jednoznačnejšie či preukaznejšie tento relevantný názor Šafárik napokon na záver formuloval aj v stručnom *Prehľade národov a vetiev slovanských* (ibid., s. 397): „*Morava a Moravia*, dvojaká: – 1) *južná*, inak *dolná č. bulharská Morava*, územie okolo srbskej Moravy, tiež Dunaja, na sútoku obidvoch riek, v ktorej sídlili Bodrici, Braničevci... – 2) *severná*, rozdelená na dve časti, t. j. z jednej i druhej strany Dunaja, a preto starosloviensky *vyšnije Moravě* v dvojnóm čísle, osídlená vetvou českých Slovanov.

2.6.1 Je pochopiteľné, že na odlíšenie rovnako znejúcich mien toponým (geografických názvov) sa v odbornej literatúre využívajú určujúce prídavné mená. Pri ich dešifracii (i správnej lokalizácii) situáciu v istom zmysle komplikuje stav, keď tieto toponymá nie sú paritné. Preddunajská a panónska Morava je *severná* voči *južnej* (tzv. bulharskej) Morave; v duáli doložené spojenie *vyšná Morava* má (málo známe) antonymum (resp. opozitum) *nižná Morava*, adjektívum *horná Morava* je opozitom *dolnej Moravy* a pod.

2.7 O menšej – na „mape“ nižšie ležiacej – Bulharom patriacej Morave, písal Šafárik v článku III, nazvanom *O Slovanoch bulharských* (SS 2, 2009, s. 102 a n.). O tej veľkej čiže vyšnej, Dunajom rozdelenej na dve, preddunajskú a zadunajskú čiže panónsku časť, v SS 3 (na s. 309) zas napísal: „Túto *hornú Moravu* mal na mysli nemenovaný Zemepisec Bavorský okolo r. 866–890, keď hovorí: *Marharii* majú jedenásť miest; k *dolnej* čiže *bulharskej* vzťahuje sa to, čo ďalej dokladá slovami: Je národ, ktorý nazývajú *Merehani*, tí majú tridsať miest, čo je zrejme zo spájania jedných s Čechmi a druhých s Bulharmi.“

2.7.1 Pri popise *vetiev a sídel bulharských Slovanov* (SS 2, 2009, s. 133 a n.) uvádza Šafárik aj nasledujúce (tu mierne parafrázované) formulácie: Treba predovšetkým rozlišovať *dve Moravy*, jednu *hornú* čiže *veľkú*, v dnešnej Morave a v Uhrách Dunajom rozdelenú na dve (odtiaľ v cyrilských rukopisoch duál *vyšnii Moravě*), a druhú *dolnú* čiže *bulharskú*. Táto posledná bola práve krajina ležiaca na srbskej rieke Morave (.....), ktorú tvoria dve rovnomené rieky, bulharská a srbská Morava, stretávajúce sa pri Stalate... (ibid. 142).

2.8 Nazdávame sa, že Šafárikove argumenty ako zdroj či základ poznania o problematike „*vyšných Moráv*“ platia aj dnes; mal by ich prinajmenšom poznať každý slavista, ktorý sa venuje veľkomoravskému obdobiu. Konštatácia M. Pukanca (napr. na s. 35), že „ide o územie Pomoravia na hranici medzi dnešnou Slovenskou a Českou republikou a (územie) slovenského Ponitria, čo má dokazovať duál *vyšní Moravě* „horné Moravy“ v Živote Konštantína a Metoda“ (tento svoj názor potvrdil a zopakoval aj v kvalifikačnej práci z r. 2022), jednoznačne nie je v tomto kontexte korektná a správna.

3 Najviac písomných dokladov o Slovanoch a ich kmeňoch máme zásluhou germánskych (nemeckých) analistov, ktorých Šafárik nazýva spisovateľmi (Einhard, Witikind, *Zemepisec Bavorský*, Dithmar, Adam Brémsky, Helmold), máme. Niet pochýb o tom, že zápisy *etnoným* u týchto letopiscov sa neinterpretujú (nečitajú a následne nelokalizujú) jednoducho a jednotne. Navyše platí aj jeho konštatovanie (p. SS 2, 2009, pozn. 41 na s. 344) o tom, že „germánski spisovatelia písali slovanské mená tak neporiadne a skomolene, že je potrebné zvláštno umenie a prístup na porozumenie ich správneho mena a významu.“ Viac odchýlok „pochádza aj z neschopnosti latinských litier zaznamenať všetky slovanské hlásky. Etymológia *etnoným* je pre lingvistov jednou z najťažších – a zároveň najnevďačnejších – výskumných oblastí, pretože každé takéto pomenovanie má niekoľko spôsobov objasnenia a správnej „dešifracie“. Napokon o tom svedčí aj fakt, že viaceré etymologické slovníky *etnonýmá* nezaregistrávajú a nespracávajú.

3.1 Etnonymá *Marhari* a *Merehani* (v podobe *Marharii* a *Merehanos*) zaznamenal v svojom opise anonymný nemecký kronikár, ktorý je v literatúre označovaný ako Geograf Bavorský⁷ (tiež Geograf bavorský, Bavorský Geograf, Bavorský geograf); Šafárik v *Starožitnostiach* píše o Zemepiscovi Bavorskom a v prílohách (p. SS 2, 2009, s. 448 a n.) zaznamenáva kompletný text latinsky nazvaný *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, pričom v rozličných variantoch jeho prekladov sa odráža sémantika lat. substantíva *civitas*. Slovenskí slavisti najčastejšie používajú názov *Popis hradov a území na severnom brehu Dunaja* (p. Kučera, 2008, s. 75).

3.2 Z pôvodného rukopisu deponovaného v kráľovskej centrálnej bibliotéke v Mníchove text prepísali a vydali viacerí bádatelia. Spis objavil L. G. de Buat a (vo francúzštine) vydal v roku 1772. Názov či meno *Bavorský geograf* dal anonymnému zapisovateľovi textu prvýkrát J. Potocki, ktorý odtlačil Buatovo vydanie v roku 1796. V roku 1818 ho publikoval N. M. Karazin, r. 1827 vo Viedni aj J. Dobrovský a J. Hormayr.

3.2.2 V Šafárikových *Slovanských starožitnostiach* v *Prílohách* publikovaný text spisku Zemepisca Bavorského (p. SS 2, 2009, s. 449) prezentuje prepis, ktorý autorovi poskytol kustód mníchovskej kráľovskej bibliotéky J. A. Schmeller. Uvedieme pre tieto reflexie potrebnú časť spisku: „... *Marharii* habent ciuitates XI. *Vulgari* regio est immensa et populus multus, habens ciuitates V, eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus ciuitates habere. – (po výraznej pomlčke v texte): Est populus quem uocant *Merehanos*, ipsi habent ciuitates XXX. Iste sunt regiones, que terminant in finibus nostris. Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident. *Osterabtrezi*...“ (SS 2, 2009, s. 448).

3.2.3 Načim pripomenúť – a správne odcitovať – aj pod čiarou pripojený *Poznámky*, z ktorých tu vyberáme niektoré konštatácie. Šafárik píše: „Z viacerých dôvodov je zrejmé, že táto časť (*Deskripcia*) v mníchovskom rukopise je už prepis, nie prvopis, a že jeho pôvodný pisateľ žil a písal v Bavoroch medzi r. 866–890.“ (Niektorí novší bádatelia predpokladajú iný čas „vzniku“ rukopisu.) A ďalej: „Usudzujeme tak najmä **a**) z pripomenutia dvojakej Moravy, *hornej* čiže Svätoplukovej (*Marharii*) a *dolnej* čiže bulharskej (*Merehani*); **b**) zo susedstva Bulharov a Nemcov v Panónii (*Vulgari* ... *Merehani*... iste sunt regiones que terminant in finibus nostris). Dolná Morava zanikla a susedstvo Bulharov s Nemcami sa skončilo usadením sa Uhrov v Potisi 896 a v Podunají 897 a nasl., horná Morava zanikla po porážke pri Prešporku...“. Ďalšie dôvody už neuvádzame, nie sú v tomto našom príspevku potrebné.

4 O bulharských Slovanoch napísal Šafárik v *Starožitnostiach* (v časti o ich vetvách a sídlach, p. SS 2, 2009, s. 133 a n.) okrem iného aj toto: „Treba predovšetkým rozlišovať dve Moravy, jednu *hornú* čiže *velkú*, v dnešnej Morave a v Uhrách Dunajom rozdelenú na dve (odtiaľ v cyrilskom rkp. dvojné číslo *vyšnii Moravě*), a druhú *dolnú* čiže bulharskú. Táto posledná bola pôvodne práve krajina ležiaca na srbskej rieke Morave, ktorú tvoria dve rovnomenné rieky, bulharská a srbská Morava...“ (ibid., s. 142).

4.1 Po rozšírení hraníc bulharského panstva až ku Dráve [pred 828] sa celá táto krajina nazývala *dolnou* (*nižnou*) *Moravou*, na rozdiel od *hornej* (*vyšnej*), sčasti nezávislej, sčasti poddanej Frankom, v ktorej panovali slovanské kniežatá Mojmir, Rastislav, Pribina, Svätopluk atď. U Zemepisca Bavorského sa táto južná čiže bulharská Morava uvádza takto: „*Beheimare* (teda Čechy), v ktorých je pätnásť miest. *Marharii* (severní čiže dnešní Moravania) majú jedenásť miest. *Vulgarii* (Bulhari), nesmierna krajina a početný ľud, majú päť miest, a pretože je ich veľké množstvo,

⁷ *Encyklopédia Slovenska I (A–D)* má stručné heslo *Geograf Bavorský* (s. 162), v I. zv. *Encyclopaedie Beliany* z r. 1999 však – prekvapujúco toto heslo chýba. – Primerané údaje naopak ponúka slovenská Wikipédia.

nepotrebuju mať ohradené mestá. Je tu aj národ, ktorý sa menuje *Marehani*⁸ (južní Moravia), títo majú tridsať miest.“ Hneď za nimi sa spomínajú *Bodrici*. Je očividné, že Moravia (*Marehani*), zaradení vedľa Bulharov a Bodricov, s tridsiatimi mestami, sú iní ako Moravia (*Marharii*) s pätnástimi mestami uvedení v susedstve Čechov, a nemôžu byť umiestnení nikde inde iba do tejto bulharskej Moravy, vtedy [okolo 829 — 890] siahajúcej až po Drávu (ibid. 143).

4.1.1 V *Prehľade národov a vetiev slovanských* Šafárik (SS 2009, s. 393) napísal: *Bodrici* dvojaki: 1) južní, Adobriti u Einharda 818, Osterabtrezi, t. j. východní Bodrici u Zemepisca Bavorského 866–890, vetva bulharských Slovanov v dolných Uhroch pri stoku Tisy a Dunaja... – 2) severní, nem Adobriti...

5 Konštantín Porfyrogenet v knihe o obradoch byzantského dvora medziiným uvádza oslovenie, používané cisármi v listoch ku kniežat'u (*ἀρχυτα*) moravskému, týmito slovami: Ku kniežatám chorvátskemu, srbskému, zachlumskému, konavlianskemu, travunskému, duklianskemu, *moravskému* (*ὁ τὸν ἀρχυτα ωραβία*). Oslovenie znie: príkaz (*κέλσι*, mandatum) od Krista milovaných panovníkov ku kniežat'u tej a tej krajiny. O ktorú Moravu v tomto prípade ide, o tom sa za našich čias viedol učený spor medzi Dobrovským a Blumbergerom: Dobrovský slovo knieža (*ἀρχων*) vzťahoval na Rastislava a jeho nástupcu Svätopluka, Moravia potom na dnešnú Moravu, zatiaľ čo Blumberger oba výrazy vzťahoval na bulharskú Moravu. Majúc pred očami nezvratné svedectvo súdobého pôvodcu mníchovských zápiskov o *dvoch Moravách*, a zvažujúc jednak, že všeobecne používané výrazy „*vyšní Moravě*“ (dvojné číslo.), „*veľká Morava*“ by bez *nižšej* čiže malej Moravy nemali žiadny zmysel, jednak tiež, že byzantskí cisári by v nijakom prípade nemohli posilať nezávislý od nich a mocným kniežatám Rastislavovi a Svätoplukovi písomné príkazy (*κέλσι*, mandatum), lebo to mohli iba županom a slabým kniežatám Slovanov usadených v Ilyrii, voči ktorým si od čias ich príchodu uplatňovali svoju právomoc, a napokon, už samotné umiestnenie *moravského* správcu pri výpočte ostatných slovanských kniežat, – vedľa správcu *duklianskeho*, čo zodpovedá postupu od severozápadu k juhovýchodu, a teda začleneniu do *bulharskej Moravy*, – nás vedie k tomu, že bez váhania vzťahujeme toto svedectvo na často spomínanú *južnú* čiže dolnú Moravu (ibid. 144).

6 Pripomenieme – chronologicky usporiadané – aj názory niektorých slovenských a českých bádateľov, publikované v 20. storočí. Jarmír Spal⁹ zoznamuje filologickú verejnosť s časťou rukopisu Geografa Bavorského, obsahujúceho „názvy a popis a krajín, ležiacich severne od Dunaja. Názov je celkovo 59; je to opis a prepísanie mien je často *nepresné*. Z jeho štúdie vyberáme iba tie, ktoré sú pre autora „jasné alebo skoro jasné“ a to sú: *Behemaire* (južné Čechy), *Marharii* (severní Moravia), *Merehani* (južní Moravia), *Vulgarii* (Bulhari) a iné.

6.1 Veľkomoravskému obdobiu sa venoval aj historik Peter Ratkoš. V príslušnej kapitole kolektívnych *Dejín Slovenska* konštatoval, že západné pramene označujú obyvateľov Veľkomoravskej ríše latinskými názvami *Sclavi*, *Sclavi Marahenses*, *Marahani* i *Vinidi*; etnonymá *Marharii* či *Merehani* neuvádzal.¹⁰ V *Prameňoch k dejinám Veľkej Moravy*¹¹ je uvedený už jeho konkrétnejší názor, podľa ktorého „ak zmienku o prvých Moravčanoch [t. j. podobu *Marharii*] zaradíme medzi r. 815–817, keď na juhovýchode Veľkej Moravy v Potisí susedili Bulhari, vtedy by tu bolo

⁸ Nepodarilo sa nám zistiť, prečo Šafárik na tomto mieste použil túto v prepise spisku Geografa Bavorského nepoužitú a neznámu podobu (porov. 3.2.2), ktorá je prirodzene aj v pôvodnom (prvom) vydaní *Starožitností* z r. 1837; nie je to „preklep“ v našom preklade

⁹ Spal, J.: Jména západních Slovanů u Geografa bavorského. In: *Slavia* 24, 1955, s. 4-8.

¹⁰ Holotík, E. (red.): *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961, s. 89.

¹¹ Ratkoš, P. (ed.): *Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Odkazy našej minulosti; zv. 4*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968. 532 s.

pod Moravanmi zahrnuté aj Nitriansko. A v druhej zmienke o Moravancoch [t. j. *Merehanos*] môže ísť o situáciu po r. 882–883, keď ovládol Svätopluk dovtedy bulharské Zátisie. Tu vtedy Bulhari už nesusedili s Franskou ríšou.“ Neskôr (v novej sérii rovnako kolektívnych – a po jeho smrti vydaných – *Dejinách Slovenska* z roku 1986¹²) už tvrdí, že spomínaný text *Popis krajín na sever od Dunaja* vznikol asi v roku 843 a podľa neho... „mali Česi 15, Moravania pôvodne 11 a Bulhari iba 5 hradských žúp. Popis bol neskoršie odpísaný v rokoch 882–889, keď kopista uviedol znovu Moravanov [t. j. *Merehanos*] už s 30 hradskými župami.“

6.2 Knižná publikácia Jána Stanislava *Starosloviensky jazyk I* ponúka množstvo (náležité komentovaného) listinného materiálu,¹³ prirodzene v nej nechýbajú ani alúzie na literatúru, venovanú obdobiu Veľkej Moravy. (Odkazy na niektoré relevantné údaje zo Šafárikových *Starožitností* však v tejto knihe absentujú.) Z podkapitoly *Morava a Moravania v latinských prameňoch* (s. 49 a n.) zacitujeme tieto pasáže: „Tzv. Geograf Bavorský v diele *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalam plagam Danubii* (Opis hradov a krajov na severnom území Dunaja) uvádza české územie *Beheimare* s XV civitates. Potom sú *Marharii* s XI civitates, po nich spomína *Vulgari* (Bulhari) s V civitates (regio est immensa et populus multus). A ďalej píše: *Est populus, quem vocum Merehanos, ipsi habent civitates XXX.* – Je ľud, ktorý volajú *Merehani*, tí majú 30 hradov (hradiskových obcí).“ Bezprostredne po etnonyme *Merehanos* podotýka, že sú to kraje, ktoré sa končia na bavorských hraniciach (*Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris*). Dodáva, že sú to tí, čo pri nich – Bavoroch – obývajú hranice (*Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident*).

6.2.1 Komentár J. Stanislava k týmto citáciám anonymného Bavorského Geografa nie je jednoznačný. Na začiatok použil takúto formuláciu: „*Myslí sa*, že prvá redakcia spisku vznikla v Regensburgu azda po roku 817 a *kladie sa* otázka, či meno ľudu *Merehani* nepripísal pisár po roku 833, keď sa obe skupiny Moravanov, resp. Slovienov, zjednotili. *Myslí sa* v tejto súvislosti na Mojmíra a jeho preniknutie na Pribinovo kniežatstvo“ (ibid., 50). Pripúšťa teda názor, že príslušný „spisok“ bol v priebehu 9. storočia prepisovaný a dopĺňaný. Tretíkrát sa vyjadrenie „myslí sa“ objavuje pred formuláciou, že *Marhari* boli Slovieni na Morave a *Merehani* Slovieni na Slovensku“. (ibid., s. 51). Na tej istej strane J. Stanislav uvádza, že je ťažké rozhodnúť, či termíny *Marharii* a *Merehanu* etymologicky súvisia, pripúšťa však možnosť, že tieto mená označujú dva politické útvary. Tým potvrdzuje názor L. F. Havlíka,¹⁴ podľa ktorého Bavorský Geograf menami *Marhari* a *Merehani* nechcel označiť dva rôzne kmene, ale dva politické útvary toho istého kmeňa, ktoré vznikli okolo dvoch nezávislých centier.

7 Dušan Třeštík¹⁵ argumentuje takto: „Za ...Čechmi (*Boheimare*) sú správne umiestnení Moravania (*Marharii*), potom sa ale hovorí o Bulharoch a opäť o akýchsi „Moravancoch“ – *Merehanoch* (*Merehanos*). Tým sa končí výpočet pohraničných *gentes* a druhá časť, vypočítavajúca tých, „ktorí sedia za nimi“, sa začína podunajskými Obodritmi ... Rozhodne tu v prípade *Merehanov* nemôžu prichádzať do úvahy – ako by vyplývalo z geografického poradia – obyvatelia povodia srbskej Moravy (pravého, teda južného prítoku Dunaja), pretože Geograf sa dôsledne drží svojho programu a vymenúva naozaj vždy len *gentes* sediace na sever od Dunaja. O tom, že „*Marharii*“ sú Moravania, nikto nikdy nepochyboval, rovnako ako sa vždy celkom všeobecne prijímalo, že „*Vulgari*“ sú Bulhari.“

¹² Cambel, S. (ed.): *Dejiny Slovenska I*. Do roku 1526. Bratislava: Veda, 1986. 534 s.

¹³ Stanislav, J.: *Starosloviensky jazyk I*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 372 s.

¹⁴ Havlík, L. E.: Moravané v údajích franko-bavorského geografa. In: *Historický časopis* 1949, 7, s. 282–289.

¹⁵ Třeštík, D.: *Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 384 s.

8 Významný slovenský medievalista Matúš Kučera, ktorý dobre poznal výnimočné Šafárikove *Slovenské starožitnosti* a ich ničím nenahraditeľný odkaz pre ďalšie generácie (nie len slovenských) slavistov, sledoval a komentoval ich preklad do súčasného jazyka. V publikácii *Slovenské dejiny I*,¹⁶ približujúcej obdobia od príchodu Slovanov do roku 1526, nemohol obísť ani históriu Veľkej Moravy, vrátane hodnotenia prínosu záznamov Geografa Bavorského. Predpokladá, že súpis krajín, ktoré súviseli s jeho Východofranskou ríšou, si dal urobiť kráľ Ľudovít Nemec hneď po verdunskom delení ríše r. 843. Zacitujeme iba najrelevantnejšiu konštatáciu tohto kompetentného znalca Veľkej Moravy. M. Kučera o. i. píše: „Po Bulharoch spis (Geografa) znova menuje národ, ktorý nazývajú *Moravania (Merehani)* a tí mali 10 hradísk (civitates)... Dospelo sa k zhode, že pod druhými Moravanmi sa nemôže skrývať nikto iný, len starí Slováci. Geograf teda vedel, že moravský štát sa skladal z dvoch svojbytných častí.“¹⁷ „Už podľa Geografa bavorského, ktorý vznikol zhruba 10 rokov po spojení Moravy a Slovenska, po víťaznej Mojmirovej vojne, tento nový štát nebol jednotný a žilo v ňom obyvateľstvo, ktoré sa od seba odlišovalo pôvodom, ale aj etnicky, no nevedel ho pomenovať, a tak ho jednoducho nazval *Moravania*, odlišenie nechal len v hláskoslovnej podobe *Marharii – Merehani*.“¹⁸

9 Na záver možno pripomenúť ešte jednu myšlienku M. Kučeru z citovaného diela: „Veda sa natrápila a doteraz nedokázala umiestniť na mapu všetky národy, ktoré *Geograf* vymenúva.“¹⁹ Niet pochybností o tom, že súčasnosti dominujú názory (teórie) slavistov o tom, že *Merehani* sú starí Slováci. Tieto názory však ešte jednoznačne nespochybnujú ani z minucióznych analýz starého listinného materiálu vychodiacie zistenia Pavla Jozefa Šafárika. Podľa nášho názoru nezúročujú všetky jeho poznatky, formulované v *Slovenských starožitnostiach* napr. o vetvách a sídlach bulharských Slovanov. Navyše sa málo využívajú výsledky bádania v oblasti slovenskej historickej jazykovedy. *Migračno-integračná teória* R. Krajčoviča²⁰ predpokladá, že v 9. storočí sa vo vývine praslovanského základu slovenčiny začali uplatňovať integračné tendencie, no nemožno priamo dokázať, že východofranskí po nemecky píšuci analisti ich dokázali (napr. aj na základe informácií, získavaných od slovenských kupcov) „dešifrovať“ a vnímať našich predkov ako samostatný *gens* a ich výpovede chápať ako od reči Moravanov sa odlišujúci samostatný západoslovanský jazyk.

¹⁶ Kučera, M.: *Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008. 368 s.

¹⁷ Kučera, M.: *Slovenské dejiny I*, c. d., s. 75.

¹⁸ Kučera, M.: *Slovenské dejiny I*, c. d., s. 76.

¹⁹ Kučera, M.: *Slovenské dejiny I*, c. d., s. 75.

²⁰ Krajčovič, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN, 1988. 344 s.

L'UBOR KRÁLIK*

**Nový etymologický časopis zo Skopje
(*Etymologica Macedonica*. Македонско списание за етимологија.
Година I, 2023. 175 стр. ISSN 2955-2184)¹**

KRÁLIK, L.: A new etymological journal from Skopje (*Etymologica Macedonica*. Macedonian journal of etymology. Vol. I, 2023. 175 pp. ISSN 2955-2184). *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No x, pp. 184-188 (Bratislava).

The article reviews the first volume of *Etymologica Macedonica* (2023), a new scholarly journal of etymology initiated by the Krste Misirkov Institute for the Macedonian Language in Skopje, North Macedonia. In this context, the author also points out some particular issues of Slavonic etymology and etymological lexicography (etymological journals published in Slavonic countries, treatment of Macedonian lexis in the academic Bulgarian Etymological Dictionary, need for a separate etymological dictionary of Macedonian, etymological dictionaries of the successor languages of Serbo-Croatian, etc.).

Slavonic languages, Macedonian, Etymology, Lexicography, Etymological dictionaries.

Nebýva zrejme bežnou praxou začínať informáciu o novej zahraničnej publikácii pripomenutím stavu na Slovensku, v tomto prípade to však považujeme za potrebné. Pred vydaním nášho etymologického kompendia² sme sa v slovenských vedeckých a kultúrnych kruhoch občas stretávali s oprávnenou výčitkou, že – odhliadnuc od špecifickej situácie časti nástupníckych jazykov niekdajšej srbochorvátčiny a tzv. slovanských spisovných mikrojazykov – slovenčina a macedónčina zostávajú poslednými slovanskými jazykmi, pre ktoré neexistujú samostatné etymologické slovníky.³

S príslušným časovým odstupom možno konštatovať, že takáto situácia sa začína meniť aj v prípade macedónčiny. V posledných rokoch získal etymologický výskum macedónskeho jazyka inštitucionálnu podporu, o čom svedčia nielen nové projekty macedónskej etymologickej lexicografie (porov. o nich nižšie), ale aj vznik samostatného vedeckého periodika s príslušným tematickým zameraním, ktorého prvé číslo chceme predstaviť čitateľom *Slavica Slovaca*.

* PhDr. L'ubor Králik, DSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: lubor.kralik@juls.savba.sk, ORCID 0000-0003-3139-6768.

¹ Príspevok vznikol v rámci realizácie grantového projektu VEGA č. 2/0123/22 *Slovanský jazykový atlas (slovenská účasť na medzinárodnom projekte)*.

² Králik, L.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2015. 704 s. – 2., opravené vyd. Bratislava: Veda, 2019. 704 s.

³ „Srbochorvátckym“ etymologickým slovníkom je *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1971–1974; 4 zv.), posmrtné vydané dielo záhrebského romanistu P. Skoka (1881–1956). Pokiaľ ide o zmienené nástupnícke jazyky srbochorvátčiny, koncom 90. rokov minulého storočia začal belehradský Ústav srbského jazyka Srbskej akadémie vied a umení vydávať podrobný *Етимолошки речник српског језика* (ukázkový zväzok s názvom *Огледна свеска* vyšiel r. 1998; v r. 2003–2023 boli vydané 4 zväzky, obsahujúce lexiku začínajúcu sa na písmená *А – Ђ*); zmienené pracoviisko zároveň pripravuje dvojzväzkové etymologické kompendium, spôsobom spracovania zohľadňujúce potreby širšej verejnosti. Chorvátčina získala r. 1993 k dispozícii jednozväzkový *Hrvatski etimološki rječnik* od A. Gluhaka; záhrebský Ústav chorvátskeho jazyka a jazykovedy vydal v r. 2016–2021 dvojzväzkový *Етимолошки речник хрватског језика*. Bez samostatných etymologických slovníkov nateraz zostávajú bosniacky a čiernohorský jazyk.

Základné informácie o časopise *Etymologica Macedonica*, ktorého vydavateľom je Ústav macedónskeho jazyka Krsteho Misirkova ako súčasť Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Skopje, prináša úvodný predslov od redakčnej rady (s. 5-6). Prvé číslo periodika je venované 70. výročiu vzniku ústavu (s. 6), ktorého rozhodnutie založiť takýto špecializovaný časopis vyplynulo z okolností, že v súčasnosti sa „prioritnou úlohou“ uvedeného lingvistického pracoviska stalo vypracovanie „solídneho etymologického slovníka macedónskeho jazyka“; nové periodikum môže poskytnúť priestor aj na riešenie odborných problémov súvisiacich s prípravou takéhoto diela (porov. s. 5). – V predslove takisto nachádzame informácie o obsahovej štruktúre časopisu. Prvé číslo obsahuje rubriky *Поводи*, *Навраќања* a *Нови трудови* (porov. o nich nižšie); perspektívne sa počíta aj s ďalšími rubrikami, ktoré budú venované recenziám odbornej literatúry a informáciám o aktuálnom vedeckom dianí.

Rubrika s názvom *Поводи* (voľne preložiteľné azda ako Príležitostné texty; od maced. *повод* „podnet, príčina a pod.“, porov. i maced. *по повод на* „z dôvodu niečoho, v súvislosti s niečím“) prináša dva materiály. – V prvom z nich (*Etymologica Macedonica во пресрет на 70-годишнинот јубилеј на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје*, s. 9-18) hlavný a zodpovedný redaktor časopisu G. Cvetanovski poukazuje na význam jazyka ako faktora národnej identity a súčasťi duchovného kultúrneho dedičstva. V náznačenom kontexte o. i. pripomína polemiky súvisiace s dokazovaním „príslušnosti macedónskych dialektov k jednému alebo druhému susednému jazyku“ (s. 11), pričom uvádza aj prehľad starších (do 19. stor.) prameňov obsahujúcich macedónsky lexikálny materiál (s. 12). Autor konštatuje, že systematický výskum macedónskeho jazyka, ktorý sa začal až po 2. svetovej vojne vďaka vzniku macedónskych národných inštitúcií v bývalej juhoslovanskej federácii, priniesol i nové poznatky etymologického charakteru – svedčí o tom rozsiahly zoznam macedónskych lingvistov, ktorých práce zasahujú do etymologickej problematiky; osobitnú pozornosť si zaslúžia monografické publikácie z oblasti jazykových kontaktov (gréczizmy v macedónčine: A. Tachovski, M. Argirovski; turcizmy: O. Jašar-Nasteva; romanizmy: M. Aleksoska-Čkatroska). Už v 70. a 80. rokoch minulého storočia sa objavovali úvahy o zostavení macedónskeho etymologického slovníka, k praktickej realizácii takéhoto projektu sa však neprikrročilo. Ako upozorňuje G. Cvetanovski, v posledných troch desaťročiach vyšlo množstvo rôznych prác (slovníky, jazykové atlasy, vedecké štúdie) z oblasti lexikológie súčasného spisovného jazyka, ale aj dialektológie, dejín jazyka a onomastiky; takéto diela zároveň prinášajú cenný materiál pre etymologický výskum (porov. s. 13). – Súčasťou tohto textu je aj smernica (упатство) obsahujúca zásady vydávania časopisu *Etymologica Macedonica* (s. 14-18), v ktorom sa budú publikovať vedecké práce z oblasti macedónskej, balkánskej, slovanskej a indoeurópskej etymológie; periodikum bude vychádzať jedenkrát za rok v tlačenej aj elektronickej verzii, ktorá bude k dispozícii na webovej stránke vydavateľa (porov. článok 3). Pozornosť si zaslúži o. i. fakt, že časopis môže mať okrem redakčnej rady aj medzinárodný poradný výbor, zložený z domácich i zahraničných odborníkov (porov. články 7, 8 a 11), čo je akiste dôležité z hľadiska etablovania nového periodika v medzinárodnom vedeckom kontexte.⁴

⁴ Na tomto mieste sa žiada pripomenúť, že v súčasnej slovanskej etymológii neexistuje periodikum podobného druhu. V r. 1960–1993 vydala Moskovská štátna univerzita 10 zväzkov zborníka *Этимологические исследования по русскому языку*, v Sverdlovsku (dnes Jekaterinburg) vychádzala samostatná zborníková séria s názvom *Этимологические исследования* (1978–2003, 8 zväzkov). V medzinárodnom meradle bol zrejme najznámejší zborník *Этимология*, ktorý v r. 1963 – 2012 vydával moskovský Ústav ruského jazyka V. V. Vinogradova Akadémie vied ZSSR (neskôr Ruskej akadémie vied; spolu 30 zväzkov); od r. 2015 vychádzajú pod týmto názvom monotematické vydania časopisu *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*, založeného r. 2013 (zatiaľ 3 etymologické čísla). Ďalším špecializovaným periodikom (so širším zameraním na jazyky eurázijského areálu) boli *Studia Etymologica Cracoviensia*

V druhom príspevku uvedenej rubriky (*70 години Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје*, s. 19-22) bilancuje E. Jovanova-Grujovska, riaditeľka Ústavu macedónskeho jazyka, vedeckú činnosť a publikačné výstupy tohto lingvistického pracoviska za 70 rokov jeho existencie.

Nasleduje rubrika *Нávraty (Навраќања)*, ktorej trvanie sa predpokladá „aspoň v blízkej budúcnosti“ (s. 5) a ktorej cieľom je opätovná publikácia hodnotných starších vedeckých textov. – Otvára ju štúdia P. Ilievského (s. 25-43) o jazykovej problematike starovekej Macedónie v antickom a ranobyzantskom období. Autor uvádza prehľad lexikálneho materiálu, ktorý sa interpretuje ako pochádzajúci z jazykov národov starého Balkánu (antickí Macedónci, Frýgovia, Pelasgovia a i.); vzhľadom na neexistenciu zachovaných súvislých textov v príslušných jazykoch ide najmä o glosy zaznamenané autormi písucimi po grécky a latinsky, ako aj o materiál starej toponymie a antroponymie. Pre etymologický výskum súčasnej macedónčiny ako slovanského jazyka je táto problematika dôležitá vzhľadom na skutočnosť, že Slovania, ktorí prichádzali do tejto časti Balkánu od 6. stor., mohli v kontakte s paleobalkánskymi etnikami preberať do svojich nárečí aj lexikálne prvky z ich jazykov. – Príspevok D. Tomovského (s. 55-67) analyzuje macedónske lexémy, ktoré sú v zmysle autorovej interpretácie starými výrazmi domáceho pôvodu, pričom ich formálna stránka reflektuje variantnosť indoeurópskych koreňov, ktoré sa v nich zachovali. – Naopak, ako nedomáce výrazy s etymologickými východiskami v kontaktných neslovanských jazykoch možno interpretovať názov nádoby *кондир, крондир* (porov. etudu A. Tachovského na s. 45) či substantívum *рештел*, doložené z ľudových piesní (pravdepodobne „nájomný robotník a pod.“; porov. príspevok M. Petruševského, s. 51-54). – Bohatý jazykový materiál prináša štúdia M. Kiš(ovej) o metaforických pomenovaniach dúhy v macedónskych nárečiach (s. 69-78), ktorá zároveň ilustruje dôležitosť sémantiky i širšieho kontextu tradičnej ľudovej kultúry pre etymologický výskum. – Špecifickej problematike etymologizácie onymického materiálu sú venované príspevky B. Koneského o miestnom názve *Побужје* (s. 47-49) a M. Argirovského o macedónskom exonyme *Костур*, označujúcom grécke mesto Kastoria (s. 79-82). – Rubriku *Нávraty* uzatvára rozsiahlejší text O. Jašar-Nastevovej (s. 83-97), pôvodne publikovaný r. 1965 a prinášajúci prehľad dobovej slovanskej etymologickej lexikografie. Slovenského čitateľa môže zaujať aj stručná informácia v poznámke č. 17 („Pokiaľ je nám známe, v Bratislave sa pracuje na príprave samostatného etymologického slovníka slovenského jazyka“ – s. 89), v slavistickom kontexte sú však stále aktuálne niektoré iné autorkine konštatovania. Ako o. i. pripomína O. Jašar-Nasteva, prvým južnoslovanským jazykom, ktorý získal k dispozícii etymologický slovník, bola bulharčina; stalo sa tak vďaka dielu S. Mladenova, vydanému r. 1941. Druhým etymologickým slovníkom bulharského jazyka je akademický *Български етимологичен речник* (ďalej BER), vychádzajúci od r. 1962⁵ a usilujúci sa obsiahnuť lexiku súčasnej spisovnej bulharčiny i bulharských nárečí. Pri charakteristike lexikografickej koncepcie BER autorka upozorňuje, že pre etymologizované bulharské výrazy (heslové slová v BER) sa uvádzajú paralely z iných slovanských jazykov, medzi ktorými „nefiguruje macedónsky jazyk. Táto skutočnosť je osobitne prekvapujúca vzhľadom na to, že v BER sa v hojnej miere (најобилно) využíva všetok lexikálny materiál macedónskych nárečí, ba i všetok

sia, vydávané každoročne v r. 1996–2015 Jagelovskou univerzitou v Krakove (vyšlo 20 ročníkov). Do inej scientometrickej kategórie patrí – napriek podobnému názvu – knižná séria *Studia etymologica Brunensia* (od r. 2000, doteraz 29 zväzkov), v ktorej etymologické oddelenie Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne vydáva zborníky (najmä z pravidelných brnianskych medzinárodných etymologických sympózií) a etymologické monografie.

⁵ R. 2017 vyšiel 8. zväzok tohto významného diela slovanskej etymologickej lexikografie, obsahujúci heslá *тесам – фякалка*.

materiál macedónskych argotov (тајни јазици). Takéto nezohľadňovanie macedónskeho jazyka nepochybne znižuje vedeckú objektivitu BER, keďže existencia macedónčiny ako samostatného jazyka je dávno prijatý fakt (v iných novších etymologických slovníkoch sa macedónsky materiál uvádza samostatne)⁶ (s. 94).

Rubrika venovaná novým prácam (*Нови трудови*) obsahuje dva príspevky, ktorých autorom je G. Cvetanovski (*Етимолошки речник на македонскиот јазик и Македонски етимолошки речник – концепција*, s. 101-106; *Македонски етимолошки речник – прилог на буквата А*, s. 107-174). Keďže obidva texty vzhľadom na svoju tematiku úzko súvisia, resp. sčasti sa obsahovo prelínajú, považujeme za vhodné poinformovať o nich spoločne.

Ústav macedónskeho jazyka dňa 4. februára 2022 oficiálne schválil ako vedecký projekt tohto pracoviska zostavenie Etymologického slovníka macedónskeho jazyka (*Етимолошки речник на македонскиот јазик*; ďalej ERMJ); hlavným riešiteľom projektu sa stal G. Cvetanovski (porov. s. 108). ERMJ je zamýšľaný ako teaurus, ktorý by mal obsiahnuť „štandardný jazyk, jazyk ľudovej prózy a poézie, jazyk umeleckej literatúry, hovorový jazyk, ako aj nárečia celého etnického územia“ (s. 102), resp. i lexiku macedónskej onymie (porov. s. 107). Príprava takéhoto diela je nepochybne časovo náročnou úlohou, ktorá si zároveň vyžaduje adekvátne personálne zabezpečenie („práca mnohých pokolení lingvistov, trvajúca viac desaťročí“, s. 102; porov. i nižšie); vzhľadom na dlhodobu pociťovanú potrebu etymologického slovníka – osobitne naliehavú v situácii, keď „takmer všetky slovanské a balkánske jazyky majú etymologický slovník, niektoré z nich aj viac ako jeden“ (s. 101) – sa preto pristúpilo aj k príprave Macedónskeho etymologického slovníka (*Македонски етимолошки речник*; ďalej MER) ako populárno-vedeckého diela, spracúvajúceho základný slovný fond macedónčiny. (Rozdiely v lexikografickej koncepcii ERMJ a MER sa názorne ilustrujú na macedónskej spojke *a*, predstavujúcej – vzhľadom na existenciu ďalších homonym – heslové slovo *a'* a spracovanej v podobe dvoch odlišných hesiel, ktoré sa paralelne uvádzajú na s. 103-105.)

Populárno-vedecký MER bude obsahovať okolo 15-tisíc hesiel, resp. cca 50-tisíc výrazov (vrátane derivátov od heslových slov). Dielo má mať tri zväzky; G. Cvetanovski ako autor MER predpokladá, že slovník „bude dokončený do prvej polovice r. 2024. Medzitým sa začne s prácou na prvom zväzku ERMJ“ (s. 102). Pokiaľ ide o samotný MER, prvé číslo nového časopisu prináša aj heslá začínajúce sa na písmeno *A*, ktoré boli zaradené do slovníka (s. 116-174; podľa našich výpočtov viac ako 230 hesiel); podrobný rozbor lexikografickej koncepcie aplikovanej pri ich tvorbe už prekračuje rámec našej informácie o novom vedeckom periodiku, preto ho na tomto mieste neuvádzame.

Obsah prvého čísla časopisu *Etymologica Macedonica* svedčí o ambiciózných plánoch skopjanského Ústavu macedónskeho jazyka. Vznik nového etymologického pracoviska v ďalšej slovanskej krajine – i nového vedeckého periodika ako jeho publikačnej platformy – možno len uvítať; zároveň oceňujeme, že severomacedónski kolegovia si plne uvedomujú ťažkosti, aké môžu sprevádzať počin tohto druhu („Každý začiatok je ťažký...“ – s. 101). Zdá sa, že v aktuálnej fáze ide najmä o otázku personálneho obsadenia príslušnej lingvistickej disciplíny. Vedúci projektu ERMJ konštatuje, že by sa dali využiť kádrové zdroje, ktorými disponuje Ústav macedónskeho

⁶ Porov. k tomu i dobové vyjadrenie slovenského etymológa Š. Ondruša: „Autori [BER – L. K.] o dvadsaťročnej existencii jedného slovanského spisovného jazyka hrobovo mlčia. Chápeme citové, politické a či ja viem aké ešte dôvody tohto hrobového mlčania. Avšak veda musí opisovať to, čo existuje, nie to, čo by si vedec želal, aby existovalo alebo neexistovalo. Mlčanie Bulharského etymologického slovníka o jednom slovanskom spisovnom jazyku je veľkým hriechom proti vede, hoci môže byť poklonou politike...“ (Ondruš, Š.: Kam sme dospeli v slovanskej etymológii. In: *Slavica Slovaca*, 1969, roč. 4, č. 3, s. 252).

jazyka, pričom neskôr by sa do projektu zapojili ďalší špecialisti (balkanológovia, romanisti atď.; porov. s. 105-106). Na základe toho by azda bolo možné dospieť k záveru, že časť súčasných pracovníkov ústavu sa vo svojej výskumnej činnosti eventuálne preorientuje na etymológiu – dodajme, že aj G. Cvetanovski sa k etymologickej problematike dostal vďaka aktívnemu pôsobeniu v oblasti dialektológie, ktorú spája s etymológiou potreba riešiť rôzne (a neraz nesmierne zložité) otázky súvisiace s pôvodom nárečovej lexiky. Pre zaujímavosť takisto uvedme, že v rámci jeho slavistického rozhl'adu, nevyhnutného pre prácu v oblasti etymologického výskumu ktoréhokoľvek slovanského jazyka, zaujíma významné miesto aj slovenčina: G. Cvetanovski je redaktorom a jedným zo spoluautorov prvého slovensko-macedónskeho slovníka.⁷

Na záver pripomeňme aspoň slová predstaviteľky brnianskeho etymologického centra I. Janyškovej, ktorá vo svojom príspevku k 14. medzinárodnému zjazdu slavistov (uskutočnenému r. 2008 v Ochride) konštatovala, že „pokud se týká reakcí zahraniční odborné veřejnosti, tak ta k neexistenci etymologického slovníku makedonského jazyka rozhodně lhostejná není. Potřeba makedonského etymologického slovníku je vyvolána především novým makedonským dialektickým materiálím, který je postupně zveřejňován“⁸ – v tejto súvislosti si dovoľujeme vysloviť názor, že adekvátna etymologická interpretácia macedónskej slovnej zásoby (akiste nielen nárečovej) môže prehĺbiť existujúce poznatky o lexikálnych izoglosných väzbách medzi slovanskými jazykmi, identifikovať miestne archaizmy a reliktívne inšpiratívne pre rekonštrukciu praslovanskej lexiky, obohatiť inventár lexém ilustrujúcich určité sémantické vývin (ďalšie typologické paralely) a pod. Nové projekty macedónskej etymologickej lexikografie sú preto významné aj v širších slavistických, balkanistických, indoeuropeistických či vôbec všeobecno lingvistických súvislostiach; nový časopis môže zároveň prispieť k prehĺbeniu odborného záujmu o etymologickú problematiku macedónskej lexiky aj na medzinárodnej úrovni.

Do realizácie všetkých aktuálnych tvorivých zámerov (a do prekonávania všetkých „extralingvistických“ ťažkostí, ktoré, žiaľ, vedú komplikovať serióznu vedeckú prácu) prajeme kolegom v Skopje veľa síl – ich práca je v konečnom dôsledku dôležitá aj pre slovenskú slavistiku.

---

⁷ Цветановски, Г. – Митревски, Љ. – Танески, З.: Словачко-македонски речник. Скопје: Винсент графика, 2014. 480 стр.

⁸ Janyšková, I.: K některým aktuálním otázkám slovanské etymologie. In: *Slavia*, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 79 (s odkazmi na ďalšiu literatúru).

SPRÁVY A RECENZIE

Jubileum Viktórie Liashuk

Na Katedre slovanských jazykov Filozofickej fakulty univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pôsobí na funkčnom mieste profesorky dlhoročná spolupracovníčka a veľmi aktívna slavistka-bielorusistka docentka Viktória Liashuk (Ľašuková), CSc., ktorá v roku 2023 oslávila svoje okrúhle jubileum šesťdesiat rokov. Venuje sa tematicky širokému slavistickému výskumnému okruhu. Sústreďuje sa však najmä na teóriu a typológiu spisovných slovanských jazykov a na otázky súvisiace so všeobecnou jazykovedou a štylistikou najmä v oblasti umeleckej literatúry. Svoje výskumné okruhy predstavila vo viacerých monografických prácach a vysokoškolských kompendiách. Výskum V. Ľašukovej sa orientuje najmä na lingvistický výskum v interdisciplinárnom a filologickom kontexte, čo sa odráža v jej záujme o skúmanie umeleckej literatúry a azda aj preto je na Slovensku i v zahraničí známa aj ako editorka a prekladateľka básnických zbierok niektorých slovenských autorov. Venuje sa však najmä aj výskumu prekladov umeleckej prózy a tiež prekladaniu slavisticky zameraných odborných textov.

V roku 1996 začala V. Ľašuková pôsobiť na Slovensku ako vôbec prvá bieloruská lektorka. Jej pôsobenie sa začalo na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, ktorá sa od roku 1997 premenovala na Prešovskú univerzitu v Prešove, kde pokračovala v práci na Katedre slovanských jazykov. Venovala sa výskumu slovensko-bieloruských jazykovo-kultúrnych vzťahov, ale najmä vyučovaniu bieloruského jazyka a slovensko-bieloruských jazykových a kultúrnych kontaktov. Svoj vedecký záujem o porovnávací bielorusko-slovenský jazykovedný a kultúrny výskum sústredila na postupné

rozvíjanie existujúcich poznatkov osobitostí slovenčiny a bieloruštiny a typologických parametrov bielorusko-slovenských a slovensko-bieloruských jazykových súvislostí. Od začiatku svojho pôsobenia V. Ľašuková spolupracovala aj so slavistickým pracoviskom na pôde Slovenskej akadémie vied v Bratislave a jeho pracovníkmi v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV (J. Doruľom, P. Žeňuchom a ďalšími). Svoje výskumy publikovala vo forme článkov a štúdií v časopise *Slavica Slovaca* a pravidelne sa zúčastňovala na medzinárodných interdisciplinárnych vedeckých konferenciách, ktoré organizovalo slavistické vedecké pracovisko v Slovenskej akadémii vied práve v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov. Zúčastnila sa medzinárodných vedeckých konferencií usporadúvaných prof. Júliou Dudášovou na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, a to najmä na Katedre slovanských jazykov, ale aj na iných pracoviskách, napr. na Katedre rusistiky, Katedre ukrajinského jazyka. Zúčastňovala sa na slavisticky zameraných vedeckých podujatiach na Univerzite Komenského v Bratislave, na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a inde na Slovensku. V. Ľašuková výsledky svojich výskumom prezentovala však aj širšom v zahraničí, napr. v Nemecku, v Česku, v Poľsku, v Srbsku, v Slovinsku, v Bulharsku, v Macedónsku, v Litve, v Lotyšsku, v Rusku, na Ukrajine. Výsledky svojich bádání prezentovala aj na medzinárodných zjazdoch slavistov, napr. na 13. medzinárodnom zjazde slavistov v Ľubľane v Slovinsku v roku 2003 predstavila svoj výskum zameraný na *Folklórne koiné v kodifikácii slovenských spisovných jazykov*, základom ktorého sú bielorusko-slovenské vzťahy. Na 16. medzinárodnom

zjazdu slavistov v Belehrade v roku 2018 v Srbsku bola členkou slovenskej delegácie a prezentovala na zjazde referát na tému *Typy folklórnej aktualizácie v kodifikácii slovenčiny a bieloruštiny ako reflexia lingvistikého konceptu V. Karadžića*.

Z vedecko-pedagogickej profilácie V. Lašukovej treba spomenúť, že svoje vzdelanie ukončila na Bieloruskej štátnej univerzite, kde v roku 1993 obhájila svoju kandidátsku dizertačnú prácu. V roku 2000 jej Bieloruská štátna univerzita udelila vedecko-pedagogický titul docent v odbore jazykoveda. Pre univerzitu v Minsku V. Lašuková pripravila študijný program „bieloruština ako cudzí jazyk“, ktorý vypracovala práve na základe skúseností, ktoré získala počas svojho lektorského pôsobenia na Slovensku a pri jeho koncipovaní využila slovenské a české teoretické a didaktické zdroje.

Aj ďalšie vedecké pôsobenie V. Lašukovej súvisí so Slovenskom a slovenskou jazykovednou slavistikou. V rokoch 2003–2011 pokračovala na pozícii lektorky bieloruského jazyka na Prešovskej univerzite, kde vplývala napríklad na formovanie aj prvej slovenskej bielorusistky docentky Ivany Slivkovej. V rokoch 2011–2015 V. Lašuková spolupracovala Katedru ruského jazyka na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity a od roku 2015 vyučuje na Katedre slovanských jazykov Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici od roku 2022 pôsobí na funkčnom mieste profesorky a je garantkou študijného programu *ruský jazyk a kultúra a ruský jazyk a literatúra* pre bakalársky a magisterský stupeň štúdia, pričom fakultatívne vyučuje aj bieloruský jazyk.

Z vedeckej činnosti V. Lašukovej treba spomenúť najmä jej vedecké monografie. V roku 2009 vo vydavateľstve Prešovskej univerzity vyšla jej prvá po slovensky napísaná vedecká knižná práca na tému *Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka*, v ktorej na materiáli ľudových naratívov podáva komplexný a komparatívny pohľad na ich význam pri tvorbe bieloruského a slovenského kodifikovaného jazyka. Recenzia na túto jej monografickú prácu vyšla v časopise *Slavica Slovaca* v roku 2010. Vo svojom výskume slovanských spisovných jazykov V. Lašuková pokračovala aj v rámci riešenia projektu VEGA 1/0118/17, v rámci ktorého vydala ďalšie dve vedecké monografie: *Теория славянских литературных языков в диахронии и синхронии* (Banská Bystrica:

2017) a *Фольклорное койне в концептуализации славянских литературных языков* (Minsk: 2019), v ktorých prezentovala výsledky svojich teoretických výskumov a výskumov týkajúcich sa typológie slovanských spisovných jazykov. Najnovšie monografia *Preklad v textoch, súvislostiach a vzťahoch* (Banská Bystrica: 2023) je zameraná na prekladanie umeleckých a odborných textov rozličných žánrov v slovanských jazykoch, najmä však v slovenčine, ruštine a bieloruštine. Do sféry záujmu jej bádania je patrí aj poľština, pričom jej monografická práca z roku 2019 sa práve na problematiku etnolingvistikých súvzťažností, ktoré sa odrážajú v prekladoch rozmanitých žánrov literárnych textov v slovenčine, ruštine, bieloruštine, ukrajinčine i v poľštine.

V roku 2013 vydala V. Lašuková v Minsku monografickú prácu *Развіццё лексічных сродкаў беларускай паэзіі*, v ktorej sa zameriava na využívanie lexikálnych prostriedkov v bieloruskej poézii. Venuje sa predovšetkým lexikálnej dynamike a inovácii v bieloruskej poézii. Otázkam umeleckého jazyka v ruskej poézii zo synchrono-diachrónneho hľadiska sa venuje aj vo svojej monografii s názvom *Лексика в синхронии и диахронии* (Prešov: 2013), ktorú vydala v spoluautorstve s docentkou Darinou Antoňákovou a Dr. Xéniou Lašukovou. Práve táto monografická nielen rozvíja poznatky z oblasti všeobecnej jazykovedy, ale je aj vysokokolovým učebným textom.

V. Lašuková spolupracovala na riešení celého radu domácich a medzinárodných vedeckých projektov. Pôsobí ako oponentka alebo členka komisií pri obhajobách doktorandských dizertačných prác a pri habilitačných konaniach na Prešovskej univerzite a na Univerzite Konštantína Filozofa. Je autorkou hesiel v akademickej encyklopédii *Beliana* (2013, 2016) a v encyklopédiách *Беларускі фальклор* (2005–2006) a *Максім Багдановіч* (Minsk, 2011). Pracovala aj ako členka komisie Úradu vlády Slovenskej republiky pre program *Kultúra národnostných menšín: ruská menšina* (2013–2017) a pracuje ak ako členka rozličných odborových komisií a redakčných rád domácich a zahraničných časopisov a vedeckých zborníkov.

Vedecká a pedagogická práca Viktorie Liashuk (Lašukovej) v oblasti slovensko-bieloruských a slovensko-východoslovanských jazykových a kultúrnych vzťahov predstavuje dôležitý vklad pre interdisciplinárne zameranú slovenskú slavistiku.

Jej práce poznajú a pozitívne hodnotia odborníci nielen zo Slovenska, ale aj zo slavistického zahraničia, najmä z Poľska, Česka, Bieloruska, Ruska, Lotyšska, Litvy a pod.

На многоаа и благаа лѣта!

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2024.1.20>
Peter Žeňuch

In memoriam

Андрей Евгеньевич Бочкарев

21 марта 2023 года ушел из жизни Андрей Евгеньевич Бочкарев, блестящий ученый, эрудит, автор множества работ по семиотике, лингвистике, теории значения.

Сьюзен Сонтаг писала о Барте: «Казалось, он способен размышлять по любому поводу: посади его напротив коробки для сигар, и постепенно – мысль за мыслью – на свет появится маленькое эссе». То же самое можно сказать и об Андрее Евгеньевиче: вопреки привычному разделению жизни ученого на интеллектуальную и бытовую сферы, для него этого разделения не существовало. Он неустанно был готов размышлять и интерпретировать, выводить скрытые смыслы из казалось бы приземленных явлений, означивать неожиданные факты.

Андрей Евгеньевич обладал невероятным семиотизирующим даром. В аудитории он умел воссоздавать ту удивительную атмосферу, которую ныне можно встретить, пожалуй, лишь на записях лекций французских интеллектуалов восьмидесятых или в мемуарах той эпохи. И происходило это не ради одного лишь интеллектуального удовольствия, но ради проверки теории жизнью, притирки идей к их материальным носителям.

Мне посчастливилось прикоснуться к его образу мысли в самых располагающих к тому семиотических обстоятельствах. В 2013 году, после окончания университета мы с группой студентов отправились на стажировку в Нормандию. Среди наших французских преподавателей оказался и Андрей Евгеньевич. Самый ярким воспоминанием осталось удивление от того, как много знания и, главное, любви к этому знанию он сумел передать нам за короткий срок. Во время стажировки мы много путешествова-

ли по знаковым местам – от Этрета до Довиля, – и Андрей Евгеньевич был неустанным проводником по контекстам французской культуры. Но главным открытием была не столько его поражающая энциклопедичность, сколько его фонтанирующая любознательность. Каждое географическое путешествие превращалось в семиотическое: проходя мимо антикварной лавки, он с пристрастием заставлял угадывать, в каком веке был изготовлен выставленный в витрине медальон из красного дерева, а у букинистов он учил правильно выбирать книги. Андрей Евгеньевич любил повторять: «не стыдно не знать, стыдно не интересоваться». Со временем это стало отправным пунктом моей личной исследовательской траектории.

Человек невероятной эрудиции, он был одновременно взыскательным и дисциплинированным ученым. Удивительная честность, непримиримость с любой фальшью и строгая критичность – эти принципы во многом определяли и его собственные исследования, и его преподавательские стратегии. Он не находил возможным соглашаться, если это противоречило его пониманию истины. В науке он не сглаживал шероховатости, но расшатывал их, чтобы дойти до сути.

Его исследовательский путь не может не вызывать восхищения. Академическая судьба Андрея Евгеньевича была чрезвычайно яркой, совместившей преподавание в двух университетах – Нижегородском государственном лингвистическом университете и в Высшей Школе Экономики – и исследования в научных контекстах двух стран, Франции и России. Андрей Евгеньевич – автор трех диссертаций: после кандидатской работы по теории фонетики (1987), Андрей Евгеньевич защитил докторскую диссертацию в университете Париж IV, посвященную семиотике растительного мотива в романе Марселя Пруста (1996). Его научным руководителем во Франции был Франсуа Растье, один из ведущих семиотиков мирового масштаба. Наконец, в 2010 году в Москве Андрей Евгеньевич защитил третью диссертацию на тему «Эпистемологические основания теории значения» по специальности «Теория языка».

Автор трех диссертаций, сложнейших переводов на русский язык (так, в 2001 году в его переводе вышла «Интерпретирующая семантика»

Ф. Растье), нескольких монографий и бесчисленного количества статей, он не следовал за научной модой, был чужд и тени научного конформизма. Если основным предметом изысканий Андрея Евгеньевича был и оставался язык, то аспекты его изучения непрестанно эволюционировали: это и фонетика, и семиотика, и семантика, и – шире – французская литература, философия, теория искусства. Но сквозь все исследования Андрея Евгеньевича проходила магистральная линия: поиск смысла был его основной теоретической и экзистенциальной задачей. Еще одна его излюбленная фраза на занятиях: «все, что мы делаем – ради смысла».

Удивительной чертой как его научных поисков, так и мироощущения были соразмерность и гармония. Вихреобразный, зачастую сложноуловимый ход его мыслей в аудитории сочетался с предельно точными и строгими теоретическими выводами, широчайшая эрудиция – с лаконичным, выверенным стилем. Безупречная логика, отточенные, словно граненые формулировки, предельная аккуратность в обращении с «чужим словом»: любой текст Андрея Евгеньевича узнаваем. Своей любовью к слову – как письменному, так и звучащему – он буквально завораживал окружающих. Когда я готовилась к защите, Андрей Евгеньевич возвращал мне черновики моего автореферата девятнадцать раз, добиваясь ровно того сочетания лаконичности и глубины, которое он соотносил с какой-то одному ему известной внутренней мерой. Со временем я и сама научилась ощущать эту меру. Сейчас я пишу этот текст и думаю о том, что Андрей Евгеньевич раскритиковал бы меня за нестройность линий и хаотичные подтеки воспоминаний.

Его поиски смысла перехлестывали водораздел жизни и искусства: для описания особого вида французской черепицы привлекался поэтический образ, язык дружил с философией, а оттенки моря интерпретировались через импрессионистскую живопись. В один из дней нормандской стажировки мы шли с Андреем Евгеньевичем по улицам Кана, как вдруг внезапно он остановился, указал на солнечный блик на стене одного из домов и прочитал лекцию по «тому самому» оттенку желтого у Вермеера. Во многом Андрей Евгеньевич жил по абсолютно прустовским законам: подобно тому, как небо у

Пруста напоминало хорошего Тернера, жизнь для него означивалась через эстетический опыт, а семиотические системы гармонизировались в его собственной метавселенной.

Мне невероятно тяжело осознавать, как мало я успела перенять из его мироощущения и знания. Вместе с тем, я наполнена бесконечной благодарностью за то, что мне удалось попасть в орбиту смыслов Андрея Евгеньевича.

Я скорблю вместе с родными и близкими, коллегами и учениками.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2024.1.21>.

Лариса Евгеньевна Муравьева

KRISTÍNA TKÁČOVÁ – TERÉZIA HARČARÍKOVÁ:
Jednotlivec s nevyliciteľnou chorobou
v kontexte pedagogiky telesne postihnutých, chorých a zdravotne oslabených.
Praha: Karolinum, 2022.

Už názov publikácie naznačuje, že sa autor-ky venujú téme, ktorá je pre spoločnosť citlivou a predstavuje výzvu ako pre autora, tak aj pre čitateľa. V neposlednom rade je to téma, ktorá je v kontexte pedagogiky len veľmi málo diskutovaná, no zahŕňa pomerne širokú oblasť, ktorá si nepochybne zaslúži pozornosť.

Predkladaná monografia sa zameriava na dospievajúcich jednotlivcov s vybranými druhmi nevyliciteľných ochorení – onkologické ochorenia, Duchennova svalová dystrofia a cystická fibróza. Autor-ky približujú premietanie špecifik konkrétneho druhu nevyliciteľného ochorenia do edukačnej oblasti života dospievajúceho jednotlivca. Úvodné kapitoly tvoria teoretický popis k problematike nevyliciteľného ochorenia z hľadiska medicíny, psychológie a špeciálnej pedagogiky, s dôrazom na psychosociálnu a špeciálnopedagogickú oblasť. Na úvodné kapitoly nadväzuje praktická kapitola, v ktorej sa autor-ky venujú skúmaniu špecifik edukácie dospievajúcich jednotlivcov s vybranými druhmi nevyliciteľných ochorení prostredníctvom fenomenologickej analýzy vybraných životných príbehov.

Jednotlivci s nevyliciteľným ochorením boli opomínanou skupinou z hľadiska edukácie. Pozornosť im bola venovaná predovšetkým z pohľadu

medicíny a psychológie – v rámci psychologické podpory a to nie len pre nevyliciteľných jednotlivcov ale aj ich rodiny. Napriek uvedenej skutočnosti, už v úlohách paliatívnej starostlivosti podľa Vestníka ministerstva zdravotníctva SR z roku 2006 (Vestník MZ SR, 2006) je zdôraznené, aby bol jednotlivcom poskytovaný podporný systém na zabezpečenie aktívneho života až do smrti. Rovnako hovorí o roli špeciálneho pedagóga pri personálnom zabezpečení mobilného hospicu a inštitucionálneho hospicu. Z tohto dôvodu autorky upriamujú pozornosť na veľkú potrebu konkrétneho vymedzenia úloh a povinností špeciálneho pedagóga pri práci s nevyliciteľne chorými deťmi, žiakmi i dospelými v terminálnom stave ochorenia ako aj pri postupnom prograse ochorenia.

V kontexte edukácie sa skupine nevyliciteľných jednotlivcov venuje pozornosť len sporadicky, kedy učitelia a vychovávatelia vychádzajú z modifikácie vzdelávacieho programu pre žiakov s chorobou a zdravotným oslabením, respektíve ide o vzdelávanie podľa individuálneho študijného plánu na stredných školách, kedy je väčšina edukačnej zodpovednosti ponechaná na študenta s nevyliciteľným ochorením a do školy dochádza tento jednotlivec na preskúšanie.

Prvú časť monografie tvorí teoretický základ, v ktorom autorky operacionalizujú nevyliciteľné ochorenie z viacerých hľadísk, pričom kladú dôraz na nevyliciteľné ochorenie v kontexte psychosociálnom a špeciálnopedagogickom. Ponímanie nevyliciteľného ochorenia zo psychosociálneho hľadiska sa týka najmä vnímania a postoja k vlastnej chorobe z hľadiska jednotlivca s ochorením. Vplyvom ochorenia dochádza k sociálnym zmenám v živote jednotlivca, čo ovplyvňuje aj jeho socializáciu v školskom prostredí. Vplyvom dlhodobej hospitalizácie a liečby je jednotlivec izolovaný od jeho rovesníkov, stráca osobný sociálny kontakt a postupne tak dochádza aj k obmedzeniu jeho sociálnych zručností potrebných pre každodenné spolužitie v spoločnosti.

Súčasťou psychosociálnej dimenzie nevyliciteľného ochorenia je aj vplyv nevyliciteľného ochorenia na užšie sociálne prostredie jednotlivca a teda na jeho rodinu, ako uvádzajú autorky monografie. Pre rodinu je život ohrozujúce, nevyliciteľné ochorenie intenzívnu emocionálnou záťažou a vplyvom ochorenia sa u rodičov môžu objaviť zmeny v prístupe k dieťaťu nie len k nevyliciteľne chorému, ale aj k jeho zdravému súrodencovi, avšak

autorky uvádzajú, že uvedená náročná životná situácia v rodine môže viesť aj k pozitívam spojeným s výskytom nevyliciteľného ochorenia v rodine ako k väčšiemu pocitu rodinnej podpory, blízkosti, vyspelosti a podobne.

Špeciálnopedagogické, resp. pedagogické hľadisko pre autorky predstavuje pri vymedzení a porozumení podstaty nevyliciteľnej choroby kľúčovú oblasť, ktorá sa týka najmä obmedzení v procese edukácie a nutnosti modifikácie a navyše k redukcii kurikula. Autorky uvádzajú, že žiak s ochorením sa často ocitá v prostredí medzi školským a zdravotníckym systémom, pričom školské potreby žiaka môžu byť často prehliadnuté. V tomto prípade je nevyhnutné, aby takýto žiak mal zabezpečenú primeranú edukačnú starostlivosť napríklad aj prostredníctvom rôznych techník, medzi ktoré môžeme zaradiť aj expresívne techniky, ako napríklad biblioterapiu, arteterapiu a mnoho ďalších.

Edukácia jednotlivcov s chorobou v súčasnosti môže byť realizovaná napríklad formou inklúzie v prostredí bežnej základnej školy bez individuálneho vzdelávacieho programu, edukáciu v škole pre žiakov s telesným postihnutím (svalová dystrofia), edukáciou v škole pri zdravotníckom zariadení alebo v domácom prostredí pod vedením rodiča, prípadne pedagóga. Podľa zaradenia do jednej zo spomínaných foriem sa vytvárajú špecifické podmienky na edukáciu týchto jednotlivcov, pričom je dôležité, aby sa v plnej miere dodržiaval liečebný režim a aby sa v plnej miere plnili edukačné potreby každého jednotlivca.

Autorky sa v monografii odvolávajú na množstvo realizovaných výskumov a následné ďalšie poznatky prinášajú vo forme výsledkov vlastného výskumu, ktorý realizovali v predošlých rokoch. Výskumná štúdia realizovaná autorkami a prezentovaná v publikácii nesúcej názov *Jednotlivec s nevyliciteľnou chorobou v kontexte pedagogiky telesne postihnutých, chorých a zdravotne oslabených* je zameraná na špecifickú edukáciu jednotlivcov s nevyliciteľným ochorením a navrhuje nevyhnutné zmeny a úpravy potrebné pre skvalitnenie edukačného procesu. Výsledky štúdie poukazujú na skutočnosť, že pre vzdelávanie dospievajúcich s nevyliciteľným ochorením nie je postačujúce vypracovanie individuálneho vzdelávacieho programu alebo prechod na individuálny študijný plán v rámci strednej školy. V prípade optimálneho edukačného procesu je nevyhnutné zabezpečiť

aj primeraný, odborný a najmä akceptujúci prístup pedagógov a rovnako spolužiakov dospievajúceho s nevyliciteľným ochorením, zabezpečiť dostatočné priestorové podmienky a vybavenie a rovnako zaviesť edukačnú starostlivosť o dospievajúcich na jednotlivých oddeleniach nemocníc.

Charakter nevyliciteľného ochorenia môže, ale nemusí mať významný vplyv na edukáciu jednotlivcov s touto diagnózou, záleží to však od viacerých faktorov, pričom najvýznamnejší faktor – nevyliciteľné ochorenie, zasahuje nie len oblasť edukácie, ale fungovanie celej rodiny od adaptácie sa na túto skutočnosť, v reorganizácii rolí v rodine ako aj sociálnej interakcie smerom von, ale aj dnu. Pre jednotlivca s nevyliciteľným ochorením predstavuje edukačná skúsenosť – možnosť navštevovať školu, byť súčasťou edukačného procesu a rovnako veku prirodzeného sociálneho prostredia, životu dôležitú a prospešný aspekt života.

Jednotlivec s nevyliciteľnou chorobou v kontexte pedagogiky chorých prezentuje individuálne skúsenosti dospievajúcich s vybranými druhmi nevyliciteľných ochorení (onkologické ochorenia, Duchennova svalová dystrofia a cystická fibróza) a ich rodičov s edukáciou, ktoré autorky zisťovali prostredníctvom kvalitatívnej metodológie s využitím komplexného metodologického systému – fenomenologickej analýzy.

Monografia ponúka čitateľovi pohľad na konkrétne životné príbehy, na základe ktorých analyzuje potreby nie len žiakov s nevyliciteľným ochorením ale aj ich rodín a pedagógov. Napriek náročnej a často tabuizovanej téme je formálne aj obsahové spracovanie textu pre čitateľa veľmi realistickým no zároveň zamyslenia hodným príspevkom. Čitateľ v obsahu môže nájsť množstvo praktických rád a odporúčaní, ako komunikovať, pristupovať a pracovať s jednotlivcom s nevyliciteľným ochorením a jeho rodinou, napríklad aj v edukačnom procese.

Monografiu K. Tkáčovej a T. Harčarikovej je možné zaradiť k multidisciplinárne zameraným výskumom v oblasti podpory edukácie a socializácie jednotlivcov s nevyliciteľným ochorením. Vzhľadom na praktický a odborný charakter monografie ju považujem za relevantný príspevok súčasného pedagogického výskumu. Vzhľadom na skutočnosť, že monografia rozpracúva problematiku po teoretickej aj praktickej rovine a prináša konkrétne odporúčania pri práci s jednotlivcami s nevyliciteľným ochorením, je možné ju klasifikovať aj ako

vysokoškolskú učebnicu, pričom jej obsah zarezonuje nie len u odbornej, ale aj laickej verejnosti vďaka konkrétnym životným príbehom. Predkladané dielo je nepochybne svojim praktickým, odborným, ale aj empatickým a ľudským spracovaním výsledkom zanietenosti a erudovanosti autoriek a prínosom nie len pre špeciálnopedagogickú prax.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2024.1.22>

Zuzana Ivanová

Čo je inovatívne v slovanskej dialektológii?

V dňoch 19. – 20. októbra 2023 sa v hlavnom meste Českej republiky konala medzinárodná vedecká konferencia *Slovanské dialekty v dobe digitálnych technológií* s podtitulom *Nárečové prameňe a ich súčasné spracovanie*. Akciu zastrešoval Slovanský ústav Akadémie vied Českej republiky, a to na pôde Lužického seminára na Malej Strane v objatí jedinečnej architektúry historickej Prahy v sprievode šumu Vltavy a jesenného listia.

Už počas procesu samotnej registrácie (cca od 9,00 hod.) v priestoroch Lužického seminára bolo počuť echá rôznych slovanských jazykov (predovšetkým poľštiny a češtiny), čo predznamenovalo aktívnu účasť naprieč slovanskými štátmi. Podujatie sa konalo hybridne. Ktokoľvek sa mohol pripojiť aj cez aplikáciu ZOOM. O 9,40 hod. všetkých prítomných vo Veľkej sále Lužického seminára srdečne privítal Dr. Michal Vašíček, kt. potom moderoval väčšinu sekcií. Vyzdvihol, že plánované príspevky sú tematicky pestré a zaujímavé. Po ňom predniesol úvodný prejav riaditeľ Slovanského ústavu AV ČR – Dr. Václav Čermák, kt. pripomenul, že toto podujatie sa koná 100 rokov od smrti významného chorvátskeho slavistu Vatroslava Jagića, kt. predpokladal rozpad slavistiky na mnoho filológií a, ako dodal V. Čermák, bohužiaľ, mal pravdu. Na záver autor prejavu poznamenal, že v tejto budove pôsobil aj zakladateľ slavistiky Jozef Dobrovský. Do tretice sa slova ujala vedúca Oddelenia slavistickej lingvistiky a lexikografie SLÚ AV ČR Dr. Karolína Skwarska. Nakoniec účastníkov pozdravil aj predseda Spoločnosti priateľov Lužice Lukáš Novosad.

Po úvodných slovách nasledovali plenárne príspevky. Ako prvý vystúpil prof. Jerzy Sierociuk z Poznane témou *Możliwości gwarowej leksyko-*

grafii w świetle badań korpusowych, čím otvoril vybrané problémy korpusového spracovania na pozadí veľkopoľských nárečí. Elektronický korpus predstavili Dr. Jurica Budja a Dr. Ivana Kurtović Budja zo Záhrebu príspevkom *Dijakronijsko-sinkronijski korpus hrvatskoga – primjer govora Makarskoga primorja* na príklade nárečí Dalmácie ako sesterského projektu *Hrvatski zvučni atlas*. Tretí plenárny príspevok *Tworzenie korpusu gwarowego a problem nienormatywności danych mówionych* predniesla prof. Helena Grochola-Szczepanek z Krakova, kt. účastníkov oboznámila s nárečovým korpusom Spiša na poľskej strane a analyzovala problémy so zápisom rôznych defektných výpovedí od informátorov. Plenárnu sekciu ukončila Dr. Martina Ireinová z Brna, kt. v spoluautorstve s ďalšími brnianskymi a olomouckými kolegami predniesla *Nové atlasové zpracování českého nářečního materiálu* predovšetkým metódou kartogramu v programe GIS. Autorka tiež odhalila zámer pripraviť druhý (nový) celorepublikový výskum českých nárečí a výsledky z neho zobrazíť v nových atlasoch. Do rozpravy sa ako prvá hlásila prof. Júlia Dudášová-Kriššáková z Prešova, kt. vyzdvihla prínos v bádaní v metodológii vo všetkých príspevkoch. Podobnou aktivitou bádatelka obohatila podujatie po každej sekcii.

Asi hodinu po obede sa časť účastníkov premiestnila na rokovanie do malej sály, kt. bola tematicky orientovaná na *Dialekty a menšinové jazyky na internete – možnosti ich výskumu*. Ostatní pokračovali v pôvodnej miestnosti s tematikou *Nárečová lexikografia v súčasnej dobe, slovníkové databázy a elektronické slovníky*. Tu ako prví vystúpili Dr. Katja Brankačkec a Dr. Michal Škrabal z Prahy, kt. na pozadí hornej lužickej srbčiny predstavili *Wobdželanje "prefiksoidow" w Mudrowym Hornjoserbsko-čěskim slowniku*. Potom sa dostala k slovu dr hab. Justyna Kobus z Poznane s príspevkom *Leksyka rzadka w Wielkopolskich Slownikach Regionalnych*. Autorka dospela k záveru, že tieto slovníky zohľadňujú aj novú lexiku označujúcu nové denotáty. Poznaň prezentoval aj prof. Błażej Osowski, kt. prezentoval lingvisticko-etnografický *Słownik języka i kultury Wielkopolan*. Na nejednoznačné *Označowanie pozycyjnego wariantu fonemny j w Słowniku słowenskich nářečí* opäť na medzinárodnom fóre upozornil Dr. Siniša Habijanec z Bratislavy. Dr. Michal Vašíček z Prahy ukončil túto časť popoludňajšej sekcii prezentáciou v angličtine

(no hovoriac po česky) s názvom *Lexical database of South Carpathian dialects based on I. Pankevych's materials: creation and perspectives*.

Po plodnej diskusii a kávovej prestávke rokovania pokračovali. Poslednú časť piatkového stretnutia otvorila dr hab. Katarzyna Sicińska z Lodže, kt. v referáte *Przydatność „Słownictwa ludowego“ Karola Dejny do badań nad leksyką z zakresu budownictwa* poukázala na delenie architektúry na ďalšie podtypy. Ako prvá a jediná vystupujúca z východoslovenského prostredia sa cez ZOOM ujala slova Dr. Teřana Jastremska z Lvova a predstavila účastníkom *Концепту верх і низ: пошук лексикографічної моделі*. Prof. Júlia Dudášová-Kriššáková z Prešova cez príspevok *Lexika gemerských nářečí. Súčasný stav a perspektivy spracovania* priblížila medzinárodnému spoločenstvu život, dielo a nenahraditeľný prínos svojho niekdajšieho učiteľa a veľikána slovenskej dialektológie prof. Šteřana Tóbika. Kielce reprezentoval prof. Stanisław Cygan s otázkou *Co słowniki gwarowe mówią o świadomości językowej?* Vystúpenia prvého dňa konferencie ukončila dvojica Mgr. Katarzyna Zagłoba – Mgr. Michalina Surma z Poznane prezentáciou dotazníkového výskumu *Współczesne słowniki regionalne – czego oczekują odbiorcy?*. Autorky zaujímalo, koľko percent respondentov rozumie zápisu slovníkového hesla. Po prínosnej diskusii sa pred 17,00 hod. všetci účastníci presunuli na večeru, kde pri chutných požívatinách pokračovali v neformálnych rozhovoroch.

Druhý deň konferencie prebiehal v podobnom súbehu sekcii v dvoch miestnostiach, ibaže sa zmenilo ich tematické zameranie. Veľkou sálou sa niesli referáty s témou *Súčasná lingvogeografia a areálová lingvistika – tvorba jazykových máp a atlasov, interaktívne nárečové mapy*. V malej sále odznievali príspevky tematicky koncentrované na *Nárečové korpusy textové i hovorené, kolekcie nárečových nahrávok, fonetický, gramatický a lexikálny výskum na ich základe*. Lingvogeografickú sekciu otvoril prof. Tadeusz Lewaszkiewicz z Poznane s vystúpením *Dolnołużycki materiał dialektalny z okolic Mużakowa w świetle Atlasu Językowego Śląska Alfreda Zaręby*. Geografickoú témou pokračovala prof. Irena Jaros príspevkom *O geograficznej ekspozycji synonimicznych derywatów na przykładzie polskich formacji przymiotnikowych*. O ďalšom mapovom projekte sa účastníci dozvedeli z prezentácie *O mezinárodním projektu na vytvoření webové mapy čes-*

kých krajských komunit ve světě od Dr. Sergeja Skorvida z Olomouca. Dr. Jozef Bilský z Bratislavy predstavil *Exaktné a kartografické vyjadrenie miery pádového synkretizmu*. Po ňom výskumy slovenskej dialektológie reprezentovala Dr. Katarína Balleková v spoluautorstve s Mgr. Petrom Malčovským (taktiež z Bratislavy) na pozadí toho, aké je *Využitie technológií na sprístupnenie digitalizovanej databázy Atlasu slovenského jazyka*.

Po prínosnej diskusii a po prestávke na kávu sa cez ZOOM pokračovalo v rokovaní referátom prof. Dragany Radovanović z Belehradu s názvom *Stretnutie kultúr v multietnickom historickom Banáte v digitálnom priestore (na príklade lingvo-geografického skúmania kulinárskej lexiky)* v srbskom jazyku. Dr. Katarzyna Konczewska z Krakova predstavila zo svojej oblasti zaujímavý a vzácny *Historyczny material gwarowy jako narzędzie do badań lateralnych stref kontaktowych pogranicza polsko-białorusko-litewskiego*, z kt. vyplynulo aj to, že k zvieratám ľudia hovoria starším jazykom ako k sebe navzájom. Južnoslovanský jazykový priestor v tejto sekcii reprezentovala Dr. Margarita Koteva zo Sofie, kt. prostredníctvom aplikácie ZOOM odprezentovala príspevok *Българската интерактивна лингвистична география*.

Po poslednom obede počas tejto konferencie sa všetci účastníci opäť zhromaždili v spoločnej miestnosti, kde ich čakala *Prezentácia digitálnych projektov inštitúcií*. Dr. Marta Šimečková v spoluautorstve s ďalšími brnianskymi kolegami v prezentácii *Automatická detekce dialektů strojovým učením: nové možnosti české dialektologie?* zaujala vývojom softvéru na automatickú transkripciu rečových nahrávok. V podobnom duchu sa niesla aj prednáška MA Sonje Milenkovskej a kolektívu zo Skrope s názvom *Дигитална обработка на македонскиот дијалектен материјал во Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ*, kt. sa účastníkom prihovoreli cez ZOOM. Cezeň sa pripojila aj Snežana Petrović a kolektív z Belehradu, aby všetkých oboznámili s témou *Serbian Dialects in the Digital Age: Current and future practices*. Posledný referát z tejto dvojdnovej konferencie zaznel v podaní Dr. Hany Goláňovej z Prahy pod názvom *Nářeční korpus Dialekt, aplikace Mapka a další nástroje pro veřejnost*.

Na záver celej konferencie sa účastníkom poďakovali jej organizátori – Dr. Michal Vašíček a dr

hab. Mirosław Jankowiak – predovšetkým za aktívnu účasť. Toto mimoriadne užitočné a prínosné celoslovenské stretnutie dialektológov zaiste účastníkom umožnilo získať široký prehľad o tom, čo sa aktuálne deje v slovanskej dialektológii. Vyjadrujeme nádej, že táto hodnotná medzinárodná konferencia poskytla jej účastníkom vzájomné inšpirácie v oblasti aplikácie najnovších metód do nárečového bádania a posúva slovanskú dialektológiu hlbšie do 21. storočia.

Príspevok je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike V. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rusínčiny a ukrajinčiny) č. 1/0225/23 (2023–2025) a projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Slovník slovenských nářečí IV. č. 2/0114/22.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2024.1.23>.

Jozef Bilský

Správa o činnosti Slovenského komitétu slavistov za rok 2023

Slovenský komitét slavistov (SKS) sa zišiel na svojom pravidelnom plenárnom zasadnutí dňa 16. februára 2024. Zasadnutie sa uskutočnilo podľa programu, ktorý schválili prítomní členovia SKS. Program obsahoval správu o činnosti SKS za rok 2023, revíziu správu, plán činnosti na rok 2024 a voľbu dvoch nových členov do komitétu.

V správe o činnosti predseda SKS P. Žeňuch nakrátko zhrnul činnosť komitétu v roku 2023, poukázal najmä na to, že vo februári 2023 vznikla internetová stránka Slovenského komitétu slavistov <https://www.slavistika.sk> a bola zriadená aj emailová adresa komitet@slavistika.sk. Na internetovej stránke komitétu sa nachádzajú záložky, ktoré obsahujú údaje o pôsobnosti SKS. Na stránke sú uverejnené Stanovy SKS a zmluva o spolupráci medzi Slovenským komitétom slavistov a Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV s dodatkami. Internetová stránka obsahuje

mená členov predsedníctva a pléna SKS. Na internetovej stránke sa publikujú aj pdf verzie časopisu Slavica Slovaca od roku 1997. Od roku 2021 sa jednotlivé čísla časopisu sprístupňujú aj prostredníctvom stáleho identifikátora digitálneho obsahu DOI s trvalým internetovým odkazom URL. Na karte časopisu Slavica Slovaca sa nachádza aj zoznam domácich a zahraničných členov redakčnej rady časopisu, ďalej formálne a citačné zásady, kódex vydavateľskej a recenznej etiky časopisu. Vydavateľom časopisu je od roku 2011 Slovenský komitét slavistov a spoluydavateľom je Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, čo sa zadefinovalo nielen v publikačnom kódexe, ale aj v Zakladacej listine Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (SÚJS SAV), verejnej výskumnej inštitúcie, dňa 15. novembra 2021. Zakladacia listina SÚJS SAV je účinná od 1. januára 2022. Na stránke komitétu sa sprístupňujú aj vydania knižných publikácií, na ktorých sa Slovenský komitét slavistov podieľal ako vydavateľ alebo spoluydavateľ. Internetová stránka umožňuje jednoduchšiu propagáciu činnosti komitétu a pomáha aj pri online šírení časopisu Slavica Slovaca. V roku 2023 vyšlo druhé číslo časopisu s príspevkami z príležitosti jubilea prof. Jána Doruľu a tretie číslo bolo vydané v spolupráci s Univerzitou Cyrila a Metoda v Trnave ako monotematický súbor štúdií o Slovákoch v Argentíne a Kanade. SKS sa aj v roku 2023 podieľal na vydaní dvoch knižných publikácií: S. Šašerina: Две рукописи Стефана Глинки из села Литмановой на Спише XVIII в. / Dva rukopisy Štefana Hlinku z Litmanovej na Spiši z 18. storočia. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae, vol. X. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2023. 272 s. a P. Žeňuch a kolektív: Predstavy o svete vo vybraných prameňoch na Slovensku. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., 2023.

Revízná komisia v zložení prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc., a Mgr. Anita Račáková, PhD., pripravila správu o hospodárení komitétu. Konštatovalo sa v nej, že jednotlivé položky týkajúce sa hospodárskej činnosti komitétu sú riadne zaúčtované a zapísané v peňažnom denníku. Revíznu správu spracovala Helena Rummelová, ekonómka SKS. Po preverení všetkých údajov správu predniesla prof. J. Dudášová. V rámci diskusie k revíznej správe členovia prediskutovali najmä výšku bankových poplatkov za vedenie ban-

kového účtu v komerčnej banke. Niektorí členovia komitétu navrhovali prenos účtu komitétu do inej (internetovej) banky. Po diskusii sa však prítomní členovia komitétu zhodli na tom, že prechod do inej banky s výhradne elektronickým bankovníctvom si vyžaduje nielen formálnu zmenu vo vedení účtovníctva, a tým aj ekonomickú posilu, ktorá by bola zdatná v elektronickom spôsobe bankovníctva. Keďže SKS už dlhšiu dobu nedostal žiadnu finančnú podporu na svoje aktivity, výdavky spojené s ekonomickou agendou zodpovedajú potrebám komitétu. Po tejto diskusii bola správa o činnosti a revízná správa schválená v predloženej podobe.

Plán činnosti komitétu na rok 2024 predstavil predseda SKS. Sústredil sa najmä na otázky súvisiace s organizáciou referátov delegácie slovenských slavistov na 17. medzinárodný zjazd slavistov v Paríži. Požiadal prítomných členov o schválenie doplnenia zoznamu referátov na 17. MZS, ktorý sa uskutoční v Paríži 25. – 29. augusta 2025. Predsedníctvo komitétu odporučilo plénu SKS zohľadniť doterajší výber referátov (podľa publikovaného zoznamu, pozri *Zo zasadnutí Slovenského komitétu slavistov*. In Slavica Slovaca, 2022, roč. 57, č.1, s. 96-100, <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2022.1.16>) a doplniť ho o tri referáty, ktoré chýbali do počtu pridelených kvót. SKS s doplnením slovenskej delegácie súhlasil a tým sa naplnila pridelená kvóta 15 referátov a 2 posterových referátov (*doplnené referáty*: Brtáňová, Erika, doc. PhDr., CSc. [Pedagogická fakulta Univerzity Komenského a Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.]: *Obraz Rusínov v staršej slovenskej literatúre* [kód témy: 1.6.3.]; Harbul'ová, Ľubica, doc. PhDr., CSc. [Filozofická fakulta Prešovskej univerzity]: *Ruskí slavisti – emigranti a ich vklad do rozvoja slavistiky na Slovensku (1921 – 1945)* [kód témy: 3.1.4.]; Hromják, Ľuboslav, doc. HEDr., PhD. [Teologická fakulta Katolíckej univerzity]: *Katolícky slavizmus: vznik, definícia a vývoj* [kód témy: 2.7.3.]). Slovenský komitét slavistov poskytne priestor na publikovanie referátov na 17. MZS v Paríži v časopise Slavica Slovaca v roku 2025 a bude sa riadiť zásadami na ich publikovanie v zmysle odporúčaní MKS, ktoré boli distribuované jednotlivým členom slovenskej delegácie.

Predseda SKS informoval prítomných aj o zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov dňa 22. decembra 2023, na ktorom sa prediskutovali

možnosti prezenčného alebo zmiešaného (prezenčne a online) formátu zjazdu v Paríži. Zároveň informoval o aktuálne navrhovaných zmenách v koordinovaní práce Medzinárodného komitétu slavistov, v organizácii medzinárodných slavistických zjazdov, v činnosti komisií akreditovaných pri MKS a poukázal najmä na nezastupiteľnosť národných slavistických komitétov pri koordinácii výskumov medzinárodnej slavistiky.

V súvislosti s plánom činnosti na rok 2024 sa SKS podujal organizovať medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorá sa uskutoční v dňoch 22. – 25. mája 2024 v Bratislave s názvom *Jazykové a kultúrne kontexty kresťanskej tradície: slovensko-slovanské a slovensko-európske vzťahy a paralely*. Konferenciu tvoria štyri tematické okruhy: 1. Cyrilometodský preklad Biblie a jeho kultúrne dedičstvo; 2. Pramene tradičnej kultúry a ich odraz v jazyku, literatúre a dejinách spoločnosti; 3. Duchovno-kultúrna komunikácia v minulosti a v prítomnosti: medzijazykové, medziliterárne, medzikultúrne vzťahy v čase prebytku i v čase krízy a 4. Didaktické zdroje a prostriedky rozvíjania kultúry a identity. Spoluorganizátorom konferencie je Biblická komisia pri Medzinárodnom komitéte slavistov a Katedra slovenského jazyka, literatúry a didaktiky Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Konferencia sa uskutoční v rámci Roka kresťanskej kultúry (<https://www.rkk23.sk/odborna-konferencia-jazykove-a-kulture-kontexty-krestanskej-tradicie/>). Po posúdení sa prednesené referáty publikujú ako vedecké štúdie v časopise *Slavica Slovaca*.

Na zasadnutí bola za riadnu členku Slovenského komitétu slavistov zvolená prof. Mgr. Katarína Slobodová Nováková, PhD., za vednú oblasť etnológia s folkloristikou a doc. Mgr. Ivana Slivková, PhD., za literárnovednú oblasť.

<https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2024.1.24>.

Peter Žeňuch

Table of contents

STUDIES

JUDÁK, V.: Cyril and Methodius Values Presented by the Bishops of Nitra in the 20th Century	5
HROMJÁK, Ľ.: The Cyril-Methodius celebration of the 1100. Anniversary of the death of Saint Cyril on the territory of Spiš's Diocese	22
LETZ, R.: The Cyril and Methodius Tradition and Andrej Hlinka	33
IVANIČ, P. – HETENYI, M.: On the history of the Apostolate of Sts. Cyril and Methodius Under the Protection of Blessed Virgin Mary until 1914	45
JONOVÁ, J.: Negotiations on the permission to celebrate the Old Slavonic liturgy for the Czech and Moravian dioceses in the 1920s	56
PEHR, M.: Cult of the St. Cyril and Methodius during the Third Czechoslovak Republic and its changes	65
LOPATKOVÁ, Z. Exploring the Cyrillo-Methodian Tradition in the Establishment of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in Rome	72
ŽEŇUCH, P.: Expressions of the Linguistic-Cultural Identity of Greek Catholic Slovaks in the First Half of the 20th Century	78
AMBROS, P.: The Cyrilomethodian ideas: in the service of political utopia or eschatological hope?	85
KATUNINEC, M.: Possibilities and Limits of the Message of the Apostles of the Slavs and Co-Patrons of Europe in a World of Divergent Political and Power Interests ...	92
BOTEK, A.: Sts. Cyrill and Methodius – sketch of artistic demonstration in the works of elected authors from the 20th and 21th centuries	104
STOJMENSKA-ELZESER, S.: Reflection of the Cyrillo-Methodian Tradition in the Contemporary Macedonian Literature	117

REVIEW ARTICLES

ILIEVA, T.: “Cyrillic-Methodius studies for young and old” of the e-platform of the Cyrillo- Methodian research Centre at the Bulgarian Academy of Sciences	125
DÚBRAVOVÁ, A. – SEVERINI, E. – SZENTESIOVÁ, L.: Specifics of Teaching Slovak in Primary Education in the Vojvodina Environment	138
MALINIAK, P.: Forms of Multilingualism in the Manuscript Sermons of Isaac Abrahamides Hrochotius	150
RAMŠÁKOVÁ, A.: The Slovak toponyms BUČA and BŮČA and the various possibilities of their onymic motivation	159
ČIŽMÁROVÁ, M.: Ukrainian phraseology. Current state and prospects of research	168
RIPKA, I.: Reflections on the dual of <i>*visnije Moravě</i> and the ethnonyms <i>*Marhari</i> and <i>*Merehani</i> through the prism of Šafárik's <i>Slavonic Antiquities</i>	176
KRÁLIK, Ľ.: A new etymological journal from Skopje (<i>Etymologica Macedonica. Macedonian journal of etymology</i>)	184

REPORTS and REVIEWS

ŽEŇUCH, P.: Jubilee of Viktoria Liashuk	189
MURAVIEVA, L.: In memoriam Andrej E. Bočkarev	191
IVANOVÁ, Z.: TRÁČOVÁ, K. – HARČARIKOVÁ, T.: Jednotlivec s nevyliciteľnou chorobou v kontexte pedagogiky telesne postihnutých, chorých a zdravotne oslabených	192
BILSKÝ, J.: What is innovative in Slavic dialectology?	194
ŽEŇUCH, P.: Report on the activities of the Slovak Committee of Slavists for the year 2023	196

SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV
SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
SLAVICA SLOVACA, ročník 59 (2024), č. 1.

Vychádza: 1. číslo v júni, 2. číslo v novembri a 3. číslo spolu so 4. (supplementum) v decembri.

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, CSC SAV, v.v.i., Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.

Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.

Distribúcia / Distributed by:

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787

Časopis je evidovaný: Scopus, CEJSH, C.E.E.O.L., ERIH PLUS, SJR, ProQuest, EBSCO